REFORM VAGY FORRADALOM?

REFORM VAGY FORRADALOM?

DIÁKSÁG, EGYETEM, TÁRSADALOM
NYUGAT-EURÓPÁBAN

A BEVEZETŐ TANULMÁNYT ÍRTA,
A DOKUMENTUMOKAT VÁLOGATTA
ÉS SZERKESZTETTE

KÖPECZI BÉLA

KOZMOSZ KÖNYVEK, 1970

A FEDÉLTERV MURÁNYI ISTVÁN MUNKÁJA

NÉHÁNY SZÓ BEVEZETŐÜL

Mondjuk el mindenekelőtt azt, ami *nem* célja ennek a munkának. Nem célja, hogy a nyugat-európai diákmozgalmak történetét elmondja. Ezt számtalanszor megtették külföldön és Magyarországon egyaránt. Nem célja, hogy Nyugat-Európa minden országának egyetemi problematikájával foglalkozzék. Erre nincs ismeret- és élményanyagunk, de még ha lenne is, nem tartjuk feladatunknak a teljes körkép megrajzolását. Nem célja az úgynevezett „új baloldal" problematikájának vizsgálata, ezt csak annyiban teszi, amennyiben a diákmozgalom érintkezik az említett politikai-ideológiai áramlattal. Végül nem célja azoknak a különböző filozófiai iskoláknak és irányzatoknak az ismertetése sem, amelyek ma befolyásolják Nyugat-Európában az egyetemi ifjúságot.

Viszont a szerző célja, hogy megkíséreljen képet adni a franciaországi, nyugat-berlini, olaszországi és részben az angliai egyetemi helyzetről. Persze ezt is csak megszorításokkal teheti, hiszen sok fontos felsőoktatási kérdést figyelmen kívül kell hagynia. Célja az is, hogy a diákmegmozdulások egyetemi és egyetemen kívüli, általános társadalmi okait és következményeit felvázolja. Itt sem törekedhet különösebben mély analízisre: a kiindulópont, a terjedelem és a gyors tájékoztatás igénye nem is indokol ilyenfajta vállalkozást. Célja továbbá, hogy ismertesse a diákmozgalmak ideológiájának főbb vonásait, amelyek az egyetemi élet és az egész társadalom megítélésére vetnek fényt. E tekintetben főleg az új jelenségeket fogja vizsgálni, nem mutathat meg minden árnyalatot. Mindezzel együtt szük-

ségesnek tartja, hogy az olvasó elé tárja azt a választ, amelyet a polgárság ad politikai és oktatási vonatkozásban a diákok követeléseire. Végül foglalkozik a kommunista pártok s ezek közül is elsősorban a Francia és az Olasz Kommunista Párt állásfoglalásával ebben a kérdésben.

E vizsgálódás közben a szerző az egyetem és nem az egész neokapitalista társadalom problematikáját állítja középpontba, bár jól tudja, hogy bizonyos diákcsoportok magát a kapitalista társadalmi rendet „kérdőjelezték meg".

A fenti célokat úgy kívánjuk elérni, hogy egyrészt rövid összefoglalóban szólunk a diákmozgalomról, elemezzük annak okait, ismertetjük ideológiáját, az uralkodó osztály és a munkásmozgalom válaszát, másrészt, amennyire csak lehet, gazdag dokumentációval segítjük ugyanezekben a kérdésekben az olvasó tájékozódását.

Van Diderot-nak egy megállapítása, amelyet az angol gyarmatosítók ellen felkelt amerikaiakhoz intézett felhívásában találunk, s amely így szól: „Qu'ils songent que, si dans les circonstances qui permettent la délibération, le conseil des vieillards est le bon, dans les instants de crise, la jeunesse est communément mieux avisée que la vieillesse."* Magyarul: „Gondoljanak arra, hogy olyan körülmények között, amelyek a tárgyalást lehetővé teszik, az öregek tanácsa a jó, az ifjúság viszont a válság perceiben általában jobban tájékozódik, mint az öregség." Diderot maga is óvatos, és nem akarja az ellenkező esetet kizárni. A történelem tele van példákkal, amelyek azt bizonyítják, hogy válságban is jó lehet az „öregek tanácsa". Mégis fogadjuk most el az Enciklopédia szerkesztőjének válaszát.

A nyugat-európai fiatalok — ez esetben a diákok — mozgalmaira oda kell figyelnünk, mert egy

* Diderot: Textes politiques. Ed. Sociales, 214. oldal

olyan társadalom válságára vetnek fényt, amely minden alkalmazkodási képessége és magas életszínvonala ellenére nem tudja megoldani a kizsákmányolt és kizsákmányoló, az elnyomott és elnyomó, az uralkodó és az alávetett közti ellentéteket, s emiatt nem lehet eszményképe az eljövendő nemzedéknek.

I. „A DIÁKOK ÉVE"

„A diákok éve" — ez a címe Rossana Rossanda sokat vitatott, de érdekes könyvének, amely az olaszországi diákmegmozdulásokkal foglalkozik. A szerző kétségtelenül túloz, hiszen az 1968-as év gazdag volt más eseményekben is, de abban igazat lehet adni neki, hogy a nyugat-európai országokban ezek a mozgalmak hívták fel a leglátványosabb módon a figyelmet az ottani társadalom belső ellentmondásaira. A látványosság nem pusztán a méretekben mutatkozott meg, hanem a rendkívüli harci módszerben és a szokatlan erőben is, amelylyel főleg Franciaországban és Olaszországban magukkal vontak más rétegeket is.

1. Nyugat-Berlin

A kiindulásunk Nyugat-Berlin,* amely amúgy is Európa egyik neuralgikus pontja. A sors furcsa iróniája, hogy a kapitalizmus s mindenekelőtt az amerikai imperializmus kirakatvárosának egyik egyetemén alakul ki az a diákmozgalom, amely a legélesebben szembeszáll az őt szült társadalmi renddel és annak politikájával. És tegyük hozzá, ezt az egyetemet még „szabadnak" is hívják. 1949-ben alakították a Freie Universität Berlint azzal a

* A nyugat-berlini események krónikája a Rebellion der Studenten oder Die neue Opposition c. kötetben található. (Hamburg, 1968)

céllal, hogy az antikommunizmus egyik bástyája legyen. S mi lett belőle? Az egyetemen működő egyik diákszervezetet, a Sozialistischer Deutscher Studentenbundot ellenzéki tevékenységéért már 1960-ban kizárták a nyugatnémet szociáldemokrata pártból, amely a Sozialdemokratische Partei Deutschlands címet viseli. Külön furcsaság, hogy Nyugat-Németországban mindennek valami más neve van, mint ami. Ez a párt is egész Németországot akarja képviselni, még a Bundesrepublik elnevezéssel sem éri be. De baj van az elnevezés többi részével is.

A német diákok egy része rájött arra, hogy a nyugatnémet szociáldemokratáknak nem sok közük van az igazi szocializmushoz és a demokráciához. Rájött arra is, hogy a magát „szabadnak" hirdető egyetem csak címében viseli ezt a nevet.

Az első csatározások az egyetemen belül folytak az ottani hatóságokkal. 1966 februárjában azonban már általánosabb politikai síkra tevődött át a vita. A diákok — követve néhány amerikai társuk s főleg a berkeleyi egyetemi hallgatók példáját — tiltakozni kezdtek a vietnami háború ellen. Ettől kezdve az egyetem átalakításának a kérdése egyre szorosabban összekapcsolódott az egész társadalmi rend bírálatával, sőt azzal a szándékkal is, hogy ezt a rendet erőszakos úton meg is kell dönteni. Szaporodtak a politikai megmozdulások, főleg a „harmadik világgal" való szolidaritás jegyében. Az egyetemen ugyanakkor reformtervek születtek, amelyek az úgynevezett „kritikai egyetem" megalakításához és az első berlini diákkommuna létrehozásához vezettek. A belső reakciós erők elleni harcban a Springer kiadói konszernt vették célba, amely a nyugat-berlini sajtó nagy részét kezében tartja, s ezzel „manipulálja" a közvéleményt, mégpedig természetesen az államvallássá lett antikommunizmus jegyében.

1967. június 2-án a diákok tiltakoztak az iráni

sah látogatása ellen, akit azzal vádoltak, hogy minden haladó mozgalmat elnyom. A rendőrség brutálisan beavatkozott: Benno Ohnesorg egyetemi hallgatót megölték. Ezután került sor a találkozásra Herbert Marcuséval, az Amerikában tanító, német származású filozófussal, aki ennek a „marginális" rétegnek, a diákoknak „szellemi apjaként" mutatkozott be.

1968. február 18-án a diákok tiltakozó felvonulást rendeztek az amerikaiak vietnami háborúja ellen, s a mozgalom erejét bizonyítja, hogy húszezer ember vonult fel az antikommunizmusnak ebben a fellegvárában vörös zászlók és a Délvietnami Felszabadítási Front lobogói alatt. E tüntetés után a jobboldali sajtó még csak fokozta hadjáratát a diákok és különösen Rudi Dutschke ellen, akit a szenzáció kedvéért szívesen szólaltattak meg a legkülönbözőbb orgánumokban. De nemcsak a jobboldal határolta el magát a diákmozgalomtól, hanem a szociáldemokrácia is, amely a munkásokat nem is sikertelenül állította szembe az egyetemi ifjúsággal. Ilyen körülmények között került sor a Dutschke elleni merényletre. Ezt tiltakozások követték egész Nyugat-Németországban, sőt külföldön is. Az áprilisi-májusi napok polgárháborús hangulatot keltettek sok német egyetemi városban. A diákok nemcsak a fasizmus újjáéledése és a Dutschke elleni merénylet miatt tiltakoztak, hanem most már a rendkívüli állapotra vonatkozó törvények ellen is, amelyeket megszavazott a bonni parlament, s amelyek a kormánynak különleges hatalmat biztosítottak a társadalmi rend védelmére.

A párizsi nagy diákmegmozdulás élénk reménységeket ébresztett a nyugat-berlini és nyugatnémet diákokban is, ezeket azonban a polgárság retorziója hamar lelohasztotta, s most úgy tűnik, hogy a nyugat-berlini egyetemi ifjúság mozgalma — legalábbis átmenetileg — vesztett erejéből.

Az év leghatalmasabb diákfelkelésére Franciaországban s mindenekelőtt Párizsban került sor. A mozgalom a Párizs közelében levő nanterre-i Bölcsészkaron kezdődött el. Ezt a fakultást a Sorbonne Bölcsészkarának mentesítésére hozták létre, mégpedig olyan helyen, ahol kitűnően lehet szemlélni a kapitalista társadalom nálunk sokszor nagyon elvontnak tetsző, de ott igen kézzelfogható ellentmondásait. Az egyik oldalon állnak az ultramodern egyetemi épületek — távol minden urbánus civilizációtól —, velük majdnem szemben az úgynevezett bidonville-ek, ezek a Mária Valéria-telepek, amelyekben spanyol, portugál és más emigránsok laknak leírhatatlan körülmények között. A nanterre-i egyetem úgy indult, mint újító szándékú intézmény, ahol marxisták és marxizálók is tanítottak, s ahol a tanári kar többségére a „liberális" jelzőt lehetett alkalmazni. Ennek ellenére — vagy részben éppen ezért is — hamar kialakult itt az a „balos" diákmozgalom, amely később a „március 22-e" nevet kapta. Az egyetemi vezetéssel történt többszöri összeütközés után, amely apró-cseprő ügyektől a vietnami háború elleni tiltakozás módjáig sok mindent magában foglalt, 1968. március 22-én a diákok egy kis csoportja — elsősorban trockisták, anarchisták, maoisták — összegyűlt az egyetemi tanács termében, s megfogalmazta követeléseit. Nemcsak az oktatás és a vizsgarendszer megreformálását kívánták, hanem az egyetemen keresztül az úgynevezett „fogyasztói társadalmat" s annak ideáljait támadták. Az Epistemon álnéven író* egyik ottani professzor mondja, hogy ezzel az aktussal megszületett a „diákhatalom", és a „kép-

* Ces idées qui ont ébranlé la France. Nanterre, novembre 1967—juin 1968. Párizs, 1968

zelet" birtokába vette az elméket. Arról van szó, hogy az a nyolcvan személy, aki ezen a napon elfoglalta a professzorok helyét a tanácsteremben, megalakította a felkelés vezérkarát, és megkezdte a szervezést. Ezek után határozta el a dékán május 2-án, hogy meghatározatlan időre bezárja a fakultást, és tizennyolc diák ellen fegyelmit indít.

Az események új fázisa kezdődött el azzal, hogy a párizsi Bölcsészkar diákjainak egy csoportja szolidaritást vállalt a nanterre-iekkel.* Május 3-án a Sorbonne udvarán tartott diákgyűlést megtámadta az Occident (Nyugat) elnevezésű jobboldali diákszervezet. A rektor a rendőrséget hívta segítségül. A kívülről támadó jobboldaliak elszeleltek, a bent maradt baloldaliaknak szabad elvonulást ígértek, de amint kiléptek a kapukon, hatszáz diákot a rendőrség letartóztatott. Délután öt órától megkezdődött a diákok tüntetése a Quartier Latinban, mindenekelőtt letartóztatott társaik szabadon bocsátását követelve. Este nyolc óra tájban rakták fel az első, inkább szimbolikus barikádot. Ezek a tüntetések viszonylag rendben értek véget. A rektor azonban mégis bezáratta a Sorbonne-t, a bíróság pedig megkezdte azoknak a diákoknak a kihallgatását, akiknél állítólag fegyvereket találtak.

A megtorlás elleni tiltakozásul különböző szervezetek gyűléseket hirdettek május 6-ára, amelyeken a diákok mellett sok oktató is részt vett. Estefelé a felszedett kockakövekből barikádokat emeltek, harcokra került sor, s ezekben több mint nyolcszáz személy sebesült meg, nagyrészt tüntetők, de rendőrök is. A rendőrség kíméletlen fellépése mélységes felháborodást váltott ki. Párizsban és vidéken az

* Az eseményekről kitűnő összefoglalót ad a La Sorbonne par elle-même c. kiadvány, amely közli az összes dokumentumot; a kiadvány a Mouvement Social 1968. július-szeptemberi száma. Vö. még A. Schnapp – P. Vidal – Naquet: Journal de la Commune Étudiante. Párizs, 1969

egyetemek sztrájkot hirdettek meg. A következő nap — május 7-én — 50 000 diák és tanár vonult fel a Denfert-Rochereau-tól az Étoile-ig, ahol az Ismeretlen Katona sírjánál a tüntetők az Internacionálét énekelték, s azt hirdették, hogy „a hatalom az utcán van". E nagy tüntetés után a kormány hajlott az engedményekre. Május 9-én elhatározták az egyetemek megnyitását, de a Sorbonne esetében késett e lépés jóváhagyása.

A diákok újabb demonstrációt hirdettek meg a Sorbonne megnyitása és a letartóztatottak szabadon bocsátása érdekében. Május 10-éről 11-ére virradólag a Quartier Latin és környéke megélte a „barikádok éjszakáját", amely sokakban az 1871-es párizsi kommün emlékeit idézte. Az ijesztően beöltözött és felvonult rohamrendőrség brutalitása nem ismert határt: sokak szerint nemcsak könnyfakasztó, hanem egészségre káros gázokat is használt, nem fukarkodott az ütlegelésben, és igyekezett minél több tüntetőt letartóztatni. Ezek után a szakszervezetek május 13-ára általános sztrájkot hirdettek meg, s tagjaikat politikai demonstrációra hívták fel. A felhívást támogatta a Francia Kommunista Párt. A felvonuláson egyesek szerint 800 000, mások szerint egymillió ember vett részt. A munkásosztálynak a diákok melletti s a megtorlások elleni fellépése párosult a saját bérköveteléseikért folytatott harccal. Az óriási felvonulás után a diákok elfoglalták az egyetemeket, köztük a Sorbonne-t is, a munkások pedig az üzemeket. Május 24-én újabb harcokra került sor a Lyoni pályaudvar környékén a Franciaországból kiutasított Cohn-Bendit mellett tüntető diákok és a barikádokat megrohamozó rendőrök között. A szakszervezetek maguk is tüntetésekre hívták fel tagjaikat, de nem támogatták a „balos" csoportok akcióit. Ugyanaznap De Gaulle tábornok népszavazást jelentett be. A következő napokban az ország gazdasági élete teljesen megbénult a sztrájkok miatt, s

úgy tűnt, hogy megbukott a rendszer. P. Mendès-France egykori miniszterelnök azt hangoztatta, hogy „a hatalom forradalmi helyzetet teremtett". De Gaulle azonban hirtelen elhagyta az Élysée-palotát, majd Párizs környékén összevonatta a francia haderő nagy részét, s május 30-án a kommunistákat téve felelőssé a történtekért, népszavazás helyett általános választásokat hirdetett meg. A tábornok beszéde után a jobboldal maga is „felvonult", s a gaulle-isták, akik között a hajdani forradalmár A. Malraux is menetelt, diadalünnepet ültek a Champs-Élysées-n. A baloldal is tüntetett. Gilles Tautin egyetemi hallgató halála miatt június 11-én éjjel még egyszer barikádok emelkedtek Párizs utcáin, de most már utoljára: kiéleződtek a belső ellentétek a diákmozgalmon belül, a munkások nem támogatták a „balos"kalandot. A „katangaiak", tehát a Kongóban szolgált zsoldosok rövid garázdálkodása után — ami a bűnözők és fasiszták színre lépését jelentette — a diákok és a tanárok kivonultak a Sorbonne-ról, melyet június 16-án a rendőrség megszállt.

A kormány, miután megszilárdította helyzetét, késznek mutatkozott bizonyos engedményekre: teljesítette a munkások bérköveteléseit, és ígéretet tett az egyetem megreformálására. Ezután került sor a választásokra, melyeken gaulle-ista győzelem született: a forradalom lehetőségétől megijedt polgárság és kispolgárság a „rendet" választotta.

A diákmozgalom ettől kezdve egyre inkább az egyetemek falai közé szorult vissza, s a szélsőbaloldali csoportok ott is egyre inkább vesztettek jelentőségükből. Ősszel Edgar Faure terjesztette reformtervét a parlament elé, amely a gaulle-isták egy részének ellenzésével ugyan, de elfogadta. Ha nehézségekkel és késéssel is, de megindult az új tanév, s megkezdték a reform végrehajtását.

A francia diákmozgalom nem maradt teljesen egyedül, mint a német, ahol a szociáldemokrácia

megakadályozta a munkások és diákok találkozását, de a vita a szélsőbaloldali csoportokkal kezdettől folyt, mégpedig a fő kérdésben, amelyet így lehet megfogalmazni: volt-e 1968. május-júniusban forradalmi helyzet?

3. Olaszország

Olaszországban* a diákmegmozdulások közvetlen egyetemi célokért robbantak ki. Harcok lángoltak fel 1966-ban Trentóban az első olasz Egyetemi Szociológiai Intézetben a képesítés kérdésében, vagy Torinóban és Velencében az építészeti egyetemeken az új állami vizsgarendszer bevezetése ellen. 1967-ben az egyetemi akciók megsokasodtak: ezek is elsősorban az elavult oktatási rendszer és a középbal kormány egyetemi reformtervezete ellen folytak, de egyre inkább politikai színezetet kaptak, főleg a vietnami háború elleni tiltakozások révén. 1968-ban a mozgalom kezdett egységesebbé válni, s méreteiben is megnőtt, annak ellenére, hogy Itáliában az oktatók közül sokan nyíltan szembehelyezkedtek a diákok követeléseivel. Rómában 1968. február 22-én nagy tüntetésre került sor a Valle Giulián, amelyet a rendőrség megtámadott. A rendőri brutalitás itt is tiltakozási hullámot indított el, amely elöntötte az egész országot. Ekkor kezdték keresni a diákok a kapcsolatot a munkásokkal, az Olasz Kommunista Párttal és a Szocialista Egységpárttal, bár az „ultrabalos" csoportok az együttműködést itt is igyekeztek megakadályozni.

Az olasz diákmegmozdulások távolról sem érik

* Az olasz események krónikája C. Oliva—A. Rendi: Il movimento studentesco e le sue lotte c. kötetben található. (Milánó, 1969)

el a francia méreteit, sokkal inkább megmaradtak az egyetemi keretek között, mint másutt. Ideológiai-politikai programjaik kevésbé kristályosodtak ki, viszont nyíltabbak a munkásosztály szervezeteivel való együttműködés szempontjából, mint Franciaországban.

4. Anglia

Angliában, ahol mind a tradicionális egyetemek, mind az újak, az úgynevezett „üvegegyetemek" évek óta nagy belső reformokat valósítottak meg, a diákmegmozdulások sokkal szórványosabbak. Az úgynevezett „új baloldal" azonban itt is jelentkezett egyetemi, de általánosabb célkitűzésekkel is. Tüntetések voltak Hullban, Essexben, sőt még az olyan tiszteletreméltó fábiánus örökség színhelyén is, mint a London School of Economics (Londoni Közgazdasági Egyetem). Jellemző, hogy ebben az intézményben a vasrácsok eltávolítását, amelyeket az igazgatóság biztonsági okokból állíttatott fel, a hallgatók s egyes oktatók úgy értékelték, mint a „kapitalizmus megdöntésének" szimbolikus szándékát. Az ilyen és hasonló naivitások ellenére az angliai diákmegmozdulások felhívják a figyelmet az egyetemi reformok korlátozottságára, illetve bizonyos diáktörekvések és a társadalmi rendszer közti ellentmondásokra.

Az eseményeknek e rövid áttekintése után önkéntelenül is adódik a kérdés: mivel magyarázhatók ezek a sokszor rendkívül heves megmozdulások?

II. A DIÁKMOZGALOM OKAI

A nyugat-európai diákmozgalom okait nem egyszerű megtalálni, de érdemes keresni, mert sokat mondanak nemcsak az ifjúság, hanem az egész társadalom helyzetéről is. Vizsgáljuk meg először a közvetlen egyetemi okokat, amelyek persze szintén nem elszigeteltek, összefüggésben állnak általánosabb tényezőkkel.

1. Az egyetemek „túlnépesedése"

Az európai országok 1967-ben Bécsben összeült oktatásügyi miniszterei alapos felmérések segítségével elemezték az egyetemeiken kialakult helyzetet, s összehasonlították más országok felsőoktatásával.* Megállapításaik abból a szempontból teljesen egybeestek, hogy különösen az utóbbi két évtizedben hatalmasan megnőtt a hallgatók létszáma. Álljon itt néhány adat a létszámnövekedés illusztrálására:

* Adatainkat a következő kiadványokból vettük: World Survey of Education, 1967. UNESCO, 1968; Accès à l'enseignement supérieur en Europe. UNESCO, 1968; Bowles, F.: Access to Higher Education. UNESCO, 1964; Higher Education. Report of the Committe appointed by the Prime Minister under the Chairmanship of Lord Robbins, 1961—63. London, 1963

	A hallgatók száma		100 000 lakosra számítva	
	1950	1965	1950	1965
Franciaország	139 593	509 764	334	1042
Nagy-Britannia	106 091	229 628	242	480
Német Szövetségi Köztársaság	122 668	372 929	256	632
Nyugat-Berlin	12 032	26 371*	563	1203
Olaszország	145 170	300 940	310	583

* Ez az adat 1964-ből való

A szakértők megállapították, hogy a felsőoktatásban részt vevők száma nem elsősorban a lakosság gyarapodásával függ össze, hanem sokkal inkább gazdasági, társadalmi és kulturális tényezőkkel. Az összlakosság az UNESCO európai tagországaiban 1950-től 1965-ig csak százmillióval, azaz 500 millióról 600-ra emelkedett, ugyanakkor a felsőoktatási hallgatók száma 2,6 millióról (kerek számokat veszek) 6,4 millióra, tehát két és félszeresére nőtt.

A növekedés általános tendenciája mellett lényeges eltérések vannak az egyes országok között. Legnagyobb az emelkedés Franciaországban, s itt is a legtöbb a 100 000 lakosra jutó egyetemi hallgatók (a nyugat-berlini adat — a város speciális helyzete miatt — nem jellemző). Az összlakossághoz viszonyítva aránylag kisebb az egyetemi hallgatók száma Nagy-Britanniában. A különbségek természetesen az adott ország politikai, társadalmi, kulturális és egyéb sajátosságaival függenek össze.

Mindenesetre tény, hogy ezzel a különböző, de mindenütt jelentős létszámemelkedéssel az egyetemek nem tartottak lépést sem az oktatók számát, sem az épületek befogadóképességét, sem a felsze-

reltséget tekintve. Franciaországban 1965-ben 18 538 oktató foglalkozott a félmillió diákkal; az NSZK-ban 21 635 a csaknem 400 000-rel; Olaszországban 26 053 a több mint 300 000-rel. A legjobb a helyzet Angliában, ahol ugyanebben az évben 28 238 oktató jutott a közel 230 000 hallgatóra. Ami a helyiségeket illeti, annak ellenére, hogy például Franciaországban már régebben megkezdték a decentralizálást, a kormány a legutóbbi időkben szánta csak el magát nagyobb arányú építkezésekre. A Sorbonne-nak mintegy félszázezer hallgatója volt, de például a Bölcsészkaron ugyanazokban a szűk amfiteátrumokban tartottak előadásokat, mint a század elején. A könyvtári viszonyok már ezelőtt húsz évvel is lehetetlenek voltak, a hallgatók létszámának felduzzadása hosszú sorban állást és még mostohább tanulási körülményeket teremtett. Jobbak a körülmények a természettudományos és műszaki egyetemeken, ahol nem lehetett a laboratóriumok dolgát megkerülni, s ahol a kapitalista vállalatok érdeke közvetlenebbül jelentkezett a jó szakemberek kiképzésében.

Az olasz helyzet nem sokban különbözik a franciaországitól, bár ott a hagyományos vidéki kulturális központok valamelyest enyhítették a Rómára nehezedő nyomást. Hasonló előnyök mutatkoznak Nyugat-Németországban is, ahol a nagy múltú régi egyetemek mellett újakat is hoztak létre Bochumban, Regensburgban és másutt. Más a helyzet Nyugat-Berlinben. A Freie Universitätet 1948-ban sebtiben alapították, s a tanszékek egy része még mindig különböző villákban van elhelyezve. Angliában az új egyetemek egész sora jött létre 1945 után, annak ellenére, hogy a létszámnövekedés üteme nem olyan gyors, mint más országokban. Ez részben magyarázza is az ottani kedvezőbb oktatási körülményeket.

2. *Elavult tananyag és korszerűtlen oktatási módszerek*

Nehéz valamiféle általános érvényű értékítéletet mondani a nyugat-európai egyetemek munkájáról. Személyes tapasztalataim, a reformok vagy reformjavaslatok és diákmegmozdulások dokumentumainak áttanulmányozása arra a feltételezésre indítanak, hogy a természettudományi, műszaki, orvosi és agrártudományi egyetemeken nem elsősorban a tananyag kérdése merül fel. Bizonyos viták természetesen e körül is adódtak, mindenekelőtt a tudomány és gyakorlat, a tanult anyag és a gyors tudományos fejlődés ellentmondásainak viszonylatában, de a közölt ismeretek elsajátításának szükségét senki sem vonta kétségbe. A természettudományi-műszaki képzésnek van azonban egy általánosabb aspektusa: a specializálódás és az alapműveltség közti ellentét, amely már sok vita tárgyát képezi. Az egyetemi oktatás sokak szerint túl korán kezdi meg a szakosítást, ami nemcsak az emberformálás, hanem végső fokon a szaktudomány kárára is megy. Sok helyt ezt segítik elő — ha nem is olyan mértékben, mint az Egyesült Államokban — a kapitalista trösztök és nagyvállalatok, amelyek az utánpótlás biztosítása érdekében igyekszenek beépülni az egyetemekbe. Felmerül a „két kultúra" problémája is, mégpedig úgy, hogy a hallgatók nemcsak a humán tudományoktól és a művészetektől szakadnak el, hanem ezzel együtt minden társadalmi érdeklődés idegen lesz számukra.

Érdekes megfigyelni, hogy egyes nyugat-európai országokban az elmúlt években egyre nőtt az érdeklődés a humán tudományok iránt, annak ellenére, hogy az egész társadalmi atmoszféra inkább a természet- és az alkalmazott tudományoknak kedvezett. Az UNESCO nemrég összeállított egy statisztikát arról, hogy a diákok hány százaléka irat-

kozott be 1. a humán, 2. a jogi és társadalomtudományok, 3. a természettudományok, 4. a műszaki, orvos- és agrártudományok felsőfokú intézményeibe. A humán tudományok kategóriájába tartozik a filozófia, pszichológia, pedagógia, történettudomány, az irodalom és a művészet; a joghoz és társadalomtudományokhoz a jogon kívül a kereskedelem, közigazgatás, szociológia, statisztika, a gazdasági és politikai tudomány. Az egyéb tudományokat illetően a beosztás megfelel a nálunk is megszokottnak. A fejlődés ütemét megpróbáljuk néhány adattal bemutatni, a beiratkozott hallgatók számát véve tekintetbe. (Az 1., 2., 3., 4. a *tudománycsoportokat jelzik* az előbbi felsorolás rendjében, a számok az összhallgatósághoz mért százalékot fejezik ki, és csak megközelítőek.)

		1.	2.	3.	4.
Franciaország	1955	27	23	25	24
	1965	32	21	30	15
Nagy-Britannia	1957	55*		16	28
	1965	46	14	15	24
Nyugat-Németország	1956	28	26	14	32
	1965	33	17	10	40
Nyugat-Berlin	1955	16	31	15	39
	1960	22	20	11	47
Olaszország	1960	24	42	11	23
	1965	31	36	12	22

* A humán, jogi és társadalomtudományok együtt

A humán és társadalomtudományi szakokra iratkozik be tehát a felsorolt országokban a hallgatók fele, de Nagy-Britanniában ennél is több, 60%, Olaszországban 67%. Érdekes megemlíteni, hogy a humán szakokra beiratkozottak számának növekedése a vizsgált időszakban jobban emelkedett, mint a társadalomtudományok iránt érdeklődőké. Mindezzel kapcsolatban hadd emlékeztessünk arra,

hogy több százezer egyetemi hallgatóról van szó mindegyik említett országban. Ez a tendencia a rendelkezésre álló adatok szerint — tovább tart. Nagy-Britanniában például 1966-ban is kevesebben jelentkeztek a természettudományos karokra és a műszaki egyetemekre, mint amennyi hely volt, viszont a bölcsészeti és társadalomtudományi karokon a jelentkezők 36%-át helyhiány miatt el kellett utasítani.*

Milyen annak az oktatásnak a tartalma, amely iránt ilyen nagy mértékben megnőtt az érdeklődés, és milyen módszereket alkalmaznak ezeken az egyetemeken, illetve karokon?

A társadalomtudományokban (mi ide soroljuk azokat a tudományágakat is, amelyeket az UNESCO-statisztika az első kategóriába utal) erősen jellemző a múlt felé fordulás, különösen a történeti jellegű stúdiumoknál. Minél távolabb lenni a mától, annál inkább tudományosnak tűnik. Hadd említsünk egy példát saját tudományágunk köréből: XX. századi és főleg mostani kortársi irodalmat tanítani az egyetemen sokak szemében inkább kritikusi vagy publicisztikai vállalkozásnak látszik, mint tudományos feladatnak. A tudományossághoz (szerintünk persze a hamisan értelmezett tudományossághoz) tartozik a túlzottan szűk körű témaválasztás is mind az előadások, mind az egyéb oktatási formák, nemkülönben a szakdolgozatok, disszertációk esetében. Ez oda vezet, hogy egy-egy tudományág problematikáját, a nagy fejlődési tendenciákat, az összefüggéseket nem ismerik meg a hallgatók.

E többé-kevésbé általános jelenségek mellett vannak jelentős szemléletbeli különbségek, amelyek érvényesülnek az oktatásban is. Különösen a

* McArthur, B.: Expansion of British higher education. Bulletin of the International Association of Universities, 1967, 4. sz.

jogi és államtudományi karokon, de másutt is akadnak szép számmal rendkívül konzervatív, sőt egyenesen reakciós oktatók, akik közvetlenül is szolgálják a kapitalizmus politikáját. Általánosabb azonban az apolitikusság, amely sok helyt a pozitivizmus itt-ott szellemtörténettel árnyalt változataiban nyilvánul meg. A legnagyobb újdonságnak a társadalomtudományban a különböző kvantifikáló, tehát matematikai módszerek alkalmazása számít, amelyek viszont — ha nem vonnak le belőlük megfelelő következtetéseket, és nem mutatják meg az összefüggéseket — ugyancsak a depolitizálás irányába hatnak. Ehhez a tendenciához kapcsolódik a strukturalizmus is, amely különösen az utóbbi időkben hódított nemcsak a nyelvészetben, hanem más tudományágakban is, és nemcsak mint módszer, hanem mint filozófia is, amely a különböző kis egységeket önmagukban vizsgálja, s háttérbe szorítja az összefüggések kutatását. Sok helyt találni olyan oktatókat is, akik szubjektív idealista, főleg egzisztencialista, néha marxizáló irányzatokhoz kapcsolódnak. Olaszországban és Franciaországban szép számmal tanítanak marxista oktatók is egyetemeken, akik sok újat tudnak adni, de az egész oktatói kar szemléletét nem tudják megváltoztatni.

A diákmegmozdulások egyik jellemző tünete, hogy nemcsak a konzervatív, hanem sok helyt az ún. liberális, sőt újító tanárok ellen is fordulnak; legtöbbször magát az ismeretanyagot és annak társadalmi hasznát vonják ugyanis kétségbe, mint a gyakorlattól és élettől távol állót. Való igaz, az oktatás csak kevéssé veszi tekintetbe, hogy a hallgatók mire készülnek, milyen pályát választottak, mit kell tenniük az egyetem elvégzése után. A humán szakokon például sokan tanárnak készülnek, de a bölcsészkarokon szinte semmit sem tanulnak pedagógiából. Még bizonytalanabb azoknak a felkészítése, akik a nem tradicionális szakokat végzik

(szociológia, pszichológia stb.), vagy akiknek — szűk szakmai érdeklődésük miatt — az elhelyezkedési lehetőségeik már eleve bizonytalanok.

Jogos bírálatok érik az oktatási módszereket is. Az úgynevezett ex cathedra — tehát prelegáló — előadások még mindig elég elterjedtek, bár Nyugat-Németországban, Angliában a kiscsoportos foglalkozás különböző formái is kifejlődtek. Mindebből az következik, hogy főleg a francia és az olasz egyetemeken a tanár és diák között alig alakul ki kapcsolat, legfeljebb a tanársegédek szintjén. Ez azt is jelenti, hogy a hallgatók képességeit még megközelítő pontossággal sem tudják felmérni, s ezért a szelektálás sem lehet igazságos.

Ismételnem kell, hogy egyetemek, karok, tanszékek szerint nagyon különböző a helyzet, az általános jellemvonásokat azonban megerősítik a nyugatberlini Freie Universität, a nanterre-i egyetem és a párizsi Sorbonne, a trentói és más olasz egyetemek hallgatóinak kritikai elemzései, a sussexi egyetem sok újítása s nem utolsósorban az Edgar Faure-féle reform. Az általánosítás persze nem jelenti azt, hogy kiváló professzorok és tudóskollektívák, érdemes iskolák és irányzatok ne alakultak volna ki Nyugat-Európában, s hogy a haladó oktatók ne próbáltak volna maguk is harcolni a változtatásokért.

3. Vizsgarendszer és lemorzsolódás

Az egyetemeken Olaszországban és Franciaországban általában nincs, Angliában és Nyugat-Németországban viszont általában van felvételi vizsga. A szelekciót mindenütt szigorú vizsgarendszer segítségével akarják elvégezni. Ennek a szisztémának rögtön szembeötlő hibája az, hogy ott, ahol nincs mód alaposabban megismerni a diákot, arra

sincs lehetőség, hogy a menet közbeni szelektálás igazságos legyen. Tegyük hozzá, hogy maga a vizsgarendszer nemcsak szigorú, hanem rendkívül bonyolult is. A „legtökéletesebb" bonyolultságot Franciaországban találjuk meg. Itt már maga az érettségi is versenyvizsga, bár az utóbbi időkben kisebbek a követelmények. A bölcsészet- és társadalomtudományi karokon kétévi tanulmány és megszabott tárgyakból tett vizsgák után a hallgatók az irodalmi vagy tudományos egyetemi diplomát (diplôme universitaire d'études littéraires et scientifiques), újabb egy év tanulás és újabb vizsgák után az ún. licence-ot (régebben két év egyetemi tanulmány után ez volt az első fokozat), a negyedik év és ismét vizsgák után a középiskolai tanári oklevelet (maîtrise) nyerik el. Az ötödik év a bölcsészkaron az agrégationhoz vezet el, amely már a felsőoktatásra is képesít, még egy év után pedig meg lehet szerezni az ún. harmadik ciklus doktorátusát.* E sokfajta buktató nem kis mértékben járul hozzá a lemorzsolódáshoz, amely 40—50%-os az első két évben.

Az olasz laurea 4—6 év egyetemi tanulmányt és vizsgák sikeres letételének egész sorozatát kívánja meg. A rendszer és követelményei — miként a trentói diákok az általunk is közölt dokumentumban oly világosan mutatják meg — a legkegyetlenebb rostálást jelentik. Jellemző, hogy Olaszországban az elsőéveseknek csak 34%-a végzi el tanulmányait, sokan már évközben lemorzsolódnak.

Ahol a felvételi vizsgák és a szemináriumi vagy laboratóriumi gyakorlatok nagyobb szerepet kapnak, ott az igazságosság is jobban érvényesül. Ez a helyzet különösen az új angol egyetemeken, ahol a bachelori (3 tanulmányi év) és masteri cím (2—3

* A vizsgarendszert az 1966-ban bevezetett ún. Fouchet-reform szerint ismertetem

év) elnyerése nyugodtabb körülmények között történik. A lemorzsolódás azonban itt is átlagban 14—16% közt mozog.

Nyugat-Németországban a szisztéma vegyesebb, kevesebb egyetemen van felvételi vizsga, viszont itt is elég általános a gyakorlati foglalkozás. Következmény: a férfihallgatók 30, a női hallgatók 40%-a hagyja abba tanulmányait.

Helytelen volna, ha azt a benyomást kelteném, hogy a lemorzsolódás csak a vizsgarendszer következménye; a rossz pályaválasztás, a túlbecsült képesség vagy a rossz anyagi helyzet is hozzájárul. Mégis a diákmegmozdulások jelentős része éppen a vizsgarendszernek és a vizsgai követelményeknek a felülbírálását sürgette — s ez nem lehet véletlen jelenség.

4. Az antidemokratikus struktúra és következményei

Az *universitas*ok a XIII—XIV. században alakultak Európa-szerte, s e középkori eredetre nem valamiféle „ismeretterjesztési" cél miatt érdemes emlékeztetni, hanem azért, mert az egyetemi harcokban sokszor hivatkoznak rá. Az egyetem ekkor az *universitas magistrorum et scholarium*, tehát a tanárok és diákok összességét jelentette. Az 1215-ben Robert de Sorbon által — főleg szegény diákok számára — létrehozott párizsi egyetem kezdetben teológiai, jogi és orvosi fakultással rendelkezett, s egy előkészítő tagozata is volt, amelyet *facultas artium*nak neveztek, ahol a *trivium* (grammatika, retorika, dialektika) és a *quadrivium* (aritmetika, geometria, asztronómia és zene) tárgyait tanították. Erre a mintára alakultak meg Nyugat-Európa más egyetemei is. A középkori egyetem autonómiát élvezett a világi hatóságokkal szemben, de szigorú

egyházi ellenőrzés alatt állt. Nem volt tehát olyan független és „demokratikus" intézmény, mint ahogyan némelyek szeretik feltüntetni.

A polgárság a régi egyetemet Franciaországban alakította át a legradikálisabban. A változást a jakobinusok kezdték meg, de Napóleon fejezte be. Az 1808-ban végrehajtott reform az állam felügyelete alá helyezte az egész oktatást, és erőteljesen centralizálta a nagymester (grand-maître, azaz miniszter) és az országos felügyelők (inspecteurs généraux), valamint az egyes körzetekben kinevezett akadémiai rektorok felügyelete alatt. A rektorok nemcsak egy-egy egyetem, hanem az egész oktatás, tehát az elemitől az egyetemig terjedő iskolahálózat ellenőrei voltak és maradtak a saját területükön. A napóleoni egyetem militarista és vallásos szelleme az elmúlt másfél században természetesen megváltozott, de a liberális polgárság sem adta fel a császár által szentesített struktúrát: a minisztérium hagyja jóvá a tanterveket, a vizsgakövetelményeket, a költségvetést, az oktatók kinevezését. Az úgynevezett liberális egyetem piedesztálra emelte tehát az egyetemi autonómiát, de — kivéve az előadások tartalmát — lényegében mindent ellenőriztet. Ezzel megakadályozta az egyetemen belül jelentkezett reformtörekvések kibontakozását is.

A belső egyetemi struktúrát apró egységekre, tanszékekre tagolta fel, amelyekre a köztársaság elnöke életfogytiglanig nevezte ki a tanárokat. Ez a tekintélyi elv előtérbe helyezését eredményezte — különösen az egyéniség megbecsülésének letűntével. Ilyen módon is erősítette a konzervativizmust az oktatási karban. Az egyetemi struktúra bizonyos elemei és az így kialakított követelmények meghatározták a hallgatók társadalmi összetételét is. A legutolsó időkig az egyetem intézménye a polgárságé volt, amely részben az uralkodó osztály kádereit képezte, részben az állami apparátust táplálta főleg

a kispolgárságból jövő fiatalokkal, akik nagy többségükben a kapitalizmus kiszolgálói lettek.

Ez a mechanizmus nemcsak a francia egyetemet jellemzi. Nyugat-Németországban az „országok" (Land) sok tekintetben önálló oktatási politikát folytatnak, és ezért ott bizonyos helyi sajátosságok jobban érvényesülnek, a centralizáció kevésbé látható, a társadalmi struktúrából folyik. Olaszországban a központosítás erőteljes, annak ellenére, hogy a régi egyetemeken a múltbeli belső struktúrák megőrződtek. Mindkét ország egyetemeire jellemző az „ordinariusok", tehát a nálunk hajdanában „rendes"-nek nevezett egyetemi tanárok nyomasztó súlya.

Egész különleges a helyzet Angliában, ahol Lord Robbins az egyetemek hét különböző fajtáját különbözteti meg, alapítási sorrend és státus szerint. Azonban ő maga is elismeri — éppen a nagyobb autonómiát reklamálva —, hogy egyre inkább részben a pénzügyminisztérium, részben a közoktatásügyi és a tudományügyi miniszter ellenőrzése alá kerül minden intézmény.

Az oktatás szükségszerű demokratizálási folyamata, a hallgatói létszám növekedése, a tudomány fejlődése és differenciálódása már régen kikezdte ezt az autontatív rendszert. A hallgatók létszámával emelni kellett az alacsonyabb grádusú oktatók számát, akik jogokat is követeltek maguknak. A professzorok egy része elzárkózott az elől, hogy ezek a kategóriák megfelelő képviseletet kapjanak az egyetemi testületekben. Ugyanakkor éppen a hierarchia legalacsonyabb fokain állók léptek közvetlen kapcsolatba a diákokkal, hiszen ők vezették a szemináriumokat és egyéb gyakorlatokat. A diákmozgalmak története azt mutatja, hogy a fiatalabb oktatók igen nagy szerepet játszottak ezek megszervezésében, oktatási követeléseik megfogalmazásában s ideológiájuk kialakításában.

Az elavult egyetemi struktúra nemcsak az oktatók közti ellentéteket élezte ki, hanem a hallgatóság egyre nagyobb ellenállását is kiváltotta, mert sokszor merev tekintélyféltéssel, bürokratikus kötöttségekkel és véleményének semmibe vevésével találta szembe magát. Ezen nem változtatott a különböző diákszervezetek léte sem. Minden nyugat-európai országban, amelynek oktatási intézményeivel itt foglalkozunk, sokfajta diákszervezet tevékenykedik, általában a nagy politikai áramlatoknak és pártoknak megfelelően. A diákszövetségek leginkább érdekvédelmi feladatokat látnak el, bár a politikai hatások itt is érvényesülnek. A probléma azonban az, hogy a diákszervezetek a legtöbb nyugat-európai egyetemen csak extra muros folytatnak tevékenységet, magába az egyetemi struktúrába nem épülnek be. Ennek az a következménye, hogy a diákok érdekeit tanulmányi és más egyetemi kérdésekben sem tudják megfelelően képviselni. Így lett az universitas magistrorum et scholarium csak a magisterek egyeteme, a scholarusok pusztán passzív résztvevők.

5. A diákok társadalmi összetétele

A diákmozgalomnak vannak olyan okai is, amelyek túlmutatnak az egyetemi rendszeren, és közvetlenebbül függnek össze a kapitalista társadalom jellegzetességeivel. Ezek közül az egyik legfontosabb a diákok társadalmi hovatartozása. Az elmúlt két évtizedben a nyugat-európai egyetemek abban az értelemben demokratizálódtak, hogy a kispolgárság eddig soha nem látott számban küldte gyermekeit felsőfokú tanintézetekbe. Viszont Anglia kivételével a munkásosztály és a parasztság fiai rendkívül kis számban jutnak be a főiskolákra.

Az UNESCO-statisztikák a diákok társadalmi hovatartozása szempontjából bizonytalanok, de a munkásfiatalok továbbtanulását illetően megközelítően helyes képet nyújtanak:

	1956 (az összes hallgatók százalékában)	1965 (az összes hallgatók százalékában)
Franciaország	5,3 (1960)	9,5
Nagy-Britannia	26 (1961)	
Olaszország	11,2	15,3 (csak elsőévesek)
Nyugat-Németország	16,2	16,5

Összehasonlításul említsük meg, hogy a közép- és kelet-európai szocialista országokban csak a munkásszármazású hallgatók az összlétszám 31—38%-át teszik ki. Mindehhez tegyük hozzá, hogy a nyugat-európai fejlett ipari országokban a munkásság az összlakosságnak 40—50%-a, tehát számszerűleg nagyobb a jelentősége, mint Európa más részeiben. Nagy-Britannia különállása a második világháború utáni labourista előretörésnek, az új egyetemek létesítésének és a helyi hatóságok által széleskörűen és szinte automatikusan nyújtott jelentős anyagi támogatásnak köszönhető. Azonban ez esetben se felejtsük el, hogy a munkásosztály a lakosságnak több mint a felét teszi ki, tehát fiainak egyetemre kerülése itt sincs arányban társadalmi súlyával.

A parasztság száma a fejlett nyugat-európai országokban csökkent, de Franciaországban vagy Olaszországban még mindig számottevő. Az UNESCO-statisztikák szerint a parasztfiatalok az alábbi mértékben vesznek részt a felsőoktatásban:

	1955 táján		1964 táján	
	(a diákok összlétszámának százalékában)			
Franciaország	6	(1956)	6,1	(1964—1965)
Nyugat-Németország	4,3	(1955)	3,3	(1965—1966)

Sajnos több adat nem áll rendelkezésünkre. Egy példa talán fényt vethet a probléma jelentőségére. Franciaországban egy 1955-ös felmérés szerint az aktív lakosságnak 36,5%-a élt a mezőgazdaságból, viszont az egyetemeken a hallgatóknak csak 4,9%-a volt paraszti származású. Hadd említsük meg, hogy a szocialista országokban a parasztszármazású hallgatók az összlétszám 20—23%-át érik el, ami az itteni parasztlakosság arányának nem teljesen felel meg, de — relatíve — így is sokkal kedvezőbb, mint Nyugat-Európában.

Az oktatásügyi miniszterek Bécsben rendezett konferenciája megvizsgálta ezt a problémát, s arra az egyöntetű megállapításra jutott, hogy bizonyos országokban a demokratizálódási folyamat — a társadalmi hovatartozás szempontjából — nem haladt kellőképpen előre. A konferencia elé terjesztett jelentés nyíltan ki is mondja, hogy a népi demokratikus országokban a társadalmi igazságosságra való törekvés határozottabban érvényesül.*

Teljesen nyilvánvaló, hogy ez a helyzet a nyugateurópai egyetemeken feszültségeket okoz. A társadalmi igazságtalanság érzése nemcsak a munkás- és parasztfiatalokban támad fel, hanem a diákság nagy többségében, amely csak kis részében származik a jómódú polgárságból, a szülők jövedelme szempontjából közelebb áll a munkásosztályhoz.

Alfred Sauvy és Alain Girard egyik munkájában

* Vö. a már említett Accès à l'enseignement supérieur en Europe c. kiadványt, 46. oldal

a következő adatokat találjuk az 1963-as évből a francia egyetemi hallgatók származását illetően:

mezőgazdasági bérmunkás	0,6%
munkás	8,7%
paraszt	7,2%
kiszolgálószemélyzet	1,1%
alkalmazott	8,2%
kisiparos, kiskereskedő	14,8%
gyáros	3,6%
más (katonák, papok, művészek)	7,8%
középkáderek	19,2%
szabad foglalkozásúak, vezető káderek	28,8%

A kimutatásból kitűnik, hogy a diákok szüleinek legalább a fele, ha nem nagyobb százaléka, nem elsősorban magántulajdonából él, hanem valamilyen alkalmazotti-tisztviselői kategóriába tartozik. Hadd említsük meg azt is, hogy a fennmaradó 50% gyermekeinek jelentős része is szembekerül a kapitalista társadalommal, nem kis mértékben annak a diszkriminációs politikának az alapján, melyet az egyetemen érvényesülni lát.

6. Pályaválasztás és a végzettek elhelyezkedése

Egyetemen belüli probléma a végzettek elhelyezkedése abban a tekintetben, hogy milyen szakmára milyen számban és milyen minőségben képeznek specialistákat.

Egyetemen kívüli abban a vonatkozásban, hogy maga a társadalom milyen igénnyel jelentkezik, be tudja-e fogadni a végzetteket, és megfelelő helyeken tudja-e foglalkoztatni őket. Mindez összefügg az egyetemen belüli és az egyetemen kívüli tervezés és a pályaválasztási tanácsadás kérdésével.

1962-ben az UNESCO konferenciát rendezett az oktatás tervezéséről*, amely azt állapította meg, hogy a világ 75 országa 40%-ában van általános tervezés, a többiben is bevezettek valamilyen részleges planifikációt a tanerő- és tanteremszükséglet előrelátható költségvetési tételeinek szempontjából. Az Európai Gazdasági Közösség országai 1961-ben kidolgozták „az oktatás célkitűzéseit 1970-re" a várható munkaerő-szükségletet figyelembe véve.**

Az egyetemi felvételi vizsgát el nem fogadó országokban is törekszenek tehát arra, hogy a munkaerőgazdálkodási tervek alapján megfelelő pályaválasztási tanácsadással irányítsák az ifjúságot. A pályaválasztást azonban leginkább a családi tradíciók, a környezet példái és javaslatai (részben az iskoláé is) és a társadalmi ideálok — a siker lehetőségei — szabják meg. Mindez arra utal, hogy a társadalmi szükségletek szempontjából a pályaválasztás rendkívül anarchisztikus körülmények között megy végbe. Ez alól az angol és bizonyos más speciális nyugat-európai főiskolák kivételek, ahová előre felkészítik a hallgatókat, s ahol felvételi vizsgára kötelezik őket.

A szigorú vizsgarendszerre építő felsőoktatás viszonylag jól szelektált, persze a már említett osztályalapon, addig, amíg nem állt szemben a diákság nagy tömegeivel. Ma az egyetemek a szigorúnak tűnő „rostálás" ellenére évről évre több végzett hallgatót bocsátanak ki. Felmerül a kérdés: el tudnak-e helyezkedni ezek a diplomások, éspedig a szakmájukban? A munkanélküliség vagy a nem szakmájukban való elhelyezkedés miatti félelem a diákság elég széles köreiben jelentkezik. A Francia

* La planification de l'enseignement, XXVe Conférence internationale de l'instruction publique, p. III. Genève, 1962. UNESCO, 1962

** Parnes, H. S.: Les prévisions de main d'oeuvre dans la planification de l'enseignement. Párizs, OCDE, 1967

Közvéleménykutató Intézet egyik nemrégi felmérése szerint a hallgatók 56%-a állította, hogy az 1968-as tavaszi események egyik fő kiváltó oka ez a nyugtalanság volt.

Pedig ez az aggodalom — ha csak az objektív tényezőket nézzük — nem volna indokolt, hiszen a tervezők nagy értelmiségi munkaerőhiánnyal számolnak. Kiszámították például, hogy Franciaországban 1980-ban előreláthatólag 22 millió fő lesz az aktív népesség, amelynek 10%-a felsőfokú végzettségű (tehát egyetemi), 21%-a „középkáder" (technikus, felsőfokú technikus), 41%-a szakmunkás, 28%-a alacsony szakképzettségű dolgozó kellene hogy legyen. A felsőfokú végzettek száma különösen a természettudományos, műszaki, egészségügyi és pedagógiai pályákon nőhetne. 1978-ban például kétszer annyi pedagógusra lesz szükség, mint volt hét évvel ezelőtt. Így a tanárok száma a közép- és felsőfokú oktatásban az 1962-es 361 000-ről 1978-ra 660 000-re kellene hogy emelkedjék. Hasonló adatokat sorolnak fel más országokban is.

A hallgatók nyugtalanságát mindez azonban nem oszlatja el, éspedig két okból. Először azért, mert úgy tűnik, hogy a végzettek száma erőteljesebben emelkedik, mint a ténylegesen felajánlott állásoké. Másodszor, mert a diákok nincsenek meggyőződve arról, hogy szakképzettségüket valóban tekintetbe is veszi a kapitalista társadalom. Ebből a szempontból különös érdeklődésre tarthat számot az a felmérés, amelyet Franciaországban végeztek el, s amely azt mutatja, hogy a vezető réteg tagjainak jelentős százaléka nem rendelkezik a megfelelő végzettséggel még „szakmai" posztokon sem. A helyzet még rosszabb Olaszországban. Ettől eltérnek az angol és nyugatnémet viszonyok, de szakképzettség és viselt funkció közt itt is szélesre nyitott az olló.

A munkaerő-gazdálkodással és elhelyezkedéssel

kapcsolatban sok vita folyt és folyik arról, főleg Franciaországban és Olaszországban, hogy az adott körülmények között nem kellene-e bevezetni a felvételi vizsgát. A demokratikus erők ellenzik ezt, mert megnehezítheti a munkás- és parasztfiatalok felvételét, a konzervatívok az oktatás „szabadsága" nevében tiltakoznak ellene. Kétségtelen, hogy a diákok ismertetett szociális összetételét tekintetbe véve, a felvételi vizsga újabb sorompót jelentene a kedvezőtlenebb körülmények közt induló diákok számára. Látni kell azonban azt is, hogy az ún. oktatási szabadság felvételi vizsgával vagy a nélkül is illúzió. A nehezebb anyagi körülmények között élő és a rosszabb műveltségi előfeltételekkel kezdő hallgatók morzsolódnak le elsőnek. Mind a pályaválasztásnál, mind az elhelyezkedésnél eljutunk tehát ismét a társadalmi struktúra és a bizalmi válság kérdéséhez.

7. A diákok társadalmi súlya és anyagi helyzete

A diákok létszámának gyors növekedése megváltoztatta ennek a rétegnek a helyzetét a társadalomban. 1965 körül a 20—24 éves korcsoportnak 7,6—10%-a volt egyetemi hallgató Nagy-Britanniában, az NSZK-ban és Olaszországban, és több mint 12%-a Franciaországban.

E sok százezres, rendkívül mobil társadalmi réteg új gazdasági problémákat vetett fel. Gondoskodni kellett lakásukról, élelmezésükről, s mivel többségükben nem keresők — eltartásukról. A régi egyetemek hallgatói családnál, albérletben, szállodában és kollégiumban vagy internátusban laktak. A nagy tömegek befogadására — részben amerikai mintára — „diákvárosokat" hoztak létre, gyakran elég távol a régi településektől. Ezekben

a *campus*okban, amelyek legtöbbször új egyetemek mellett létesültek, olyan társadalmi csoport alakult ki, amely nemcsak önállóságát, hanem elszigeteltségét is érzi. Ez a csoporttudat a diákmegmozdulásokban nem kis szerepet játszik. Jellemzői a kirekesztettség, a bizalmatlanság, a bizonytalanság érzése és ugyanakkor az erő tudata. Bizalmatlanok a fennálló társadalmi renddel szemben, bizonytalanok a valóságos helyzet, például a munkások helyzetének megítélésében, ugyanakkor azt gondolják, hogy önmagukban elég erősek nemcsak az egyetem, hanem az egész társadalom megváltoztatására. Franciaországban csak a diákoknak 17%-a él „diákvárosban", ami viszonylag kis szám, mégis a megmozdulások kirobbanásában meglehetősen nagy szerepük volt az ottani hallgatóknak.

A diákok társadalmi helyzetével kapcsolatban érdemes arra is felfigyelni, hogy sok nyugat-európai egyetemen a tanulmányok folytatása nincs korhatárhoz kötve, s ezért a „vén diákok" nagy számban találhatók a beiratkozottak között. Nyugat-Berlinben például a legtipikusabb ez a jelenség, de megtaláljuk másutt is, különösen Olaszországban. A „vén diákok" általában már nősek, családjuk van, s ezért korán megélhetés után kell nézniük. Gyakran megszakítják tanulmányaikat, hogy valahol állást vállalhassanak, pénzt gyűjtsenek, s aztán újból nekivágjanak a vizsgáknak. Az ilyen diák pontosan megismeri a kapitalista társadalom gépezetét, s ha még szociológiával, filozófiával vagy politikai tudományokkal is foglalkozik — s nem kis részük ezt teszi —, akkor szakemberként is igyekszik felfedezni annak rugóit. A fiatal oktatók mellett a „vén diákok" nem kis szerepet játszottak és játszanak az egyetemi ifjúság mozgósításában.

A diákok anyagi helyzete Nyugat-Európában egyáltalán nem olyan rózsás — most már a „vén diákoktól" eltekintve is —, mint ahogy szokták állítani. Mindenütt tandíjat kell fizetni, mindenütt

sokba kerülnek a tanuláshoz szükséges segédeszközök, s mindenütt viszonylag magasak a megélhetés költségei. Ezeken a problémákon a legtöbb országban az ösztöndíjak sem segítenek megfelelő mértékben. Egy nyugatnémet felmérés szerint a diákok 10%-ának kevesebb a havi jövedelme mint 125 márka, 9%-a 125 és 199 márka között jut pénzhez, 37%-uk, tehát zömük 200 és 299 márka közötti összegből él. A Spiegel egyik felmérése szerint minden negyedik megkérdezett állította csak, hogy „jól megy a dolga", minden hetedik viszont azt mondta, hogy „eléggé össze kell húznia magát, ha csak a legszükségesebbet is meg akarja szerezni".* Ilyen körülmények között szükség van a szülők segítségére, akiknek pedig nagy része szerény jövedelmű. 1967-ben például a diákok szüleinek 59%-a 1500 márka alatti havi jövedelemhez jutott, ami az ottani megélhetési költségeket és a keresők számát tekintve nagyobb támogatást nem tesz lehetővé. A „jóléti társadalom" egyik sokat reklámozott államában különben a diákoknak csak 37%-a kapott az elmúlt években valamilyen állami támogatást, ösztöndíjat pedig csak 17%-uk. A hallgatók 15%-a az egyetemi évek alatt másodfoglalkozást vállalt, de legalább 50%-uk dolgozott a szünidőkben, hogy pénzhez jusson, és tanulmányait folytatni tudja.

Franciaországban 1967—68-ban 621 500 hallgató iratkozott be felsőoktatási intézményekbe, s 132 000-en kaptak ösztöndíjat, tehát a diákok mintegy 21%-a. Az ösztöndíjösszeg a család jövedelmétől és a tanulmányi eredményektől függően havonta 135 újfranktól kb. 500-ig terjed, ami egyáltalán nem nagy összeg, ha tekintetbe vesszük, hogy a legszerényebb önkiszolgáló étteremben sem lehet 5—6 újfrankon alul ebédhez jutni. Igaz, az egyetemi menzák alacsonyabb árral dolgoznak (2 újfrank ét-

* Spiegel, 1967. június 19.

kezesenként), s a hallgatóknak kétharmada igénybe is veszi őket, de még ez sem jelent különlegesen kedvező helyzetet. Akik egyetemi szállóban laknak, átlagban 90 újfrankot fizetnek, de ha magánszemélyeknél, akkor 150—350 újfrankig terjedő bért, márpedig sokan laknak ilyen körülmények között, hiszen, mint láttuk, a „diákvárosokban" csak a hallgatók kis részét tudják elhelyezni. A diákok egy része itt is másodállást vállal, de jövedelme az ösztöndíjjal együtt nem haladhatja meg a havi 700 újfrankot, ami egy személy esetében megfelelő életszínvonalat biztosít, de a legtöbben, akik mellékmunkát vállalnak, családosok. Természetesen — ha teheti — itt is segíti a hallgatót a család, de a lemorzsolódás az első években nem kis mértékben az anyagi körülményekkel magyarázható.*

Olaszországban — magas tandíjak mellett — a hallgatóknak csak 17%-a kap állami ösztöndíjat. A diákok egynegyede végzi el a normális időben tanulmányait, egy másik negyede egyéves, 16%-a kétéves és kb. egyharmada három- vagy még több éves késéssel teszi le vizsgáit — mindenekelőtt rossz anyagi körülményei miatt.

A legszélesebb körű támogatást Angliában nyújtják, ahol részben a helyi, részben a központi hatóságok a hallgatók mintegy 80%-ának folyósítanak valamilyen társadalmi támogatást. Az összeg évente 275—370 font közt ingadozik, aszerint, hogy mekkora a szülők jövedelme, és hogy ki hol lakik (diákotthon, magánház, szülők, vidék vagy egyetemi városok). Ezenkívül a legtehetségesebbek számára különféle tanulmányi ösztöndíjak is rendelkezésre állnak. Ez a szinte automatikus támogatási rendszer teszi lehetővé, hogy az angol főiskolákon viszonylag nagy számban tanulnak munkásszármazású diákok is.

* Le Monde Étudiant. Informations Sociales, 1969. évf. 1. sz.

Az egyes országok eltérő vonásai ellenére azt mondhatjuk, hogy a kapitalista társadalom a maga támogatási rendszerével diszkriminál, s — ahogy a trentói diákok írják — arra törekszik, hogy ne csak készgyártmányokat, hanem félkész árukat is dobjon piacra, akik legtöbbször az anyagilag legkedvezőtlenebb helyzetben levő rétegek fiai közül kerülnek ki.

8. Általános társadalmi okok

a) A „GAZDASÁGI CSODA" VESZÍT VARÁZSÁBÓL

Nem tarthatjuk véletlennek, hogy a diákmozgalmakra akkor került sor, amikor a nyugat-európai országokban lelassult a termelés, és a társadalmi konfliktusok megsokszorozódtak. Az angol fejlődés már régóta elmarad a többi nyugat-európai országokétól, hiszen 1948 és 1964 között is csak átlagban évente 3%-kal emelkedett az ipari termelés. Kevés a belföldi beruházás, viszont nagy a tőkeexport. Ami az angol áruk elhelyezését illeti, állandó piaci nehézségek merülnek fel. Az ellentmondások kisebb-nagyobb pénzügyi válságok egész sorozatát váltják ki. A gyarmatok jóvoltából az angol munkásosztály viszonylagos jólétet vívott ki magának, de a gazdasági élet labilitása — amelynek néhány tényezőjét felsoroltuk — sok szociális vívmányt is veszélyeztet. Tegyük mindehhez hozzá, hogy akár konzervatív, akár munkáspárti kormány van hatalmon, olyan politikát folytat, amely a kapitalista rendszer sérthetetlenségét biztosítja. A Munkáspárt még külön érdemének tartja, hogy „támogatja a megreformált kapitalizmus zökkenőmentes működését, és a konzervatív pártnál hatékonyabban adminisztrálja ezt a társadalmi rendszert".

Valamivel különbözik a helyzet a legdinamikusabban fejlődő nyugat-európai országban, Nyugat-Németországban. Közismert, hogy a nyugati hatalmak a hajdani Németország iparilag legfejlettebb részét szállták meg, s az is, hogy az amerikai tőke óriási befektetésekkel (1948 és 1955 között ötmilliárd dolláros kölcsönnel) hamar talpra állította a nyugati megszállási zónák gazdaságát, amelyek amúgy is viszonylag keveset szenvedtek a háborúban. A bruttó nemzeti termék 1950 és 1960 között évente átlagban 7,5%-kal nőtt, s még nagyobb volt az ipari termelés emelkedése. Az expanzióra jellemző, hogy ez alatt a tíz év alatt az import 360, az export 600%-kal emelkedett. Mindez maga után vonta a nyugatnémet munkásosztály életszínvonalának emelkedését is, amelyet a szociáldemokrácia arra használt fel, hogy az angliai reformokhoz képest is keveset követeljen. 1960 óta azonban vége a „gazdasági csodának": lelassult a termelés növekedése, kevesebb a tőkebefektetés, megnőttek a katonai kiadások, exportnehézségek mutatkoznak, s emelkednek a megélhetési költségek. Éppen ebben a periódusban vállalta azonban el a szociáldemokrácia, hogy koalícióba lép a polgári pártokkal, és hozzájárul a rendszer megszilárdításához.

Mindezek a gazdasági és politikai ellentétek még élesebben jelentkeznek Nyugat-Berlinben, amelyet mesterségesen táplálnak ugyan, de ahonnan az ipar és a munkaerő a rendkívüli körülmények és az állandó háborús hisztériakeltés miatt menekül.

Az angol és a nyugatnémet példa arra utal, hogy a szociáldemokrácia az ismertetett körülmények miatt meg tudta nyerni a munkásosztály jelentős részét, és a reformizmus útjára tudta terelni a gazdasági, társadalmi vagy politikai követeléseket. Angliában a kommunista párt az elmúlt ötven évben részben az uralkodó osztály engedékenyebb politikája, részben a labourista reformizmus miatt nagyobb befolyásra nem tudott szert tenni. Nyu-

gat-Németországban pedig a legutóbbi időkig tiltották tevékenységét.

Megint különböző a helyzet Franciaországban és Olaszországban, ahol az elmúlt évtizedben ugyancsak erőteljes gazdasági fejlődés szemtanúi lehettünk, de ahol az osztály- és politikai viszonyok másként alakultak. Franciaországban az ipari termelés különösen 1953-tól emelkedett nagyobb mértékben, s öt év alatt 50%-kal nőtt, a következő öt évben már csak 30%-kal. Olaszországban az 1950-től kezdődő tíz évben átlagban 9%-kal emelkedett az ipari termelés, utána a növekedés rátája csökkent. Más adatokat is lehetne felsorolni, amelyek mind azt bizonyítanák, hogy egy viszonylag meredek emelkedés után — amelyet az amerikai tőke beáramlása segített — lelassult a gazdasági fejlődés ezekben az országokban is. Ez annál súlyosabban hat, mert Franciaországban és Olaszországban viszonylag jelentősek a kispolgári rétegek, még mindig sokan élnek a mezőgazdaságból, és sok a kisiparos és a kiskereskedő is. Az uralkodó osztály e különbségek ellenére lényegében ugyanazt a politikát alkalmazta, mint Angliában vagy Nyugat-Németországban. Ott is tett engedményeket a munkásosztálynak, s igyekezett megnyerni politikájának a szociáldemokráciát. A Guy Mollet-féle Szocialista Párt hosszú évekig vállalta a kapitalizmus támogatásának szerepét, s ma is a baloldali erők megosztója. A Nenni-féle Olasz Szocialista Párt pedig 1962 óta a baloldallal — sőt a saját baloldalával — való szakítás árán is részt vesz a haladó erők megosztásának politikájában.

Ezek a tények nem maradtak rejtve a diákok előtt. Az „illúziók elvesztése" ébresztette őket rá — persze fokozatosan — a kapitalizmus igazi jellegére. A konjunktúrára hivatkozva a hivatalos propaganda éveken keresztül hirdette a „jóléti társadalom" elméletét. Az állammonopolista kapitalizmus — állították nemcsak újságírók, hanem tu-

dós közgazdászok is — lényegében ki tudja küszöbölni a válságokat, fejleszteni tudja a termelést, emelni tudja a munkásság életszínvonalát, s ily módon „megszünteti" az osztályharcot. A gazdasági életben jelentkező ellentmondások a hatvanas években azt mutatták, hogy a konjunktúra nem állandó, hogy a termelés nem fejlődik visszaesések nélkül, s hogy a bérből és fizetésből élők helyzete romlik. Eltűntek azok az illúziók is, amelyek szerint a „jóléti állam" valamiféle egyeztető szerepet játszik majd kizsákmányolók és kizsákmányoltak között a konfliktusok idején, sőt a kizsákmányoltak oldalára áll. Ezzel egy időben lelepleződött a szociáldemokrácia reformista politikája, még ha a tömegek egy részében, különösen Angliában és Nyugat-Németországban meg is tartotta befolyását. Így oszlott el a kapitalizmus tökéletességéről és alkalmazkodóképességéről szóló mítosz, s az ifjúság így figyelt fel a változás és a változtatás lehetőségére.

b) FOGYASZTÓI TÁRSADALOM — SZABADSÁG, EGYÉNISÉG, EMBERSÉG

A neokapitalizmus apologétái az elmúlt évtizedekben szünet nélkül hangoztatták, hogy csak a polgári demokrácia képes biztosítani a szabadságjogokat az egyén számára, és csak ebben a társadalomban fejtheti ki az ember képességeit. Az ifjúság a megrendült bizalom légkörében már az egyetemen észrevette, hogy nagyon is korlátozottan érvényesül a demokrácia és az egyéni szabadság: a szülők jövedelme és társadalmi helyzete igenis determinálja az utódok lehetőségeit, kezdve a felvételtől az elhelyezkedésig. Az elmúlt évtizedekben sokan fecsegtek az értelmiség vezető szerepéről, arra hi-

vatkozva, hogy megnőtt a tudomány szerepe a társadalomban. A sokasodó bérharcok és politikai küzdelmek viszont megmutatták, hogy az uralkodó osztály nem engedi ki a kezéből a hatalmat, amelynek alapja ma is a vagyon. Abban a kérdésben, hogy az értelmiség milyen helyet foglal el a társadalomban, nem a tudományos fejlődés, nem is az egyéni képesség és felkészültség mondja ki a végső szót, hanem a kapitalizmus érdeke. Az értelmiség — s a fiatal értelmiség is — így lesz a fennálló társadalmi rend kiszolgálója, akár akarja, akár nem. Az erre való felkészítés már az egyetemen megkezdődik, bármilyen „liberális" is a szelleme.

A kapitalizmus nemcsak tilt, nemcsak korlátokat szab, nemcsak egyenlőtlenséget támaszt, hanem befolyásol is. Az emberek úgy tesznek, mintha saját akaratukból cselekednének, holott az adott társadalmi rendet szolgáló manipuláció eszközei. A „fogyasztói társadalomban" a cél az, hogy az egyén alávesse magát egy bizonyos életforma normáinak, attól kezdve, hogy milyen cipőpertlit vásárol, egészen addig, hogy milyen zenét hallgat. Az iskola és — ahol még hat — az egyház, a hadsereg, a társadalmi szervezetek, pártok és nem utolsósorban a tömegkommunikációs eszközök olyan „ideálokat" sugallnak, amelyeket sokan — s nemcsak a kevésbé műveltek — mint sajátjukat „fogadnak el". A társadalom „integrálja" tehát az egyént, vagy legalábbis megkísérli ezt tenni. Ezzel együtt egyre inkább háttérbe szorulnak éppen az egyéni jellemvonások, az ember egyre inkább „elidegenül", s mindjobban elvész a „magányos tömegben".*

Az egyéni furcsaságok vagy a kollektív bolondériák ezen mit sem változtatnak, a hobbyk is hozzátartoznak ehhez az életformához, az extra-

* Vö. Riesman, D.: A magányos tömeg. Budapest, 1968

vaganciákat is „beillesztik". Hogy a művészetből vegyünk példát, a mai avantgarde jelenségei kiválthatnak ugyan csodálkozást, meghökkenést, sőt felháborodást is, de ez csak arra jó, hogy a reklámot szolgálja: a beat-zene, az op-art vagy az „új regény" percek alatt a kapitalista piac árucikke lesz, s ezzel teljesen „meg is szelídül". Mert ugyan miféle tiltakozás az, amit maga a kapitalizmus propagál, s bocsát áruba?

Az egyetemi ifjúság az utóbbi időkben egyre élénkebben figyelt fel a kapitalista társadalom „manipulációjára", s tette ezt az a réteg is, amely minden tekintetben élvezte az ún. fogyasztói társadalom előnyeit. Ez kétségtelenül új jelenség volt a diákmozgalmak történetében.

c) A „HARMADIK VILÁG" FIGYELMEZTETÉSE

Különösen mély felháborodást váltott ki az egyetemi ifjúságban a neokolonializmus agresszív jelentkezése. Legnagyobb hatással a vietnami háború volt, amely két dolgot is bizonyított. Megmutatta az imperializmus igazi arcát, amely hatalmi pozícióinak megtartására törekszik a legnyilvánvalóbb embertelenség árán is, de megmutatta azt is, hogy egy kis nép milyen hősiességgel képes ellenállni a legkorszerűbb hadigépezettel rendelkező nagyhatalomnak is. Ezt a háborút — legalábbis a propagandagépezet szerint — a demokrácia, a szabadság, a népek függetlenségének nevében akarta megvívni az amerikai kormány. S ez a háború bábrendszert, elnyomást, sőt nemzetgyilkosságot jelentett. Ez a kiáltó ellentmondás a polgári társadalom hirdetett értékeinek további kétségbevonását eredményezte magában Amerikában, de a nyugat-európai országokban is.

A „rosszal" szembeni ellenállásnak és a régi rend megdöntésének új lehetőségei ugyanakkor megragadták az ifjúság fantáziáját. E tekintetben nemcsak a vietnami nép harca volt ösztönző, hanem Kuba példája s különösen Che Guevara akciója, akinek gondolatait a Bolíviában bebörtönzött Régis Debray francia újságíró terjesztette Nyugat-Európában. A cselekvő kisebbség sokszor kalandos vállalkozásai és a személyes hősiesség és áldozatvállalás példái — a változtatás reménységét táplálták, még ha ez a remény a realitások sziklaján sokszor darabokra is tört.

A nyugat-európai diákság egy részére hatással volt a kínai „kulturális forradalom" is, mert kezdetben azt a benyomást keltette, hogy fellép a „bürokrácia", az apparátus, sőt az állam ellen, mégpedig úgy, hogy az ifjúságra támaszkodik. A későbbiekben a hadsereg döntő szerepe szétoszlatta a tömegek ösztönösségére és a „permanens" forradalomra vonatkozó illúziókat, de a maoista csoportok nem szűntek meg létezni.

A forradalmi akció lehetőségeinek kérdésével kell elsősorban magyaráznunk ezeket a vonzódásokat, amelyek sokszor, teljesen inadekvát módon viszonyultak a fejlett kapitalista társadalomhoz, de amelyek ennek ellenére képesek voltak mozgósítani a diákság egy részét.

d) HÁBORÚ, BÉKE — AZ EMBERISÉG JÖVŐJE

A tudomány eredményeinek elsajátításával foglalkozó ifjú értelmiség a bizalmi válság jegyében arra is rájött, hogy a tudományos célkitűzések és a társadalmi felhasználás közt szakadék tátong. Joggal merül fel a kérdés: ha a „harmadik világban" az emberek százezrei halhatnak éhen, az imperializ-

mus miért költ milliókat az igazságtalan háborúkra, és miért dőzsölhet büntetlenül „összkomfortban" élő uralkodó osztálya?

Ez az ésszerűtlenség és igazságtalanság még nagyobbat tételez fel. Nem következhet-e be, hogy az ember a maga termelte eszközöket önmaga ellen fordíthassa? Nem fenyegeti-e az emberiséget atomhalál? Erre az aggodalomra választ adni nem lehet, de az eddigi tapasztalatok arra intik a fiatalokat, hogy tiltakozzanak az öngyilkos kísérlet lehetősége ellen.

Ezeket az általános okokat nem az alapos elemzés igényével vázoltam fel, hanem csak azért, hogy érzékeltessem: az egyetemi problémák szélesebb kontextusban jelentkeztek. A sokszor jelentéktelennek látszó belső ellentétek szorosan kapcsolódnak a kapitalista rend gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális jellemzőihez, s az azokkal való vita maga után vonja ezek perbefogását is.

9. Miért éppen a diákok?

Mindezek után felvetődhet az a kérdés, hogy miért éppen az egyetemi ifjúság reagál ilyen hevesen az egyetem és a társadalom ellentmondásaira. Láttuk, hogy a diákság ma minden nyugat-európai országban jelentős réteget képvisel, s ennek egyre inkább tudatában van. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy egzisztenciálisan kevésbé kötött, mint a kizsákmányolt más dolgozó osztályok. Mozgási szabadsága is nagyobb, amit helyzetének, korának és a többség társadalmi származásának és gyakran anyagi helyzetének köszönhet. Az állam ezzel a réteggel szemben — legalábbis kezdetben — nem lép fel olyan erővel, mint a munkások ellen, az uralkodó osztály a maga fiait vagy leendő kiszolgálóit látja bennük.

Bár a diák ezer szállal kapcsolódik ahhoz a környezethez, amelyben felnőtt, mégsem mondható, hogy már „beilleszkedett" volna a kapitalista társadalomba. Már a középiskolásoknál meg lehet figyelni — és ezt számos vizsgálat bizonyította —, hogy a „társak közössége" jobban vonzza őket, mint a család; még inkább áll ez az egyetemi hallgatókra. Ez azt is jelenti, hogy legalábbis átmenetileg és a diákok egy részénél fennáll a politikai mobilitás lehetősége is. Tehát a polgári környezetből jött fiatal néha ösztönös lázadásból, néha a társadalmi jelenségek tudatos felismeréséből szembefordulhat a családban megszokott értékrendszerrel.

Nyugat-Európában a szociológusok nagy része azzal hitegette magát — részben persze a konjunktúra hatására, részben konzervatív meggyőződése alapján —, hogy a fiatalok nagy többsége politikailag érdektelen marad, vagy ha mégis választ, akkor azt a család hatására teszi. E tekintetben szerintük olyan lényeges „elmozdulásokra" nem lehet számítani, mint amilyenek a szexuális életben történtek.* Nem vitás, hogy a kapitalista társadalom „depolitizáló" törekvése sikereket ért el az elmúlt évtizedben, de ez a helyzet — a már felsorolt okok következtében — megváltozott, s ez a változás az egyetemi ifjúság legkülönbözőbb rétegeiben éreztette hatását. Megbuktak tehát a jósok. Más kérdés, hogy a diákság miként reagált. E reagálás ellentmondásait részben természetesen társadalmi helyzetükkel lehet magyarázni, de nem kis részben azokkal az ideológiai áramlatokkal, amelyeknek hatása alá kerültek.

* Rosenmayr, L.: Esquisse d'une sociologie de la jeunesse. Revue Internationale des Sciences Sociales, 1968. évf. 2. sz.

III. A DIÁKMOZGALOM KÖVETELÉSEI

A diákmegmozdulások közvetlen célja az egyetemek megreformálása volt: tehát a származási összetétel javítása, az oktatás tartalmának és módszereinek megváltoztatása, a szervezet demokratikus átalakítása, amely biztosítja a hallgatók beleszólását a lényeges kérdések eldöntésébe, több tanár, több épület, jobb felszerelés; igazságosabb ösztöndíjrendszer és nagyobb anyagi támogatás. E követeléseken — legalábbis bizonyos irányzatok — hamar túlléptek, és az egész társadalom „contestatióját", tehát megkérdőjelezését, vitatását tűzték ki célul. Ebben az ideológiai kiindulópont mindig a marxizmus, amelyet sokan sajátosan interpretálnak és kapcsolatba hoznak részben az idealista filozófiákkal, részben ultraradikálisnak látszó politikai magatartásformákkal.

A nyugat-berlini Freie Universitätenen 1965-ben az antikommunista szellemben nevelt és az amerikai „szabad" életformára esküvő diákok rádöbbennek, hogy az ígéretekkel ellentétben náluk is visszaállították a régi német egyetemet a maga hierarchikus vezetési módszereivel és korporációs szervezeteivel. 1965. április 8-án a rektor megtiltotta Erich Kubynak, a Spiegel munkatársának, hogy az egyetem területére lépjen, mert kétségbe vonta az intézmény „szabad" jellegét. A diákok tiltakoztak, s követelték, hogy saját formálódásuk érdekében tegyék számukra lehetővé az „informálódást" minden politikai kérdésben. A hivatalos apparátus azonnal retorzióval akart élni, megindította a „lógósok" és a „vén diákok" elleni hajszát, akiket a politikai akciók érdemi szerzőinek tartott.

1966 novemberében az egyetemi hatóságok és a Sozialistischer Deutscher Studentenbund között szakadás jött létre. Ez utóbbi arra hívta fel a figyelmet, hogy nem egyéni problémák és nem fegyelmi ügyek akadályozzák az egyetem munkáját — miként a vezetés állította —, hanem az, hogy „rossz körülmények között kell dolgoznunk, nyomorúságos előadásokkal és ostoba szemináriumokkal kell beérnünk, abszurd vizsgáknak kell magunkat alávetni". A diákok megtagadták az engedelmességet: „Visszautasítjuk, hogy szakidióta professzorok belőlünk még nagyobb szakidiótákat csináljanak, és ezt még akkor is visszautasítjuk, ha vizsgák nélkül nem tudjuk befejezni tanulmányainkat." Egy év múlva — a vietnami háború elleni tiltakozásokban radikalizálódva — az SDS az egyetemet már mint a neokapitalizmus egyik bástyáját támadta, annál is inkább, mert Nyugat-Berlinben és Nyugat-Németországban a különböző reformtervek technokrata elképzeléseket fogalmaztak meg, és a kapitalista vállalkozások egyre nagyobb teret nyertek az egyetemeken.

Hogy milyen a jó egyetem, azt az ún. kritikai egyetemnek kell megmutatnia, amelyet R. Dutschke és társai 1967. november 1-én hoztak létre. A „kritikai" egyetem célja megalapítói szerint az, hogy a kritikai gondolkozást és a tudományos elemzést fejlessze a demokratikus és politikai gyakorlat érdekében. Mindenekelőtt a parlamenten kívüli ellenzék számára akar lehetőséget adni arra, hogy felkészüljön a „társadalom demokratizálásáért folyó, az elnyomás és az embertelenség elleni harcra", különösen a „harmadik világ" országaiban. De hatni akar az egyetemre is azzal, hogy leleplezi az oktatás „irracionális" és represszív célkitűzéseit, és segítséget nyújt, hogy a diákok megfeleljenek a sokszor ostoba vizsgakövetelményeknek is. A „kritikai" egyetem 34 munkaközösséget hozott létre, amelyek többek között ilyen témák-

kal foglalkoztak: a vietnami háború; politikai nyelvezet és hamis társadalmi tudat; sex és hatalom; művészet és társadalom stb. A témák között egyetemi jellegűeket is találunk, amelyek a tantervekre és a vizsgakövetelményekre, a diákoknak az egyetem igazgatásában való részvételére, az iskola tekintélyelvű struktúrájának megváltoztatására és az oktatás szerepének meghatározására vonatkoztak.

Mindezek a követelések és célkitűzések kapcsolatba kerültek egy olyan ideológiai irányzattal, amelyet a leghatásosabban Herbert Marcuse fogalmazott meg, s amelyet ő „kritikai társadalomelméletnek" nevez. Marcuse 1898-ban született, Berlinben és Freiburgban tanult, megismerte Husserl, Heidegger filozófiáját, a freudizmust és a marxizmust. Sokat foglalkozott Hegellel. Mint baloldali értelmiségi a hitlerizmus elől Amerikába menekült, ahol az Office of Strategic Service — Stratégiai Szolgálat Hivatala —, majd a State Department — a külügy-minisztérium — munkatársaként szolgált. 1954-ben a bostoni Brandeis Egyetem hívta meg, 1965-től az University of California tanára. 1955-ben jelent meg „Eros és civilizáció" című könyve, amelyben már az ún. ipari társadalom kritikájának sok elemét megtaláljuk. Két évvel később kiadott egy marxizmus elleni pamfletet, amelyben szovjetellenességéről ad tanúbizonyságot. 1964-ben jelent meg legnagyobb hatású műve, „Az egydimenziós ember". Mint a berlini Freie Universität tiszteletbeli tanára kapcsolatba került az ottani ifjúsággal, s néhány tételével nem kis befolyást gyakorolt gondolkozására.

A német-amerikai professzor azt állítja, hogy a tudomány és a technika fejlődése lehetővé tenné az ember felszabadítását, azonban a régi, represszív társadalom ezt megakadályozza, sőt a technikát az elnyomás szolgálatába állítja. Ez az ipari társadalomnak nevezett formáció — amely véleménye szerint egyaránt jellemző a kapitalizmusra és a

szocializmusra — a termelésben, de a magánéletben is „integrál": beleilleszti az egyént a rendszerbe, az „establishment", tehát az intézményesített társadalom meggyőződéses hívévé tesz. Ezt különösen a tömegkommunikációs eszközökkel éri el, amelyek e „manipulációt", az ember észrevétlen, de hatásos befolyásolását ma már a tökéletességig fejlesztették: a „represszív toleranciának" — az elnyomó türelmességnek — ebben a rendszerében az ember önként mond le arról, hogy bármiféle ellenállást tanúsítson e társadalommal szemben. Ez alól a munkásosztály és pártjai sem kivételek. Az oppozíciót csak a periférián élők képviselik, az ún. marginális rétegek, a munkaképtelenek, a faji üldözést szenvedők és az olyan mobilis elemek, mint a diákság. Marcuse nem túlságosan bízik abban, hogy ezeknek a lázadása megdöntheti az „ipari társadalmat", de mégis tőlük várja az emberi lét „pacifikálását" és ezzel együtt az „új ember" eljövetelét. Hogy milyen lesz ez a „pacifikált lét", azt ő sem tudja megmondani, legfeljebb a platóni filozófus-diktatúrára hivatkozik, ami se nem konkrét, se nem csábító kilátás.

Marcuse kritikájában a kapitalista társadalmat illetően sok elfogadható elem van, teljesen figyelmen kívül hagyja azonban a termelési viszonyokat, félreismeri a munkásosztály helyzetét, s pesszimista utópiájával leszereli az igazi forradalmi mozgalmat. Serge Mallet írja a „balosokkal" egyébként rokonszenvező Le Nouvel Observateur 1968. május 8—14. számában: „A német filozófusoknak Hegelhez való visszatérése a forradalom bukása után egyben azt is jelenti, hogy lemondanak a világ megváltoztatásának gondjáról. A filozófus újból megelégszik azzal, hogy megmagyarázza a világot. Ebből a szempontból Marcuse kritikai elmélete nagyon hasznos, az amerikai társadalomtudományok elszolgaisodásában pedig egyenesen elengedhetetlen. Azonban azzal, hogy lemond a nehéz, persze

hálátlan erőfeszítésről, amellyel meg lehetne keresni a forradalmi stratégia lehetséges kiindulópontjait és formáit, a frankfurti iskola muníció nélkül hagyja azt az értelmiségi ifjúságot, amely az ő etikai követelményeiben találta meg legjobb elképzeléseit." (A szerző a frankfurti iskolához sorolja Marcusén kívül Karl Korscht, Theodor W. Adornót és tanítványait.) Ugyanő idézi ezzel a frankfurti filozófuscsoporttal kapcsolatban Lukács György véleményét: „Önök kibéreltek szobákat a Szakadék Nagyszállóban, a konyha ízletes, a kiszolgálás kifogástalan, a szobák kényelmesek. A vendégek jó része megelégszik ezzel, s sosem megy ki megnézni a szakadékot. Önök borzalommal szemlélik, s ez étvágyat gerjeszt az ételhez-italhoz és a komforthoz."

Marcusénak az „ipari társadalomról" adott sokszor szellemes elemzése és az értelmiség s főleg a fiatal értelmiség szerepéről vallott felfogása talált visszhangra Nyugat-Berlinben, még ha Rudi Dutschke és társai érezték is, hogy valami nincs rendben a munkásosztály megítélését illetően, s nem túlságosan lelkesedtek a filozófus zavaros utópiájáért.

A „balos" csoport felfogását talán a legpregnánsabban Rudi Dutschke fejezte ki egyik, Marx-idézetekkel teletüzdelt tanulmányában, amelynek ezt a címet adta: „Die Widersprüche des Spätkapitalismus, die anti-autoritären Studenten und ihr Verhältnis zur dritten Welt", vagyis: A késői kapitalizmus ellentmondásai, az autoritásellenes diákok és viszonyuk a harmadik világhoz (megjelent a „Rebellion der Studenten oder Die neue Opposition" című kötetben). Miután megpróbálja jellemezni a kapitalista fejlődés útját, különösen az imperializmus kibontakozásától kezdve, azt állítja, hogy az első világháború utáni válságban Nyugat- és Közép-Európában a proletariátus gyengesége és célnélkülisége nyilvánult meg. Lenin — szerinte — nem adott erre magyarázatot, s a baloldali-

ságról szóló tézisei helytelenek voltak. Vele szemben azoknak volt igazuk, akik a „tömegakciók spontaneitásának a korlátaira" hivatkozva, azt tették a párt feladatává, hogy felrázzák a „proletariátust letargiájából" (köztük a „Geschichte und Klassenbewusstsein" — Történelem és osztályöntudat — című művet kiadó Lukácsot is felsorolja, elhallgatva a szerző önkritikáját). Innen kiindulva eljut ahhoz a tételhez, hogy a munkásosztály — mint Marcuse mondja — beilleszkedett a kapitalista társadalomba, és ma már nem képes forradalmi akcióra. Ezek után az is teljesen világos, hogy nemcsak a szociáldemokrata, de a kommunista pártok politikája sem igazán forradalmi jellegű. A szocializmus megvalósult formáinak lényegében az „intézményesítést" veti szemére, amely szerinte mindenütt csak a tekintélyelvűségre épülhet. Reménysége Marcusétól eltérőleg a „harmadik világ", amely a forradalmi harc új formáit kísérletezte ki. Ezzel kapcsolatban elmondja, hogy 1966 nyarán nagy érdeklődéssel tanulmányozták Nyugat-Berlinben Frantz Fanon „Verdammten dieser Erde" — A föld elkárhozottai — című könyvét, Che Guevara cikkeit, a Vietnamról szóló különböző beszámolókat, a kínai „kulturális forradalom" tételeit.

A diákok a vietnami háború elleni tiltakozásban az ifjúság eszmei és politikai mozgósításának lehetőségét vélték felfedezni. Hamar észrevették azonban, hogy akciójuk csak szűk körű marad, ha a munkásosztály nem támogatja. Ezért megpróbálták a kontaktust felvenni a munkásokkal, de visszautasításra találtak. A „diákellenzék" megkísérelte egy 1968 májusában kiadott röplapban megmagyarázni, hogy miért nincs igazuk a szociáldemokrata hatás alatt álló munkásoknak. A munkások egyik kritikai megjegyzése az, hogy a diákoknak „könnyű az életük". Erre azt felelik, hogy a Freie Universität 15 000 diákjából csak 2900-nak van 220 márka ösztöndíja, ahhoz viszont, hogy egy diák

megéljen, legalább 410 márkára volna szüksége. 5500 diáknak hetente három napot kell valahol dolgoznia, hogy biztosítsa megélhetését. A munkások másik kritikai észrevételével szemben, amely szerint „az ő bőrükre végzik tanulmányaikat", azt mondják, hogy a Német Szövetségi Köztársaság mindössze 55 millió márkát ad ösztöndíjakra, viszont 18,5 milliárdot fordít katonai kiadásokra. Végül is csak annyi pénzt adnak nekik, amennyivel függőségben tarthatják őket. „A diákok és a munkások ugyanazon kizsákmányolás alatt nyögnek, és ellenállásukat rendszeresen ugyanazokkal a nevetséges eszközökkel törik meg: jelentéktelen támogatás a diákoknak, néhány pfennig béremelés a munkásoknak." Arra a munkásoldalról jött észrevételre, hogy a diákok lesznek a jövő kapitalistái és azok kiszolgálói, azt válaszolják: az önrendelkezést kívánják a munkában és a tanulásban egyaránt.

A diákok azt akarják bizonyítani, hogy szükséges az egységes fellépés a kapitalizmus ellen, de hogy milyen céllal és miképp történjen, arra nem adnak világos választ. Miután képtelenek pozitív programot megfogalmazni, egyre inkább elszigetelődnek. S ez nemcsak a munkásosztállyal való kapcsolatukra vonatkozik. Helytelen volna azt hinni, hogy az egyetemi ifjúság többsége egyetértett a „balos" ideológiával; ha bizonyos elemeit elfogadta, ezt azért tette, mert akkor nem látott más alternatívát a „balosok" által is táplált nyugatnémetországi antikommunizmus légkörében.

A „balos" ideológia Nyugat-Berlinben jelentkezett először és a legtudatosabban, s innen terjedt el Európa más részeibe, Franciaországba, Itáliába, Angliába, bár mindenütt speciális vonásokkal gazdagodott.

Mielőtt azt vizsgálnánk, hogy milyen eszmék hatottak az 1968. májusi-júniusi párizsi diákmegmozdulásokra, vessünk egy pillantást arra az intellektuális légkörre, amelybe a nyugat-berlini esz-

mék átplántálódtak: a nanterre-i egyetemre. Legyen kalauzunk Epistemon. A névtelen szerző elmondja, hogy az ottani Bölcsészkaron sok újító professzor dolgozott, és a legkülönbözőbb irányzatok csaptak össze a társadalomtudomány egyes ágaiban. A filozófiában a fenomenológia vált uralkodóvá a strukturalizmussal szemben, amelynek ott kevés képviselője volt, illetve még az is, aki így indult, átment a „generatív grammatika", a mondattanból kiinduló, ugyancsak strukturalista, de a gondolati összefüggéseket jobban számításba vevő irányzat és N. Chomsky táborába. Epistemon szerint „1968 májusa nemcsak a párizsi diákfelkelést, nemcsak a francia egyetem vedlésének kezdetét jelzi, hanem a strukturalizmus halotti bizonyítványát is kiállította." Ezt a megállapítását azzal indokolja, hogy a „strukturalista dogmatizmus" lényegében elvetette a történelmet és a dialektikát, márpedig azok a hallgatók, aki Nanterre-ben az eseményeket elindították, e kettő hívei voltak. A pszichológia oktatói a pszichodrámával és a játék szerepével, a kis csoportok demokratikus magatartásával, a nem irányított beszélgetés témáival foglalkoztak, továbbfejlesztve Moreno, Lewin és Rogers ide vonatkozó elméleteit. Ezek a társadalompszichológusok a struktúrák radikális reformját „demokratikus módon" kívánták megoldani. Ezzel szemben a szociológusok a vad „forradalom" hívei voltak, amelynek mintaképét a párizsi kommünben keresték, s köztük nem kis szerepet játszottak olyan hajdani kommunisták, mint pl. Henri Lefèbvre.

Minden újítás és szellemi izgalom ellenére a hallgatók elégedetlenek voltak az oktatással. 1968 márciusában a filozófia, a szociológia és a pszichológia professzorainak átadták követeléseiket a tanítás és a vizsgarend reformjára vonatkozólag. Az elsőt illetően az volt a kívánságuk, hogy vessenek véget a „töltött libák" nevelésének, a paternaliz-

musnak, és igazi dialógus alakuljon ki tanárok és hallgatók között. A vizsgákat úgy akarták megreformálni, hogy ki-ki a kapott témát a magával hozott könyvek alapján dolgozhassa fel, és így adjon számot intellektuális kezdeményezőképességéről, elemzőkészségéről és gondolkozásmódjáról. Hiszen ez a fontos, és nem a memoriter megtanult anyag. Már ekkor megfogalmazták a társadalmi összefüggéseket is: a társadalom, amelyben élnek — mondták a diákok —, az ún. fogyasztói társadalom, az egyetem az ehhez való alkalmazkodást készíti elő, ismeretanyagot nyújt, és nem az ember nevelését szolgálja — tehát az egyetemi reformon keresztül a társadalmat is támadni kell.

A március 22-i mozgalom, amelynek egyik vezetője a nyugat-berlini diákköröket jól ismerő Daniel Cohn-Bendit, mindjárt megalakulása után kiáltványt adott ki, amelyben a hallgatókat arra szólítják fel, hogy a következő témákról vitatkozzanak: a kapitalizmus 1968-ban és a munkások harcai; az egyetem és a „kritikai" egyetem; az antiimperialista harc; a keleti országok, valamint a munkások és diákok harcai ezekben az országokban. (Sem Nyugat-Berlinben, sem itt nem fukarkodtak az antikommunizmussal.) Ez már a „kritikai egyetem" csíráját jelentette francia földön, s ezzel együtt a politikai követelések előtérbe állítását.

Próbáljuk követni most már nem az eseményeket, hanem a gondolatok alakulását a májusi napok alatt. Mielőtt ezt tennénk, szükséges röviden ismertetni azokat a „balos" diákcsoportokat, amelyek — főleg a Sorbonne-on — a különböző megmozdulásokon részt vettek. A Fédération des Étudiants Révolutionnaires — a Forradalmi Diákok Föderációja — trockista csoport mintegy ezer hallgatót képviselt. A Louise Michel-csoport az anarchisták egy részét tömörítette. Az Internationale Situationniste 1966-ban alakult meg Strasbourgban, és a munkástanácsok felállítását követelte.

A Jeunesse Communiste Révolutionnaire a kommunista diákszövetségből vált ki, és az ún. IV. Internacionáléhoz csatlakozott. Az Union de la Jeunesse Communiste Marxiste-Léniniste 1966 novemberében alakult, maoista híveinek többségét az École Normale Supérieure-ben toborozta. Felléptek olyan nem egyetemi trockista csoportok is a Sorbonne-on, mint a Voie Ouvrière vagy a pablisták (vezérük egy bizonyos Pablo, innen a nevük). Ez a tarka társaság, amely a régi francia anarchisták, valamint Trockij és Mao nevére esküdött, a legkülönbözőbb álláspontokat foglalta el. Egy dologban azonban megegyezett: „forradalmat" vagy legalábbis „zűrt" akart csinálni, de úgy, hogy egyszerre legyen antikapitalista és antikommunista.

Ezek a csoportok persze távolról sem jelentették a diákok többségét, de miután aktívak voltak, bizonyos helyzetekben és időpontokban nagy nyomást gyakoroltak. Segítséget nyújtott ehhez az Union Nationale des Étudiants de France (UNEF), a diákok szakszervezete is, amelynek sorbonne-i szerveiben a „balos" irányzatok kerekedtek felül, éppúgy, mint a Syndicat National de l'Enseignement Supérieurben (S. N. E. Sup.), amely kevés oktatót számlált, de képes volt szélesebb körű rokonszenvet kiváltani. A Kommunista Diákok Szövetsége, az Union des Étudiants Communistes harcolt a diákok egyetemi követeléseiért, a munkások és a diákok egységéért, de nem fogadta el a „balosok" helyzetelemzését és kalandorpolitikáját. Helyzetét nehezítette, hogy nemrég szakadás történt soraiban, s hogy a nemzetközi munkásmozgalom ellentéteit igyekeztek vele szemben kijátszani. A jobboldalt az Occident — (Nyugat) — nevű szervezet képviselte, amely a megmozdulások kezdetén és végén súlyos provokációs szerepet játszott. A szervezetlenek nagy tömege viszonylag tájékozatlanul figyelte az események alakulását, de a döntő pillanatokban szolidáris volt radikálisabb társaival.

Nézzük most azt a „spontán" ideológiát, amelyet a falakon lehetett olvasni májusban és júniusban. Volt sok tréfás felirat is. Például: „Elég a cselekedetekből! Szavakat!" „A helyesírás mandarin dolog" (mandarinoknak hívták a professzorokat), „Tanárok, öregek vagytok, és a kultúrátok is az", „Sohase dolgozz!" „Éljen a mulandó marxista-pesszimista ifjúság!" „Élvezzetek!" „Minél inkább megjön a kedvem a forradalomra, annál inkább szerelmeskedhetnék" — és így tovább. Voltak azonban komoly ideológiai töltésű grafittók is. „A gaulle-izmus az élet megfordítása", „A társadalom húsevő virág", „Az emberiség csak akkor lesz boldog, amikor az utolsó bürokratát az utolsó kapitalista belével kötik fel", „Az áru a nép ópiuma", „A kultúra az élet megfordítása", „A forradalom hihetetlen, mert igaz", „Keresd mindig a kockázatot", „Feltalálni annyi, mint a jövő tartalmát megragadni", „A képzelet meghódítja a hatalmat", „Elutasítjuk azt a világot, amelyben azért a biztonságért, hogy az ember nem hal éhen, az unalmat kapja cserébe."*

Ezt a nehezen körvonalazható, sokszor anekdotikus, de mindenképpen antikapitalista utcai ideológiát nem szabad olyan értelemben ösztönösnek tekinteni, hogy hirtelen, minden előkészítés nélkül jelentkezett, s hogy senki sem fogalmazta meg jelszavait. Beszédek hangzottak el, és kiáltványok jelentek meg — szép számban —, amelyek a szellemi muníciót szolgáltatták.

A párizsi májusi eseményekben a legfeltűnőbb szerepet Daniel Cohn-Bendit, az úgynevezett „Vörös Dany" játszotta, akinek a szülei 1933-ban a nácizmus elől menekülve hagyták el Németországot, Franciaországba emigráltak, majd 1958-ban ismét megtelepedtek Nyugat-Németországban. 1965-ben

* Megjelentek a Les murs ont la parole és L'imagination au pouvoir c. kiadványokban. Párizs, 1968

Cohn-Bendit Franciaországba ment szociológiát tanulni, és így kötött ki Nanterre-ben. Mindennek azért van csak jelentősége, mert a májusi eseményekben sokat emlegették állampolgárságát és nemzeti hovatartozását. Mellette bizonyos jelentőségre tett szert Jacques Sauvageot, az UNEF alelnöke és Alain Geismar, a Syndicat National de l'Enseignement Supérieur főtitkára.

Próbáljuk az események során elmondott nyilatkozataikból rekonstruálni azokat a célkitűzéseket, amelyek meghatározták a mozgalom alakulását. Május elején a közvetlen követelés a rendőri erők visszavonása, a letartóztatott diákok szabadon bocsátása és a normális egyetemi élet elindítása volt. Május 4-én Cohn-Bendittől a Paris Presse-ben már a következő nyilatkozatot olvashattuk: „Nem vagyunk »veszettek«. Ez a kifejezés azt bizonyítaná, hogy indokaink kizárólag érzelmi természetűek. Nem vagyunk forradalmárok sem, mert nincs határozott akcióprogramunk. Legjobban a »lázadók« kifejezés felelne meg nekünk. Igen, fellázadtunk, igen, elegünk van mindenből." Világos tehát, hogy nemcsak az egyetem reformjáról van szó, s az is világos, hogy a „balos" csoportok „lázadással" akarják megreszkettetni a polgári társadalmat. Jacques Sauvageot május 7-én a diákok követeléseit ismertetve, a következőket mondja: „Amikor azt kiáltottuk, *az egyetemet a dolgozóknak*, ez bizony azt jelentette, hogy *kulturális forradalmat*, és ezt is kiálthattuk volna: *a diákok az üzemekbe!*" Ide már beszüremkedik a maoista ideológia is. Május 11-én a rektor fogadott egy diákküldöttséget, erről Cohn-Bendit a következőket közli: „Nem kezdtünk tárgyalásokat, hanem ezt mondtuk a rektornak: *Ami most az utcán történik, azt jelenti, hogy az egész ifjúság egy bizonyos társadalom ellen fordul.*" Május 13-án már így beszél: „A kapitalista rendszer ellen csak egy módon lehet harcolni: az utcán, közvetlen akcióval. Az általános sztrájk nem a bér-

harc fegyvere, hanem az osztályharcé a kapitalizmus megdöntésére. Sürgősen vésztörvényszéket kell felállítani, hogy ítélkezzünk az államrendőrség felett." Erre válaszol a jobboldali Occident, amikor május 14-én kiadja a jelszót: „Lőjétek le Cohn-Benditet!" Ugyanaznap Cohn-Bendit még tovább megy: „A kezdődő forradalom nemcsak a szocialista társadalmat, hanem az ipari forradalmat is megkérdőjelezi. A fogyasztási társadalom erőszakos halállal kell hogy kimúljon. Az elidegenedés társadalma erőszakos halállal kell hogy kimúljon. Új és eredeti világot akarunk. Elutasítjuk azt a világot, amelyben azért a biztonságért, hogy nem halunk éhen, azt kapjuk cserébe, hogy az unalomtól pusztulunk el." Ezt az „új és eredeti" világot nem lehet csak a diákokkal megteremteni. S ezt ő is tudja. Május 16-án Boulogne-Billancourt-ba vonul a diákok egy csoportja a következő transzparenssel: „A munkások átveszik a diákok törékeny kezéből a népellenes rendszer elleni harc zászlaját." (Les ouvriers prendront, des mains fragiles des étudiants, le drapeau de la lutte contre le régime anti-populaire.) Ez rokonszenvesnek tűnik. Május 17-én Jacques Sauvageot a következő követeléseket fogalmazza meg:

1. Valóságos diákhatalom megteremtése az egyetemeken, vétójoggal minden döntéssel szemben.

2. Ehhez kapcsolódóan az egyetemek és karok autonómiája.

3. A harc kiterjesztése mindazokra a szektorokra, amelyek az uralkodó ideológiát terjesztik, tehát az egész tájékoztatásra.

4. A munkás- és parasztharcokkal való tényleges egyesülés, a hatalom hasonló jellegű kétségbevonásának kérdésfeltevésével az üzemekben és a szakmai szervezetekben.

Tehát úgy tűnik, hogy a „balosok" is az egységért küzdenek. De hogy állunk a munkásokkal? Ők támogatják az egyetemi ifjúság harcát, de meg-

tartják önálló arculatukat, és síkraszállnak saját bérköveteléseikért is. Ez sehogy sem tetszik a „balosoknak". A Franciaországból kitiltott Cohn-Bendit május 23-án Berlinben így nyilatkozik a Paris Presse tudósítójának: „A sztrájkban álló munkások jelenlegi követelései nevetségesek, mert nincs dimenziójuk, és nem mennek elég messzire." A munkásosztály elpolgáriasodásának az elméletéből így könnyen el lehetett jutni oda, hogy a bérkövetelések „nevetségesek". Ilyen körülmények között egyáltalában nem lehet csodálkozni, hogy a francia munkásosztály döntő többsége nem volt hajlandó követni a „balos" jelszavakat — és nem azért, amit Cohn-Bendit vagy J. P. Sartre állít, hogy ti. a Francia Kommunista Párt és a CGT fékezte a mozgalmat. Joggal írta a L'Humanité május 24-én: „A fekete lobogó sehol nem vezette a dolgozókat győzelemre." Erről a munkások már többször meggyőződtek a történelem során.

Cohn-Bendit végül is kénytelen elismerni egyes polgári politikusok (P. Mendès-France, François Mitterand, Edgar Pisani) diákokat dicsőítő kijelentéseivel szemben is, hogy Franciaországban csak két — ahogy ő mondta — „autentikus" erő van, s ez a gaulle-izmus és a kommunizmus. Ő persze mind a kettő ellen fellép, de úgy tűnik, antikommunizmusa erőteljesebb. Abban egyébként igaza van, hogy a kommunisták „autentikus" erőt képviselnek: május 30-án De Gaulle tábornok nem az anarchistákat, a maoistákat, a trockistákat tette felelőssé azért, ami májusban és júniusban Párizsban történt, hanem a kommunistákat. S a polgárság a tábornokot támogatta. Az objektivitást hirdető Le Monde-ban május 31-én Sirius sajnálta ugyan, hogy De Gaulle nem éppen az az ember, akit kedvel, de elismeréssel állapítja meg: „Az elhatározott döntések olyanok, amilyeneknek lenniük kell, és amelyeket hamarabb kellett volna meghozni." A jobboldali Figaro pedig ujjong:

„A háromszínű lobogó és a gyászos színű zászlók között Párizs választott, Franciaország választott." A „gyászos színű zászlók" közt nem elsősorban az anarchista fekete izgatta, hanem a forradalmi munkásmozgalom vörös zászlaja. A burzsoázia pontosan tudta, hol a veszélyes ellenfél.

Az események lezajlása után sokan próbálták a diákmozgalom ideológiáját meghatározni. Cohn-Bendit „A baloldaliság, a kommunizmus aggkori betegségének gyógyírja" hangzatos című — egyébként összecsapott és történelmi párhuzamaiban hajmeresztően tájékozatlan — könyvében, amelyből egy részletet közlünk a dokumentumokban, az anarchizmus dicséretét zengi, de megpróbál bizonyos „pozitív" programot is adni az „új baloldal" számára. A forradalmi mozgalmon belül a különböző politikai tendenciák létét követeli, a kis közösségek tényleges hatalmát, az eszmék „permanens cirkulációját", minden hierarchia eltörlését, a munkamegosztás megszüntetését, az önigazgatást és a zsidó-keresztény morál, tehát a lemondás és az áldozat szellemének felszámolását. Úgy látszik, hogy a párizsi tapasztalatok nem tették okosabbá. 1968. október végén a Le Nouvel Observateurben* a „balosoknak" azt az egyáltalában nem szerény szerepet szánja, hogy „egyrészt irányítsák a mozgalmat, és ne szítsák, másrészt találják meg az új helyzetnek megfelelő kifejezési formákat". Ezzel együtt ismét elítéli a kommunista pártokat, és most már nemcsak a franciát, hanem Fidel Castrót éppúgy, mint Ho Si Minhet, akik szolidaritást vállaltak a varsói szerződés öt országával a csehszlovák kérdésben.

Érdekesebb az az elemzés, amelyet Sylvain Zeigel „Les idées de mai" — Május eszméi — című könyvében idéz, és amelyet a Sorbonne Bölcsészkarán tanulók egy csoportja fogalmazott meg az esemé-

* 1968. okt. 28—nov. 3.

nyek idején. A diákok két csoportját különbözteti meg. Az elsőbe tartoznak a különböző rangú és rendű „forradalmárok", akiknek „alapvető céljuk a kapitalista rendszer megdöntése", és akik szerint „az egyetem átalakítása elképzelhetetlen azon politikai kereten kívül, amelyet az említett célkitűzés (tehát a forradalom) határoz meg, és azon szervezési és cselekvési formák nélkül, amelyek az egyetemen kívülre mutatnak, és amelyeket ugyancsak ez a célkitűzés tételez". Ez azonban a kisebbség, amelyre jellemző például Cohn-Bendit idézett „koncepciója". A nem szervezett többség megelégszik az egyetem belső reformjával, de nem tudja, ezen mit értsen. Beszélnek „demokratikus reformról", a „szocialista egyetemről", ami valamiféle sziget lenne a kapitalista társadalom tengerében. A harcot konkréten az állami ellenőrzés különböző formái, a karok hierarchikus szervezetei és működése ellen és az oktatás átszervezéséért, módszereinek, tartalmának, vizsgakövetelményeinek stb. állandó vitatásáért akarják folytatni. A mérsékelt követeléseket még a Sorbonne elfoglalásának idején így határozták meg: a felsőoktatási struktúrák egyesítése és a szétdaraboltság megszüntetése; szabad bejutás az egyetemekre; az oktatás olyan szervezetének és módszerének kialakítása, amely mindenki számára lehetővé teszi a „tartalom teljes és aktív megragadását". Az oktatásnak olyan tartalmát kívánják, amely „progresszív módon biztosítja valamely tárgy elméleti birtokbavételét és ugyanakkor valamely hivatás cselekvő elsajátítását". A vizsgarendszert úgy szeretnék megváltoztatni, hogy a munka ellenőrzése ne év végén történjék, hanem évközben a kiscsoportos foglalkozásokon.

A rokonszenvező tanári megnyilatkozások közül kettőt idéznék, mindkettő nanterre-i. Guy Michaud irodalom- és kultúrtörténész, aki föderalistának és proudhonistának vallja magát, azt a következtetést vonja le, hogy először a „szellemet kell felkészí-

teni, s az intézményeket kell megváltoztatni", csak azután lehet „munkás-, diák- vagy paraszthatalomról" beszélni. Ezért tartja szükségesnek az egyetem reformját, még ha némelyek ezért „reformistának" is nevezhetik.* Epistemon, akiről már szóltunk, főleg egzisztencialista-pszichológiai magyarázatot keres arra, amit középkori értelemben „folie"-nak nevez, s amiben a „happening" sok elemét fedezi fel. „Teremteni vagy meghalni" — ez a felírás, amely tavasszal a Quartier Latin falain virágzott, sűríti a diákok drámáját. Olyan társadalmat teremteni, amely összebékíti az igazságosságot és a szabadságot, a munkát és a boldogságot, egyenlőségen alapuló testvéri társadalmat, hierarchia nélkül, merev intézmények nélkül, mégis gazdag és mégis vonzó társadalmat, amely elviselné, hogy állandó „contestatio"-ban éljünk, a döntések és a felelősök állandó megkérdőjelezésében: ilyen terv egyszerre utópia és a vitalitás csodálatra méltó megnyilvánulása. A szerző erasmusi szkepszise figyelmeztetés is: „Azzal kezdtük, hogy játszottunk, vigyázzunk, nehogy kijátsszanak bennünket."

Vessünk most egy pillantást az olasz és angol eszmékre. Olaszországban sok vonatkozásban más volt a helyzet, mint Franciaországban. Egyrészt ott a diákmozgalom távolról sem lépett fel akkora erővel, másrészt másképpen alakultak az egyetemi ifjúság és a baloldali szervezetek, különösen a kommunisták közötti kapcsolatok. Azt se felejtsük el, hogy Olaszországban a neofasiszták aktivitása és agresszivitása erőteljesen jelentkezett. Ez azt jelenti, hogy a diákok követelései szorosabban kapcsolódtak az egyetem reformjához, és hogy — legalábbis kezdetben – a „balos" ideológiák kisebb hatást tudtak gyakorolni, A trentói Egyetemi Szociológiai Intézet hallgatói Marxra és a neves szociológusra, C. Wright Millsre hivatkozva elsősorban az értelmiség helyze-

* Révolution dans l'Université. Párizs, 1968

tével foglalkoztak. A kultúra árujellegének vizsgálatával azonban eljutottak a kapitalista társadalmi rendszer megkérdőjelezéséhez is. Velencében maoista csoportok is felléptek, amelyek nem az egyetemet kívánták megreformálni, hanem a társadalmat megváltoztatni, de úgy, hogy közben le akarták leplezni — ahogy ők mondták — a munkásmozgalom szervezeteinek „revizionista árulását". Pisában a Proletáregység Párt hatása alatt álló csoportok a diákot kialakulóban levő munkaerőnek tekintették, s azt követelték, hogy mint ilyet a munkásosztályhoz sorolják. Az egyetemen belüli harc az ő véleményük szerint az osztályharc része, amely a termelőerők fejlődésének és a rendszer „kasztráló" logikájának az ellentmondásával magyarázható. Torinóban az egyetem belső, ún. tekintélyelvű és represszív struktúrája elleni harcot tartják a legfontosabbnak, mert szerintük az oktatási intézmények a burzsoá kultúra és ezzel együtt az általa képviselt társadalmi rend eszközei. Rossana Rossanda, aki ezeket az ideológiákat elemzi, s közben maga is hatásuk alá kerül, elismeri, hogy Itáliában az elméleti munka gyenge, sőt az olasz diákmegmozdulásoknak van bizonyos antiintellektuális elemük. „Primero el acto, la consciencia después" — először a cselekedet, utána a tudat.

Angliában a diákmegmozdulások az egyetem hierarchikus jellege, tekintélyelvűsége és a szelektálási, szakok szerinti elosztási rendszere ellen tiltakoztak. Itt is hamar átcsaptak azonban általános politikai síkra. A „new left", az „új baloldal" — tíz-húszezer többé-kevésbé mozgósítható hívével — itt is a vietnami háborút használta fel arra, hogy radikalizálja az ifjúságot. Ali Tariq, az „új baloldal" egyik vezetője, aki egyébként pakisztáni milliárdos fia, és Oxfordban jött rá arra, hogy forradalmár, a maga módján tanulmányozta Marx, Trockij, Che Guevara, Régis Debray néhány írását és Mao kis könyvecskéjét. Mindez elég volt ahhoz, hogy főideológusnak

kiáltsa ki magát. A Le Nouvel Observateurnek adott egyik nyilatkozatában* elmondja, hogy szerinte „a Marcuse-hívőkkel ellentétben az idő még nem jött el ahhoz, hogy az angol diákok kimenjenek az utcára, és erőszakkal bizonyítsák be az állam represszív jellegét". Ehhez még hozzáteszi: „Forradalom nem lehetséges a munkásosztály részvétele nélkül." Ez azonban csak frázis. Antikommunizmusára jellemző a következő kitétel: „Bizonyos értelemben könnyebb lesz (ti. a forradalom) Angliában, mint Franciaországban, nálunk nincsen kommunista párt." A leegyszerűsítések és a képtelenségek ellenére az aktivitásra vágyó, az igazságtalanságot és a hatalmi elnyomást nehezen tűrő ifjúságra hatnak ezek a gondolatok — még ha nem is széles körben.** Ezt a hatást felerősíti az a tény, hogy Angliában viszonylag gyenge a kommunista párt, és hogy az angol Labour a legteljesebb mértékben kiszolgálja a kapitalista rendszert.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a diákmozgalmak nagyon is heterogén ideológiájából és annak hatásából? Az egyetemi ifjúság képzeletét megragadta az úgynevezett „alkotó erőszak" lehetősége. Úgy tűnt, hogy a hatalom képtelen ellenállni a „militáns kisebbség" tiltakozásának, és ez a hit táplálta a forradalom közeli kitörésének reményét. Párizsban még idén, 1969. januárban is mindenki forradalomról beszélt, még azok a „mandarinok" is, akik a legnagyobb ellenszenvvel nézték a diákság anarchikus fellépését. A rendszer erőszakos megdöntésének a reménye párosult a romantikus forradalmiság és a happening kellékeivel. A barikádok, az égő gépkocsik, a Sorbonne-on lakó lányok és fiúk „színes" élete — mindez rend-

* 1968. okt. 28—nov. 3.

** Érdekes összefoglalót kapunk az angol diákmozgalomról és ideológiájáról a Student Power c. kiadványból, amelyet A. Cockburn és R. Blackburn adtak ki 1969-ben

kívülinek, radikálisnak, forradalminak tűnhetett sokak számára.

Mély befolyást gyakorolt az egyetemi ifjúság jelentős részére az, hogy a diákmegmozdulások leleplezték a kapitalista társadalom és az egyetemi élet ellentmondásait és hazugságait. A „fogyasztói társadalom" elleni fellépés megfogalmazta a diákság latens elégedetlenségének okait, mégpedig nemcsak egyetemi vonatkozásban. Elfogadták tehát a társadalmi rend kritikáját — bárhonnan jött is. A „balosoknak" az a kísérlete, hogy a munkásosztályt magát is elpolgáriasultnak és az „establishment" részének mutassa be, bizonyos körökben sikerrel járt, de Franciaországban vagy Olaszországban, ahol erős a forradalmi munkásmozgalom, az egyetemi ifjúság többsége ezt a nézetet nem tette magáévá.

A „balosok" ideig-óráig kezükben tartották a kezdeményezést, és úgy tűnt, mintha a kapitalizmus elleni harc avantgarde-ja lennének. A „contestatio"-nak megvolt az a vonzása, hogy nevében felléphettek a kapitalista társadalom minden intézménye és szervezete ellen, de hamar kiderült, hogy ez nem elegendő, s a „balosok" utópiája nemcsak megvalósíthatatlan, hanem kispolgári, reakciós és terrorisztikus vonásokat is tartalmaz. Az osztályharc történelmileg konkrét körülményeinek semmibevétele emellett olyan kalandorságot sugallt, amelynek követése súlyos következményekkel járt volna nem a diákokra, hanem elsősorban a munkásosztályra. A nyugat-európai burzsoázia távolról sem volt olyan „papírtigris", mint egyesek állították.

A kritika tehát ébresztő erejű volt, az utópia pedig félrevezetett. Ezt a következtetést vonhatjuk le a „balos" ideológiák nagyon is vázlatos áttekintéséből.

IV. A POLGÁRSÁG VÁLASZA

A burzsoázia a diákság megmozdulására többféleképpen is válaszolt. A polgári állam a maga erőszakszerveivel a legbrutálisabban lépett fel. Ez még akkor is így volt, ha a rohamokat és a letartóztatásokat olyan kedélyeskedések kísérték, mint a párizsi rendőrprefektus efféle kijelentései: „A rendőr a világ minden országában hasonlít a rendőrhöz. Van sisakja, hogy védje magát, s van gumibotja, hogy védekezhessék. Én önök előtt voltam diák. Engem is megvertek. Talán egyszer önök is rendőrprefektusok lesznek. Mit gondolnak majd akkor azokról, akik megakadályozzák a tűzoltókat, hogy eloltsák a tüzet?" A rendőrség — mégpedig a rohamrendőrség — nemcsak általában a rendet, hanem a polgári rendet védte, s a diákok jó részében is ennek képviselőit látta. Megtorlás és atyáskodás — ez jellemezte a rendőröket, de a polgári ideológusokat is.*

A jobboldali és a centralista politikusok általában elítélték a diákmozgalmakat, és retorziókat követeltek. Egy részük azonban az egyetemi reform és a munkáskövetelések teljesítésének híve volt, hogy leszerelje a tiltakozásokat. Az ún. baloldali pártok megpróbáltak kapcsolatot teremteni a diákokkal, és sokszor a „balos" fellépéseket is támogatták.

A legérdekesebb a „harmadikutas" értelmiség állásfoglalása volt. Ez a réteg minden „balos" megnyilvánulást harsányan szokott ünnepelni, most azonban — bármennyire furcsának is tűnik — nem

* Vö. R. Aron: La révolution introuable. Párizs, 1968

lépett fel egyöntetűen. Günter Grass, aki Nyugat-Berlinben mint a szociáldemokrata baloldal képviselője kezdetben rokonszenvezett az ottani diákmozgalommal, egyre inkább eltávolodott tőle. Ma már egyenesen „összeolvasott forradalomról" beszél, s azzal vádolja a diákokat, hogy csak példaképeik mondásait propagálták és provokáltak, de semmiféle pozitív programot sem tudtak nyújtani. Szerinte ez a mozgalom a reakciót erősíti, s egyben az egyébként ingatag demokráciát gyengíti Nyugat-Németországban.* Az „új regény" teoretikusa, A. Robbe-Grillet** a lázadással egyetért, de kifogásolja, hogy az ifjúság csak politikailag „contestál", s nem az irodalomban is. Stephan Spender könyvet írt a „Fiatal lázadók évé"-ről,*** amelyben elemzi a különböző megmozdulásokat, s megpróbálja jellemezni őket: az amerikai — szerinte — *hisztérikus*, a francia *romantikus*, a nyugatnémet *teoretikus*. Az amalgámtechnikát alkalmazó hajdani baloldali a cseh diákok mozgolódását is ide sorolja, s azt *szerény*nek nevezi. A fő problémáknak nem azokat tartja, amelyeket a diákok felsorolnak, hanem a tömegkommunikációs eszközök elterjedését, a természet megcsúfolását, a népesség szaporodását, a víz és a levegő szennyeződését. Ezen kell szerinte gondolkozni az agorává változtatott egyetemen. Alberto Moravia ismert olasz írónak az a véleménye az „ultrabalos" csoportokról, hogy irreális módszerekkel harcolnak irreális eszmékért, és velük szemben a kommunista pártnak ad igazat.**** A Nyugat-Európában bolyongó Milovan Gyilasz megdicséri az „új baloldalt", hogy mindenütt, így például Jugoszláviában is „felrázta" a hatalmat, de mégsem elégedett vele. A következő figyelmeztetést intézi hoz-

* Monat, 1969. 3. sz.

** A Regards sur une révolte c. kötetben. Párizs, 1969

*** The year of the young rebels. London, 1968

**** Espresso, 1969. márc. 16.

zá: „Rudi Dutschke prédikációjában, Fritz Teufel csalafintaságában, Cohn-Bendit merészségében felsejlik a jövő urainak és a jövő emberek feletti uralkodásának álarca." Ez az „új baloldal" a hatalomra tör, s ezért erőszakot alkalmaz, és ideológiákra támaszkodik.*

Érdekes viszont megfigyelni, hogy a francia egzisztencializmus szinte újjáéledt a diákmozgalom nyomán, és különösen virgonc lett Jean-Paul Sartre, aki a májusi napokban fáradhatatlanul tárgyalt a diákvezérekkel. A francia író szerint, amint azt a Le Nouvel Observateur egyik tavalyi nyári számában kifejti**, nem kell feltétlenül forradalmi elmélet ahhoz, hogy a forradalom győzelemre jusson (példának Castrót idézi). Ha a diákok mozgalma nem járt sikerrel, annak oka a Francia Kommunista Párt, amely megakadályozta kibontakozását. Nem igaz, hogy anarchizmus jellemezte volna ezt a mozgalmat, ellenkezőleg: a diákság az igazi szocialista demokráciát akarta, egyaránt tiltakozva a kapitalista társadalom technokratái és a szocialista társadalom bürokratái ellen. Igaz, hogy a diákok 90%-a polgári származású, de ez nem jelenti azt, hogy ne robbanthatnának ki forradalmat, különben nem volt egyetlen politikusan gondolkodó diák, aki ne tudta volna, hogy munkások nélkül a forradalom ügyét nem lehet győzelemre vinni. Nagy felfedezése, hogy ma a társadalom megváltoztatásával kapcsolatban nem a magántulajdon, hanem a hatalom a fő probléma: a fogyasztói társadalomban már senki sem azt kívánja, hogy valamit birtokba vegyen, hanem hogy részt kaphasson a döntésben és az ellenőrzésben. A diákok megfogalmazták a szuverenitás követelését, ami azt jelenti, hogy a demokráciában minden ember szuverén lesz, tehát tudni kell döntenie, nem egyedül, a maga odú-

* Neues Forum-Dialog, 1969. április

** 1968. június 26—július 2.

jába húzódva, hanem másokkal együtt, arról, hogy mi a helyes és mi nem. Visszaérkezünk tehát az egzisztencialista választás- és szabadságfelfogáshoz. Cohn-Benditttel folytatott beszélgetésében Sartre ezt mondja: „Az önök akciójában az az érdekes, hogy a fantáziát segíti hatalomra. Az önök fantáziájának is vannak bizonyára határai, de önöknek sokkal több gondolatuk van, mint apáiknak." A „balos" nézeteknek ez az elfogadása és egzisztencialista interpretációja visszalépés Sartre régebbi, a szervezett forradalmi harc s ezzel együtt a politikai program szükségét elismerő álláspontjával szemben. Így differenciálódik — s ez persze csak néhány példa — a „harmadikutas" értelmiség állásfoglalása. Mi erre a jelenségre csak felhívtuk a figyelmet, elemezni itt nincs lehetőségünk.

A burzsoázia a diákmegmozdulásokból egy lényeges következtetést vont le. A társadalmat nem, de az egyetemet, azt igen, azt meg kell változtatni. Ezek a változtatási törekvések országonként különbözőképpen nyilvánulnak meg, és különböző módon érvényesülnek. Nyugat-Németországban az ország speciális szerkezetének megfelelően az egyes Landokban külön-külön kísérleteznek az újításokkal, amelyeket főleg az amerikai és angol tapasztalatokra építenek. Olaszországban a reformtörvény még nem született meg, bár Gui, majd Sullo közoktatásügyi miniszter kidolgozta javaslatait.

A legátfogóbb egyetemi reformra Franciaországban került sor, s itt igyekeztek kialakítani a legtudatosabban az elméletet is. A reformtörvény előterjesztője, Edgar Faure volt közoktatásügyi miniszter szónoklataiban, amelyeket összegyűjtött az „Egy reform filozófiája"* című könyvében, a civilizáció válságáról beszél, és ezzel hozza kapcsolatba a társadalom és az egyetem belső ellentmondásait. Szerinte az egyetemen nem jelent komoly

* Philosophie d'une réforme. Párizs, 1969

problémát a létszámemelkedés, hanem sokkal inkább a társadalom szükségleteinek meg nem felelő szakválasztás és az emiatt kialakuló helytelen arányok. Elismeri, hogy az egyetem struktúrája nem elég demokratikus, s hangsúlyozza a pedagógiai módszerek megváltoztatásának szükségességét is. A reformmal mindenekelőtt azt akarja elérni, hogy az egyetem a modern kultúra terjesztője legyen, tehát vegye tekintetbe a technikai-természettudományos fejlődést. Állandóan visszatérő gondolata az úgynevezett permanens nevelés kérdése, amelyet ugyancsak az egyetemnek kellene biztosítania. Szervezeti szempontból az egyetem nagyobb autonómiájának és az igazgatásban az összes oktatónak és diáknak a részvételére fekteti a hangsúlyt.

Ezek a „filozófiai" alapjai annak a „felsőoktatási orientáló törvénynek", amelyet 1968 novemberében a francia parlament egy részének ellenzésével elfogadtak. A törvény inspirációja kétségtelenül technokrata jellegű, mégsem lehet tagadni, hogy számos újítást tartalmaz a múlttal szemben. Tartalmi szempontból nagy jelentőségű az ún. pluridiszciplinaritás elvének a bevezetése, ami azt jelenti, hogy a hallgatók több tudományágban képezhetik magukat, és erre az egyetemek meg is teremtik a megfelelő szervezeti kereteket. Érdekes annak hangsúlyozása, hogy az egyetemeken minden szakon el kell sajátítani a matematika bizonyos elemeit, alaposan meg kell ismerni az anyanyelvet, és meg kell tanulni legalább egy idegen nyelvet. Újítás az is, hogy lehetővé teszik a „politikai tájékoztatást" az egyetem keretein belül. Szervezetileg fontos változtatás, hogy a törvény a nagy létszámú egyetemeket felbontja, a tanszékek szétaprózottságát megszünteti, és úgynevezett oktatási és tudományos egységeket hoz létre. Az egyetemi testületekben biztosítja minden oktatói kategória és az egyetemi hallgatók képviseletét. Emellett azonban megengedi azt is, hogy állami és társadalmi szervek

és vállalatok részt vehessenek ezeknek a testületeknek a munkájában.*

Amikor 1969 januárjában Franciaországban jártam, és a törvény végrehajtását tanulmányoztam, akkor jelölték ki a különböző egységeket. Egy-egy egység 300—400 hallgatóból állhat, s valószínű, hogy az egyetemek létszáma nem haladhatja meg a 4—5000-et. Az egységek létrehozása azt a célt is szolgálta, hogy a választásokat meg lehessen ejteni, és létre lehessen hozni a különböző szintű testületeket.

A Sorbonne-on az idei év már a reform szellemében indult. Bevezették az úgynevezett értékegységek rendszerét, amely egyúttal meghatározza a szakválasztást és a különböző szakkombinációk arányait. Értékegységnek nevezik azt a tanulmányt, amely egy félévre terjed ki, előre meghatározott tanterv alapján folyik, heti három óra kollektív munkát tételez fel kis csoportok keretében, s állandó ellenőrzés útján vezet a hallgató minősítéséhez. Az első évben összesen 10 értékegységet kell megszerezni, ami heti 15 óra kollektív munkát jelent. A 10 értékegységet azonban nem kötelező egy év alatt megszerezni. Az értékegységek belső megoszlása a következő lehet: 4 értékegységet kell szerezni a főtárgyban (4×3 óra hetente egy félév alatt vagy 4×1½ óra egy év alatt), 3—3 értékegységet két melléktárgyban (6×3 óra hetente egy félév alatt vagy 6×1½ óra hetente egy év alatt). Lehetőség van arra is, hogy a hallgatók három melléktárgyat válasszanak; ebben az esetben természetesen megváltozik az értékegységek megoszlása. Hogy egy példát mondjunk erre a rendszerre, tegyük fel, hogy valaki az oroszt választja főtárgyként. Ez 3 értékegységet tehet ki, és magában foglalja a következőt: nyelvtan és gya-

* A törvény teljes szövegét közöljük dokumentumaink között

korlat, irodalom (orosz nyelvű fogalmazás és előadás, a mai orosz kultúra kérdései és fordítás franciáról oroszra). Melléktárgyként egy másik szláv nyelvet javasolnak és a franciát.

A francia felsőoktatási reform megvalósítása még a kezdeténél tart, s az első időkben beleütközött a konzervatív és a „balos" erők ellenállásába. Sok minden nem tisztázott még, de egy bizonyos: a régi napóleoni egyetem kereteit szétverte. Éppen ezért az elrendelt változtatásokat a haladó oktatók és hallgatók közül sokan támogatják.

Angliában Lord Robbins vezetése alatt 1961—63-ban mérték fel a felsőoktatás helyzetét, és ennek nyomán megfogalmazták „a liberális egyetem" követelményeit. A javaslatok közül sok nem valósult meg, de az új egyetemek értékes kísérleteket végeztek. Vegyük az egyik, már évek óta működő új egyetem, a sussexi példáját. Itt megszüntették nemcsak a tanszéki, hanem az úgynevezett department- (tehát intézeti) szervezetet is, és a tudományok több ágát összefogó tagozatokat (school) hoztak létre. Ez elősegíti a több tudományágban való képzést, egy fő- és több melléktárgy összefogott tanítását. Fontos eleme az újításnak, hogy különösen az első évben nagy súlyt helyez az általános, az úgynevezett kontextuális ismeretek elsajátítására, tehát nem kezdik túl korán a szakosítást. Az egyetemi előadások és a különböző csoportos foglalkozások arányát tekintve az utóbbiakat előnyben részesítik, különösen a társadalomtudományokban. Emellett az első évben nagy jelentőséget tulajdonítanak a tutori intézménynek, azaz annak, hogy egy-egy oktató 2—3, esetleg 5 diákkal személy szerint foglalkozzék, megismerje nemcsak képességeit, segítsen nemcsak felkészülésében, hanem emberi formálásában is. Az oktatók megadott szervezetben végzik munkájukat, de mégis rendkívüli önállósággal, ami enyhíti az angol egyetemi felépítés hierarchikus merevségét.

A sussexi rendszer nem egyedülálló, de nem is terjed ki Anglia minden egyetemére. Sokan panaszolják, hogy a természettudományos és a műszaki oktatás az angol egyetemen még mindig erősen konzervatív jellegű. Különös ellenszenvet vált ki az ún. bináris rendszer, ami azt jelenti, hogy az ún. autonóm szektor — tehát az egyetemek — központi finanszírozást kap; a közszektort, a különböző műszaki és egyéb „college"-okat viszont a helyi hatóságok tartják fenn, amelyek kisebb anyagi erővel rendelkeznek. Ez azt vonja maga után, hogy ez utóbbiak nem fejlődhetnek megfelelően, bár ezekbe az intézményekbe járnak mindenekelőtt a munkások gyermekei. A szelektálás tehát továbbra is osztályalapon történik — még ha finomabb formában is.

A kormányok által elhatározott reformok egyáltalában nem jelentik azt, hogy az egyetemek valamiféle szocialista szigetet fognak alkotni a kapitalista társadalomban. Másról van itt szó: a neokapitalizmus a maga céljainak megfelelően modernizálja az egyetemeket. Ennek következtében az oktatás tartalmilag közelebb kerül e társadalom szükségleteihez, szervezeti szempontból pedig jobban bekapcsolódik annak mechanizmusába, még ha ez sokszor áttételesen is történik. Eközben sok olyan intézkedést hajtanak végre, amely kétségtelenül újat fog hozni az egyetemek elavult oktatási és szervezeti felépítésében.

V. A KOMMUNISTÁK ÁLLÁSFOGLALÁSA

Az anarchista, trockista, maoista és egyéb „balos" csoportok azzal vádolták és vádolják mind a mai napig a kommunistákat, hogy — amint Sartre mondta — „félnek a forradalomtól". Ezt két okkal is „magyarázzák": az egyik az, hogy a munkásosztály és vele együtt a kommunista párt „integrálódott" az ipari társadalomba, magyarul elpolgáriasult. A másik, hogy a pártbürokrácia vagy -apparátus megakadályozza a munkásosztály forradalmi lendületének kibontakozását, és leszereli a mozgalmat, külső tényezők, mindenekelőtt a szocialista országok hatására. Magukat a szocialista országokat ugyanekkor azonosítják az ipari társadalommal, és a hatalomra jutott kommunista pártokat azzal vádolják, hogy etatista, bürokratikus államrendszert hoztak létre. Ne felejtsük el, hogy ez a „balos" propaganda a kapitalista rendszerben nem szigetelődik el, hanem egyik módja az uralkodó osztály által hivatalosan szított antikommunizmusnak és szovjetellenességnek. A „kombinált" akció természetesen kihasználja a szocialista társadalom fejlődésének belső nehézségeit, a nemzetközi munkásmozgalom ellentmondásait, s megpróbálja diszkreditálni a kommunista pártokat az ifjúság előtt.

A kommunisták és az egyetemi ifjúság kapcsolata a vizsgált országokban különbözőképpen alakult, attól függően, hogy maga a párt milyen erőt képvisel, és hogy a diákok körében milyen hatást tud kifejteni. Nyugat-Németországban és Angliában a kommunisták befolyása csekély, ezzel szemben Olaszországban és Franciaországban az egyetemen

belül is a kommunisták jelentik az egyik alapvető politikai-ideológiai irányzatot. Éppen ezért ezekben az országokban vizsgáljuk a kommunista pártok állásfoglalását a diákmozgalmak kapcsán.

Az Olasz Kommunista Párt és a CGIL baloldali szakszervezet nagy figyelmet szentelt a diákmozgalmaknak, mégis a párt vezető szerveiben hamar kialakult az a vélemény, hogy elkésve vették észre az új jelenségeket. Luigi Longo írta még 1968. május elején: „Nem lehet letagadni azt a tényt, hogy volt bizonyos szakadás a párt, a párt kérdésfeltevései, egyetemen belüli tevékenysége és a valóságos politikai, valamint szervezési helyzet között, amely a diákmozgalommal jelentkezett, s annak különösen aktív szektoraiban alakult ki." Az Olasz Kommunista Párt főtitkára azt hangsúlyozza, hogy különösen a középszerveknél nem értették meg a diákok követeléseit, nem vonták le a megfelelő következtetéseket, és ezzel is magyarázható a „balos" nézetek bizonyos térhódítása a diákok körében. A párton belül ebben a kérdésben vita alakult ki, mégpedig G. Amendola cikke kapcsán, amely talán túlságosan is a „balos" megmozdulásokra koncentrálva vetette fel — de helyesen — a kétfrontos harc, tehát a diákmozgalmon belüli jobboldali és „balos" tendenciák elleni fellépés szükségességét. Némelyek kifogásolták ezt az álláspontot, és feleslegesnek tartották a „balos" megnyilvánulások elleni küzdelem hangsúlyozását, sőt maguk is azok hatása alá kerültek. A vita a „balos" ideológia kérdéséről az olasz munkásmozgalomban ma is folyik.

Az Olasz Kommunista Párt számtalan kísérletet tett az elmúlt évben a diákok és a munkások együttműködésének elősegítésére, és különösen nagy figyelmet fordított az egyetemi reformtervekre. Előbb a Gui-, majd a Sullo-féle javaslatot bírálta, s ezzel párhuzamosan kialakította a maga álláspontját is az egyetem reformjáról. A fő célkitűzé-

sek: a hierarchikus struktúra szétzúzása; a tanuláshoz való jog szélesebb körű biztosítása és ehhez az anyagi feltételek megteremtése; az egyetemi oktatás tartalmának és módszerének megváltoztatása; és végül a diákok ún. autonóm részvétele a politikai életben.*

A francia kommunisták 1968. május-júniusi tevékenységének megvilágítására álljanak itt az alábbi tények:

A Francia Kommunista Párt párizsi föderációja és a Kommunista Diákok Szövetségének párizsi szektora már 1968. május 4-én kiadott egy felhívást, amelyben az egyetemi oktatás „demokratikus és modern formáját" követeli, a hallgatók nagyobb anyagi támogatását, az egyetem belső életének demokratizálását, az egyetem megnyitását mindenki számára, a végzett hallgatók elhelyezésének biztosítását, az oktatók létszámának emelését, új egyetemek építését és a költségvetés egynegyedének oktatási célokra való felhasználását. A helyzetért a gaulle-ista hatalmat teszik felelőssé, de hangsúlyozzák, hogy a „balosok" és a fasiszták e hatalom kezére játszanak. Felszólítják a diákokat, hogy harcukat a munkásosztállyal együtt folytassák. A Sorbonne Bölcsészkarán a Francia Kommunista Párt helyi sejtje ugyanaznap elfogad egy határozatot, amelyben az egyetem gyökeres átalakítását szorgalmazza, rámutatva az ezzel kapcsolatos általános társadalmi összefüggésekre is. Az erők összefogását javasolja a követelések teljesítése érdekében, és elítéli a „balosoknak" azt az elképzelését, amely szerint forradalmat lehet kivívni az egyetem útján. „A kommunisták hangsúlyozzák, hogy az igazi változtatásokat csak az összes haladó és demokratikus erők összefogásával és a dolgozókkal együtt folytatott mindennapi harcban lehet elérni. Ez a Francia Kommunista Párt létének és akciójának

* Unità, 1969. március 22.

értelme." Május 8-án a L'Humanité közzéteszi a kommunista párt nyilatkozatát, amely „felszólítja a dolgozókat, és felszólít minden demokratát, cselekedjék vele együtt és egységben a diákokkal, a rendőri elnyomás azonnali és teljes leállítása, az egyetemi épületekből a rendőrség kivonása és a letartóztatottak szabadon bocsátása érdekében".

A kommunisták ott vannak minden fontos megmozduláson, s mindenütt a szervezett és a munkásosztállyal együtt folytatandó akció érdekében lépnek fel. A „balosok" ezen gúnyolódnak. Május 11-én az idős Aragon szóba elegyedik egy diákcsoporttal, ahol Cohn-Bendit a hangadó. Beszélgetés közben az író elmondja, hogy eljött saját személyében is támogatni a diákokat, és ígéri, igyekszik minél több szövetséget szerezni számukra. Mire „vén totyakosnak" nevezik. Aragon visszavág: „Egyszer te is vén totyakos leszel!" Cohn-Bendit említett könyvében azzal szórakozik, hogy régi és új Aragon-idézeteket állít szembe egymással, annak bizonyítására, hogy valamikor a francia író a „balosokhoz" hasonló nézeteket vallott, később viszont a „személyi kultusz kiszolgálója" lett. A „balosok" az események idején — és hozzá kezdettől fogva — mindent megtesznek, hogy a diákokat, s ha lehet, a munkások egy részét is szembeállítsák a kommunistákkal. A vád mindig az, hogy a kommunisták „félnek a forradalomtól".

A Francia Kommunista Párt Politikai Bizottságának május 16-i határozata alapján a Kommunista Diákok Szövetsége nyilatkozatot ad ki, amelyben arra is választ ad, hogy mit jelent 1968 májusában forradalmárnak lenni Franciaországban: „Lelkesedéssel részt venni a demokratikus erők nagy harcában a munkásosztállyal együtt. Tudományos módon részt venni benne, ahogy Lenin hangsúlyozta, realista módon, az erőviszonyok pontos elemzésére támaszkodva. Ki kell tehát szélesíteni, meg kell tehát erősíteni a diákok *politikai har-*

cait a hatalom ellen, és kategorikusan vissza kell utasítani a kalandorjelszavakat, amelyek azzal a veszéllyel járnak, hogy a harcosok egy részét elszigetelik, és ürügyet adnak a megtorlás megindítására a munkásosztály ellen." Május 18-án ugyanez az egyesület és a Sorbonne kommunistái üdvözlik a CGT-t meg a Renault-gyárat elfoglaló munkásokat, és hangsúlyozzák a diákok és a munkások közötti egységet, sürgetik a személyi hatalom megdöntését, s meghirdetik az „autentikus demokráciát".

Amikor a CGT és a többi szakszervezet fellép nemcsak a diákok követelései mellett, hanem a munkások érdekében is, és tárgyalásokat folytat a kormánnyal, akkor a „balosok" elkezdenek „árulásról" kiabálni. Május 24-én a Kommunista Diákok Szövetsége részt vesz a CGT demonstrációján, és elutasítja azt a külön tüntetést, amelyet mindenekelőtt Cohn-Bendit kiutasítása ellen rendeznek a különböző „balos" szervezetek. Május 26-án Cohn-Bendit a France-Soir szerint a következő vádat emeli: „A Kommunista Párt és a CGT a francia kormánnyal együtt arra törekedett, hogy elfojtsa a diákok és a munkások tiltakozó mozgalmát." Ezt a hazugságot nemcsak az addigi, de a további tények is megcáfolják. Május 29-ére a kommunista diákok a CGT-vel való közös tüntetésre szólítják fel társaikat, népi és demokratikus kormány kivívását sürgetve: „Diákok, munkások közös ellensége a gaulleista hatalom, közös igénye a társadalom megváltoztatása, diákok, munkások szolidárisak egymással a harcukban." Június elején a Kommunista Diákok Szövetsége ismét a burzsoázia elleni közös harcra hív, és elítéli azokat, akik ürügyet szolgáltatnak a hatalomnak a provokációra, és a munkásosztályt „forradalmi" álmaik oltárán szeretnék feláldozni.

Nem vitás, hogy a helyzet alapvetően különböző megítéléséről van szó kommunisták és a különböző „balos" ifjúsági szervezetek között. A Francia Kom-

munista Párt az azóta folytatott vitában is számtalanszor hangsúlyozta, így például Waldeck Rochet, a párt főtitkára általunk is idézett könyvében, hogy 1968 májusában és júniusában nem volt forradalmi helyzet Franciaországban. Mert melyek a forradalmi helyzet feltételei?

Lenin 1917. szeptember 26-án és 27-én írta meg levelét az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottságához „a marxizmus és felkelés" viszonyáról, amelyben a következőket mondja: „A felkelésnek, hogy sikeres legyen, nem összeesküvésre, nem a pártra, hanem az élenjáró osztályra kell támaszkodnia. Ez az első szabály. A felkelésnek a nép forradalmi lendületére kell támaszkodnia. Ez a második. A felkelésnek az érlelődő forradalom történetében beállt olyan fordulópontra kell támaszkodnia, mikor a nép élenjáró sorainak aktivitása a legnagyobb, mikor az *ingadozás* az ellenség soraiban és a *forradalom gyenge, felemás, határozatlan barátainak soraiban* a legerősebb. Ez a harmadik szabály. A felkelés kérdésének felvetésében ez a három feltétel különbözteti meg *a marxizmust a blanquizmustól.*"*

Franciaországban ezek a feltételek csak részben voltak meg. A munkásosztály megosztott, a szociáldemokrácia is befolyást gyakorol egy részére. A „nép forradalmi lendülete" bizonyos mértékig adva volt, de a széles tömegek közömbösen viselkedtek. Május-júniusban „fordulópontról" beszélni nem lehet, a termelőerők és termelési viszonyok közti ellentmondás nem volt a legkiélezettebb. Emellett az ingadozás az ellenség soraiban távolról sem volt olyan nagy, ahogy a „balosok" feltüntetik: ott állt a francia hadsereg egy része jobboldali tábornokok vezetésével Párizs körül, s ugrásra készen más erők is. Ilyen körülmények között a munkásosztály előtt felelős párt nem vállalhatta a kaland kockázatát.

* Lenin válogatott művei. Bp., 1949. II. kötet, 130. o.

Más kérdés, hogy a Francia Kommunista Párt milyen mértékben ismerte fel a diákmozgalom jelentőségét. Maguk a párt vezetői is hangsúlyozták, hogy a megmozdulásoknak ez az intenzitása és kiterjedése meglepte őket. Tegyük hozzá, hogy a Kommunista Diákok Szövetségének válsága, amely az előző években zajlott le, megnehezítette a tájékozódást és a párt befolyásának erősödését az egyetemi körökben. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a Francia Kommunista Párt a valóság talaján állva, felelősségteljesen, a munkásosztály érdekeit szem előtt tartva mérte fel az általános helyzetet. A kalandorságot elutasító álláspont okozhatott időleges zavarokat a fiatalok körében, akik kellő tapasztalat híján könnyűnek képzelték a forradalom útját. Az azóta eltelt hónapok bizonyítják, hogy a kijózanodás megtörtént, és a kommunista diákmozgalom egyre több hívet szerez magának. A kommunisták között egyébként tovább folyik a vita a tanulságokról, különösen a diákmozgalom okairól és jellegéről. (Lásd J. Verret, L. Althusser és R. Garaudy cikkeit a Pensée c. folyóirat 1969. júniusi számában.)*

Ami az egyetemi reformot illeti, ezzel a párt 1944 óta foglalkozik. 1967. február 3-án a Politikai Iroda elfogadta az oktatás reformtervezetét s benne az egyetemi oktatásét is. (Ennek a tervezetnek a felsőoktatási részét a dokumentumok között közöljük.) Az Edgar Faure-féle reform nem keveset merített ebből a javaslatból. A francia kommunisták ezért is támogathatják e reform megvalósítását, annak ellenére, hogy világosan látják és bírálják kapitalista és technokrata jellegét.

* A kérdés ideológiai vetületéről: Cl. Prévost: Les bases de l'idéologie gauchiste, Nouvelle Critique, 1968. júniusi különszáma

Munkánk végére értünk. Az volt a szándékunk, hogy tájékoztassunk, ne csak a nyugat-európai diákmozgalomról, hanem az egyetem és a társadalom viszonyáról és az egyetemi reformokról is. A diákmozgalmat illetően fő tanulságunk, hogy lázadni nem elég. Ezt most már másfél évszázad forradalmi mozgalmának története bizonyította be. A „balosság" — az esetleges jó szándékok ellenére — ezt a történelmi tapasztalatot „iktatja ki", s ezzel kudarcra kárhoztat helyes törekvéseket is. A szembenállás a munkásosztály szervezeteivel lehetetlenné teszi a demokratikus és forradalmi erők összefogását, s ezzel megkönnyíti a burzsoázia fellépését a diákmegmozdulások és minden haladó erő ellen.

A diákmegmozdulások legnagyobb érdeme az, hogy véget vetettek annak az apolitikus hangulatnak, amely Nyugat-Európában a fiatal értelmiséget néhány évvel ezelőtt jellemezte. Ezzel együtt felhívták a figyelmet a kapitalizmus ellentmondásaira és hazugságaira, s ez olyan élmény, amely mély nyomot hagy az értelmiségi ifjúságban. Szűkebb körben maradva, a diákmegmozdulások ráirányították a figyelmet a kapitalista országok felsőoktatásának sok gyenge pontjára, és különböző reformokat csikartak ki. A nyugat-európai országok egyeteme ma már nem lehet az, ami volt tíz esztendővel ezelőtt. Mindezért érdemes felfigyelni a diákmozgalmakra.

DOKUMENTUMOK

Az itt közölt dokumentumok egyrészt azt a célt szolgálják, hogy az olvasók megismerjék a diákmegmozdulások ideológiáját, mindenekelőtt azokat a „balos" irányzatokat, amelyek sok helyütt hangadókká váltak. Az „ősök" közül csak Herbert Marcusét idézzük, akinek munkái nálunk nem ismertek. Közlünk néhány „balos" állásfoglalást diákoktól és más értelmiségiektől. Másrészt közreadjuk a hivatalos reformok szövegeit vagy a már megvalósult reformokról szóló beszámolókat. Végül megjelentetjük a kommunista pártok állásfoglalásait a diákmegmozdulásokkal kapcsolatban és egyetemi reformjavaslataikat. A négy főegységet — Nyugat-Berlin, Anglia, Olaszország, Franciaország — rövid kronológia vezeti be, amely az olvasót eligazítja a főbb eseményekben. A kronológiát 1969 tavaszán zártuk le.

1960.		A Sozialistischer Deutscher Studentenbundot kizárják a nyugatnémet Szociáldemokrata Pártból
1966.	II. 5.	Első tiltakozás a vietnami háború ellen Nyugat-Berlinben
	XII. 10.	Újabb nagy demonstráció a vietnami háború ellen, amely súlyos összeütközésekre vezet a rendőrséggel
1967.	IV. 6.	Tiltakozás Humphrey amerikai alelnök nyugat-berlini látogatása, a vietnami háború és a Springer-konszern diákellenes állásfoglalásai ellen
	VI. 2.	Tiltakozás az iráni sah nyugat-berlini látogatása ellen. A rendőrök megölik Benno Ohnesorg egyetemi hallgatót. Demonstrációk egész Nyugat-Németországban
	VI. 11.	A nyugat-berlini diákok találkoznak Herbert Marcuséval
	XI. 1.	Megalakítják az ún. „kritikai egyetemet"
1968.	II. 17—19.	Kongresszus a vietnami háború ellen Nyugat-Berlinben. 20 000 diák vörös zászlókkal és a Dél-vietnami Felszabadítási Front lobogóival végigvonul a városon
	IV. 11.	Merényletet követnek el Rudi Dutschke ellen. Tiltakozásul felvonulások Nyugat-Németország nagyvárosaiban. Münchenben a rendőrök megölnek egy fényképészt és egy egyetemi hallgatót

	V. 14.	Tiltakozó menet Bonnban az ún. szükségállapot-törvények ellen
	V. vége VI.	Barikádok emelése és egyetemelfoglalások Münchenben, Hamburgban, Göttingenben, Tübingenben, Heidelbergben, Salzburgban és Nyugat-Berlinben. Szolidaritási megmozdulások a párizsi diákmegmozdulással kapcsolatban. Szeptembertől kezdve kisebb diáktüntetések és tiltakozások, melyekben részt vesz a Nyugat-Németországba visszatért D.Cohn-Bendit is, akit rövid időre többször letartóztattak
1969.	I. 27.	Újabb diáktüntetés Nyugat-Berlinben, ahol egyetemi iratokat égetnek el
	III. 4.	A diákok az NSZK szövetségi gyűlésének másnap Nyugat-Berlinben megrendezésre kerülő elnökválasztó ülése ellen tüntetnek. Sok diákot letartóztatnak

HERBERT MARCUSE

AZ EGYDIMENZIÓS EMBER

Herbert Marcuse 1964-ben adta közre az „One dimensional man" — Az egydimenziós ember — c. munkáját, amely politikai felfogását a legösszefüggőbben ismerteti. A könyvből idézzük a bevezetőt, amely az ún. kritikai társadalomelmélet célkitűzéseit tartalmazza, s egyben elemzi a jelenkori, „ipari" társadalmat, amely szerinte egyformán jellemző a kapitalizmusra és a szocializmusra. A könyv befejező része programadó, s annak sok elemét felleljük a „balos" diákmozgalmak ideológiájában.

Megbénul a kritika; az ellenzék nélküli társadalom

A fenyegető atomkatasztrófa, amely végleg kiirthatná az emberiséget, vajon egyszersmind nem szolgál-e arra is, hogy ennek a veszélynek éltető erőit védelmezze? Az említett veszély elhárítását célzó intézkedések mögött meglehetősen háttérbe szorul annak a kutatása, hogy jelenkori ipari társadalmunkban merre rejlenek e veszély okai. Ezeket az okokat aligha ismerheti fel, taglalhatja vagy éppen támadhatja a közvélemény, hiszen egy nagyon is nyilvánvaló fenyegetés árnyékolja be őket: az, amit a Nyugat jelent a Kelet számára, és viszont, a Kelet a Nyugatnak. Éppen ilyen nyilvánvaló an-

nak szüksége, hogy felkészüljünk, hogy megtanuljunk a szakadék szélén élni, és végül, hogy szembenézzünk a kihívással. Békés viszonyaink közepette készségesen gyártjuk hát a rombolás eszközeit, egyre inkább elsajátítjuk a pusztítás mesterségét, s mindjobban ránevelődünk a védelemre, amely a védőt és a védelem tárgyát egyaránt eltorzítja.

Mihelyt a veszély okait megkíséreljük összevetni azzal a móddal, ahogyan társadalmunk saját magát és tagjait szervezi, nyomban fel kell ismernünk, hogy a fejlett ipari társadalom e veszély fenntartása révén mind gazdagabbá, hatalmasabbá és jobbá válik. A védelmi struktúra mind több ember életét teszi könnyebbé, és kiterjeszti az ember uralmát a természet fölött. Ilyen körülmények között a tömegkommunikációs eszközöknek nem nehéz a partikuláris érdekeket minden értelmes ember érdekeiként árulgatni. A társadalom politikai szükségletei ily módon egyéni szükségletté és törekvéssé válnak, kielégítésük egyaránt használ a kereskedelemnek és az általános jólétnek, s mindez egészében a ráció megtestesülésének tűnik fel.

Mindazonáltal ez a társadalom — egészében — mégiscsak irracionális. Termelékenysége egyenesen gátolja az emberi szükségletek és képességek szabad kifejlődését, békéjét csupán a szüntelen háborús fenyegetés szavatolhatja, gyarapodása pedig attól függ, mennyire tudja visszaszorítani azokat a reális lehetőségeket, amelyek — mind egyéni, mind nemzeti és nemzetközi vonatkozásban — az életért folytatott küzdelem békés útra terelődését szolgálhatnák. Ez a visszaszorítás viszont meglehetősen különbözik attól a módtól, amely társadalmunknak korábbi, kevéssé fejlett állapotait jellemezte: napjainkban már nem a természeti és technikai éretlenség, hanem — mondhatni — az erő helyzetéből operál. Jelenkori társadalmunk (eszmei és anyagi) ereje összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint volt bármikor — ami egyértelmű azzal, hogy

uralmának az egyénre gyakorolt befolyása is jóval nagyobb, mint bármikor annak előtte. Társadalmunkra az a jellemző, hogy a „centrifugális" társadalmi erőket inkább technikájával, mintsem terrorral keríti hatalmába, mégpedig kétféle eszköz révén: egyik fegyvere a fölényes hatékonyság, a másik pedig az emelkedő életszínvonal.

A jelenkori társadalom kritikai elméletének részben épp az lehetne a célja, hogy feltárja a fejlődés gyökereit, megvizsgálja a kínálkozó történelmi alternatívákat: aszerint kell elemeznie a társadalmat, hogy miként élt vagy éppenséggel élt vissza az emberi létkörülmények megjavítására hivatott eszközökkel. De miféle mérce lehet kritikánk alapja?

Értékítéleteink itt minden bizonnyal nagy szerepet játszhatnak. A társadalom szervezésének általánosan elfogadott módját össze kell mérnünk más lehetséges módokkal, amelyek — a létért folytatott küzdelem megkönnyítése szempontjából — alkalmasabbaknak tetszenek; az adott történelmi gyakorlatot saját történelmi alternatíváival kell összemérnünk. Így mindenféle kritikai jellegű társadalomelmélet már kezdetben szembekerül a történelmi objektivitás problémájával, amely az elemzés során két vonatkozásban tartalmaz értékítéletet:

1. azt az értékítéletet, amely szerint az emberi élet érdemes arra, hogy végigéljük, vagy legalábbis érdemessé lehet, vagy azzá kellene lennie . . . Ez az értékítélet minden szellemi erőfeszítés alapja: *a priorija* a társadalomelméletnek; elvetése (a dolgok logikája szerint) magának az elméletnek az elvetésével egyenlő;

2. azt az értékítéletet, hogy az adott társadalomban sajátos lehetőségek léteznek az ember életének jobbítására, valamint sajátos módozatok és eszközök eme lehetőségek valóra váltására. A kritikai elemzésnek be kell bizonyítania ezeknek az ítéleteknek az objektív érvényességét, és ez a bizonyítás

csakis tapasztalati úton hajtható végre. Az „intézményesített" (established*) társadalomnak megállapítható mennyiségű és minőségű szellemi, illetve anyagi forrás áll rendelkezésére. Miképpen használhatók fel ezek a források az optimális fejlődés és az egyéni szükségletek s képességek kielégítésére, úgy, hogy a lehető legkisebb fáradsággal és nyomorúsággal járjon ez a folyamat? A társadalomelmélet történelmi elmélet, márpedig a történelem a lehetőségek birodalma a szükségszerűség birodalmában. Ezek után a rendelkezésre álló erőforrások lehetséges és tényleges megszervezésének és felhasználásának módja közül melyik nyújthatja a nagyobb lehetőséget az optimális fejlődésre?

Mindenekelőtt egész sor alapvető disztinkció szükséges ahhoz, hogy megkísérelhessünk ezekre a kérdésekre felelni. Ahhoz, hogy a kritikai elmélet felfedezhesse és meghatározhassa, mik is a lehetőségei az optimális fejlődésnek, el kell hogy határolja magát a társadalom erőforrásainak valóságos szervezésétől és felhasználásától, valamint a szervezés és felhasználás eredményeitől. Az effajta elhatárolás, amely semmiképp sem hajlandó az adott ténymennyiséget mint végleges értékrendet kodifikálni, a tényeknek ez a „transzcendens" elemzése az elzárt és megtagadott lehetőségek fényében a társadalomelmélet leglényegének része. Ez az elmélet éppen azért áll szemben mindenfajta metafizikus szemlélettel, mert „transzcendens" meghatározásának szigorúan történelmi jelleget tulajdonít.**

* Az establishment általában is jelenti a jelenlegi „ipari társadalmat"

** A „transzcendens", illetve „transzcendencia" fogalmát itt a legtisztább tapasztalati — kritikai — értelemben használjuk: mind elméletben, mind pedig gyakorlatban olyan tendenciákat jelzünk vele, amelyek — az adott társadalomban — „túllépnek" a szónak és cselekvésnek intézményesített univerzumán a történelmi alternatívák (a reális lehetőségek) felé. *(A szerző jegyzete)*

A „lehetőségeknek" valóban elérhetőknek kell lenniük az illető társadalom számára; kell hogy legyen gyakorlatba átültethető, meghatározható céljuk. Továbbá az elfogadott intézményektől való elvonatkoztatásnak hasonlóképpen valóságos tendenciát kell kifejeznie; azazhogy átalakulásukat a szóban forgó lakosság valóban szükségletének tartsa. A társadalomelmélet tárgya tehát: azon történelmi alternatívák összessége, amelyek mint felforgató tendenciák és erők kísértenek az uralmon levő rendszer társadalmában. Az alternatívákhoz kapcsolódó értékek törvényszerűen ténnyé válnak, mihelyt realitássá lépteti elő őket a történelmi gyakorlat; viszont az elméleti fogalmak a társadalmi változással egy időben érvényüket vesztik.

De éppen itt, ezen a ponton száll szembe a fejlett ipari társadalom a kritikával: olyan helyzetet teremt, amely látni valóan alapjaitól fosztja meg ellenzékét. A technikai fejlődés, amely az uralkodás és koordinálás egész rendszerére kiterjed, az életnek (és a hatalomnak) új formáit szüli; ezek látszatra kibékítik a társadalommal, illetve a rendszerrel szemben álló erőket, legyűrnek vagy megbélyegeznek minden tiltakozást, mégpedig épp a küzdéstől és elnyomástól való megszabadulás történelmi perspektívája nevében. A jelenkori társadalom — úgy tetszik — valóban rejteget a méhében társadalmi változást; oly minőségi változást, amely lényegesen különböző intézményeket hívhat életre, új irányt adhat a termelés folyamatának, s új életformát magának az embernek. A társadalmi változásnak ez az ígérete talán a legkülönösebb, legsajátabb vívmánya a fejlett ipari társadalomnak: a nemzeti cél általános elfogadása, a kétpártrendszer, a pluralizmus hanyatlása. Pénz és munka összeütközése egy erős állam keretén belül — mind új meg új bizonyítéka annak, hogy az ellenfelek integrálódnak, ami egyrészt eredménye, másrészt előfeltétele a fent említett vívmánynak.

Ha vázlatosan is, de összehasonlítjuk az ipari társadalom elméletének alakuló szakaszát és jelenlegi helyzetét: mindjárt láthatjuk, miként változott meg a kritikai alapja. Keletkezésekor, vagyis a XIX. század első felében, amikor a legelső alternatívákat körvonalazta, az ipari társadalom kritikája konkrét volt, mégpedig azzal, hogy történelmi párhuzamot vont elmélet és gyakorlat, az eszmék és tények, valamint szükségletek és célok között. Ez a történelmi meditáció világosan kifejezésre jutott a társadalom két nagy, egymással szemben álló osztálya, a burzsoázia és a proletariátus öntudatosodásában és politikai cselekvésében. A kapitalista világban még mindig ők jelentik a két alapvető osztályt. Csakhogy időközben a kapitalista társadalomfejlődés olyannyira megváltoztatta struktúrájukat és funkciójukat, hogy többé már aligha tekinthetők a történelmi átalakulás motorjainak. Mivel vitathatatlan érdekük az intézményesített status quo megőrzése és állandó javítása, ez a két egykori ellenfelet jelenkori társadalmunk leghaladottabb szféráiban egyesíti. És amilyen mértékben biztosítja a technikai haladás a kommunista társadalom állandó erősödését és egységét, olyan mértékben adja át helyét a minőségi változás eszméje a nem robbanásszerű evolúció realisztikusabb érveinek. Így aztán a kritika a társadalmi változás kimutatható kezdeményezője, illetve motorja híján visszavonulhat a legszélsőségesebb absztrakció berkeibe. Nincs többé alap, amelyen össze lehetne vetni egymással elméletet és gyakorlatot, eszmét és akciót. Ily módon a történelmi alternatíváknak még szélsőségesen empirikus analízise is irreális spekulációnak tűnik fel; az irántuk tanúsított elkötelezés pedig személyi (vagy csoport-) előítéletnek számít.

És mégis: mondhatjuk-e, hogy az alapnak ez a hiánya eleve megcáfolja az elméletet? A látszólag ellentmondó tények arra biztatják a kritikai elem-

zést, hogy továbbra is kitartson nézete mellett, vagyis: hogy a társadalmi változás nem kevésbé szükséges most, mint volt bármikor ezelőtt. De hát kinek szükséges ez a változás? A válasz most is ugyanaz: az egész társadalomnak, a társadalom minden egyes tagjának. Az egyre növekvő produktivitás és az egyre növekvő destruktivitás egysége; a megsemmisülés szakadékának szélén való táncolás; az eszmék és remények feladása, a rettegés a jövőt meghatározó döntésektől; a nyomor fenntartása a soha nem tapasztalt gazdagság égisze alatt — mindez kiváltja a legpártatlanabb szemlélő ítéletét, még akkor is, ha mindez nem létrezonja, hanem csupán melléktermékeként a jelenlegi társadalomnak . . . Hiszen elsöprő racionalitása, amely parancsolóan írja elő a mind nagyobb hatékonyságot és gyarapodást, önmagában véve irracionális!

Az a tény ugyanis, hogy a lakosság döntő többsége elfogadja, vagy ráveszik arra, hogy elfogadja, egyáltalán nem teszi kevésbé irracionálissá vagy visszataszítóvá társadalmunkat. A disztinkciónak — igaz és hamis tudat, valódi és pillanatnyi érdek között — még mindig van értelme. Csakhogy magát e disztinkciót is érvényre kell juttatni. Minden egyes embernek magának kell megkeresnie és megtalálnia a feleletet: mi az igaz és hamis tudat, mi a pillanatnyi és mi a valódi érdeke? Erre csak akkor képes az ember, ha szüntelenül érzi is élete megváltoztatásának, a pozitívum tagadásának, az elutasításnak a szükségét. Pontosan ez a szükség az, amelyet a jelenlegi társadalomnak sikerül elnyomnia, s ez annál inkább sikerül, mennél inkább képes növekvő mennyiségben „termelni és elosztani a javakat", és felhasználni a természet tudományos meghódítását magának az embernek a tudományos meghódítására.

Mihelyt a kritikai elmélet szembekerül a fejlett ipari társadalom vívmányainak totális jellegével, elvész annak az ésszerű indoka, hogy vajon miért

is kell „túllépnie" ezen a társadalmon. A keletkezett vákuum alapjaiban fosztja meg a tartalmától magát az elméleti struktúrát is: a kritikai társadalomelmélet kategóriái ugyanis oly időszakban alakultak ki, amikor a visszautasítás és felforgatás valóságos társadalmi erők cselekvésében öltött testet. E kategóriák lényegüknél fogva voltak negatívak és ellenzékiek, hiszen a XIX. századi európai társadalom tényleges ellentmondásait vették célba. Már maga a „társadalom" kategória is kifejezte az akut ellentétet a társadalom és a politikai szféra között: a társadalom szemben állt az állammal. Hasonlóképpen az „egyéni", „osztály-", „magán-" és „családi" érdekszférák és erők, amennyiben nem illeszkedtek bele a fennálló viszonyokba, ugyancsak feszültségek és ellentmondások szférái lettek. Ahogy az ipari társadalomban kifejlődik a beilleszkedés (integráció) tendenciája, a felsorolt kategóriák mindjobban elvesztik kritikus jellegüket, és egyre jobban hajlanak afelé, hogy csupán leíró, megtévesztő vagy éppen operacionális fogalom váljék belőlük.

Az a kísérlet, hogy megpróbáljuk visszaadni ezeknek a kategóriáknak kritikai alaptartalmát, és megérteni, hogy a társadalmi valóság miként hamisította meg az eredeti célkitűzést, külsődlegesen szemlélve visszalépésnek tűnhet: a történelmi gyakorlattal párosult elmélettől vissza az elvont, spekulatív gondolkozáshoz, a politikai gazdaságtantól a filozófiához ... Kritikánk ideológiai jellege onnan ered, hogy analízisünk kénytelen „kívülről", vagyis olyan pozícióból kiindulni, amelyben nem veheti tekintetbe a társadalomnak sem pozitív, sem pedig negatív, sem produktív, sem pedig destruktív tendenciáit. A modern ipari társadalom tudniillik nem azonos a két összetevővel — az egész az, ami problematikus. Ugyanakkor az elmélet kiindulópontja mégsem lehet pusztán spekuláció. Csak történelmi lehet: oly módon, hogy csak az adott társadalom adottságán alapulhat.

Ez a kétarcú helyzet egy még alapvetőbb kettősséget is magában foglal. Könyvem — „Az egydimenziós ember" — voltaképp a két, egymásnak ellentmondó hipotézis között ingadozik: 1. a fejlett ipari társadalom képes megakadályozni a minőségi változást a belátható jövőben; 2. léteznek olyan erők és tendenciák, amelyek legyőzhetik ezt az akadályt, és felrobbanthatják az adott társadalmat. Nem hiszem, hogy egyértelmű válasz egyáltalán adható ezekre a kérdésekre. Tény, hogy mindkét tendencia létezik, egymás mellett — sőt egyik a másikban. Az első tendencia az uralkodó, és ha vannak is valamiféle kedvező feltételei a felforgatásnak, ugyanezek a feltételek a megelőzés irányában is felhasználhatók. Egy véletlenszerű esemény természetesen könnyen beleszólhat a helyzet alakulásába, de ha az emberi tudatot és magatartást nem rázkódtatja meg annak felismerése, hogy mit tesznek, és mit akadályoznak meg, még egy esetleges katasztrófa sem hozhatja meg a várt változást.

Ez az elemzés a fejlett ipari társadalmat veszi célba: amelyben a termelés és a javak elosztása és az egyre növekvő automatizált szektor funkcióinak technikai apparátusa nem a társadalomra és politikára gyakorolt hatásuktól elszigetelhető puszta instrumentumok összessége, hanem mint valóságos rendszer működik, amely *a priori* meghatározza egyrészt az apparátus termékét, másrészt fenntartásának és terjeszkedésének módozatait. Társadalmunkban a termelőapparátus oly mértékben válik már totalitáriussá, hogy lassan nemcsak a társadalmilag szükséges foglalkozásokat, mesterségeket és magatartásmódokat írja elő, hanem egyéni szükségleteknek, törekvéseknek is irányt szab. Így egy csapásra megszünteti az ellentétet magánélet és közélet, valamint egyéni és társadalmi szükséglet között. A technológia lehetővé teszi, hogy új, a ré-

ginél hatásosabb és kellemesebb intézmények szolgálják a társadalmi ellenőrzést és a társadalmi összetartást. Mindeme ellenőrző funkciók totalitárius tendenciája más vonatkozásban is erősödni látszik: hatókörét kiterjeszti világunk még kevéssé fejlett, sőt „ipar előtti" stádiumban leledző zónáira, ezenkívül rokon vonásokat produkál a kapitalizmus és a kommunizmus fejlődésében.

Társadalmunk totalitárius vonásainak ismeretében aligha tartható fenn az a hagyományos álláspont, hogy a technológia tulajdonképpen „semleges". Magában véve a technológiát lehetetlen elszigetelni attól, amit szolgál: a technológiai társadalom is uralmi rendszer, csakhogy bizonyos technikák fogalma és kialakítása szintjén működik.

Abban, ahogy valamely társadalom tagjainak életét megszervezi, benne foglaltatik a választás (choice) esírája: a választásé azok között a történelmi alternatívák között, amelyeket az anyagi és eszmei kultúra örökölt színvonala szab meg. Maga a választás persze az uralkodó érdekek játékának függvénye. Eleve előnyben részesít (anticipál) bizonyos lehetséges módokat, amelyek segítségével átalakítható és hasznosítható mind az ember, mind a természet, más módokat pedig visszautasít. A választás tehát nem egyéb, mint a megvalósítás egyik, de nem egyedüli „terve" (project*). Mihelyt azonban — az alapvető intézményekben és viszonylatokban — ez a terv elindul a megvalósítás útján, egyre inkább afelé tendál, hogy kizárólagossá váljék, és a társadalom egészének fejlődését meghatározza. Mint technológiai egyetemesség, a haladott ipari társadalom *politikai* egyetemesség; legfrissebb

* A „terv" kifejezés arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a történelmi szükségszerűségtől nem vitathatók el a szabadság és felelősség elemei: e fogalom az autonómiát a kontingenciával köti össze. Hasonló értelemben használja műveiben Jean-Paul Sartre. *(A szerző jegyzete)*

szakasza egy sajátos történelmi *terv* megvalósításának: vagyis hogy megismerje, átalakítsa és megszervezze a természetet, és ezzel uralmának puszta tárgyává változtassa.

És ahogy ez a terv alakot ölt, átalakítja a szó és cselekvés, a szellemi és anyagi kultúra egész arculatát is. A technológia révén kultúra, politika és gazdaság egyetlen, mindenütt jelenvaló rendszerré egyesül, és ez a rendszer minden alternatívát elnyel vagy elvet. A rendszerre jellemző szüntelen produktivitás és növekedés stabilizálja a társadalmat, és a technikai fejlődést az uralom keretében tartja vissza. Így lett a technológiai ésszerűségből politikai ésszerűség.

Összefoglalás

A fejlett egydimenziós társadalom megváltoztatja racionális és irracionális viszonyát. Mihelyt saját racionalitásának fantasztikus és őrült aspektusai felől szemléljük, az irracionális birodalma mihamar a valóban racionális honaként tűnik szemünkbe — ama ideák honaként, amelyek „serkenthetik az élet élésének művészetét". Amennyiben a fennálló társadalmi rend a kezébe kaparint minden normális közlésformát, és a társadalmi szükségletek kívánalmai szerint használja fel vagy veti el őket, az e szükségletekkel ellentétes, illetve összhangba nem hozható értékek aligha találhatnak maguknak egyéb kifejezési formát, mint a normálistól eltérőt: a fikcióét. Az esztétikai dimenziónak van még annyi kifejezési szabadsága, hogy égisze alatt az író, az alkotó művész nevén nevezhessen embereket és dolgokat — nevén nevezhesse mindazt, amit különben aligha lehetséges nevén nevezni.

Korunk reális, valóságos arculata mutatkozik

meg Samuel Becket regényeiben; valódi történetét írta meg Rolf Hochhut színművében, „A helytartó"-ban. Ezekből az alkotásokból már nem a képzelet szól hozzánk, hanem maga a ráció, mégpedig oly nagyfokú realitással, ami mindent igazol és megbocsát — kivéve a szelleme ellen elkövetett bűnöket. A képzelet itt lemond szerepéről a realitás javára, ez pedig fölzárkózik mellé, és túlhaladja. Auschwitz tovább kísért, de nem az ember emlékezetében, hanem „vívmányaiban" – az űrrepülésekben; a rakétákban és lövedékeiben; a „gyorsbüfé alatt berendezett pince-játékszalonban"*; a csinos, tiszta és higiénikus elektronikus gyárakban, amelyeket virágágyak vesznek körül; a mérges gázban, amely valójában nem is ártalmas az emberre; a titkolózásban, amelynek részesei vagyunk mindnyájan. Ilyen körülmények közt születnek a természettudományok, az orvostudomány és technika hatalmas vívmányai; ilyen körülmények közt folynak az élet megmentését és javítását szolgáló munkálatok, fölcsillantva ebben a reménytelenségben az egyetlen reménysugarat . . . A hazárdjáték, ami a legfantasztikusabb lehetőségek körül folyik; a „contra naturam" elkövetett bűntettek „tiszta lelkiismeretű" igazolása; a kísérletezgetés emberekkel s dolgokkal; illúziók realitássá hazudása; fikciók kikiáltása igazsággá — mindez világosan mutatja, mily mértékben vált a képzelet a haladás eszközévé. Csakhogy az uralmon levő társadalmak a képzelet erejével is visszaélnek, mégpedig módszeresen. Azzal, hogy megszabja a politika tempóját és stílusát, hatóerő dolgában a képzelet magát az „Alice Csodaországban"-t is túlszárnyalja: a legkülönfélébb szófacsarásokhoz folyamodik, az értelmest értelmetlenné, az értelmetlent viszont értelmessé ferdíti.

* Ahol háborús „társasjátékot" játszanak a klubtagok, vörösek és kékek sanszait próbálgatva... *(A fordító jegyzete)*

Az egykor antagonisztikusnak számító fogalmak — úgymint mágia és tudomány, élet és halál, boldogság és boldogtalanság — mind technikai, mind politikai téren egybeolvadnak. A szépség aligha különböztethető meg a borzadálytól, amikor szigorúan titkos nukleáris üzemek és laboratóriumok tetszetős környezetű „termelőparkként" jelennek meg a szemünk előtt; amikor a polgári védelem főhadiszállása „luxus-atomóvóhelyet" reklámoz, amely faltól falig süppedő szőnyeggel *bélelt*, kényelmes fotelokkal, tv-vel, kirakójátékkal berendezett, és amelyet alkalmasnak tartanak arra, hogy „békebeli (sic!) családi szalon és háborús atomóvóhely kombinációjaként szolgáljon"...* Hogy az efféle jelenségek borzalma nem hatol el a tudatig, s hogy mindenki oly készséggel tér napirendre fölöttük, csupán azért érthető, mivel a felsorolt vívmányok *a)* a fennálló rend szempontjából tökéletesen helyénvalónak tűnnek fel; és *b)* ezenfelül a hagyományos képzelőerőt meghaladó találékonyságról és alkotóképességről tanúskodnak.

Esztétika és realitás természetellenes egybekelése eleve meghazudtolja ama filozófiai irányokat, amelyek a „poétikus" képzeletet élesen szembeállítják a tudományos és tapasztalati rációval. A technikai haladásnak egyfajta progresszív racionalizálódás a kísérője, és ez alól a képzelet sem kivétel. Az olyasféle őstípusok, mint borzadály és öröm vagy háború és béke, elvesztik katasztrofális jellegüket. Többé már nem mint irracionális erők jelentkeznek az egyén életében — modern inkarnációjuk a technikai uralom összetevője, és annak van alávetve.

Azzal, hogy nemcsak csökkentette, hanem végleg

* A The New York Times 1960. november 11-i száma szerint mindez megszemlélhető a New York-i polgári védelmi központokban, a Lexington Avenue-n és az 55. Streeten. *(A szerző jegyzete)*

el is orozta a romantikus képzelet vadászterületeit, arra kényszerítette a képzeletet, hogy új téren próbáljon érvényesülni: ott, ahol a képek történelmi lehetőségekké és tervekké transzformálhatók. Ez a folyamat azonban nem lehet jobb és kevésbé torz, mint maga a társadalom, mely végrehajtja. Az anyagi termeléstől és az anyagi szükségletektől elválasztva a képzelet alig lehetett egyéb, mint puszta játék, tehetetlen játszadozás a szükségszerűség birodalmában, és csupán valamiféle fantasztikus logikához és igazsághoz lehetett köze. Mihelyt azonban a technikai haladás megszüntette ezt az elválasztást, a gépeket nyomban felruházta saját logikájával és igazságával, jóllehet ezzel korlátozta a gondolat szabad kifejlődését: ámde egyszersmind csökkentette a szakadékot képzelet és ráció között. A két egymással ellentétes lehetőség alapjában véve egymástól függővé válik. Ha a fejlett ipari társadalom adottságai felől szemléljük, vajon a képzelet nem olyan technikai lehetőségekkel játszik, amelyeknek megvalósulási esélyei mérhetők? A „képzelet tudományának" romantikus eszméje egyre empirikusabb jelleget ölt.

A matematika vagy a fizika hipotézisei és kísérletei már régóta elismerik a képzelet tudományos, racionális jellegét. Hasonlóképp elismeri a pszichoanalízis, amely elméletileg épp arra épül, hogy az irracionális sajátos racionalitását el kell fogadni; a megértett és új irányba elindított képzelet a terápia eszköze lesz. Ám ez a terápiai eszköz több mindenre felhasználható, nemcsak neurózisok gyógyítására. Nem költő, hanem természettudós írta ezeket a jövőbe mutató sorokat:

„A materiális pszichoanalízis segíthet nekünk... képzeteink meggyógyításában vagy legalábbis abban, hogy korlátozzuk a hatásukat. Remélni lehet tehát, hogy ... *a képzeletet boldoggá tehetjük*, másodszor, hogy a képzeletet megnyugtatjuk, rendelkezésre bocsátjuk a kifejezés minden eszközét, mind-

azokat a materiális képeket, amelyek *természetes álmokban* jönnek létre, a normális álomtevékenységben. Boldoggá tenni a képzeletet, biztosítani teljes kibontakozását, azt jelenti, hogy a képzelet számára megadjuk a pszichikai gyakorlat valódi funkcióját."*

A képzelet azonban nem maradhat immunis a „reifikáció" folyamatával szemben. Mindnyájan hatalmában vagyunk saját képzeleteinknek, mindnyájan szenvedünk tőlük. A pszichoanalízis ezt mindig is jól tudta, sőt mindig is le tudta vonni ennek következményeit. Mégis visszalépés volna, ha valóban „a képzelet rendelkezésére bocsátanánk a kifejezés valamennyi eszközét". A megcsonkított egyének (képzelőerejüket tekintve is „megcsonkított" egyének) többet szervezkedhetnének, és többet pusztíthatnának el, mint amennyire jelenleg módjuk van. Az efféle „felszabadítás" maga lenne a felszabadult borzalom — nem mintha a kultúra katasztrofális megsemmisülését idézhetné elő, hanem mert legregresszívebb tendenciáit engedné szabadjára. Racionálisnak csupán azt a képzeletet nevezhetjük, amely a termelőapparátus rekonstrukciójának és visszairányításának *a priori jaként* jelentkezik, amely a pacifikált létezés, a félelem nélküli élet irányában hat. Márpedig ilyesféle célokat azok semmi esetre sem követhetnek, akiknek képzeletét az uralomvágy és halál képzete tartja a hatalmában.

Annak azonban, hogy felszabadíthassuk a képzeletet, és rendelkezésére bocsáthassuk a kifejezés valamennyi eszközét, komoly feltétele van: el kell nyomni belőle mindazt, ami pillanatnyilag szabadon hat, és az elnyomó társadalom fenntartására szolgál. Márpedig ez a gyökeres változtatás nem a pszichológia, nem is az etika dolga, hanem kizáró-

* Bachelard, G.: Le matérialisme rationnel. Párizs, 1953. 18. oldal

lag a politikáé — már tudniillik ahogy mi ezt a fogalmat eddig is értelmeztük. Szerintünk: a politika az alapvető társadalmi intézmények fejlesztésének, meghatározásának, fenntartásának és megváltoztatásának gyakorlata. Csakhogy a politika egyének gyakorlati tevékenysége, amin mit sem változtat, hogy ezek az egyének többé-kevésbé „szervezve vannak". Így aztán újra szembe kell néznünk a problémával: vajon miként tudnának ezek az agyonigazgatott egyének, akik öncsonkításuk révén szabadságjogaikba és azok kielégítésébe beleuntak, és akik egyre nagyobb mértékben újratermelődnek — nos, miként tudnának felszabadulni önmaguktól és uraiktól? Egyáltalán elképzelhető-e, hogy ez az ördögi kör, ez a circulus vitiosus valaha is megtörjön?

Paradox módon mégis úgy tűnik, hogy nem az új társadalmi *intézmények* célja, célkitűzése gördíti a legnagyobb nehézségeket a felvetett kérdés megválaszolása elé. Hiszen az uralmon levő társadalmi rendszerek maguk is változtatják vagy már meg is változtatták alapvető intézményeiket, mégpedig az egyre nagyobb szerephez jutó tervezés irányában! A pacifikáció első feltétele, hogy a rendelkezésre álló más erőforrásokat a vitális szükségletek kielégítésének javára fejlesszék, és vegyék igénybe; ez tehát nem férhet össze a partikuláris érdek előnyben részesítésével, amely a cél útjában áll. Minőségi változás csak akkor jöhet létre, ha a partikuláris érdekkel szemben a nagy egész érdekét képviseli, sőt maga a szabad és ésszerű, racionális társadalom is csupán ezen a bázison jöhet létre.

Ily módon azok az intézmények, amelyek magukban hordozzák a pacifikáció lehetőségét, eleve meghazudtolják a hagyományos osztályozást, miszerint csupán tekintélyi alapon nyugvó vagy demokratikus, illetve csak centrális vagy liberális admi-

nisztráció lehetséges. Manapság a központi tervezés ellenzése — mégpedig az amúgy is tagadott liberális demokrácia nevében — mindössze arra való, hogy ideológiai alapot szolgáltasson regresszív érdekekhez. Hogy aztán az egyének az autentikus önrendelkezésnek birtokába jutnak-e, az attól függ, hogy mennyire hatékony a termelés és elosztás (az anyagi és szellemi kultúra elért színvonalán értendő szükségletek kielégítése) fölött gyakorolt társadalmi ellenőrzés.

Nos, mihelyt megfosztják kizsákmányoló jellegétől, a technikai racionalitás válik a rendelkezésre álló erőforrások tervezésének és fejlesztésének egyetlen mércéjévé és irányítójává. Az, hogy a vitális szükségletek termelésében és elosztásában is érvényesüljön az önrendelkezés, már megbocsáthatatlan pazarlás lenne. Ez a munka ugyanis technikai tevékenység, s mint minden technikai művelet, arra szolgál, hogy csökkentse a fizikai és szellemi erőkifejtést. Ebben a vonatkozásban csakis akkor nevezhetjük racionálisnak a központosított ellenőrzést, ha megteremti a feltételeket a tényleges önrendelkezés számára. Az utóbbi így aztán saját helyén valóban hathat — egyrészt azokban a döntésekben, amelyek a termékfölösleg előállításával és elosztásával kapcsolatosak, másrészt az egyén létében.

Mindenesetre a központi kormányzat és a közvetlen demokrácia kombinációjának számtalan variációja lehetséges; mindig aszerint, milyen fokú a fejlődés. Az önrendelkezés olyan mértékben válik majd valósággá, amilyen mértékben egyénekké hullanak szét a tömegek; egyénekké, akik megszabadultak mindenfajta propaganda, indoktrináció és manipuláció nyűge alól, akik képesek tudomásul venni és megérteni a tényeket, értelmezni az alternatívákat. Más szóval: a társadalom annyiban lesz racionális és szabad, amennyiben egy lényegesen új történelmi szubjektum szervezi, tartja fenn és termeli újra.

A fejlett ipari társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszában még mind az anyagi, mind pedig a szellemi kultúra elutasítja ezt a követelményt. A rendszer ereje és hatékonysága, valamint az, hogy a gondolkodás a tényhez, a gondolat a magatartás szabályaihoz, a vágy pedig a valósághoz idomul — nos, mindez nem könnyíti meg, sőt épp akadályozza az új történelmi szubjektum megszületését. Mindez annak is ellene szól, hogy minőségi változást jelentene, ha a termelési folyamat jelenlegi ellenőrzését „alulról jövő" ellenőrzés váltaná fel. Ennek a törekvésnek volt és van értelme ott, ahol a munkások egyszerűen létükkel tagadják és ítélik el az adott társadalmat. Ezzel szemben ahol ez az osztály az intézményesített életforma támaszává lett, ott az ellenőrzés általa történő birtokbavétele ennek továbbfolytatását jelentené más módon.

Mégis, mindezek ellenére vannak már tények, amelyek érvényesítik e társadalomnak, illetve végzetes fejlődésének kritikáját. Éspedig: az egésznek mint olyannak növekvő irracionalitása; a produktivitás pazarlása és korlátai; az agresszív expanzió szükségessége; a folytonos háborús fenyegetés; a mind intenzívebb kizsákmányolás; az elembertelenedés. Ezek a jelenségek ugyanakkor egy meghatározott történelmi alternatíva irányába mutatnak, melynek jellemzői: az erőforrások tervszerű felhasználása az életfontosságú szükségletek kielégítésére; a legkevesebb kínnal a pihenés átváltozása szabad idővé; a létért folytatott küzdelem pacifikálása.

A tények és alternatívák azonban önmagukban nem egyebek összefüggéstelen részeknél, értelmetlen, néma tárgyak világánál, amelyben nincs gyakorlati cselekvés, hogy ezeket új irányba mozgathassuk. A dialektika elméletét ugyan lehetetlen cáfolni, de vigaszt az sem hozhat már. Pozitív megoldás nem várható tőle. Bár igaz, amennyiben a dialektikus felfogás képes az adott tényeket értelmezni, ennyiben máris túlment rajtuk. Igazsá-

gának éppen ez a záloga. A dialektika képes körvonalazni a történelmi lehetőségeket, sőt szükségszerűségeket; csakhogy megvalósításukra csupán az elmélettel egybehangolt gyakorlat képes, márpedig a jelenlegi viszonyok közt a gyakorlat felől nem érkezhetik visszhang.

Akár elméleti, akár tapasztalati téren nézzük, a dialektikus koncepció csak saját reménytelenségéről adhat számot. Az emberi valóság a történelme, márpedig ebben az ellentmondások nem robbannak ki maguktól. Konfliktus jelentkezik a profitot hozó, hatékony uralom és vívmányai között, amelyek az önrendelkezés és pacifikáció irányába mutatnak, s bár e konfliktus kiáltó és cáfolhatatlan, ettől még megmaradhat kezelhetőnek, sőt produktívnak, hiszen a természet technikai leigázásával egyetemben nő az ember ember általi leigázása is. És ez a leigázás természetszerűleg korlátozza a szabadságot, ami viszont *a priorija* a felszabadulásnak. A gondolat szabadságáról van szó, mégpedig az egyetlen lehetséges értelemben, ahogy még egyáltalán szabad lehet: ebben az agyonigazgatott világban a rendszer elnyomó jellegének tudatos felismeréseként és feltétlen szükségérzeteként annak, hogy ebből az egészből ki kell törni. De éppen ez az abszolút szükségérzet nem jut érvényre ott, ahol történelmi gyakorlat hajtóerejévé válhatna, ahol minőségi változás effektív okaként jöhetne szóba. Anyagi erő híján a legvilágosabb tudat is tehetetlen.

Bármennyire nyilvánvalónak tetszik azonban a nagy egész irracionális jellege — s ezzel együtt persze a változás szüksége is —, a szükségszerűség puszta belátása még soha, sehol sem pótolhatta a kínálkozó alternatívák megragadását. Alternatívák — önmagukban — különben is mindig utópiának hatnak, mihelyt az adott rendszer mindenütt jelenlevő hatalmával állítjuk szembe őket. Annak felismerése, hogy változásra van szükség, annak tudata, hogy a helyzet rossz, semmire sem jó, még

akkor sem, ha a tudomány eredményei és a termelés színvonala megfosztották utópisztikus jellegüktől az alternatívákat, s még akkor sem, ha maga a fennálló rendszer még utópisztikusabbá válik, mint esetleges ellenlábasa.

Vajon azt jelenti ez, hogy a kritikai társadalomelmélet lemond céljairól, és átengedi a teret valamiféle empirikus szociológiának? S hogy ez a szociológia, miután bizonyos módszertani elvek kivételével minden más elméleti irányjelzőtől megszabadult (s emiatt könnyen a félreértett, illetve -magyarázott konkrétum csapdájába eshetik), az értékítéletek kiküszöbölhetőségét proklamálva most valóságos ideológiapótlékként léphet a sorompóba? Vagy esetleg mégis a dialektikus felfogás igazolódik — azzal, hogy képesnek bizonyul mind saját maga, mind az általa górcső alá vett társadalom helyzetének helyes megértésére? A válasz szinte önként adódik, ha meggondoljuk, hogy tulajdonképpen mi is a kritikai elmélet legsebezhetőbb pontja: arra való képtelensége, hogy az elfogadott társadalmi rend *keretén belül* mutassa meg, demonstrálja a felszabadító tendenciákat...

A kritikai társadalomelmélet, keletkezése idején, oly valóságos, a fennálló társadalmon belül ható (objektív és szubjektív) erőket vehetett számba, amelyek a meglevő, immár a haladás gátjává vált intézmények elutasítása révén racionálisabb és szabadabb intézmények létrehozására törekedtek (vagy efelé lehetett volna irányítani azokat). Ez volt hát a tapasztalati alap, amelyre az elmélet épült, és ebből a tapasztalati alapból sarjadt ki a *szunnyadó* lehetőségek felszabadításának eszméje — a máskülönben gátolt vagy tévútra térő fejlődés, az anyagi és szellemi produkció, képességek és szükségletek kifejlesztésének gondolata.

A kritikai társadalomelmélet az ilyenfajta erők

demonstrálása nélkül is érvényes és racionális maradhatna, csakhogy ez esetben le kellene mondania arról, hogy racionalitását a történelmi gyakorlat terén érvényesítse. Mi hát a konklúzió? Az, hogy a „szunnyadó lehetőségek felszabadítása" ma már egyáltalán nem fedi a történelmi alternatíva fogalmát.

A fejlett ipari társadalom előtt ugyanis a következő lehetőségek állnak: a produktív erők mind nagyobb arányú fejlesztése; a természet mind szélesebb alapon nyugvó leigázása; növekvő igények kielégítése, éspedig mind több ember számára; új szükségletek és képességek életrehívása, illetve felkeltése. Csakhogy ezeket a lehetőségeket épp olyan eszközök és intézmények váltják lassan, de biztosan valóra, amelyek eközben sorra lemondanak felszabadító szerepükről: tehát az eszköz szentesíti a célt. A termelés és haladás instrumentumai egy totalitárius rendszer keretébe foglalva, végül is nemcsak tényleges, de lehetséges hasznosításukat is előírják.

Legelőrehaladottabb stádiumában az uralom mint adminisztráció funkcionál, és éppen a tömegfogyasztás legfejlettebb körzeteiben ez az adminisztráltság teremti meg a „jó életet" az összesség számára: védelmében ezért egyesülnek a szemben álló erők. Ez tehát az uralom képlete. Tagadása viszont a tagadás képletét idézi szemünk elé. Tartalma csupán egyetlen, elvont követelésbe torkollhat, abba, amely az uralom végét kívánja; lévén ez az egyetlen valóban forradalmi követelmény és az az esemény, amely egyszeriben érvényre juttathatná az ipari társadalom vívmányait. Mivel azonban e negációt a hatalmon levő rendszer hatékonyan cáfolja, csupán a politikailag tehetetlen „abszolút elutasítás" öltözékében nyilvánulhat meg: ez viszont annál célszerűtlenebbnek bizonyul majd, minél jobban csökkenteni tudja az élettel járó terheket. Vagy ahogy Maurice Blanchot kifejezte:

amit mi elutasítunk, az nem érték és jelentőség nélkül való. Éppen ezért szükséges az elutasítás. Van egy értelem, amit mi nem fogadunk többé el, van a bölcsességnek egy látszata, amely borzalommal tölt el, van egy olyan felhívás a megegyezésre és megbékélésre, amelyet mi nem hallunk meg. Szakítás történt. Olyan őszinteséghez jutottunk el, amely nem tűri meg a cinkosságot.

Ha viszont a visszautasítás a totális reifikációnak köszönheti absztrakt jellegét, akkor mégiscsak kell hogy legyen konkrét alapja, hiszen a reifikáció nem egyéb illúziónál. Ugyanígy: az ellenzéki erők egyesülése a technikai racionalitás égisze alatt a maga egész realitásában — hasonlóképp nem lehet egyéb illúziónál, amely sem a növekvő termelés és a represszív felhasználás közt jelentkező ellentmondásokat nem képes megszüntetni, sem pedig elfojtani azt az életbe vágó szükségletét, hogy az ellentmondásokat feloldják.

A megoldásért folytatott küzdelem azonban már jóval meghaladta a hagyományos formákat. Az egydimenziós társadalom totalitárius tendenciái eleve hatástalanságra kárhoztatják a tiltakozás hagyományos módszereit — esetleg még veszélyesek is, mivel mindmáig magukon viselik a „népfenség elvének" illuzórikus vonásait. Ennek az illúziónak van is némi igaz tartalma: a „nép" — a társadalmi változás élesztője — tudniillik időközben „felzárkózott", s a társadalmi összefogás (és egység) élesztőjévé változott. Ebben — és nem a vagyonok újraelosztásában és az osztályok egalizálásában — rejlik a fejlett ipari társadalomra oly jellemző új rétegeződés jelentősége.

Ám a konzervatív népi bázis alatt ott húzódik egy réteg: a kivetettek és kívül állók, a más fajtájú és más színű kizsákmányoltak és üldözöttek, a munkanélküliek és alkalmazhatatlanok rétege. Ezek kívül esnek a demokrácia hatáskörén; életük a legközvetlenebb és legreálisabb módon igényli a

tűrhetetlen viszonyok és intézmények felszámolását. Így, ha öntudatuk nem is az, szembenállásuk forradalminak tekinthető. Szembenállásuk a legváratlanabb ponton éri a rendszert, és ezért nem is hárítható el valójában. Olyan elemi erőként jelentkezik, amely fölrúgja a játékszabályokat, és ezzel kinyilvánítja, hogy a játék csalárd. Amikor ezek az emberek összegyűlnek, és kimennek az utcára, fegyverek és megfelelő védelem nélkül, hogy a legelemibb polgárjogokat követeljék, tisztában vannak vele, mi vár rájuk: kutyák és kövek, bombák, börtön és koncentrációs táborok, sőt halál. Soraik mindenütt ott vannak, ahol a törvény és a rend áldozatai miatt folyik politikai demonstráció. Az a tény, hogy nem hajlandók játszani a játékot, minden valószínűség szerint egy korszak végét jelzi.

Semmi sem utal arra, hogy minden jól végződik. A fennálló társadalom gazdasági és technikai erőforrásai elég hatalmasak ahhoz, hogy reformokat és engedményeket léptethessen életbe a nyomorultak számára. Ugyanakkor fegyveres erői is elég gyakorlottak, s eléggé fel is vannak szerelve, hogy rendkívüli helyzeteken úrrá lehessenek. Mégis, ennek ellenére a kísértet újra csak kísért, az alkotmány sáncain kívül és belül egyaránt. A kínálkozó történelmi párhuzam — hogy ti. a civilizációt fenyegető barbár támadás korát éljük — eleve megszabhatja az események kimenetelét: a barbárság második korszaka éppúgy a civilizáció uralmának fennmaradását jelentheti. Fennáll azonban a lehetősége annak, hogy e szakaszban ismét találkoznak a nagy történelmi szélsőségek: az emberiség leghaladóbb eszméje találkozhat az emberiség legkizsákmányoltabb erőivel. Igaz, ez nem egyéb lehetőségnél.

A kritikai társadalomelméletnek e pillanatban nincsen olyan koncepciója, amely a jelen s jövő között tátongó szakadékot áthidalhatná. Mivel nem ígérhet semmit, és nem hivatkozhat eredményre,

válasza csak negatív maradhat. Így kíván lojális lenni mindazokhoz, akik — reménytelenségükben — életüket a Nagy Tagadás ügyének áldozták és áldozzák.

A fasiszta idők kezdetén írta Walter Benjamin: „Nur um der Hoffnungslosen willen ist uns die Hoffnung gegeben."

Számunkra a remény csak a reménytelenek kedvéért adatott.

RUDI DUTSCHKE

A NEMZETKÖZI FELSZABADÍTÁSI HARC TÖRTÉNELMI FELTÉTELEI

Rudi Dutschke, a nyugat-berlini diákok egyik vezetője és ideológusa, a politikai gazdaságtanban Marxra, a permanens forradalom elméletében Trockijra, a kultúrforradalmat illetően Maóra, az ipari társadalom leleplezésében és az „új baloldal" felfedezésében Marcuséra hivatkozva vázolja fel elméletét a „Rebellion der Studenten oder Die neue Opposition" — A diákok lázadása vagy Az új ellenzék — c. kötetben (1968-ban adta ki a Rohwolt kiadó) megjelent cikkében, mely a nyugatnémet diákmozgalom helyzetét és célkitűzéseit vizsgálja, s jól mutatja Dutschke ideológiai ellentmondásait és illúzióit. Ebből idézünk egy részletet.

A vietnami nép harcának világtörténelmi jelentősége, ennek az összecsapásnak a további imperializmusellenes küzdelmek szempontjából példamutató jelentősége már nagyon korán a Vietnam-viták középpontjában állt. De arra, hogy ez a döntő szempont ilyen gyorsan behatolt a diákság tudatába, a materiális magyarázat, úgy tetszik, a diákoknak mint termelőknek sajátos termelési viszonyaiban található meg. Mi, diákok — ha fakultásonként különbözőképpen is —, az össztársadalmi újratermelésen belül szociológiailag közbülső helyzetet foglalunk el. Szellemi és képzettségi szempontból

egyrészt a nép privilegizált csoportját alkotjuk, ez a kiváltság azonban jelenleg csupán frustrációt — megfosztottságot — jelent. Frustrációt azért, mert a magát képző, különösen a politikailag elkötelezett diák nap mint nap kritikusan és néha lelkileg is átéli az irracionális hatóságok (Autoritäten) zugpolitikusklikkjeinek idiotizmusát. Ehhez járul, hogy ezek az autoritást ellenző diákok még nem kerültek a társadalom anyagilag biztos pozícióiba, hatalmi érdekektől és hatalmi pozícióktól még viszonylag távol állnak. A diákoknak ez az időleges felforgató helyzete (Subversiv-Stellung) általában létrehozza a termelők közvetlen és történelmi érdekeinek dialektikus egységét. Ezért a béke, igazságosság és felszabadulás iránti életbe vágó szükségletek és érdekek leginkább ezekben a szociológiai pozíciókban materializálódhatnak. De csak akkor váltak igazán erőssé, amikor az autoritás elleni harcuk során a diákok saját egyetemi környezetükben az ottani bürokrácia ellen politizálódtak, a politikai küzdelemben érdekeikért és szükségleteikért egyre határozottabban harcoltak. Nem szabad szem elől téveszteni a diáknak mint termelőnek a képzési környezethez fűződő közvetlen kapcsolatát. Egyetemi tanulmányi helyzetét az inflációszerűen szaporodó vizsgák és az egyetemi tanárok diktatúrája határozza meg. Másrészt a professzorok az állam szolgái. Az egész társadalom napjainkban tapasztalható elállamiasodása szolgál alapul a radikális, parlamenten kívüli ellenzék államellenes és intézményellenes harcának megértéséhez.

Vietnam látszólagos elvont jellege ezáltal jócskán lecsökkent. Az autoritásellenes diákok közvetlen és történelmi-emancipációs érdekei közti termékeny közvetítés csakis az összecsapás, a politikai harc útján történhet. Az egyetemi bürokrácia korlátozó politikája, a nyugat-berlini polgárháborús hadsereg brutális bevetései a különböző tüntetések alkalmával, a társadalmi ellentmondásokra rámutató

hosszan tartó, permanens felvilágosítás és a polgári társadalom játékszabályait rendszeresen „megsértő" akcióformák, valamint ezek tanulságai *teremtették* meg az autoritást ellenző beállítottságot, ezt a forradalmat és az emberek nevelését és önnevelését sürgető magatartást. Így ezt az autoritásellenes szemléletet maguk az uralmon levők „verték a fejünkbe". A mi oppozíciónk azonban nem csupán a rendszer néhány kis „hibájával" áll szemben, sokkal inkább totálisnak tekinthető, s a tekintélyi állam egész eddigi életformája ellen irányul.

Az állami-társadalmi erőszakgépezet „anonim terrorizmusa" minden intézményben jelen van, de nincs kezében „semmilyen más, reális hatalom, csupán a kormánygépezet" (Marx). Helyzetünk csak annyiban tekinthető újnak, hogy mi nem fogadjuk el nem vitatott és nem is vitatható szükségszerűségként ezt a rendet, az állam pártatlanságának színleges látszata egyre felismerhetőbben szétfoszlik, egyre kézzelfoghatóbban lelepleződik mint az „osztályuralom ocsmány gépezete" (Marx).

A Szövetségi Köztársaság az úgynevezett gazdasági csoda végén, vagyis a rendelkezésre álló mennyiségi és minőségi munkaerő- és szakmai struktúra teljes kimerítése után azzal kelt figyelmet, hogy a magas, improduktív állami kiadások, a szubvenciók stb., amelyeket a prosperitási időszak folyamán a berendezkedő államgépezet viszonylag könnyen tudott az „érdekeltségbörze" képviselői számára folyósítani, a nyugatnémet kapitalizmus rekonstrukciós korszakának végén „hirtelen" mellékes, többnyire improduktív kiadásoknak, a gazdaság továbbfejlődése szempontjából veszélyes holtsúlynak, vagyis a tőkés termelés *faux-frais*-jének tűnnek fel.

Az oktatási szféra „nem jövedelmező beruházásainak" (új egyetemek, iskolák, szakiskolák, mérnökiskolák építésének) milliárdjai, melyekre egy minőségileg és mennyiségileg új szakmai és oktatási

struktúra megteremtéséhez volna szükség, a nyugatnémet kapitalizmus jelenlegi szakaszában nem teremthetők elő az infláció fokozódása nélkül. Ehhez járul az a tény, hogy a kisebbségi uralkodó csoportok, az állami-társadalmi bürokrácia, pártok, érdekcsoportok stb. összapparátusának ellentmondásos egységét semmilyen „uralkodó akarat" nem vezeti *valóban* össztársadalmi módon.

Az olyan pangó, felhalmozásra képtelen termelési ágak (például bányászat, mezőgazdaság) létezése, amelyeket — „mankót adva alájuk" — szubvencionálni kell, másrészt a hetvenes évek felhalmozódási folyamata döntő hordozóinak, a történelmileg új iparágaknak, elektronikának, űrkutatásnak, repülőgépiparnak, atomkutatásnak a fejlődésben visszamaradt helyzete a nyugatnémet kapitalizmus hosszú távú pangási korszakára utal.

Az NSZK és Nyugat-Berlin társadalmi-gazdasági helyzetének felmérése előfeltétele annak a politikai-stratégiai vitának, amelynek tárgya a Szövetségi Köztársaság forradalmasításának folyamata, a forradalom és ellenforradalom *nemzetközi küzdelmével* összefüggésben.

A „nagykoalíció", az uralkodó oligarchák utolsó kétségbeesett kísérlete a rendszer strukturális nehézségeinek „megoldására", munkája során egyre nyilvánvalóbban objektív akadályokba ütközik, a szerkezeti válságot kénytelen szubvencionálisan elleplezni, s evvel hosszú távon mélyebb ellentmondásokat készít elő. Új *rendpárt*nak tekinthetjük, amelynek közvetlen feladata a bértől függő tömegek kiskorúságban tartása s a szerkezeti válság költségeinek áthárítása a tömegekre. A „Polgárháború Franciaországban"-hoz írt nagyszerű tervezetében Marx azt mondja az osztályuralom ilyen formájának feladatairól, hogy „egyetlen *raison d'être*"-je — létoka — a termelő tömegek felszabadításának megakadályozása". Marx számára ez a forma „valamennyi politikai uralom közül a leg-

undorítóbb". Ebben egyesül ma a tömegek együttes fékentartásának célkitűzésével az összapparátus minden csoportja: az egykori fasiszták és bizonyos ellenállási harcosok, az állami-társadalmi bürokrácia, a liberális burzsoázia összeölelkezik a monopóliumok képviselőivel, itt vannak a munkások szakszervezeti árulói, Sickert és társai, és ebben rendezkednek be a manipuláció központjai, Augstein és Springer*.

Ők együtt alkotják a „névtelen részvénytársaságot", a kései kapitalizmus osztályuralmának körmönfont és — ha szükséges — nyílt terrorizmusát. Az apparátus, a kormánygépezet különböző csoportjai a nagykoalícióban a „renegátság orgiáját" ünneplik. Úgynevezett ellenállási harcosok, Gerstenmaier, a különböző munkáspártoknak hajdani képviselői, mint Brandt (SAPD) és Wehner (KPD), cinikussá vált szociáldemokraták és olyan volt nácik, mint Kiesinger és társai ugyanazt a követ fújják, amíg csak a tudatra ébredt tömegek el nem űzik őket.

A kései kapitalizmus történelmi feladata az, hogy a tömegeket olyan kollektívává alakítsa, mely funkcionálisan az uralkodó osztály érdekeinek megfelelően reagál, s amely katonai és polgári célok érdekében értékesíthető és bevethető állapotban legyen. Az NSZK-ban éppen ennek a határozott feladatnak tud egyre kevésbé eleget tenni. A kultúrforradalmi átmeneti időszak, amely legkésőbb 1967. június 2-a óta jelentős rétegeket mozgatott meg az egyetemen belül és kívül, még sokáig nem lesz lezártnak tekinthető, ennek csak az összes elnyomó eszközök erőteljes és brutális bevezetésével lehetne „véget vetni".

Az uralkodó osztály roppant nagy mértékben megváltozott. Már régen nem azonos a termelőeszközök névleges tulajdonosaival. Csíráit elemezve

* Augstein és Springer — nagy nyugatnémet lapkiadók

már Marx látta az „ipari bürokrácia" új „osztályának" megjelenését. Ez nem számolja fel a polgári-tőkés társadalom alapvető ellentmondását, sőt inkább kiélezi, és bevezetője a polgári társadalom utolsó szakaszának. Ebben következett be a tőkefunkciók „társadalmasítása" bizonyos csoportokra és intézményekre átruházva: „Minél inkább képes az uralkodó osztály az elnyomott osztályok legjelentősebb alakjait magába olvasztani, uralma annál tartósabb és veszélyesebb."* A fejlődés túllépett ezen a szakaszon, véghezvitte a tőke represszív társadalmasítását. Ebben van a kései kapitalizmus erőssége és gyengéje. Valójában egyetlen csoportot sem hagy kívül a represszív összefüggés egységén, megpróbál mindenki fölött uralkodni a „kapitalista keretek közötti engedmények rendszere" által. Ezt a szerkezeti keretet a „körülmények, néma kényszere", a polgári-tőkés társadalomnak az emberek által belsőleg elfogadott szabályai és eszméi szavatolják. Ha azonban az elnyomottaknak egy, a társadalmi terméket politikusan „felosztó", „érdekeltség-börzén" kívül álló, társadalmilag jelentős csoportja felrobbanthatja az „érdekeknek és szükségleteknek az uralkodó keretek által történő, magától értetődő korlátozását", akkor az egész rendszer kérdésessé válik: „Így a hamis tudat áttörése egy átfogóbb felszabadítás arkhimédészi pontját adhatja — egy mindenesetre végtelenül kis pontot, de a változás esélye az ilyen kis pontok kiszélesítésétől függ."**

Pontosan a hamis tudatnak ezt az áttörését kezdtük mi el. A mi politikai tevékenységünk, felvilágosító munkánk, a mi provokációink és tömegakcióink fogják szerkezetileg megkérdőjelezni azt az ellenőrzést, amelyet a rendszer gyakorol az

* Marx, Karl: A tőke (német kiadás), 3. kötet, 649. oldal

** Herbert Marcuse: Repressive Toleranz. Majna-Frankfurt, 1966, 122. oldal

egyénre. Éppen ez az oka, hogy a rendszer „baloldali liberális kritikusai" is, a Spiegeltől a Zeitig, egyértelmű politikai fordulattal velünk helyezkedtek szembe. Ők megértik a kései kapitalizmust fenyegető veszélyt, amely halálossá válik, mihelyt a felvilágosítás és a tömegakciók egyre ténylegesebb dialektikájával a bérüktől függő tömegekben sikerül felébresztenünk a pártok által megsemmisített spontaneitást. „Az, hogy a munkások saját bürokráciájuk 1914 óta bekövetkezett árulása után, azután, hogy a pártok a spontaneitást megsemmisítő, világot átfogó gépezetté fejlődtek, valamint a forradalmárok meggyilkolása után semleges álláspontra helyezkedtek, nem az elbutulás jele."* A német munkásmozgalom utóbbi ötven évére való emlékezés csak a szemlélődő értelmiség számára jelent vonzerőt. A tömegek számára pedig a bal- és jobboldali értelmiség árulásainak folyamatos láncolatát jelenti.

Munkánknak az egyetemre összpontosított, történelmileg helyes korlátozását nem szabad fetisizálni. A helyes átmenetek forradalmi dialektikájának úgy kell tekintenie a „hosszú menetelést az intézményeken keresztül", mint egy minden társadalmi területen jelenlevő, gyakorlati-kritikai tevékenységet; célja az ellentmondások felforgató-kritikus elmélyítése, amely a mindennapi élet megszervezésében részes *valamennyi* intézményben lehetővé vált. Nincs többé a társadalomnak olyan területe, amelynek mozgalmunk kultúrforradalmi szakaszában kizárólagos privilégiuma lenne az összmozgalom érdekeinek kifejezése.

A langyos ellenzéki mozgalom halott, megkezdődött a spontán ellenállás, nagyon gyakran még teljesen szervezetlen formában. De akár Frankfurtban vagy Brémában, Berlinben vagy Hamburgban, már

* Max Horkheimer: Die Juden und Europa. Megjelent a Zeitschrift für Sozialforschungban, 1939, 122. oldal

mi — vagyis az autoritás ellen harcoló tábor — uralkodunk az emberek öntudatra ébredésének szempontjából döntő helyeken, az egyetemeken kívüli felvilágosító rendezvényeken, a nagy *egyetemek* diákjainak plénumain, a tanulók gyűlésein az *iskolákban*. A tanulók és diákok újságjainak bősége mozgósító és felvilágosító mozzanata az összmozgalomnak. Itt is, ott is „önmaguk kinevezte élcsapatok" alakulnak, amelyek autonóm módon, mindenféle központi szervezés, illetve manipulálás nélkül megkezdték az ember alkotóképességeinek manipulálása és elnyomása elleni, szükségszerűségként felismert harcukat. Ennek az autoritásellenes mozgalomnak abban van az ereje, hogy képviselőinek gyakorlati-kritikai tevékenysége az egyén saját szükségleteinek és érdekeinek reális kifejezése. Az egyéni szükségletek, érdekek és szenvedések gyakorlati megjelenése akadályozza meg, hogy az emberek történelmi érdekeit egy, a tömegeket „képviselő" párt monopolizálja. Már a nagyvárosok utcáira is mi nyomjuk rá bélyegünket, már egész jól eligazodunk „a nagyvárosok sűrűjében" (Brecht), de a szociálforradalmi felszabadítás eszméjének valódi, tömegméretű kiszélesítése még hátravan.

Az *ipari üzemekben* megalakulnak az első autonóm alapcsoportok, amelyek a kölcsönös segítség elve alapján — más csoportokkal lazán koordinálva — az utcán és a felvilágosító rendezvényeken tanult autoritásellenes módszereket beviszik az üzemekbe, és megkísérlik az üzemi struktúra hierarchiájának autoritási kényszereit leküzdeni.

Az állami-társadalmi bürokrácia minden szférában teljesen tehetetlen. A társadalom konfliktusait egyes főkolomposok művének vagy múló nemzedéki ellentétnek látja. A problémákat szükségképpen megszemélyesíti, hiszen a történelmet csupán „nagy egyéniségek" alkotásának tekinti, a tömegeket pedig „nyersanyagnak" az „elit" kezében.

A baloldalt gyakran az a veszély fenyegeti, hogy merőben metafizikus módon abszolutizálja „a proletariátust" vagy „a tömegeket", nem fogja fel a tömegek öntudatra ébresztésének konkrét és bonyolult dialektikáját, nem fogja fel a kisebbségben levő öntudatos, radikális csoportok és a széles tömegek között időlegesen fennálló szakadás tényét. A másik veszély nálunk az intellektuális felfuvalkodottság, amely végső következményében az öntudatra ébredt tömegek alkotóképességeitől való félelmet jelenti. E hibás alternatívák között található a történelmileg helyes felszabadítási tevékenység gyakorlata.

A szocializmusról alkotott régi elképzeléseket kritikusan kell fenntartani, nem szabad se megsemmisíteni, se mesterségesen konzerválni. Új koncepció még nem állhat rendelkezésre, ilyet csak a gyakorlati harc, a gondolkodás és cselekvés, a gyakorlat és elmélet közötti állandó közvetítés során lehet kidolgozni. Forradalmi tudomány ma még csak az autoritásellenes mozgalom keretein *belül* létezhet mint olyan termelőerő, amely segíti az ember felszabadítását a társadalom és a természet felfoghatatlan és ellenőrizhetetlen hatalmai alól.

Manapság nem egy absztrakt történelmi elmélet tart össze bennünket, hanem az egzisztenciális undor egy olyan társadalommal szemben, amely szabadságról fecseg, miközben körmönfont és brutális módon elnyomja az egyének és a társadalmi-gazdasági felszabadításukért küzdő népek közvetlen érdekeit és szükségleteit.

Az érzelemnek és emóciónak (Marcuse) ez a radikális — mivel az *egész embert* érintő — dialektikája, amely mellett az elmélet ennek a dialektikának tudatos kifejezését jelenti, ez tart össze bennünket, erősebben, mint bármikor, az etatizált autoritásra épült társadalom ellen, ez teszi lehetővé az autoritás elleni radikális akcióegységet, mégpedig pártprogram és monopoligény nélkül.

A társadalmi integráció körmönfont és brutális módszerei és technikái bennünket nem nyernek meg többé. Az érzelmi-emocionális tagadás a rendszer erőszakszervezeteivel, az állami-társadalmi bürokráciával, a rendőrséggel, az igazságügyi gépezettel, a kisebbségi uralkodó csoportok ipari bürokráciájával stb. vívott *harc során válik szervezett tagadássá*, gyakorlati-kritikai tudássá, forradalmi akarattá, melynek célja megsemmisíteni az önállósult termelőerőket, a háború és a manipuláció embertelen gépezetét, amely nap mint nap halált és rémületet terjeszt a földön, amely nap mint nap világméretű népirtást okozhat. A harc során új, radikális szükségletek fejlődnek ki, mint például annak igénye, hogy az emberiséget a hosszú munkaidőtől, manipulációtól és nyomortól megszabadító termelőerők összességét végre kiszabadítsuk a tőke és a bürokrácia bilincseiből, és végre minden eszközzel a termelők tudatos kontrolljának vessük alá.

De ne ringassuk magunkat illúziókba. A szervezett elnyomás világméretű hálózata, az állandósult uralkodási rendszer nem egykönnyen hagyja felrobbantani magát. A „XXI. század új embere" (Guevara, Fanon), aki az „új társadalom" feltételét képviseli, hosszú, fájdalmas harc eredményeként születik meg, és ismeri a mozgalom sűrűn váltakozó fentjét és lentjét, tudja, hogy az időszaki fellendüléseket nem is nagyon múlékony „vereségek" váltják fel. A mi kultúrforradalmi, átmeneti korszakunk a forradalmi elmélet „klasszikus" értelmezése szerint előforradalmi korszak, amelyben személyek és csoportok még hisznek némely ábrándokban, absztrakt elképzelésekben és utópisztikus tervekben; olyan korszak, amelyben a forradalom és ellenforradalom közötti, az új formát öltő uralkodó osztály és az autoritás ellenfeleinek és az elnyomottaknak a tábora között fennálló radikális ellentét még nem dőlt el konkrét és közvetlen módon. Ami Amerika számára már egyértelmű

realitás, az bizonyos módosításokkal már a mi számunkra is nagy jelentőséggel bír. „Nem a józan meggondolás ideje van most itt, hanem önmagunk elkötelezésének ideje. Az *értelmiségiek feladata* az utca szervezőiével, a katonai szolgálatot megtagadókéval, a *diggerekével* azonos: *a néppel és nem a népről beszélni.* Ma az underground-irodalom, Malcolm X. beszédei, Fanon írásai, a Rolling Stones és Aertha Franklin dalai képviselik az értékes irodalmat. Minden egyéb úgy hangzik, mint a Moynihan-jelentés, mint egy esszé a Time-ból, amelyek mindent megmagyaráznak, semmit sem értenek, és senkit sem változtatnak meg."* Nekünk még nincs széles, folyamatos underground-irodalmunk, még hiányzik az értelmiség és a nép közötti dialógus, amelyhez a nép valódi, vagyis közvetlen és történelmi érdekei szolgáltatnak szempontokat. Dezertálási kampány kezdetei már tapasztalhatók az amerikai megszálló hadseregben, nincs azonban szervezett dezertálási kampány a Bundeswehrben. Már van merszünk politikailag megtámadni az amerikai imperializmust, de még nincs meg bennünk a kellő akarat a saját uralkodó gépezetünkkel történő összecsapáshoz.

Elvtársak, ellenzői minden autoritásnak, emberek! Nincs már sok időnk. Vietnamban ránk is naponta lesújtanak, és ez nem csupán jelkép vagy frázis. Ha Vietnamban az US-imperializmus meggyőzően bizonyítani tudja, hogy képes sikeresen leverni a nép forradalmi háborúját, akkor elkezdődik a Washingtontól Vlagyivosztokig terjedő autoritáson alapuló világuralom újabb hosszú korszaka. Történelmileg a lehetőség nyitott. Elsősorban a mi akaratunktól függ, hogyan végződik majd a történelemnek ez a szakasza. „Ha a Vietnami Felszabadítási Fronthoz nem csatlakozik egy amerikai,

* Kopkind, A.: Von der Gewaltlosigkeit zum Guerillekampf. Voltaire-röpiratok, 14. sz. 24—25. oldal

európai és ázsiai front, a vietnami forradalom éppúgy elbukik, mint előtte annyi más forradalom. Egy hierarchikus funkcionáriusállam fog aratni ott, ahol semmit sem vetett."* És Frantz Fanon ezt mondja a „harmadik világnak": „Fel, harcostársaim, jobb, ha rögtön rászánjuk magunkat az irányváltoztatásra. A ránk nehezedő hosszú éjszakát le kell ráznunk, és magunk mögött kell hagynunk. Az új nap, amely már megjelent a láthatáron, erősnek, ébernek és határozottnak találjon bennünket."**

Haladjunk hát végre gyorsabban a helyes irányban. Vietnam közelebb jön, Görögországban a forradalmi felszabadítási front első egységei megkezdik a harcot. Kiéleződnek a spanyolországi összecsapások. Harmincéves fasiszta diktatúra után a munkások és diákok egységfrontjában új forradalmi erő jött létre.

A brémai diákok megmutatták, hogyan alakítható felforgató robbanóanyag a mindennapi élet közvetlen szükségleteivel kapcsolatos politizálás — a viteldíjemelések elleni harc — során. Szolidaritásunk a bérből élő tömegekkel, a tiltakozás helyes értelmezése és az autoritást tisztelő militarista rendőrséggel történt összecsapások nagyon világosan megmutatták, milyen nagy lehetőségei vannak a kései kapitalizmus rendszerében folytatott harcnak. A Szövetségi Köztársaság minden pontján lehetséges e küzdelem radikális formája. A mi alkotóképességeinktől függ, hogy e látható és közvetlen ellentmondásokat bátran és határozottan el tudjuk-e mélyíteni és átpolitizálni, hogy van-e bátorságunk akcióba lépni, és merészen és sokoldalúan ki tudjuk-e fejleszteni a tömegek

* Partisan Nr. I., Vietnam, die dritte Welt und der Selbstbetrug der Linken. Berlin, 1967

** Die Verdammten dieser Erde. Majna-Frankfurt, 1966, 239. oldal

kezdeményezőkészségét. A vietnami forradalom iránti valódi forradalmi szolidaritás az imperializmus erődjeinek jelenlegi gyengítését és távlati megdöntését jelenti. Eddigi hatástalanságunk és rezignáltságunk összefüggött az elmélettel.

Így tehát a forradalmárok forradalmasítása a tömegek forradalmasításának legdöntőbb feltétele.

1968. II. 21. Brightonban több száz diák tüntet az amerikaiak vietnami háborúja ellen. A tüntetés nyomán a városi tanács határozatot hoz: visszavonja az egyetemnek nyújtott évi 18 000 font támogatást, amennyiben a tüntetés szervezőit nem vonják felelősségre

III. 3. Az oxfordi egyetem 11 amerikai diákja ötnapos éhségsztrájkot kezd a vietnami háború elleni tiltakozásul. A pénzt, amit az öt nap alatt élelemre költenének, elküldik a vietnamiak megsegítésére

III. 17. Tömegtüntetés mintegy 10 000 résztvevővel Londonban, ugyancsak a vietnami háború ellen, amelyre nemcsak a fővárosból és vidékről, hanem külföldről is érkeznek diákok, köztük a nyugatberlini „szabad" egyetem 80 hallgatója. Összetűzések a rendőrséggel, több egyetemistát letartóztatnak

VI. 15. A Londoni Közgazdasági Egyetem (London School of Economics) 500 diákja megalapítja a Forradalmi Szocialista Szövetséget, amelynek programja: munkáshatalom mint a kapitalizmus egyedüli alternatívája; a nemzeti felszabadító mozgalmak támogatása; tiltakozás az ellen, hogy az oktatást az uralkodó osztály ellenőrzi

VI. 25. Több száz diák megszállja a leedsi egyetemet, tiltakozásul az egyetemi hatóságok által inditott vizsgálat ellen, amely arra szolgál, hogy a diákok politikai állásfoglalását megállapítsa

X. 27. Londonban körülbelül 50 000 felvonuló — köztük több ezer diák — tiltakozik a vietnami háború ellen. Ez a háború utáni évek legnagyobb angliai tömegtüntetése

XI. 27. 200 diák megszállja a birminghami egyetemet, annak a követelésnek alátámasztására, hogy a fiatalok részt akarnak venni az egyetem ügyintézésében

XII. 8. A bristoli egyetem vezetősége bírósági eljárás megindítását kéri 500 diákkal szemben, akik egyetemi reformokat követelve megszállták az intézmény igazgatósági épületét

1969. I. 27. Londonban 1000 diák vonul a Közgazdasági Egyetem elé, követelve, hogy a hatóságok engedélyezzék az előadások folytatását. Az egyetemet három napja bezárták a diáktüntetések miatt

IV. 30. Botrányba fullad annak az öttagú alsóházi bizottságnak az ülése, amelyet a Londoni Közgazdasági Egyetemre küldenek a helyzet tisztázására

TOM FAWTHROP

A PARLAMENTEN KÍVÜLI ELLENZÉK FELÉ

Tom Fawthrop a hulli egyetem tiltakozó mozgalmában vett részt, s könyvet is jelentetett meg „Education or examination" — Nevelés vagy vizsgázás — címen. Mi az Ali Tariq által kiadott „Új forradalmárok" c. kötetben megjelent cikkéből közlünk részleteket. Fawthrop — éppúgy, mint a „new left" más tagjai — furcsa „technikát" alkalmaz a marxizmus elferdítésére. 1918-tól kezdve beszél a marxizmus eltorzításáról a nemzetközi munkásmozgalomban, tehát már a lenini elméletet és politikát sem fogadja el.*

Ugyanakkor fellép a szociáldemokrácia ellen is, amely elveti a szocialista forradalom lehetőségét az elmaradottabb országokban. A marxizmusból utópiát csinál, amelynek „megvalósítását" a tömegek spontaneitása és a militáns kisebbség voluntarizmusa biztosíthatja. Ezt a „marxizmus-felfogást" a legprimitívebb antikommunizmus alátámasztására is felhasználja: ilyen jellegű „kedves" kiszólásait nem azért nem közöljük, mert azt hisszük, hogy nagy hatással lehetnének, hanem mert bárgyúságuk bánt, s mert azt hisszük, hogy

* New revolutionaries. London, 1968

sokszor a helyzet nem ismeréséből is fakadnak. Saját társadalmát Fawthrop jobban látja, s ezért a kapitalizmus bírálatában sok igaz elem van.

A nyugati diákmozgalom ideológiája

Noha a mozgalmat olyan egyéniségek ihletik, mint Marcuse, Che, Trockij, Mao és mások, mindenképp gazdagabb annál, hogysem jelentőségét forradalmi kézikönyvek követésére szűkíthessük. Csak akkor érthetjük meg igazán egy eleven mozgalom ideológiáját, ha a résztvevők tapasztalatait és fejlődését nem elszigetelten szemléljük, ha látjuk a kettő kapcsolatát. A különféle régi baloldali klikkek és szekták elméletei megállhatnak és megcsontosodhatnak: az új mozgalom ideológiája azonban ezt nem teheti meg, és nem is teszi meg. Világossá vált: ahhoz, hogy a szocializmus ösvényén előrehaladjanak, félre kell lökniük a szociáldemokrácia elrothadt tetemét, s vele együtt a fábiánizmus, karrierizmus és az ortodox kommunizmus még mindig rajta élősködő keselyűjét.

A parlamentáris baloldal kudarca nem az angol Munkáspárt különös jellegzetessége, hanem rendre lezajlott egész Európa összes szociáldemokrata pártjaiban. A szocializmus felhígított változata, amit ezek a pártok képviselnek, abban a pillanatban meg is bukik, mihelyt valóban hatalomra kerülnek, és szembe kell nézniük a gazdasági élet „durva" valóságával. A tervezetek, brosúrák és jóindulat ilyenkor már nem elegendő — a nagy nemzetközi bankárokat pedig aligha az utca embere iránt érzett szeretetük vagy egy humánusabb társadalmi rend megteremtésének kínzó vágya sarkallja. Az tehát

a probléma, hogy a munkások és munkásnők mozgalma, mely a szociáldemokrata pártokat létrehozta, most a politikai sikertelenség és dezillúzió miatt apátiába fulladt, s vele együtt a munkásmozgalom fogalma üres szimbólummá vált. Nézzük például az angol *Transport House* szerepét, azt, hogyan nyomja el a Munkáspárt széles rétegeinek — s különösen az Ifjú Szocialistáknak — spontán aktivitását, s hogyan helyettesíti azt a halott választási gépezettel, s rögtön felismerjük, minek a jelképe a szervezet működése. Hajdan a gépezet megfelelt rendeltetésének, a parlament és a kabinet a maguk urai voltak. Aztán egyszer csak élvezni kezdték vélt önállóságukat; holott valójában a gazdasági élet vezéralakjainak politikai állásfoglalásától függtek ők is. Angliában is, a kontinensen is egyre-másra kudarcot vallottak az állítólagos reformok mérsékelt politikáját hirdető kormányok; az erőket viszont, melyek csődjüket nyilvánvalóvá tették, még számba sem vették a mi alkotmányjogi elemzéseink. Így aztán láthattuk, miként számolták fel a nyugati kapitalizmus gazdasági hegemóniája érdekében a labourizmus mérsékelt reformjait, mint például a teljes alkalmaztatást, a megfelelő s államilag fenntartott egészségügyi hálózatot, a teljes oktatást, természetesen a szó hagyományos értelmében. Minél több reformista kormány bukik meg, annál inkább nő nyugat-európai választóinak apátiája és kétségbeesése. Megtanultuk a szociáldemokrácia leckéjét: reformokat csak akkor lehet megvalósítani, ha nem sértik a kapitalista gazdaság alapvető érdekeit.* Ezeknek az ér-

* A gazdasági és politikai hatalmat messzemenően egységesnek kell tekintenünk: lehetetlen az előbbit kormányozni anélkül, hogy az utóbbit ne befolyásolnánk. Csak közgazdászok vagy igen különös szemléletű emberek állíthatják, hogy e kettő között nincs eleven kapcsolat. *(A szerző jegyzete)*

dekeknek pedig vajmi kevés közük van akár a nép szükségleteihez, akár a rendelkezésre álló és mozgósítható emberi vagy anyagi erőforrásokhoz.

Egyetlen reformista kormány sem juthat messzire olyan széles népi bázis nélkül, mint amilyent hajdan Nagy-Britanniában a labour-mozgalom élvezett. Túl késő van azonban már ahhoz, hogy a szociáldemokrata pártok — köztük a Labour Party — most kezdje megváltoztatni arisztokratikus politikáját. Befonta őket a kompromisszumos kormányok hálója, és rég sikerült elkülöníteni őket támogató bázisuktól, a néptömegektől. Az e pártok élén álló karrieristák oligarchiája szabályosan becsapta a kirekesztett idealistákat. Ennek a betokosodásnak lett aztán az eredménye, hogy a szocializmus fogalmát a hidegháború, a bürokratizálódás és a nyugati és keleti kudarc teljesen eltorzította: a szocializmus igazi hangját a dolgozó nép nagy többsége még soha nem is hallotta. Mindebből az következik, hogy Európában a jövőben a szociális reformokat egyre inkább a forradalmi változással fogják azonosítani, mivel ezek a változások állandóan növekvő mértékben függnek majd a halott politikai szervezeteket semlegesítő néptömegek hatalmától.

Itt hozhatjuk kapcsolatba e jelenséget a diákmozgalommal: ideológiáját a szocializmus nyelve, Karl Marx nyelve szolgáltatja. Nem az elszemélytelenített és kilúgozott Marxról van szó, amelyet egyesek istenítenek, s nem is a doktrinérről, melyet mások divatba hoztak; a mozgalom annak a Marxnak nyelvét beszéli, aki felismerte az ember alkotóerejét s azt, hogy szabad érvényesülését mennyire elfojtotta — s elfojtja — az elnyomó környezet. Ezen a nyelven a történelmet a „névtelen" tömeg, az emberiség kollektív ereje szempontjából fogjuk fel, amely mindig a zsarnokság minden formája alóli felszabadulásnak legfőbb bázisa: napjainkban a „névtelen tömeg", a mindennapi ember alkotta

Csehszlovákiában* és Vietnamban az ellenállás gerincét. A marxizmus kritikusai legtöbbnyire abban tévednek, hogy gondolatban, sőt — a kézenfekvő tények ellenére — szóban is a marxizmust XIX. századi megfogalmazások merev védelmével azonosítják, ami ugyan valóban jellemzi a hagyományos baloldalt, viszont a marxizmus szellemének ma már szöges ellentéte. A marxizmus mint elemző módszer és mint pozitív perspektíva továbbra is vezeti és lelkesíti az embereket az elnyomás elleni állandó harcban. A marxista elemzés minden harc ideológiai tartalmát magában foglalja, kezdve a feudalizmus, a földbirtokos-uralom vagy a neokolonializmus elleni harctól — az elmaradt országokban — s végezve azzal a küzdelemmel, melyet ma, a modern monopolkapitalizmus ipari társadalmában az elnyomás és az elidegenedés bonyolult formái ellen folytatnak.

Különféle Marxokról és különféle marxizmusról szóltunk, nem érintve azokat a helytelen és megrontott értelmezéseket, amelyeket a különböző revizionisták körében találunk meg. Ha így gondolkozunk, csak a modern szocializmus megalapítójának lenyűgöző szellemét tükrözzük vissza: Marx rendszerezni tudta az emberi megnyilvánulási formák kaotikus tömegét, s a forradalom egyedüli és mindent átfogó társadalomtudományába beledolgozta jó néhány tudományág szempontjait. A filozófia, történelem, közgazdaságtan, szociálpszichológia és politika eme sajátos egysége annál is figyelemreméltóbb teljesítmény, mivel legtöbbünk mindig csak egy-egy töredék megragadására képes. Életműve és gondolatai számos és szemet szúró eltorzításának épp az az oka, hogy így részletekre tördelték...

* Ez az antikommunista „amalgámtechnika" jellemző az „új baloldalra": igyekszik „egyensúlyt" tartani, s ezért hasonlít össze teljesen különböző jelenségeket. *(A szerkesztő jegyzete)*

Bármennyire groteszknek tetszik is azonban, ahogy a marxizmus vezérlő elveit kiforgatták*, az világos, hogy a diákok a mű központi problémáját emelték ki a maguk számára: a forradalmi szabadság problémáját.

Szabadság

... A szabadság nem a minden hatalomtól megfosztott ember szubjektív élménye, mikor ötévenként egyszer ünnepli a kongresszus vagy a parlament fennmaradását — miként nincs köze a hatalmas áruházakhoz, a nagyszerű éttermekhez és a játékkaszinókhoz sem. Meg kell értenünk, hogy a szabadság fogalma pénztől függ a mi társadalmunkban, a szabadságot aszerint engedélyezik, mekkora a csekk-kontód, s akik meg tudják fizetni, ehhez az áruhoz is hozzájuthatnak. Sajnos, a munkások közül csak nagyon kevesen tudnak első osztályú „szabadságcsomagot" vásárolni, mely gazdasági biztonságot, külföldi utazásokat, garantált előléptetést, kedvező munkalehetőségeket, illetve álláscserét stb. tartalmazna. Többségük legfeljebb csak másodosztályú csomagot remélhet, amelyik szólásszabadságot, a kapitalizmus elleni harc jogát, továbbá a sztrájkjogot tartalmazza. A szólásszabadságot persze munkaidő alatt nem lehet gyakorolni, ahogy a kapitalizmus elleni harc is csak addig nagyszerű dolog, míg a Hyde Parkra korlátozódik, a munkások pedig akkor gyakorolhatják sztrájkjogukat, ha előzőleg elnyerték az alkalmazók, a kormány, az Árak és Jövedelmek Hivatalának és mindenekelőtt a szakszervezetek engedélyét...

* Ezeket Marx és Engels a legvilágosabban a Kommunista Kiáltványban fejtette ki. *(A szerző jegyzete)*

A szocializmus nyelvén a szabadság azt az állapotot jelenti, melyben az ember birtokolja és ellenőrzi saját társadalmának erőforrásait, azt a körülményt, ahogyan ezeket az erőforrásokat a többség minél nagyobb előnyére használják fel. Az ellenőrzés persze sohasem valamiféle absztrakt kapcsolat az ember és a termelőeszközök között, hanem épp ellenkezőleg, egyrészt a hatalom és az erőforrások, másrészt a hatalom és az emberek konkrét és demokratikus viszonya. Csak ilyen kapcsolatban válik lehetségessé a társadalom irányító szerveinek szelektív, demokratikus ellenőrzése. Ha a szabadság nem a személyiség társadalmi környezetére irányuló konkrét és hatékony tevékenységet jelenti, úgy egyszerűen üres propagandaszólammá válik. A szabadság, ahogy ez ma a régi berendezkedésű társadalmakban megvalósul, a személyiség valóságos megcsúfolását jelenti: az ember egyre inkább önnön alkotásainak eszközévé vált, s teljesen elfedi a saját maga alkotta technikai világ.

Holott a „korunk technikai világa" kifejezés sem egyszerűen az ipari fejlődés következményeinek semleges megfogalmazása, hanem sajátos politikai fogalom, annak a szociális-gazdasági rendszernek értékeit és irányulásait hordozza, melyet kapitalizmusnak szoktunk nevezni. Ezt a rendszert pedig, ennek igényeit és egyenlőtlenségeit alapjában egyáltalán nem változtatta meg a technika fejlődése, ellenkezőleg, a rendszer szab irányt a technikai fejlődésnek. Világosan látnunk kell tehát, hogy a technika nem érinti a kapitalizmus alapjait, és sem a központi tervezés valamelyes kiterjedése, sem a szánalmasan kicsi jóléti juttatások, de még néhány iparág újonnan bevezetett állami ellenőrzése sem módosítja a társadalmi rendszert: mindezek a monopolkapitalizmus fejlődésének természetes velejárói. Persze a korporatív vagy oligopol kapitalizmus megfelel a labourizmus hivatalnok-szocialistáinak. Ők azonban sose tudták a szocializ-

must úgy felfogni, mint milliók önkéntes eltökéltségét, hogy a fasizmus és a szervezett kapitalizmus ikerfenyegetései elleni harccal megteremtsék azt a harcot, melyet Marx minden ember sorsának gondolt.

A szabadság egyszerre társadalmi és individuális fogalom. A személyes szabadság bizonyos értelemben negatív fogalom (a személyi és polgári szabadságjogok védelmét jelenti), és függ a társadalmi szabadság eszméjétől. A társadalmi szabadság a pozitív utat jelenti, melyen az ember az osztály nélküli társadalom keretei közt saját jövőjét meghatározhatja. Olyan társadalmakban, melyeket az osztályok tagolódása determinál, a polgári szabadságjogok és a személyi szabadság mindig sokkal kevesebbet jelentett a „lenti", mint a „fenti" osztályok számára. Nyugodt időkben, mikor a nép apolitikusan elfogadja az osztálytársadalom társadalmi igazságtalanságait, az efféle szabadságok virágkorukat élik. De ha egyszer a többség megmozdul a hatalom ellen, már nem tekintik szabadságnak: az 1968-as májusi párizsi forradalom új s tökéletes példát nyújt erre.

Diákhatalom és munkásellenőrzés

Általánosságban szólva azt vizsgáljuk, mi alkotja a diákmozgalom ideológiai hátterét. A forradalmi szocializmus politikai mozgalmában azok harcolnak, akik az ipari társadalomnak valamilyen alternatív formáját kívánják megteremteni. Olyanok, akiknek nem természetes a vezetők és vezetettek állandó kettőssége, vagy akik elutasítják a szellemi és a kétkezi munkások merev szétválasztását. Az embereket az ilyfajta megosztottság teszi kapitalista gazdáik alattvalójává — s amíg a diákok és a munkások

elkülönülnek egymástól, a vezető osztályoknak alig van mitől félniük, legrosszabb esetben is csak pár alkalmi tüntetés és sztrájk kellemetlen következményeit kell elszenvedniük. A „diákhatalom" tulajdonképpen összefoglaló kifejezés: a diákság ellenállását jelöli a kapitalista rendszer egészét átható ideológiai nyomás minden formája ellen. A diákhatalom a XX. századi marxizmus természetes megnyilatkozása, s azért jött létre, mert a diákok kezdték felismerni, milyen mértékben épült bele minden felsőfokú intézmény a monopolkapitalizmus rendszerének szükségleteibe — sőt mennyire alá is rendeltek azoknak. Miként a technika, az oktatási rendszer is a kapitalizmus eszköze lett: a diákmozgalmak ezért tűzték ki közvetlen célul ennek reformját. Mindez a következőket jelenti:

1. A kapitalista oktatási rendszer elsősorban egy elit számára kedvező, ahogy a különböző társadalmi osztályok valóban nem is rendelkeznek egyenlő tanulmányi lehetőségekkel.

2. Különösen a felsőfokú intézményekben szembetűnőek ezek a különbségek, ahol azt látjuk, hogy a bináris oktatás létrehozza a diákok különböző osztályait; ez magyarázza az egyetemek, műszaki főiskolák stb. különbözőségét.

3. Az egyetemek és a főiskolák képviselik legagresszívebben a kapitalista ideológiát, egész értékés jelképrendszerét; vagyis azt az eszmevilágot, mely a jóléti társadalom mítoszát hivatott továbbra is fenntartani.

4. Noha eltérő formában, de az egyetemek, a felsőfokú intézmények továbbra is őrzik az alsó- és középfokú oktatás tekintélyelvűségét és hierarchikus jellegét. A demokrácia hiányát világosan bizonyítja, hogy az előadások ideológiai vázát kizárólag az irányító szervek határozzák meg.

5. Az utóbbi két tendencia, a harmadik és a negyedik egyaránt azt célozza, hogy hozzászoktassa a diákokat a kapitalista normákhoz, vagyis hogy a

diákok elfogadják az egyetemi hierarchiát, a kapitalista társadalom magasabb lépcsőfokaira felkészítő nevelést s annak juttatásait.

A diákhatalom kollektív mozgalmának legfőbb törekvése, hogy a kapitalista oktatást demokratikussal cserélje fel; a „demokratikus" jelző ebben az összefüggésben annak a rendszernek ellentétét jelenti, melyben csak kiválasztott kevesek — ezekből kerül ki a későbbi uralkodó osztály — részesülhetnek oktatásban. Innen tekintve a fennálló oktatási rendszer súlyosan önellentmondásos: hordozza a liberális oktatás értékrendszerét is és a kapitalista társadalom követelményeit is. Csakhogy ezek a liberális értékek a múltba tűntek — s a liberális álom „jól formált egyénisége" végül a kapitalizmust hozta létre. A szocialistáknak meg kell változtatniuk ezt a régi elképzelést; a társadalom minden rétegében a hajdaninál sokkalta ádázabb harc folyik az új, az ipar demokratikus munkásellenőrzésén nyugvó társadalmi rendszerért: az új elképzelést ennek megfelelően kell kialakítani.

SIR JOHN FULTON

AZ ÚJ EGYETEMEK TÁVLATA

*Sir John Fulton az egyik új angol egyetemet, a sussexit mutatja be, amelynek dékánjával, David Daichesszel személyesen is találkozhattunk, és információkat kaptunk tőle az intézmény működéséről. Az egyetem 1958-ban alakult, az első hallgatók pedig 1961-ben iratkoztak be. Néhány évi tapasztalat állt csak a cikkíró rendelkezésére, de úgy gondoljuk, ez is érdekes, mert megmutatja, hogy milyen módon képzelik megújítani a „liberális" egyetemet. A cikk a D. Daiches szerkesztésében kiadott „The idea of a new university" c. kiadványban jelent meg.**

Mielőtt meghatároznánk, milyeneknek kell lenniük az új egyetemeknek, fel kell vetnünk jó néhány problémát az *összes* egyetemmel kapcsolatban, és azokkal a hatásokkal kapcsolatban, amelyek a következő negyven évben érhetik őket. Ilyen probléma például:

a) Egyetemre kerül-e az ország ifjúságának tehetséges része?

b) Ha egyéb felsőfokú intézmények is számba jönnek, milyen jellegűek azok?

c) Hány diákra számíthatunk?

* London, 1964

d) Milyen nagyok legyenek az egyes egyetemek?
e) A tudományszakok egyensúlya.
I. Hivatásszerűbbé válnak-e, hasonlóan az amerikai mintához?
II. Ha szűkebb értelemben véve nem is válnak hivatásszerűvé, visszatükrözik-e az ország társadalmi és gazdasági struktúrájában végbement változásokat, a fogyasztói társadalom felé irányulást?
III. Visszatükrözik-e a nemzetközi (és földrészek közötti) politikai és kereskedelem struktúrájában és egyensúlyában végbement változásokat pl. az afrikai és keleti fakultásnál?
f) Milyen legyen az oktatás?
g) Bentlakó jellegűek legyenek-e, és milyen módon?

E kérdések közül a legsürgetőbbek, mivel ezek érintik közvetlenül az *új* létesítményeket:

1. Hol legyenek?
2. Milyen nagyok legyenek?
3. Mit tanítsanak?
4. És hogyan tanítsák?

Kezdjük ez utóbbi négy kérdés közül az elsővel. Az elmúlt öt évben sok nyilvános vita folyt az egyetemek elhelyezéséről. Új avagy régi városokban legyenek-e; nagy ipari központokban vagy kisebb „egyházi" székhelyeken; a városok szívében vagy a külterületeken; ott, ahol az új egyetem első lépéseinél támaszkodhat a már meglevő kulturális örökségre vagy kulturálisan fejletlen területeken, melyeket aztán a tudomány e misszionáriusai szellemileg ösztönöznének? Akiknek egy új egyetem életét meg kell tervezni és szervezni, általában nem szólhatnak bele az elhelyezés problémájába. Azt egy korábbi fázisban már eldöntötték. A vita kimenetele azonban mélyen érinti őket. Helytelen lenne azt állítani, hogy az egyetemi oktatógárda minőségét teljes mértékben a helyszín határozza meg;

annyit viszont el kell ismerni, hogy erősen befolyásolja. Kulturálisan gazdag vagy elmaradott e területe? Közel van-e a nagy könyvtárakhoz? Viszonylag könnyen elérhetők-e London és a tudományos társaságok? Jó iskolába járhatnak-e a tanárok gyermekei? Az ilyen és hasonló kérdésekre adott válasz könnyen megbillentheti a mérleget, ha kiemelkedő tehetségűeknek dönteniük kell, vállalják-e az új kockázatát. A fentiek tekintetében a sussexi egyetem páratlan szerencsével dicsekedhet.

Az elhelyezés problémája azonban ennél mélyebb jelentőségű. Nemzeti, területi vagy helyi jellegűek legyenek-e az egyetemek? Hazánkban a háború utáni politika az „országos" elvet látszott támogatni. Eszerint a diák ösztöndíjat kaphatott, hogyha kedve volt diákotthonban vagy egyebütt, otthonától távoli egyetemen élni; így aztán igen sokan nem a hozzájuk legközelebb eső egyetemet választották, hanem egy távolabbit. A hét új egyetem* elhelyezése világosan mutatja, hogy ezt a gyakorlatot tovább kívánják folytatni. Legfeljebb néhányuk érhetett volna el jelentősebb nagyságot, ha pusztán a bejáró hallgatókra építenek. Az ország egész területéről kell tehát diákjaikat toborozniuk. Ez viszont feltételezi, hogy vagy bőséges szálláslehetőségről, vagy kollégiumi épületekről kell gondoskodni. Sussex diákjai számára Brighton elegendő szállást biztosít a fejlődés korai szakaszában, azonban maga az egyetem négymérföldnyire van a várostól. A hatvanas években egy új egyetem létrejöttének feltétele volt, hogy kb. 150 holdnyi terület álljon rendelkezésére, ez viszont csak a várostól bizonyos távolságra képzelhető el. Így aztán a régi probléma új formája, a „kilenc közül öt" ismét előállt, legalábbis ideiglenesen; megoldásának

* Norwick, York, Canterbury, Colchester, Coventry és Lancaster a székhelye a másik hat egyetemnek, amelyeket 1958 után alapítottak

legjobb (noha nem egyetlen) módja az lenne, ha a hallgatók (és a már fokozattal rendelkezők) jelentős része az egyetem területén lakhatna. A közadományozásból származó indító tőkét azonban nem lehet sem hagyományos diákotthonok, sem diáklakások építésére felhasználni. Reméljük, hogy ezt a korlátozást hamarosan megszüntetik. Az új egyetemek főként ilyen lakóépületek érdekében folyamodtak magántámogatásért. A kapott támogatásból Sussex most két épületet emel. Ez további lépést jelent majd a kívánt cél felé: hogy a három év során egy év bentlakást minden diákja számára biztosítani tudjon.

Az új egyetemek elhelyezéséről folyó vita részben a különféle jellegű városok versengésének tulajdonítható, és felveti a kérdést, milyen társadalmi költséggel jár a bentlakásos és a bejáró tanulók képzése. Mindkét kérdésnél indokoltak az eltérések. Elég, ha csupán a régi Glasgow Egyetem és a modern Clydeside közötti termékeny és nagyszerű kapcsolatra gondolunk, vagy a londoni egyetem helyzetére a fővárosban vagy a cambridge-i egyetem viszonyára közvetlen környezetével, és nyilvánvaló, mennyi megoldás lehetséges. S nem szükséges az sem, hogy minden egyetemen megegyezzék a „helyi" és az „országos" diákok aránya, hanem mindenütt helyi felfogástól vagy a hagyománytól függhet.

Azonban mindez a vita csupán a legfontosabb problémát leplezi: az egyetem és a társadalom viszonyának problémáját. Az egyik elképzelés szerint — nevezhetjük ezt az észak-amerikai elképzelésnek —, ha az egyetemet az államhoz közelítjük, ezzel az államot vittük az egyetemhez, és az eredmény mind a két félnek hasznára válik majd. Ez az elképzelés vagy közönséges haszonelvi meggondolásokban gyökeredzik — milyen előnyökkel jár pl., ha a biológiát a mezőgazdaságban alkalmazzuk —, vagy a nevelt demokrácia eszményén

nyugszik, amelyben a polgár személyes fejlődését a tudomány emberével való kapcsolat segíti. Az ellentétes nézet szerint a tudós helyzete végső fokon izolált, s minthogy komoly felelősség terhét vállalta, ez rendjén is van. Az ő világa és az ő értékrendje nem a „ténykedők" időhöz és helyhez kötött világa és értékrendje. Az őt terhelő problémák megoldásához más perspektíva és más időrend szükséges. Az a feladata és a kötelessége, hogy a különféle korosztályokból a megfelelő számú fiatalt aktívan bevonja az ő perspektívájába, az ő időrendjébe és abba a törekvésébe, hogy a dolgok felülete mögött felkutassa lényegüket és magatartásuk törvényeit. Ha ezt sikerrel teszi, akkor néhány évre el tudja őket vonni az *itt és most* időtöltéseitől. Néhányuk majd megszereti, és hű marad a tudóselethez. A többiek pedig egy tartós élménnyel gazdagodva térhetnek vissza a mindennapok tolongásába. Ez a nézet egészséges feszültséget tételez fel a két világ és a két értékrendszer között. Rendkívül fontos szempont ez az egyetem és a társadalom viszonyáról általában. Nem kerülheti ki egyetlen egyetem sem, akár új, akár régi, legyen az egy ipari város szívében vagy kint vidéken. Megítélése a tanulmányi és gazdasági tevékenységében sokféleképpen megnyilvánul majd. Megelégszik-e azzal, hogy diákjai az év harminc hetét az egyetemen töltik, és aztán a szünidőben tanulmányaiktól független elfoglaltságot vállalnak, és elvegyülnek a társadalomban? Vagy inkább helyet biztosít saját vagy a testvéregyetemek diákjai számára a szünidőben is, hogy egyéni tanulmányokat folytathassanak? Vagy a szünidő alatt valamilyen külső szervnek előnyös áron kiadja a diákotthonokat, hogy ebből is növelhesse a férőhelyek számát? Ilyen és ehhez hasonló gyakorlati példákkal illusztrálhatnánk ezt a problémát.

Ezek után rátérhetünk a méretek kérdésére. Mekkorára tervezzük ezt az új egyetemet? És mi-

lyen ütemben növekedjék? A már említett okoknál fogva ezek a kérdések teljesen újak az Egyesült Királyság egyetemei alapításának történetében, és a hatvanas évek új egyetemeinél elkerülhetetlenül felmerülnek. Elsősorban a rendelkezésre álló anyagi és emberi erő korlátozott; nyilvánvaló, hogy sok kis intézményre felaprózni nem lenne gazdaságos. Még sürgetőbb lenne meghatározni, mekkora legyen az a legkisebb méretű egyetem, amely elég magas tudományos színvonalat tud biztosítani ahhoz, hogy a maguk területén elismert tekintélyeket megnyerni és megtartani tudjon. Természetesen pontosan körülhatárolni ezt nem lehet. Sussex — mint az első a hét közül — kénytelen volt a lehető legjobb választ megtalálni. Ha abból indulunk ki, hogy bizonyos mennyiségű tantárgyra szükség van — ha a hivatásszerű tanszakokat nem is számítjuk —, legkevesebb 350—400-as létszámú tantestület látszott szükségesnek a tudományos élet lendületes elindításához és az oktatás biztosításához. Miután új tantárgyak is polgárjogot kértek (beleértve az addig külön tárgyak összevonásából létrejötteket), előre látható volt, hogy a tanárok és a kutatók száma növekedni fog. Ha a fenti két érték középarányát vesszük — 378 —, és az oktató—diák arányszám 1:8, ez 3000 diákot jelent. Ezt a célkitűzést először az 1960-ban tartott Hazai Egyetemi Konferencián fogalmazta meg e sorok írója. Akkor tíz évben határoztam meg a cél eléréséhez szükséges időt. Az 1960 óta szerzett tapasztalatok korántsem bizonyítják, hogy túl keveset mondtam volna, éppen ellenkezőleg, az időszak tíz évről hat évre rövidül. Bár még 1960-ban is sokan szkeptikusak voltak, ma már elfogadott, hogy a gyors növekedés előnyei (az Egyesült Királyság régebbi tapasztalataihoz képest gyors) messze túlszárnyalják a hátrányokat. Még ha évről évre nagyarányúan növekszik is a létszám, nem olyan nehéz a diákok között és a tantestületben a közösségi érzést kiala-

kítani, mint ahogyan sok pesszimista bírálónk állította. Az újonnan jötteket nem sorozzák: ezért választották az egyetemet, mert ismerik céljait és feladatait. Persze erősebb és szélesebb bázist jelent, ha inkább előbb, mint később szerezzük meg őket, a gyors növekedés előnyei viszont vitathatatlanok.

Tekintélyes tudósoknak módjukban áll kísérletezni, és nem kell hosszú és határozatlan időre lemondaniuk a megfelelő nagyságot feltételező lehetőségekről. A jó képességű hallgatók azt az egyetemet választják, ahol tekintélyes tudósok dolgoznak. A magas egyetemi színvonal biztosításához tehát valóban elengedhetetlen a gyors növekedés.

Még egy végső szót a növekedésről. Egy statikus vagy lassan növekvő egyetem súlyos árat fizet: erőforrásai nem változnak, vagy nagyon lassú ütemben növekednek. Ilyen körülmények között természetes az idegenkedés az új tantárgyak bevezetésétől. Az új erőforrásokat, ha egyáltalán lesznek, már lefoglalják a meglevő igények; ha új tudományterületekre irányítják őket, jogos lehet a szemrehányás, hogy a kiépült és így azt inkább kiérdemlő szakok kárára történt. Így a tudományos munka kooperációja helyébe rivalizálás és verseny lép. Az új egyetemeknél az indulásnál a legmeredekebb az emelkedési görbe. A tantárgyak közötti versengés kiküszöbölődik, hiszen a gyors növekedés perspektívájában a felesleges igényeket és teljesítésüket inkább elhalasztják. Természetesen igaz az is, hogy a gyors kiépülés e szakaszában helyrehozhatatlan kárt szenvedhetnek a jövőbeli egyetem arányai, ha nincs egy világosan körvonalazott rendszer, mely az anyagi eszközök felhasználását is kijelöli. Abban az esetben azonban, ha egy ilyen tudatos, előre meghatározott célra törő és formáló szándék irányítja az egyetem fejlődését, túlnyomó többségben csak előnyeit élvezik annak, ha lehetőség szerint minden tudományág képviselteti ma-

gát. Sajnálatos, ha a természettudományi tantárgyakat a humán tantárgyak megelőzik, akár csak egy évvel is (ahogy Sussexban történt); ha az alkalmazott tudományokat megelőzik az elméleti tudományok és így tovább. Ha már le kell mondanunk az eszményről, egy olyan egyetemről, mely mint Zeusz fejéből Pallasz Athéné, teljes nagyságban pattan ki, akkor arra törekedjünk, hogy egyetemünk színpadán a fő- és mellékszereplők legalább ne nagy időkülönbséggel kövessék egymást.

Kérdéseim közül a harmadik és a negyedik — mit tanítsunk? és hogyan tanítsunk? — részletesen szóba kerül más helyütt. Az egyetem távolabbi céljaihoz kapcsolódó viszonyukról azonban itt is szólni kell. Azok, akik — mint e sorok írója is — hisznek abban, hogy az oktatás „formálja a jövőt", fel kell hogy tegyék a kérdést: mérték után készült társadalom lesz-e a „jövő", mely múltbeli döntések vagy a tekintélyelv alapján alakult ki?

Továbbá nem tett-e eleget a tanár a jövőért, nem menti-e fel a felelősség alól, ha a gondjaira bízott egyénből képességeinek legjavát hozza ki, abban a reményben, hogy ilyen felkészülés után csak a lehető legjobban formálja majd a jövőt. Egy szabad társadalom számára a második út látszik járhatóbbnak. Ebben az esetben sem kerülhetjük azonban el, hogy ne kutassuk azt a jövőt, amely a jelen oktatásügyén épül majd. Ha korunk társadalma bizton remélhetné egy hosszan tartó stabilitás időszakát — amint már többször volt példa rá a történelemben —, ezt tükröznie kellene az oktatásnak is. De a gyors — technikai, társadalmi, politikai — változások korában más a feladat. Tehát akár ragaszkodunk a hagyományos nevelési gyakorlathoz, akár megváltoztatjuk, a jövő mellett is hitet teszünk. Az emberi előrelátás határain belül tudnunk kell, megfelel-e a távoli és a közeli jövő követelményeinek, amit választunk.

Nehéz lenne nyomon követni az egymásra sorjázó elképzeléseket, amelyekből végül is létrejöttek az oktatási tervekre vonatkozó konkrét döntések; és nem érdemes felidézni a részleteket, hiszen éppen az érvek és az ellenérvek küzdelme volt olyan eredményes. Azonban néhány dolog felől bizonyosak lehetünk. Az összes résztvevő vallotta, hogy az újonnan alakuló egyetem olyan társak mellé csatlakozik, melyek a tudományos világban nem ismernek faji, vallási vagy politikai megkülönböztetést: tagjává válni egy ilyen társadalomnak, az emberi értelem elsőbbségének végleges és kötelező érvényű elfogadását jelenti, minden következményével együtt. De az, hogy pusztán családtag, nem jelenti egyéniségének feladását. Egy új intézménynek a maga sajátos módján kell létrehoznia valamit, ha nem akar csupán unalmas másolat maradni. Ugyancsak mindenki egyetértett azzal, hogy e tanulmányok pontos és fegyelmezett munkát követelnek: erről gondoskodni szintén az egyetemek feladata. Bármilyen különbözők is legyenek az elfogadott oktatási tervek, mélyükön fegyelmezett tanulmányokat feltételeznek. Mindnyájan úgy véltük, hogy a következő ötven év során még gyorsabbak lesznek a változások, mint az elmúlt ötven évben voltak; s így ahhoz, hogy a jövő végzettjei hatékony szellemi teljesítményekre legyenek képesek, szükséges feltétel a hajlékony gondolkozás. Elfogadtuk, hogy ezt a hajlékonyságot ösztönözné és erősítené, ha a mélységeiben tanulmányozott főtantárgyat rokon, „kontextuális" melléktárgyak kísérnék, melyek természetszerűleg megvilágítanák a főtárgyat és viszont, őrájuk is fényt vetne a főtárgy. Egyetértettünk abban is, hogy az oktatásnak javát szolgálná, ha összekapcsolnánk különféle tárgyakat, mint egy civilizáció különböző aspektusait. Ezeket a normákat alkalmaztuk aztán az egyes szakok oktatási terveinek elkészítésénél. A viták folyamán formát öltött az Európai Tanul-

mányok Tagozata, az Angol és Amerikai Tanulmányok Tagozata, Társadalomtudományi Tagozat, Afrikai és Ázsiai Intézet, Pedagógiai Tagozat; a természettudományoknál Fizikai Tagozat, Biológiai Tagozat, Alkalmazott és Mérnöki Tudományok Tagozat. Az egyes tagozatokat a megfelelő fejezetek taglalják. Csak annyit jegyzünk meg itt, hogy meglepő volt, milyen örömmel cserélték fel az egy tantárgyas oktatás szűk területét azért a szabadságért, amit a bonyolultabb egész egy adott tantárgyon keresztül történő — akár történelem, irodalom vagy filozófia — megközelítése jelenthet. Az egyetemi munka ilyen értelmezéséhez nyilvánvalóan szükség van megalapozott tudású egyetemi oktatók, a hallgatók és a felvételre pályázók együttműködésére is. A sok példa közül kettőt említenék meg. Elsőként, hogy számos igen nagynevű biológus milyen lelkesen buzdította az új egyetemeket a biológia jelenleg mereven szétválasztott területeinek „integrálására". Másodiknak: a fejlődő országokkal foglalkozók a „növekedés gazdaságtana" problémáinak megoldásához a pszichológus, a szociológus és a közgazdász együttműködését igényelték.

Ennyit a művészeti és természettudományok alapstúdiumáról. Az új egyetemnek a legnagyobb figyelmet rájuk kell szentelni. Azonban ha a távoli jövőbe tekintünk, elképzelhető, hogy a legnagyobb jelentőségű fejlődési tendencia a technológiában és az alkalmazott társadalomtudományokban zajlik majd le. A következő ötven évben a technikai fejlődés és a technikai változás iráma bizonyosan felgyorsul. Egy technokrata társadalomban viszont a stress és a megterhelése leküzdéséhez a legtágabb értelemben vett „jóléti" szolgáltatások nagyfokú kiterjesztése szükséges. A sussexi egyetem először a humán és természettudományok területén tűzte ki a zászlót. Most az „alkalmazott" tudományokban

teszi ugyanezt. Jelentőségük feltartóztathatatlanul nő minden eltelt évtizeddel.

A feltett kérdések közül az utolsó a „hogyan tanítsunk?". Az egyetem már egy egészen korai szakaszban az előadáson alapuló rendszerrel szemben a tutori rendszer mellett kötelezte el magát. Ez nem jelenti azt, hogy a teljes oktatás 1:1 összetételű tutori foglalkozásokból áll, bárminő előadás nélkül. Éppen ellenkezőleg, az előadások — noha ezek fakultatívak — fontos szerepet játszanak az oktatásban a szemináriumokkal együtt. Az egyetem azonban alapvető fontosságot tulajdonít annak, hogy az egyéni tutori foglalkozásban (a hallgató írott munkája alapján) hangsúlyozottan minden diák részesüljön. Három kiugró előnnyel jár ez. Először: aktívvá teszi a diákot, és rákényszeríti arra, hogy saját művét egy bizonyos területen egy szakemberével szembeállítsa, és így értékelje. Másodszor feltételezi, hogy ez a tevékenység nem szórványos és kihagyásos, hanem rendszeres (hétről hétre). Harmadszor: sajátos és értékes kapcsolatot teremt — ha nem is csalhatatlant, de nagyjából sikereset — diák és tanár között.

Ennyit a formális oktatásról. Ezen túl a nevelés folyamata megszakítatlan. Az ízlésre nevelés (az új egyetem építészetileg; a táji elemek; a bútorzat, a díszítés; a falakon a képek, az ott folyó zenei élet) is az egyetem egészének a feladata; és ezen belül minden elem, legyen az régi vagy új, sokat árthat vagy használhat. Részint e felismerés miatt, részint mert el akarta kerülni a „kilencből öt" veszélyét, amelyre már utaltunk, az egyetem első épületéül Falmer House-t választotta, mely mint társas és szórakozási központ egyaránt volt a diákságé és a tanároké. Örömmel üdvözöltük a Gulbenkian Tröszt ösztöndíjait, melyeket képzőművészeknek ajánlott fel. Birtokosaik néhány évig az egyetem tagjaiként élnek majd. Műtermeik, műhelyeik az Egyetemi Park Művészeti Központjában kapnak

helyet. Munkájukat végezve átadhatnak valamit saját alkotó tehetségükből, s cserébe egy egyetemi közösség szellemi serkentését kapják majd.

Azonban az előírt oktatás és az ízlésre nevelés mellett még egy feladatról sem feledkezhetünk meg. Hogyan kell egy egyetem életét megszervezni ahhoz, hogy a hallgatók személyisége a lehető legteljesebben kibontakozhassék, hiszen ettől függ hatékony részvételük a jövő szabad társadalmában. Elsősorban gazdagon rétegzett testületet kell hogy alkossanak; az egyetem egészére ösztönzően hat, ha társadalmi helyzetük, iskolázottságuk, pályaválasztásuk indítéka különböző; megfelelő arányú legyen megoszlásuk tudományszakok, nem, faj és kontinens szerint és így tovább. Másodszor: az egyetemnek biztosítania kell számukra a tutori és egyéb oktatás meghatározott rendjét, melyen belül egyéni szellemi fejlődésük érdekében maximális szabadságot élvezhetnek. Harmadszor: e rendszer elég rugalmas legyen ahhoz, hogy ki lehessen belőle választani a megfelelő tudományszakot (és ha szükséges, meg is lehessen változtatni); legyen kapcsolata a diákegészségügyi szolgálattal és a hallgató pályaválasztását irányító szervekkel, valamint rendelkezzen humánus és kielégítő vizsgarendszerrel. Ilyen körülmények között tehetségük, származásuk és tapasztalataik különbözőségén keresztül a diákok tevékeny részesei egy egyetemnek, melyet éles elme, élénkség és vitalitás jellemez; s ez a kapcsolat megvédi őket a modern tömegközlési eszközök és szórakoztatás tolakodó egyformaságától.

S végezetül, minden egyetem eljut odáig, hogy autonómiát követeljen magának. A helyesen értelmezett egyetemi autonómia eszméjét meg kell védeni, nem azért, mert megőrzendő kiváltság, hanem mert egészséges társadalom csak így képzelhető el. Ha visszavonják vagy eltékozolják, a társadalom élete is megváltozik. Az utóbbi időben sok

szó esett — és a vita bizonnyal tovább folyik majd — az egyetem állásfoglalásáról társadalmi változásokkal kapcsolatban. Minden egyetemnek felelnie kell erre a kérdésre, és tudnia kell, hogy válasza nem csupán őreá, hanem egyéb intézményekre is hatással lesz. Az újak helyzete különösen alkalmas arra, hogy elképzeléseiket világos és félreérthetetlen formába öntsék. Amíg az egyetemnek magának a jogköre kiterjed a már meglevő rendszer módosítására, illetve új elképzelések megvalósítására, biztosított ez az autonómia; s amíg ezek a különféle rendszerek egészükben megfelelnek a jelen szükségleteinek, és előlegezik a jövő szükségleteit, addig az egyetemek helyesen élnek az autonómiával. Ha ez nem sikerülne nekik, előbb-utóbb egy kívülről rájuk kényszerített rendszer elfogadásával kellene fizetniük.

Sokféle módon lehet rendszereket és formákat felfedezni és létrehozni. Sokat számít, hogy az egyetem oktatóinak képzeletét és gondolatait foglalkoztassa ez, hiszen a rendszer őáltaluk válik valósággá. Az egyetem elképzelésének csírájától a kiteljesedésig terjedő folyamatban a tantestület egyes tagjainak invenciójára kell építeni. Egyetlen új egyetem sincs abban a helyzetben, hogy e tekintetben eredményekről számoljon be. Sok időnek kell eltelnie, amíg egyáltalán mérhető lesz az előrehaladás. Akár sikerült nekik, akár nem, végleges megítélésük szempontjából súlyosan nyom majd a latban.

1966. X—XI. A trentói Egyetemi Szociológiai Intézet elfoglalása

1967. II. Különböző egyetemek elfoglalása, sztrájkok és tüntetések

XII. Tiltakozások az ún. Gui-reformterv ellen, különösen heves összecsapások Páduában

1968. I. 8. Torinóban a diákok képviselői kidolgozzák az országos akcióprogramot. Különböző egyetemek elfoglalása

I. vége Firenzében tüntetések. Szolidaritási sztrájkok más egyetemeken

II. 29. Tiltakozó felvonulás Rómában (Valle Giulia). A rendőrség beavatkozása újabb megmozdulásokat eredményez. A diákmozgalom egyre inkább politikai jelleget ölt. A következő hónapokban az egyetemi hallgatók kapcsolatot keresnek a munkásokkal

XII. 20. Heves összecsapás a diákok és a rendőrök közt, a diákok a kormány oktatási politikája ellen tüntetnek

1969. I. 24. Harc a nápolyi egyetemen a demokratikus érzelmű diákok és az újfasiszta rohamcsapatok között; ez utóbbiak felgyújtják az egyik épületet

II—III. A római egyetemen tiltakoznak a kormány oktatási reformterve ellen

III. 13. Paviában a kormány egyetemi politikája ellen tüntető diákok és a rendfenntartó erők között összecsapásra kerül sor. Három diákot és hét rendőrt kórházba szállítanak, öt diákot letartóztatnak

A TRENTÓI DIÁKOK A KAPITALIZMUS OKTATÁSI RENDSZERÉRŐL

*1962-ben Trentóban megalakították az Egyetemi Szociológiai Intézetet, amelynek bizonytalan jogi státusa miatt a diákok évek óta tiltakoztak, követelve, hogy az intézmény megfelelő, országosan elismert és állásokra képesítő diplomát bocsáthasson ki. A tiltakozások 1966-ban és 1967-ben is többször az egyetem elfoglalásához vezettek. 1968 januárjában került sor a harmadszori elfoglalására, és ekkor dolgozták ki az alábbi dokumentumot, amely a kapitalista felsőoktatási rendszer legérdekesebb kritikája, sokszor erőltetett párhuzamai és naivitásai ellenére is. Az irat megjelent a „Documenti della rivolta universitaria" — A diákmozgalom dokumentumai — c. kötetben.**

Az egyetem mint termelési intézmény

Az egyetem a jelenlegi társadalmi rendszer, úgy is, mint árutermelő rendszer (áruk rendszere) termelési intézményeinek egyike.

Különleges árufajtát termel: az *embert* termeli, éppenséggel mint árut, mint képesített vagy képe-

* Bari, 1968

sítésfélben levő, mint diplomás vagy diplomaszerzésben levő munkaerőt.

Az ilyesféle termelési intézménynek (egyetemnek) a célja az, hogy elhelyezze az ilyesféle árufajtát (diákot, diplomást) a munkapiacon, hogy elkeljen, s hogy beillessze a társadalmi újratermelés összetett ciklusába, hogy használják fel, fogyasszák el.

Az ilyesféle termék (diákáru) különlegessége az, hogy áruba lehet bocsátani a munkapiacon akár a termelési folyamat kibontakozása (a tanulmányi idő) során, akár félkész áruként (diákmunkás), akár pedig végezetül készáruként (diplomás).

Nem lényegi jellemzője tehát a termelési intézménynek (az egyetemnek) erre a fajtájára az árutermelés folyamatának befejezése. Sőt az efféle áru nagyobb része éppenséggel félkészáru stádiumában kerül a piacra, azaz: az olyan egyetemista, aki diákmunkássá lesz, s aztán pusztán „munkássá", anélkül, hogy befejezte volna tanulmányai ciklusát, elterjedt és rendszeres jelenség a jelenlegi szakaszban.

A termelési intézmény másrészt éppen ilyen módon kap lehetőséget arra, hogy kirostálja a gyártásban levő áru (a diákok) tetemes részét a gyártási ciklus (tanulmányok) közbeeső szakaszai során.

Az áru társadalmi rendeltetése

Átvéve az árut (a diplomást) a termelési folyamat befejeztével, lássuk, hogyan kezdődik el, teljesedik ki és záródik le önmaga társadalmi felhasználásának folyamata.

Az áru-diplomást mindenekelőtt elhelyezik a munkapiacon, hogy eladják és megvegyék.

Vázoljuk fel a társadalmi felhasználás négy esetét.

1. eset: Az eladás nem sikerül. Azaz az áru nem talál olyan vevőre, aki kész lenne felhasználni. Ez az eset egyre elterjedtebb. Az első alkalmaztatást kereső társadalmi képződménye keletkezik ekkor. Ez az ideiglenes, „súrlódási", technológiai, strukturális állásnélküliség, amely manapság a diplomások növekvő tömegeit érinti. Eladatlan áruk. Egy jó vevőre való várakozás közben az áru-diplomás a katonai szolgálat során teljesítheti hazafias kötelességét. Ő a szociológus-katona, a szociológus-tiszt.

2. eset: Az eladás sikerül, de a vevő nem a legjobbak közül való (alsó vagy felső középiskola, közepes-apró termelési-kereskedelmi intézmények, segélyező szervek stb.) Az áru-diplomás így megismeri szakmai mivoltának eltorzítását, képesítésének rendszeres kiaknázatlanul hagyását. Ő a szociológus-büroszaurusz, a szociológus-tanerő, a szociológus-*babysitter*. Az áru társadalmi felhasználása mindkét esetben alacsonyabb szinten következik be, mint a gyári bélyegző garantálta. Az egyenértékűség űrét az elért képesítés és valóságos társadalmi hasznosítása közt az egyetemi termelési intézmény kormányzói által kiügyeskedett bürokratikus szokványeljárással töltik ki, a következő címke alatt: „A szociológiai diploma egyenértékűsége az ilyen vagy olyan egyéb diplomával." Ebben az igen elterjedt esetben sem számít a diploma sajátságos típusa, a diploma csak afféle elvont és általános képesítésként szerepel.

3. eset: Ezt „szerencsés" esetnek is mondják, vagy úgy is, hogy „csak kevesekkel esik meg" vagy: „alleluja a rétegek legmagasabbikában". Az eladás sikerül, a vevő a legjobb (nagy termelési vagy kereskedelmi oligomonopólium, tudományos intézet). A szociológust azért veszik meg, hogy szociológiai munkát végezzen. Az áru, amely boldog, és minőségileg s anyagi megbecsülés szempontjából

előnyben részesült, végül is a garanciával egyenértékű társadalmi szinten használódhat fel. Ez az eset a társadalmilag működő szociológus esete, a „kritikus"-é, aki azonban mindig formálható-kalapálható, és érzékenyen reagál a megrendelésre és a megrendelőre (akár magánszemély, akár közület). A havi fix fizetés vagy az átalánybéres boríték csengő eurodollárokká vagy hazai készpénzzé változtatja át a tudását. Mindenesetre mindig kiegyenlíti az egészet egy ragyogó kiadvánnyal vagy egy mélyreható értekezéssel valamelyik tettre kész kiadónál. Az előszóban aztán majd nem feledkezik meg végtelen s egyébként valóban illő hálájáról.

4. eset: Ez akkor áll fenn, ha az árut (félkész vagy készárut) úgy dobták piacra, hogy magában abban az intézményben vegyék meg és használják fel, amely kitermelte: az egyetemen. Ez a diáktanársegéd vagy diplomás tanársegéd esete, akikből a trentói fauna briliáns példányokkal dicsekedhet. A társadalmi képződmény ezúttal: a szociológus-kutató, a társadalmi szociológus-tudós. Az áru ebben az esetben kitűnik sajátságos jellegzetességeivel, amelyeket a termelési folyamat nyilvánvalóvá tudott tenni, és értékesíteni tudott, anélkül egyébként, hogy ő maga teremtette volna meg őket. Vagyis ez olyan árutípus, amelyik sokkal áruszerűbb minden más egyébnél, az áru kvintesszenciája. Az, amit úgy nevezhetünk, hogy „tökéletesen sikerült gyártmány". Ebben a legritkább esetben az ilyen árut azért használják fel, hogy egy másik árut termeljenek általa, visszahelyeződik a termelési folyamatba, de ezúttal árut termelő áruként, „termelőeszköz"-ként. (Arra várva, hogy tanárrá váljék, a jól sikerült gyártmány a társadalmi alkalmazkodás vagy a végső szuperfinomítás hosszú útját járja végig: olajozza a tanár kerekeit, elsajátítja tőle a kényes műveleteket, átmintázza magát az ő képére és hasonlatosságára.)

Az egyetem a jelenlegi rendszernek olyan termelési intézménye, amely céljául a jelenlegi rendszer újratermelését tűzi ki; az általa termelt áruknak, akár készek, akár félkészek, akár elkeltek, akár nem, akár megveszik őket magán az intézményen kívül, akár visszamaradnak, mindenképpen *eladhatók*nak kell lenniük a munkapiac ez idő szerinti vagy tervezett sémáján belül, funkcióképeseknek kell lenniük a termelőerők és termelési viszonyok jelenlegi vagy tervezett színvonalán.

Mint minden termelési intézményben, amelyik gondosan ügyel tekintélyére, a termelési áru eladhatóságát és funkcióképességét maga az intézmény garantálja, maguknak az áruknak a pontos mennyiségi és minőségi ellenőrzésével.

Mennyiségi ellenőrzés

Az egyetemnek így a munkapiac állapotára vonatkoztatva kell meghatároznia termelési volumenjét. E célból az egyetemi termelési intézmény a termelési folyamaton belül a gátak egész sorozatát hozza létre, amelyek képesek bevezetni és kirakni a munkapiacra a különféle és differenciáltan képesített munkaerőrészlegeket. Az egyetem ennek érdekében rendszeresen kitermel bizonyos mennyiségű selejtet a beiktatottak és diplomások közül, s bizonyos mennyiségű selejtet a beiratkozottak és hallgatók közül.

A tandíjak szintje, a megélhetés magas költségei, a tankönyvek és jegyzetek magas ára és nehéz fellelhetősége, a székhely területi elhelyezése stb. csak néhányát jelentik azoknak az eszközöknek,

amelyeket az egyetem azért alkalmaz, hogy selejtnek kijelölt egyéneket termeljen (beiktatottak-diplomások, beiratkozottak-hallgatók*). Mit ér vizsgálgatni az ilyen típusú kiválogatás osztálytermészetét, amikor ez a szelekció a vagyoni helyzet és a társadalmi kiváltság alapján folyik, amelyik a legnagyobb nehézségeket támasztja az olyan beiktatottak számára, akik nem rendelkeznek megfelelő saját jövedelmi forrással?

Itt van tehát a beiktatottak elterjedt jelensége, akik sosem látogatják az előadásokat, és sosem jutnak el a diploma megszerzéséig. Itt van a beiratkozottaké is, akik egy évig vagy kettőig látogatják az előadásokat, aztán egyszer csak nem csinálják tovább, majd a dolgozó diákok rétegét gyarapítják, s azokét, akiket az angolok *dropped-out*nak, azaz exbeiratkozottnak hívnak, s most csak dolgozók.

Minőségi ellenőrzések

A kiválogatásnak és a munkapiac félkész áruktól való tehermentesítésének másik eszköze: a minősítések és a vizsgák, amelyekkel a professzorok és tanársegédek mint a burzsoá állam funkcionáriusai s az államnak a munkaerő (a diák) szabványosítására kirendelt delegátusai — akiket az állam azért fizet, hogy megkülönböztessék, ki van belül *(in)* és ki van kívül *(out)* az államon, a burzsoá államon —, a professzor és tanársegéd tehát, mint mondtuk, időről időre a termék minőségi ellenőrzésével ellenőrzi a visszamaradt árumennyiséget. Ez az ellenőrzés a vizsgáknak és a minősítésnek a hatalmi

* Az olasz egyetemi rendszerben az *immatricolati* (beiktatottak) és *iscritti* (beiratkozottak) kb. rendes és rendkívüli hallgatóknak felelnek meg

gépezeteire tagolódik, olyan gépezetekre, amelyek tisztázzák az áru majdani eladhatóságát és funkcióképességét a fennálló állami és társadalmi struktúrán belül.

Túl a személyes értékelésen, amelyeket a főiskolai maffia és a tanársegédek bűnszövetkezete gyakorol, fellelhető egy általános irányelv is, melynek alapján minősítik az árut, hogy folytassa-e a termelési folyamatot, vagy megakadályozzák ebben (megbuktatják), s így kényszerítik rá, hogy ismételje meg a termelési folyamatot, vagy pedig dobja ki magát a munkapiacra. Az ilyen általános irányelv éppen az az egyénítő jellemzés, amely akkor fogalmazódik meg, amikor az áru árujellegét vizsgálják meg, abbeli rátermettségét, hogy miként képes funkcionálni éppen áruként egy merkantil rendszerben. A magas minősítés azt jelenti, hogy az áru magas funkcióképességgel rendelkezik a rendszer számára a jelenben és a jövőben. Az alacsony minősítés a fordítottját. Nincs azonban itt szó tudományos vagy féltudományos kiértékelésről, csupán sajátságosan ideológiai és széles értelemben vett politikai kiértékelések ezek. A vizsgáztató professzor mögött mindig ott van az állam, az a burzsoá irányelv, amelyik a képesítése felé törekvő munkaerő alkalmazhatóságát becsüli fel, hogy vajon válik-e belőle holnapra funkcióképes és megzabolázható munkaerő az adott termelési viszonyok között.

A minőségi és mennyiségi ellenőrzési eljárások (Trentóban ehhez hozzájárul még az első két tanév zárószigorlatainak blokádja is), melyek valójában ideológiai vagy osztályalapon álló megkülönböztetési vagy kirekesztési eljárások, folytonosan egymást követik az egész termelési folyamat során, és garantálják magának a termelési intézménynek a teljesítménynormáját. Az ilyen ellenőrzés megrohanja a termelt árunak minden vetületét, mind a közéleti, mind a magánéleti vetületét, mind a ter-

melési, mind az ideológiai vetületét. (Trento szociológia fakultásának rendtartása valamiféle „korrekt" viselkedést is rá akart kényszeríteni a diákokra, mind fakultáson belül, mind kívül.)

Értékesítési folyamat

Az egyetem abban az értelemben is termelési intézmény, hogy végbemegy benne az áru értékesítési folyamata. Az *input* (érettségizett vagy középiskolai oklevelet szerzett diák) belép az átalakítási folyamatba x értékkel (melyet a piac szabhat meg), és kilép belőle (*output*-diplomás) $x+y$ értékkel.

A járulékos y érték többé vagy kevésbé nagy, aszerint, hogy a folyamat befejeződött-e vagy sem.

Ha a folyamat befejeződött (*output*-diplomás), az y értéke a legnagyobb. Akár a kedvező munkaalkalmak skálája, akár a javadalmazás szintje, amelynek tárgya a piacon szélesebb körű és magasabb lesz, mint az átalakítási folyamat elején volt (egy diplomás elláthat olyan feladatköröket, amelyeket egy okleveles* nem, vagy ha mégis, akkor jobban megfizetik érte, magasabb kategóriába sorolják, a „másodikba", a „harmadik" helyett).

Ha az átalakítási folyamat nem fejeződött be, a selejt (*output*-diákmunkás avagy a „csődbe jutott egyetemista") hasonlóképpen kikerül a munkapiacra, az előzőeknél több kedvező munkaalkalommal és magasabb javadalmazási szinttel, mint kezdetben, viszont a késztermék-diplomáséihoz viszo-

* Itt a *laurea* (diploma) és a *diploma* (oklevél) közti különbségről van szó, az első egy szakmára, a második egy tárgyra vagy szakra képesít

nyítva kevesebb és kisebb bérű munkaalkalmakkal.

Az „egyéni szerencse", amely belejátszhat ebbe a folyamatba, minket nem érdekel, mert még ha rendszeres is (azaz nem esetleges), nem fordítja meg, sem le nem fékezi a fenti folyamatot. A „szerencséseknek" ezekben az eseteiben az áru eljutott az egyetemi átalakító folyamattól egy öntevékeny értékesítési folyamatig, amely saját értékén, a hatalommal való kiváltságos összeköttetésein és a saját, ezekkel össze nem függő kvalitásain alapul. Az, ami ebből az áruból a többi hasonló színvonalúnál jobb funkcióképességű vagy eladható árut csinál, az a rendszer, amely nem tudja, mik a „villámcsapások". A rendszer szerelmese az árunak, a tárgy (a munkaerő) minőségének és mennyiségének, hogy áru legyen, s mint olyan funkcionáljon örökkön-örökké.

Az értékesítési folyamatot mint egyetemen belül lezajló ténykedést mindazonáltal az áruval magával fizettetik meg (tandíj, könyvek, jegyzetek, kollégium, menza stb.).

Egy bizonyos mennyiségű és minőségű képesített munkaerő társadalmi szükségessége így fordul át egyes egyének magánköltségvetésének megterhelésévé.

A termelési szerkezet

Az egyetemet mint termelési intézményt „működési törvények" szabályozzák, ha mégoly általánosak és elvontak is, amelyek előre meghatározzák különféle tagolódásait, és a termelőeszközök (előadók, tanársegédek) és az áruk (diákok) belső viselkedéséhez a sémát szolgáltatják.

Ilyen „általános törvények" a rendtartás és a

tanterv. Ezek elvárják a belsőkhöz képest „külső" hatóságok ellenőrzését és kiválasztását, elvárják a jóváhagyást a pénzügy- és a közoktatásügyi minisztérium bürokráciái részéről, a köztársasági elnök láttamozását és mindenekfölött az átstrukturálást és adaptálást a Közoktatásügy Legfelsőbb Tanácsa részéről: ez a hazai főiskolai maffiák (a jogi, a statisztikai-matematikai stb. maffiák) vezérkara, amely ezt vagy azt a kurzust, ezt vagy azt a klauzulát részesíti előnyben azért, hogy a különféle hatalmi-tekintély klikkek és „feudumok" között kiegyensúlyozott újrafelosztást hajtson végre.

A *rendtartás* homályos általánosságokon túl szentesíti a hatalmi egyenlőtlenségeket az oktatói testület és a diáktömeg közt, biztosítja, hogy a termelési folyamat nem mehet végbe másként, csakis oly módon, hogy a professzor számára tartják fenn a döntési jogot minden olyan kérdésben, amely az áru (a diák) megítélését illeti a minősítés, annak módszerei és időpontjai stb. kérdésében.

A *tanterv* nem más, mint a hatalom újrafelosztása az előadók közt, s ezek mindegyike saját érdekeinek megfelelően sajátítja ki és terelgeti a rábízott kurzust. A diákok számára a tanterv a szétmorzsolódást, a szétesést és saját képzésüknek tekintélyi alapon történő meghatározását jelenti. A tantervet az előadók főiskolai tevékenységeinek függvényeként alakítják ki, és nem a diákok tudományos-kulturális és politikai igényeinek függvényeként...

Tanszéki előadások, szemináriumok, kutatások és értekezések:

az általános elnyomó gépezet tagolódásának egységei, melyeket az „általános törvények" juttatnak kifejezésre (rendtartás és tanterv). Az, ami

jellemzi őket: a folyamat elvontsága, abban az értelemben ugyanis, hogy benne a termelőeszközök (előadók, tanársegédek) és az áruk (diákok) csak ritkán vannak összhangban egymással, kis részükben vagy a termelőeszközök hiányoznak (professzorok, akik nem jönnek soha), vagy a diáktömeg hiányzik (a hallgatóság egy szűk elit), vagy amikor mindkettő jelen van, az ilyen együttes jelenlét teljesen haszontalan (miután a tananyagot át lehet venni a kijelölt olvasmányokból és a kiadott jegyzetekből).

A tanterv ilyen tagolódási egységei arra szolgálnak, hogy hatalmi szóval átruházzanak meghatározott „tudományos-kulturális" tartalmakat, amelyeket a diákoknak meg kell tanulniuk, azaz passzívan magukba kell fogadniuk. Az, amit tanítanak, az az „engedelmeskedés"; az, amit megtanulnak, az a „parancsolás". A tudományos „semlegesség" ontja az ideológiai értékelést. Az előadó „egyetemi szabadsága" a diák kulturális és didaktikai alávetettségét jelenti, azaz intellektuális meggyúrását. A termelőeszköz elvontan valorizálja az árut, a saját alapvető tulajdonságát ruházza rá: áru mivoltát, áruvá alakíthatóságát, árusíthatóságát. Ez az áruknak olyan termelési folyamata, amelyik áruk révén jön létre. A „Cadum pipereszappan"-minőségű diák most piacra dobható, eladható, fogyasztható, felhasználható. Az, ami nem tűnik fel azonnal, az éppen a pipereszappan-forma. A halotthamvasztó kemence, amelyikből kikerült, messze van. Nem érezni rajta az égett szagot, a Mekong deltája 10000 mérföldnyire fekszik. A tudomány kerubok és trónok között röpdös, és kapitalista felhasználása nem tűnik fel.

Az egyetemi termelési intézmény, mint minden más egyéb termelési intézmény, mindenekelőtt és alapvetően hatalmi szervezet.

Ebben az esetben a termelési intézményt az előadók és nem a diákok függvényeként szervezik meg. Autonóm részekre bomlik fel és tagolódási egységekre (kurzusok, tanszékek), amelyek mindegyikének az előadó ura és parancsolója: ura és parancsolója tanársegédeinek, tanítványainak, annak az intézetnek, amely felett rendelkezik, s az intézet részére kijelölt költségvetésnek. Az ilyen egységeknek *a posteriori* összerakása a feudum fenntartása esetén nem kombinálható másképpen, csakis a többi partikularizmus, a többi feudum, a többi bárság színvonalán. Amire szükség van, az a hatalom újrafelosztása minden kurzuson belül, és nem a különféle, nem egyenlő hatalommal rendelkező kurzusok kombinációja kiegyensúlyozatlan hatalommá.

A munka megszervezése az egyetemi termelési intézményen belül, minden tagolódási egységén belül olyan, hogy az előadó az úr, és a diák az alárendelt; hogy a termelőeszköz dolgozik az árun, és az áru egyszerűen hagyja, hogy megdolgozzák. A viszony egyértelműen ellentmondást nem tűrő, despotikus jellegű. (Az előadók dicséretes erőfeszítései, hogy a vitát serkentsék, valóban dicséretes erőfeszítések, s azok is maradnak minden látszat ellenére. Az atyáskodó magatartás az ellentmondást nem tűrő tekintélyelvűség szimmetrikus hajtókája: ugyanannak az éremnek a két oldala. Megbeszélés és vita csak egyenlő ellenfelek közt jöhet létre. És nincs senki, aki egyenlő lenne a többivel.) A tekintélyelvűség és az atyáskodás csak akkor halhat el a kollektív dolgozó teljes előnyére, ha minden hatalmi különbség megszűnik előadó és

diák közt, s következésképpen megszűnnek az egyéni vizsga, az egyéni minősítés, az egyéni kérdezés elnyomó intézményei.

A jelenlegi hatalmi viszonyok azonban teljesen megfelelnek manapság annak a folyamatnak, amelyik önmagát akarja előállítani, a tanítás-manipuláció-megdolgozás folyamatának, amely a képesítést és a tartalmakat hatalmi szóval továbbítja. S amit hatalmi szóval sajátítottak el, azt csakis hatalmi szóval adhatják tovább, kivéve egyes szépelkeket és nagyra becsült jóakaratúakat.

Mindannak a gyakorlati hasznosítása, amit az áruba belefektetnek, elhalasztódik az időben. Az áru olyan képességeket konzervál magában, amelyeket majd csak üzemi és hivatali szervezetekben fejthet ki, ezeknek pedig nem ismeri a célkitűzéseit (s az eszközei sincsenek meg hozzá, hogy megismerje). A szakmai felkészülésünk olyan társadalmi tőke, amely *nem a mi tulajdonunk*, mivel csupán valamely hivatali, üzemi szervezetben hasznosítható, amelynek ellenőrzésére politikailag és szakmailag nem vagyunk felkészülve.

Az egyetem mint hatalmi szervezet tehát arra szolgál, hogy politikailag fegyvertelen és szakmailag korlátolt végrehajtókat képezzen ki. Az egyetem mindenekelőtt parancsolni és engedelmeskedni tanít.

Diákhatalom

Minthogy az egyetem a rendszer csomóponti termelési intézménye, de nem döntő intézménye, ez arra utalja a hatalmat, mely az ilyen intézményt uralja, hogy vesse alá magát más, döntőbb hatalmi központoknak, és kapcsolódjon össze velük; kötelezi az egyetemi intézményt, hogy működjék egy

általános, összetett, tervszerű kereten belül, amelyet más intézmények alkotnak és határoznak meg. A főiskolai hatalom ily módon társul (s erre a trentói Egyetemi Szociológiai Intézet a legjobb példa) politikai pártokkal (DC és PSU), helyi szervekkel (tartomány, megye), egyházi befolyás alatt álló csoportosulásokkal (San Fedele), hivatali központokkal (minisztériumok, a Közoktatásügy Legfelsőbb Tanácsa), magánvállalkozásokkal (kereskedelmi kamarák), oligopolisztikus csoportokkal (ENI, Zanussi). Lemaradva figyeli az iparnak és mozgató üzemeinek központi helyzetét az egész összefüggő társadalmi rendszer tekintetében, mindazonáltal azoknak a „szövetségeknek" és „alárendeltségeknek" az a tagoltsága, amelyet a főiskolai hatalom és az egyetemi intézmény esetenként megvalósít, nyílt és mozgékony marad. A diáktömegnek, miután demokratizálódó, közös igazgatási, reformista ábrándjai, amelyeket egyesületei és megbízott képviseletei tápláltak benne, elbuktak, az marad hátra, hogy szervezkedjék ***diákhatalommá***, az egyetemi szerkezetek és a főiskolai hatalom állandó perlőjeként, a főiskolai tekintélyelvűség megdöntésének eszközeként, mely tekintélyelvűségre csupán a másmilyen és az ellentétes megszervezésével lehet reagálni.

AZ OLASZ KOMMUNISTA PÁRT MUNKACSOPORTJÁNAK DOKUMENTUMA AZ OKTATÁSI REFORMRÓL

Az olasz kormányok az elmúlt években különböző kísérleteket tettek egyetemi reformtörvények kidolgozására és elfogadtatására. Először Gui közoktatásügyi miniszter, majd utóda, Sullo próbálkozott ezzel, de mindkettőjük megbukott: a kormányt támogató pártok sem fogadták el tervezeteiket. Az Olasz Kommunista Pártnak a diákmozgalommal foglalkozó csoportja 1969 elején bírálta a Sullo-tervezetet, amely főleg szervezeti változásokat helyezett kilátásba, s előadta elképzeléseit az egyetemi reform fő irányvonalairól. A dokumentumot a Rinascità c. folyóirat 1969. évi 5. száma közölte. A Sullo-reform bírálatát tartalmazó pontokat nem adjuk közre, csak az 5. ponttól publikáljuk a dokumentum magyar fordítását.

Egy harci irányvonal:
az egyetem a társadalmi válságban

5. A kormányon levő erőktől származó s a Sullo-tervezetben is megnyilvánuló bürokratikus és részleges reformista elképzeléssel, az egyetem reformjának problémájával egy olyan reformért vívott harc irányvonalát kell szembeszegezni, amely nem

az egyetemi ügyrend kérdésének mint afféle adminisztratív vagy testületi kérdésnek az elkülönítésén alapszik, hanem az egyetem problémájának a társadalmi életbe való belehelyezésén, amelybe az szervesen beleilleszkedik.

Az egyetem — túl azon, hogy az uralkodó osztályok ideológiái közvetítésének, tehát az együttműködés megszervezésének helye — magának a tőkés fejlődés számára szükséges műszaki-tudományos alapok kidolgozásának, valamint a munkaerő nevelésének és szakmai képesítésének központja is. Nem valami „más" tehát a társadalmi termelés folyamatához viszonyítva, hanem annak egyik fő mozzanata, amelyben e folyamat valamennyi ellentmondása erősen tükröződik; nem afféle „semleges övezet", valamiféle felvilágosult „eszmék szembesítésének" fóruma, hanem maga az osztályösszecsapások színhelye, és a harc, ami itt folyik, nem csupán részkérdésekre terjed ki, hanem az egész társadalom megújítási folyamatának döntő és jelentős mozzanata.

Ezért az egyetem válságának központjában nem csupán a működőképesség és hatékonyság kérdései állnak, vagy a mind általánosabbá váló követelés, hogy a diákok részt vehessenek a döntések meghozatalában, vagy a diákok közvetlen érdekei. Bizonyos, hogy ezek a követelések és ezek az érdekek is meghatározó súllyal esnek latba a széles és mély tömegmozgalom fejlődésében. A diák társadalmi szerepében és szakmai rendeltetésében bekövetkezett módosulások miatt nincs már szó jelenleg automatikus bejutásról a vezető elit tagjai közé, sőt a szellemi dolgozók és a műszakiak nagy tömegének is növekvő alárendeltségéről beszélhetünk a termelési folyamatban és a társadalmi szervezetben; az oktatás, a kultúra, a tudományos és kutatói tevékenység fejlődésében mind élesebb ellentmondásokat okoz az, hogy ezeket a területeket is alárendelik a tőkés profit törvényének; az egyetemnek az álta-

lánosabb társadalmi összefüggésekben játszott szerepéhez kapcsolódó motívumok e komplexuma miatt fejez ki ma a diákmozgalom — túl a diákok közvetlen érdekein — általánosabb társadalmi követeléseket. Azoknak az erőknek a követelései ezek, amelyek az egyetem jelenlegi osztályszerkezete miatt ki vannak rekesztve, sőt kétszeresen is ki vannak rekesztve: a vagyoni alapon történő kiválasztódás miatt, amely ténylegesen elzárja az oktatás magasabb fokozataihoz vezető utat az olasz nép nagy része előtt, bármilyenek legyenek is az emberek egyéni képességei; és az osztálycélok miatt, amelyek érdekében az iskolát, a tudományos vagy szakmai képesítő munkát, e munka termékét felhasználják a jelenlegi társadalomban.

Nem véletlen, hogy a diákok harca nem állt meg a vén egyetem elmaradottsága és életképtelensége elleni tiltakozásnál; az elmaradottság és az életképtelenség mögött feltárta és leleplezte az iskolai és egyetemi szervezetnek a társadalmi kivételezés és megkülönböztetés, a kulturális és politikai konzerválás érdekében történő felhasználását s azt, hogy a tudományos tevékenységet és a szakmai nevelést a tőkés termelés érdekeinek rendelték alá. Ezért is — és nemcsak általánosabb okokból, amelyek az ifjúság állásfoglalására vonatkoznak napjaink nagy világproblémáival vagy a kapitalizmus és a szocializmus történelmi alternatívájával összefüggésben — lépett túl a diákmozgalom tudatosan egy meghatározott keretek között történő agitáció határain, és vetette föl az egyetem harca és az általános társadalmi harc, a saját küzdelme és a munkásosztály küzdelme közti szükséges kapcsolat problémáját.

6. Ebből az elemzésből néhány olyan meggondolás következik, amelyet nem árt hangsúlyozottan kiemelni. Mégpedig:

a) A reformért vívott küzdelemnek nem lehetnek egyedüli szereplői az egyetemen belül levő újító erők (a diákmozgalom, a haladóbb oktatók), de szoros csatlakozást követel meg az ország tágabb körű mozgalmához, mindenekelőtt a munkásosztályhoz és egyéb harcoló társadalmi erőkhöz. Valójában csak annyiban lép túl az oktatási szektor határain és a reformista korlátokon, és csak akkor nem merül ki az ésszerűsítés és a technikai értelemben vett hatékonyság követelésében, amikor és amennyiben a társadalom átalakításának általánosabb követeléseihez csatlakozva, arra irányul, hogy csapást mérjen az iskola osztályjellegére, a társadalmi megkülönböztetésre, társadalmi és politikai konzerváló, valamint az oktatást és szakképesítést, a kutatói tevékenységet alárendelten felhasználó funkciójára (és ily módon elérje az iskolai és egyetemi ügyrend, valamint az oktatói és kutatói tevékenység irányának és tartalmának átalakulását, amely ugyanabba az irányba vág).

b) Túlhaladjuk ily módon az egyetemen belül vagy kívül folyó harc hamis alternatíváját. Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy az az éles ellentmondás, amely ma az iskola és az egyetem problémáiban munkál, s amelynek fő megtestesítője a diákmozgalom, nem csupán az oktatási szektor kérdéseit teszi vita tárgyává, hanem felöleli a politikai harc általánosabb válaszlehetőségeit is: igaz az, hogy az iskolai és egyetemi szervezet lényeges és mélyreható megújítása nem lehetséges másként, csakis a társadalom egész struktúrája általánosabb átalakítási folyamatának láncszemeként. De az egyetemen és az iskolában folyó harcoknak, túl

azon, hogy lényeges mozzanatot alkotnak a diáktömegek kritikai tudatának kialakításában és politikai érdeklődésében, éppen e kapcsolat révén van nagy jelentőségű, sajátos hatókörük; s ez abból adódik, hogy a fennálló társadalmi rend problematikája jelentkezik annak egyik leglényegesebb mechanizmusában is, és az egyetem válságában napfényre hozzák a termelési erők és a jelenlegi termelési viszonyok fejlődése (vagy fejlődési lehetősége) között feszülő ellentmondások egyik legvilágosabb megnyilvánulását.

c) Ezt a reformért folytatott harci irányvonalat nem lehet egy vagy több törvényjavaslat definíciójába szorítani; ez mindenekelőtt olyan folyamat, amely az országban zajló népi küzdelmek fejlődéséhez és növekedéséhez kötődik, és amelynek az egyetemen elsősorban arra kell irányulnia, hogy megszerezze a jelenlegi felsőoktatási szervezet szétzúzásához elengedhetetlenül szükséges eszközöket, és megvesse az alapjait a tanulás és a kutatás másfajta és a jelenlegit felváltó szervezetének. Ebben a keretben kell elhelyezni az olyan sajátos harci célkitűzések kijelölését, amelyek alkalmasak jelentős erők mozgósítására az egyetemen belül és kívül, a főiskolai hatalom alapjainak szétzúzására, a reformfolyamat mind szélesebb kifejlesztésének biztosítására.

Ebbe az összefüggésbe ágyazódik bele az a válasz is, amelyet mi, kommunisták, adunk a Sullo-reformra: alapvető fontosságú témákként jelölve meg — mind az egyetemen és az országban folyó harci mozgalom fejlődése, mind a törvényhozói kezdeményezés számára — a tanuláshoz való jogért, az osztálykiválasztás mechanizmusa ellen vívott harcot, valamint a jelenlegi hatalmi viszonylatok lerombolását és a demokratikus térhódítást, hatalom és kezdeményezés kiharcolását a megújulásért küzdő erők (mindenekelőtt a diákság) számára.

7. A tanuláshoz való jogért és az osztálykiválasztás ellen folytatott harcot csakis akkor foghatjuk fel helyesen, ha tekintetbe vesszük az oktatás egész ívét: ebből a meggondolásból születtek a pártunk által javasolt célkitűzések, vagyis a teljes idejű, kötelező iskola reformja, az iskolakötelezettség kiterjesztése, a középfokú oktatás felső tagozata egységes alapokon és egyenletes tudományos-kulturális szinten megvalósítandó reformja, az egyetemi felvétel liberalizálása, az oktatás tényleges ingyenessége stb.

De az általános diák-„munkabérért" vívott harc sem szorítkozhat csupán az egyetemre, hanem kezdettől fogva ki kell terjednie az egész nem kötelező oktatásra; s nem testületi követelés vagy szelektív ésszerűsítés jellegével kell fellépnie, hanem a jelenlegi osztálymegkülönböztetés ellen kell irányulnia. Követeljük ezért, hogy a költségvetés általános felülvizsgálata keretében alapvető tételnek tekintsék a tanuláshoz való jognak és az általános diákmunkabér célkitűzésének gyors megvalósítására szolgáló kiadások biztosítását; és hogy e célkitűzés megvalósításának fokozatosságát célzó, várható döntések, még az átmeneti szakaszban is, arra irányuljanak, hogy biztosítsák a munkabért — csupán az elégséges teljesítményt állítva fel érdemi feltételül — mindenekelőtt azoknak a fiataloknak, akik hátrányos helyzetben levő társadalmi rétegekből származnak: a munkások és a parasztok gyermekeinek. Vagyis osztályszempontú döntésről beszélünk, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy elindítsuk a harcot az osztálymegkülönböztetés jelenlegi mechanizmusának valódi megváltoztatásáért.

8. A Sullo-törvény által javasolt közös igazgatás modellje (közös, méghozzá — ami a diákokat illeti — tisztán kisebbségi igazgatás) lényegében arra irányul, hogy az egyetemi kormányzat szerveit a különböző „összetevők" közti korporatív közvetítő hatóságokká alakítsa át. Lényegében véve olyan rendszerről van szó, amely kiiktatja — de meglovagolni és elfojtani is igyekszik — az egyedüli valóságos folyamatot, amely biztosíthatja az egyetem tényleges megújhodását: vagyis a szembekerülés és összecsapás folyamatát a tanulmányok jelenlegi szervezete és a mélyreható átalakulás követelményei között, amelyek érlelődnek a társadalmi valóságban, amelyek a társadalom más irányú fejlődéséért vívott harchoz kötődnek, amelyek kifejezésre jutnak — az egyetemen belül — a diákmozgalom és a haladóbb oktatók elvitatási akciójában.

A közös igazgatás hipotézisével ezért szembe kell szegezni — nem az egyetem korporatív önigazgatása, hanem társadalmi igazgatása távlatában — a harcot az önálló hatalmi és kezdeményezési tér meghódításáért, amely nem egyfajta, diákok számára fenntartott gettó lenne, hanem arra szolgáló eszköz, hogy konkrétan befolyást gyakoroljanak a tanulás és a kutatás szervezetére, és hogy valóságosan utat nyissanak az egyetemen a társadalmi valóságban érlelődő problémákkal való szembenézésnek. Világos, hogy ennek az alternatív hatalomnak a létrehozása nem lehet törvényhozói rendelkezések gyümölcse, hanem elsősorban magának a harci mozgalomnak a vívmánya. A törvényhozás színhelyén is követelünk mindazonáltal bizonyos elvi elismerést — bárminemű intézményesítés nélkül —, ami arra szolgálna, hogy általánossá tegye a mozgalom által már megvalósított vívmányokat, és a

kezdeményezés új eszközeivel lássa el a mozgalmat; nevezetesen követeljük:

a) a diákképviselet teljes törvényességét olyan formában, amilyet maga a diákok akciója ad majd neki (közgyűlés, bizottságok és munkacsoportok stb.);

b) a hallgatók szabad kezdeményezési jogát, ami az egyetemen belüli tanfolyamok, ellentanfolyamok, szemináriumok s minden egyéb kulturális, politikai stb. témájú kezdeményezés megszervezését illeti, amelyek maguknak a diákoknak a kívánságára nyitva állhatnak az egyetemen kívüli erők előtt is;

c) a hallgatók kezdeményezésének a jogát az oktatási-tudományos szervezet vonatkozásában is, lehetőséget teremtve minden egyes diáknak vagy diákcsoportnak arra, hogy kérje saját tantervének a módosítását, akár azoknak a tanulmányi és kutatási programoknak az elismerésével együtt is, amelyeket maguk a diákok javasoltak, szerveztek, s önállóan irányítottak.

Az oktatók követelései

9. A jelenlegi hatalmi rendszer alapvető módosításának, a diákhatalmi szféra kiharcolásán túl, a tanszékek rendszerének és az oktatók mostani hierarchikus rétegeződésének megszüntetésén kell alapulnia, amely ma a felsőoktatási szervezet alappillére.

Lényeges ezért a több helyütt folyó oktatás tanszékekre való széttöredezettségének megszüntetése és szakosztályi típusú, kollegiális szervekben való egyesítése; és lényeges a hierarchikus piramis szétzúzása az egy személyben oktató és kutató előadók típusának kialakításával.

Ennek megfelelően az oktatók alapvető hatalmi szerve a szakosztályi közgyűlés lenne, egyéb szinteken pedig (kar, egyetem) az oktatók választott bizottságai.

Ezek a szervek annyiban lesznek életképesek, amennyiben pozitív, dialektikus kapcsolatot tudnak kialakítani mind a hallgatók kezdeményezésével, mind a külső társadalmi erőkkel. A Sullo-tervezet mindezeken a pontokon kétértelmű, kitérő megfogalmazásokat, ellentmondó elemeket tartalmaz, amelyek valójában arra irányulnak, hogy megőrizzék a jelenlegi egyetemi hatalmi rendszer lényeges gócait.

Fontos ezért a probléma ilyen felvetésével szemben követelnünk:

a) a tanszékek és intézetek megszüntetését (vagyis az oktatás tanszékekre való széttöredezettségének megszüntetését), valamennyi előadó szakosztályba szervezését, az oktatási és kutatási feladatoknak a tényleges közösségi munka alapján történő elosztását a szakosztályon belül;

b) tényleges megvalósítását a kutató-oktatók egységes kategóriájának, amelyet a kormány is meghirdetett, ámde a gyakorlatban rácáfolt éppen a Közoktatásügyi Minisztérium által beterjesztett törvényjavaslattal, amely csökkenti ugyan, de nem szünteti meg az oktatók közötti hierarchikus különbségtevést;

c) a teljes munkaidő problémájának kompromisszumtól mentes megoldását, ami valamennyi oktatóra legyen érvényes, ne csak az újonnan kinevezettekre.

10. Az új egyetemi politika nem mellőzheti végül a gazdasági feltételek kérdését. Nemcsak a tanulmányi előmunkabér miatt, hanem mert ahhoz, hogy a tanuláshoz való jog tényleges megvalósításának s az oktatói és kutatói tevékenység tág körű és gazdag kifejlődésének nélkülözhetetlen feltételeit megteremtsük, pénzre van szükség, amely nem lehet szektoronként folyó kiigazítgatás gyümölcse, de amely alapvető döntéseket hoz magával a gazdaságpolitika irányait és a nemzeti költségvetés felosztását illetően. Minden olyan reformkísérlet, amely megkerüli ezeket a döntéseket — mint ahogy a Sullo-terv is —, föltétlenül misztifikáláshoz vezet. Az iskolaprobléma ebből a szemszögből nézve is nyilvánvalóan túlterjed a szakterületi kereten.

GIORGIO AMENDOLA

KÉTFRONTOS HARCRA VAN SZÜKSÉG

Az Olasz Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja, Giorgio Amendola az olasz és a francia diákmegmozdulások alapján foglalkozik az „ultrabaloldal" kérdésével. Cikke — amelyet rövidítve közlünk — vitát váltott ki az olasz kommunisták körében, akik közül némelyek szemére vetették, hogy csak a diákmozgalom szélsőséges irányzataival foglalkozott, és hogy túl nagy jelentőséget tulajdonított a kétfrontos harcnak a politikai-ideológiai küzdelemben. Amendola válaszában elismeri a mozgalom árnyaltságát, a kétfrontos harc szükségét illetően azonban — Togliattira hivatkozva — fenntartja álláspontját. (Rinascità 1968. június 7-i és következő számai.)

Egyértelmű, kritikus párbeszéd

A diákmozgalom és a párt közti kapcsolat nem kielégítő. Ez nem csupán érthető és jogos pártszempontokból aggaszt bennünket, hanem azért, mert egy átfogóbb kérdéssel függ össze: a diákok részvételével a dolgozó osztályok egységes mozgalmában.

Ez a részvétel nem csupán az iskolareform megvalósítása, hanem az olasz társadalom megújulási

folyamata szempontjából is lényeges, amely nélkül demokratikus iskolarendszer sem lehetséges.

Felvetődik tehát a diákmozgalom eszmei és politikai tájékozódásának, operatív irányításának kérdése. A diákmozgalomnak autonóm irányításra van szüksége, de ez — súlyos károk nélkül — nem állhat szemben a munkásmozgalomban érvényesülő és annak osztályszervei (a párt és a szakszervezetek) révén érvényesülő irányítással. A tavaszi harcok tapasztalatai, amikor a diákok és a dolgozók együtt tiltakoztak a rendőri erőszak, a jobboldali provokáció ellen, majd a választási kampány politikai tapasztalatai sok doktrinér absztrakcióra és szélsőséges álláspontra rácáfoltak, a diákmozgalom és a munkásosztály kapcsolata megjavult.

Tovább kell azonban folytatni a kritikai párbeszédet, melynek teljesen világosnak kell lennie. Tudom, hogy a régi uralkodó osztályok megpróbálják felfújni és kihasználni a diákmozgalom egyes csoportjai és a kommunista szakszervezetek, a kommunista párt közti ellentéteket, s a nézeteltérések minden megnyilvánulására spekulációkat alapoznak. Mégis úgy vélem, helytelen lenne, ha nem vennénk tudomást az ellentétekről, lebecsülnénk a jelentőségüket, és sajtónkban kritikátlan képet festenénk a diákmozgalomról.

Helytelen lenne az is, ha sértődött magatartást tanúsítanánk az olyan diákcsoportokkal szemben, amelyek a diákmozgalmat más irányba akarják vezetni, mint a kommunista diákok, vagy lebecsülnénk jelentőségüket, mert számbelileg kicsinyek. Az a tény, hogy kis csoportok olykor vezető pozíciókat foglalhatnak el (és ezt a tényt nem tagadhatjuk), gyengeségeinkre mutat, amelyek nem is elsősorban szervezetiek, hanem eszmeiek és politikaiak. A kommunista diákcsoportok is kisebbségben vannak, nyílt vitában, előítéletek, de egyben kompromisszumok nélkül pozícióik megerősítésére kell törekedniük.

Rá kell mutatni gyengeségünkre a diákmozgalomban kibontakozott szélsőséges és anarchista nézetek elleni következetes harc terén, amely nézetek a munkásmozgalom bizonyos szektoraira is átterjedtek. Sokáig egész baloldali frontunk védtelenül állt e nézetekkel szemben, mert a kétfrontos harcot gyengén és következetlenül folytatta.

A kommunista mozgalomban ma állandó kétfrontos harcra van szükség. A szociáldemokrata opportunizmus elleni harc csak úgy lehet hatékony, ha következetes akció kíséri a szektásság, a sematizmus és a szélsőségek ellen.

Ez a két harc kölcsönösen feltételezi egymást. Minél szükségesebb a támadás a szociáldemokrácia ellen (mint például Olaszországban), annál inkább meg kell akadályozni, hogy ez a harc szektás és szélsőséges álláspontok kialakulását mozdítsa elő. Nem arról van szó, hogy patikamérleggel méricskéljük, melyik jelenti elméletileg a nagyobb veszélyt, a jobboldali vagy a baloldali veszély, hanem arról, hogy a politikai harc alakulásának aktuális követelményei szerint megértsük, hol kell az adott pillanatban erőnket összpontosítanunk.

Az utóbbi időben a középbal elleni harc követelményei arra késztettek bennünket, hogy figyelmünket jobbra fordítsuk, míg nemzetközi téren egyre súlyosabbá váltak a kommunista pártok ellen szélsőséges és anarchista hadállásokból intézett támadások, részben a kínai kommunisták tevékenységének nemcsak szervezeti, hanem politikai kihatása következtében.

Az Unità helyesen állapította meg Zsukovnak a Pravda hasábjain Marcuse és Cohn-Bendit francia diák álláspontját támadó cikkével kapcsolatban, hogy nem elegendőek az „apodiktikus elítélő szentenciák". „Érvekkel alátámasztva" kell megcáfolni

Marcuse nézeteit, és „napjainkhoz jobban illő polémiát" kell folytatni Cohn-Bendit szélsőséges magatartása ellen.

Be kell ismernünk, hogy Marcuse tételeinek „érvekkel alátámasztott cáfolatával" eddig adósak maradtunk. Nem reagáltunk határozott — és természetesen érvekkel alátámasztott — kritikával sem Marcuse munkáinak elméleti tartalmára, sem arra a politikai tényre, hogy műveiből Olaszországban egy év alatt több tízezer példányt vásároltak meg. Egy-két recenzió korántsem elegendő kritika azokkal az elterjedt nézetekkel szemben, amelyek elemi formában, a vulgarizálás folytán gyakran még zavarosabbá és homályosabbá válva, széleskörűen elterjedtek a diákmozgalomban (a fejlett tőkés társadalom és a szocialista társadalom azonosítása mint „ipari társadalmaké", osztályjellegüktől függetlenül; a munkásosztály „integrációja" a tőkésországokban; a Francia és Olasz Kommunista Párt „szociáldemokratizálódása"; az a nézet, hogy már csak a „külső elemek": faji kisebbségek, bevándoroltak, diákok képezik a kapitalista társadalom ellenzékét).

Ezekből a nézetekből következik az a tétel, amely hízeleg bizonyos diákrétegek hiúságának: hogy a forradalmi kezdeményezés a diákmozgalomra vár, mivel a munkásosztály állítólag opportunista tehetetlenségbe süllyedt, és beilleszkedett a rendszerbe, „hagyományos eszközei" (a szakszervezetek és a párt) pedig elbürokratizálódtak. Vitathatatlan, hogy ennek a polémiának éle lényegében a kommunista pártok ellen irányul.

A franciaországi eseményeket is felhasználják, hogy fokozzák a polémiát a kommunisták állítólagos reformizmusa ellen. Ezt bizonyítja a római egyetemen tartott gyűlés és a francia nagykövetség előtti tüntetés is. A gyűlésen dokumentumot terjesztettek, amely többek között ezeket tartalmazza:

„A Francia Kommunista Párt és a CGT — revizionista stratégiai beállítottságukhoz híven, vagyis hogy nem vetik fel a hatalom kérdését — minden eszközzel arra törekedett, hogy a munkások és diákok forradalmi lendületét részkövetelések terén vezesse le, s ezáltal ellenforradalmi szerepet tölt be."

Azt hiszem, ezekre a nézetekre nem válaszoltunk kellő határozottsággal. Kétségkívül korai még, hogy kritikai megítélést alakítsunk ki a Franciaországban zajló eseményekről. Nem szabad azonban megválaszolatlanul hagyni az olyan nyilvánvalóan koholt és rágalmazó nézeteket, amelyek a polgári sajtó egy részének hasábjain olvashatók; hogy Franciaországban forradalmi helyzet volt, amely csak azért nem változott forradalommá, mert a Francia Kommunista Párt a szovjet kormány utasításait követte, amelynek külpolitikai szempontokból érdeke, hogy De Gaulle hatalmon maradjon.

Franciaországban a munkásosztály, a diákok, a dolgozók nagyarányú harci mozgalma folyik, jelentős gazdasági és politikai célokért, élet- és munkakörülményeik megjavításáért, a demokrácia fejlődéséért. A francia kommunisták arra törekszenek, hogy ez a mozgalom győzelmet arasson a követelések terén és politikai téren. Ebben a kemény csatában a Francia Kommunista Pártot ádáz reakciós támadások érik, azonkívül jobbról és balról manő-

verek folynak ellene. Kötelességünk, hogy megvédelmezzük, és megakadályozzuk, hogy az olasz egyetemeken válasz nélkül maradó rágalmak a francia egyetemeken is felhangozzanak.

Tovább kell keresni a szocializmus nemzeti útjait

A szélsőséges infantilizmussal és a régi anarchista nézetekkel szemben meg kell védeni és érvényre kell juttatni azt az eszmei mondanivalót, amit évtizedek kemény tapasztalataiban gyűjtöttünk össze. Egy olyan forradalom eszméje, amelyet a diákok kezdeményeznek a barikádokon, és amely frontális összeütközéssé fejlődik, régi, múlt századbeli képeket idéz. De már Lenin figyelmeztetett, hogy ne játsszunk a felkeléssel.

A szocializmus előretörésének egész stratégiáját felborítaná egy ilyen csata, azt a stratégiát, amelyet a gazdasági és politikai tömegharcok fejlesztésével kell megvalósítanunk, az élet- és munkakörülmények javítására vonatkozó, közvetítő célok elérése érdekében, strukturális reformok megvalósításával, a demokrácia fejlesztésével, a baloldali politikai erők egységének megteremtésével.

Ráadásul a szocializmus nemzeti útjainak irányvonala áldozatul esne egy homályos kozmopolitizmusnak, amelynek semmi köze a munkáserők európai szintű összefogásához, még kevésbé a proletár internacionalizmushoz. A proletár internacionalizmus figyelembe veszi és nem semmisíti meg a nemzeti öntudat tényezőjét. Láthattuk, hogy a szocializmus a termelőerők és a kultúra fejlesztésével elmélyíti a nemzeti érzést. Az egész szocialista táborban fokozódik az autonóm nemzeti tagolódás. Miért kellene tehát a tőkésországok munkásosztályának mint a nemzet általános érdekeinek ki-

fejezésére és érvényesítésére képes, hegemón erőnek eldobnia a nemzeti zászlót, és az anarchisták fekete lobogójával helyettesíteni?

A nemzeti érzés megsértésével a népi erők szélesebb körű egységének kialakulását akadályoznánk. Vörös zászlóink a nemzeti zászlók mellett lobognak, mint az Ellenállás idején.

Diákcsoportok utazgatnak ide-oda, hogy közvetlenül részt vegyenek a párizsi vagy berlini megmozdulásokban. Ezek az utazások kétségkívül tanulságosak azok számára, akiknek módjuk van ilyesmire. A munkásoknak azonban munkakörülményeik miatt otthon kell maradniuk, köti őket a gyár realitása — de internacionalizmusuk ezzel korántsem kisebb. Internacionalizmusuk szüntelen harcukban jut kifejezésre, hogy napról napra javukra módosítsák a gyárban a kizsákmányolók és kizsákmányoltak közötti viszonyt.

Franciaországban van egy régi anarchista és szakszervezeti irányzat, amely arra számított, hogy a „forradalmi általános sztrájk", „le grand soir" jelenti majd a kapitalizmus bukását. Meglepő, hogy ilyen korántsem új, hanem közel egy évszázados nézetek váratlanul visszatérhetnek, a régi barikádszellemmel együtt.

Akik akkor, a század elején azt mondták, hogy a nemzeti zászlót a csatornába kell dobni, később sok más szakszervezeti taggal és szocialistával együtt az első világháború áldozatai lettek. Ebből az irracionális színezetű, zavaros mozgalomból Franciaországban, Németországban és Olaszországban kispolgári mozgalmak támadtak, amelyek először az opportunizmussal vádolt munkáspártok ellen, majd az egész munkásosztály ellen fordultak, és a fasiszta reakciót táplálták.

Már akkor is volt, aki ezeknek a mozgalmaknak a zavarosában halászott a régi uralkodó osztályok érdekében. Ne feledjük, hogy az amerikai CIA és a többi provokációs szervezet minden téren és min-

den országban működik. Gondoljunk Görögországra, az 1964-es olaszországi eseményekre, gondoljunk arra, hogyan használta fel az amerikai imperializmus Indonéziában az indonéz elvtársak „balos" hibáit.

A „forradalmi éberség" nem a sztálinizmus csökevénye, mint állítják, hanem tevékenységünk állandó momentuma. Változhat a mód, ahogyan gyakoroljuk, sőt kell is változnia. Nem szabad a vitás kérdések figyelmes tanulmányozása helyett vádaskodáshoz folyamodni, és ismét kialakítani a gyanakvás légkörét. De a „forradalmi éberséget" nem szabad sutba dobni, mint egy teljesen elítélendő múlttól örökölt, rozsdás fegyvert.

A vietnami harc és a diákmozgalom

Senki sem tagadhatja, hogy a vietnami ellenállás volt az a tényező, amely a diákság körében megindította a radikalizálás folyamatát. A vietnami ellenállás pedig lehetetlen lett volna a szocialista államok léte és segítsége (többek között az általuk küldött fegyverek) nélkül, a Szovjetunió katonai és politikai ereje (többek között atomereje) nélkül, amely az Egyesült Államokat arra kényszerítette, hogy a barbár eszkalációt bizonyos korlátok közé szorítsa.

Lehet bírálni a szovjet élet egyik vagy másik aspektusát, lehet a XX. kongresszuson megindult folyamatok gyorsabb fejlesztését szorgalmazni, de sohasem szabad elfelejteni a szovjet nép áldozatait annak érdekében, hogy betöltse hivatását a béke és a szocializmus világméretű győzelméért vívott harcban. A Szovjetunió nélkül az imperializmus és a szocializmus erőviszonyainak megváltozására nem került volna sor, és nem alakult volna ki a

kapitalizmus általános válsága, amelynek a diákmozgalom kirobbanása is egyik megnyilvánulása.

A különféle szélsőséges és anarchista álláspontok közös vonása, hogy az építő kritika helyett, amely gyakran kötelességünk is lehet, gyűlölködő, rágalmazó, szovjetellenes polémiát folytatnak. Amikor Pekingben a francia diákokkal szolidáris fiatalok tüntetése ilyen feliratokat visz: „Harcoljunk az Egyesült Államok és a Szovjetunió ellen" — abszurd akció folyik. Nem engedhetjük ölbe tett kézzel, hogy efféle rágalmak behatoljanak ifjúsági mozgalmunkba, elterjedjenek a dolgozók között, a zavar és a megoszlás új indítékaivá váljanak.

A munkásosztály hegemón funkciója

Azt mondják, meg kell érteni, hogy a fiatalokban harag, düh, harci elszántság halmozódott fel, és mozgalmuknak irracionális tényezői is vannak. De mint a munkásosztály szervezett pártjának, éppen az a feladatunk, hogy kijelöljük a harc céljait, megszervezzük a harcot, politikai öntudattá alakítsuk, szervezett erővé tömörítsük ezt a haragot, és helyes irányba tereljük, amely megfelel a munkásosztály harci irányának.

Eszmei párbeszédet kell folytatnunk a fiatalokkal, és ezt gyakran elhanyagoljuk, mert úgy véljük, maga az élet igazol bennünket. Meg kell mondanunk a fiataloknak, hogy a kommunisták eszménye megfelel az ő szükségletüknek, hogy elítéljük a társadalmat, melyben élnek, és melyet abszurdnak, igazságtalannak, kizsákmányolónak látnak. És meg kell mondanunk, hogy külső modellek vagy előre gyártott sémák utánzása nélkül, együtt fogjuk felépíteni, új és szükségszerűen eredeti úton haladva, a szocializmust a mi hazánkban is.

A munkásosztálynak hegemón funkciója van a szocializmusért vívott harcban. Ez teszi feladatává, hogy egységet és fegyelmet teremtsen mindazon erők között, amelyek objektív követelményektől hajtva a szocializmus felé haladnak. Történelmi funkció vár a kommunista pártra, abból kifolyólag, amit eddig tett, és amit képvisel. Határozott párbeszédben kell szembeszállnunk azokkal az ideológiai és politikai nézetekkel, amelyek elválaszthatják a diákokat a munkásoktól.

Ha e feladatainknak nem teszünk eleget, a diákmozgalom vezetését olyan csoportok veszik kezükbe, amelyek negatív irányba terelik.

Valószínűleg át kell szervezni egész munkánkat a fiatalok tömegei körében, át kell alakítanunk a párt és az ifjúsági szervezetek viszonyát, újra ki kell jelölnünk a fiatalok helyét a pártban. De ezek a szervezeti intézkedések csak akkor lehetnek hasznosak, ha erőteljes eszmei harc kíséri őket, amelyet habozás nélkül, két fronton folytatunk: a szociáldemokrata opportunizmus ellen és a szektás szélsőségesség, a neoanarchizmus ellen.

LUIGI LONGO

A DIÁKMOZGALOM A KAPITALIZMUS ELLENI HARCBAN

Luigi Longo, az Olasz Kommunista Párt főtitkára még a franciaországi diákmegmozdulás előtt foglalkozott — természetesen olasz vonatkozásban — az egyetemi ifjúság sok szempontból új módon felvetődő kérdéseivel, s a választ rájuk úgy kereste, hogy összefüggésbe hozta őket a kapitalista társadalom általános helyzetével és a baloldali erők összefogásának szükségével. (Rinascità, 1968. május 3.)

Senki sem tagadhatja az olaszországi diákmozgalom kiterjedtségét és mélységét. Okairól és jellemzőiről érdekes megbeszéléseket folytattam olyan diákokkal — kommunistákkal és nem kommunistákkal —, akik a mozgalom aktív tagjai. Beszámolok itt néhány eredményéről ezeknek a megbeszéléseknek, amelyekre majd még vissza fogok térni. Nagyon hasznos lenne, meglátásom szerint, ha mások is kinyilvánítanák véleményüket ezekről a dolgokról.

A diákmozgalom, amely az utóbbi hónapokban oly nagy lendülettel fejlődött, nem tekinthető „réteg"-mozgalomnak, egynek a sok mozgalom közül. Igaz, hogy a diákmozgalom szintén „követeléseket" támaszt, nevezetesen a tanulmányok rendjére, irányára, az oktatás célkitűzéseire és módszereire vonatkozólag, arra vonatkozólag, hogy a diákok vegyenek részt az iskola vezetésében, ügyintézésében s így tovább. De ezeket a „követeléseket" már nem kategóriaproblémaként támasztják,

hanem a társadalom legáltalánosabb kérdéseinek vetületeiként, vagyis az iskola és a kapitalizmus tekintélyelvűsége elleni harc tényezőiként, amely harcot az új társadalom felépítéséért vívják, s azért, hogy új kapcsolatokat teremtsenek a társadalom és a tudomány, a kultúra, a művészet közt.

Az iskolával szemben támasztott „követeléseknek" ebből a koncepciójából ered az az igény, hogy a diákmozgalom ne csupán az új társadalom felépítésére vonatkozó összes kérdéseket vegye fontolóra, hanem azokat is, amelyek a más egyéb erőkkel való kapcsolatokra vonatkoznak, mely erők az országban ugyanezért a célkitűzésért harcolnak vagy harcolhatnak. Így van az, hogy a diákmozgalom összetalálkozik az olasz forradalmi mozgalom egész témakörével és összes problémájával, s az olasz forradalmi mozgalom egyik vetületévé és egyik tényezőjévé kezd válni.

Ne feledjük, hogy utolsó kongresszusaink egyikén a záróközleményben első ízben mutattunk rá arra, hogy az értelmiségiek élcsapata az olaszországi forradalom mozgatóerői közé tartozik. Nyilvánvaló, hogy majd a diákok köréből támadnak az értelmiségiek élcsapatának új nemzedékei: az az erő, az a lendület, amivel jelenleg a diákmozgalom rendelkezik, komoly ígéret erre.

Éppen ezért én egyáltalán nem tekintem valamiféle „önkényeskedésnek", valami olyasfélének, ami nem illeti meg a diákokat, amikor a maguk legsajátabb problémáiról áttérnek az olasz forradalom általánosabb kérdéseire. Ellenkezőleg, a saját kutatási és harci területüknek ez a kiszélesítése teljesen természetes, üdvözlendő és bátorítandó: nagy szerepe van abban, hogy minden harcos és a harcosok minden csoportja végül is rászánja magát, és létrehozza a párt számára a munkás- és népi mozgalom értelmiségi kollektíváját, amelyről Gramsci beszélt.

Megbeszéléseimnek, amelyeket éppen ezekről a kérdésekről, valamint az általuk kitűzött feladatokról folytattam, az a tanulsága, hogy a diák elvtársak a diákmozgalom kezdeti szakaszában bizonytalannak érezték magukat abban, hogy mit is tegyenek. A diákmozgalmon belül, mondták nekem, nagyon kritikus helyzetben találtuk magunkat.

Ahhoz voltunk szokva, mondták, hogy a követelések síkján mozogjunk, s azon belül olyanképpen, mint amit az úgynevezett képviseleti erők logikája jelentett, arra törekedve, hogy körülírjuk az egyetemen belüli harcot, leszűkített problémameglátással és mélyebb lélegzetre képtelenül. Nem voltunk tehát abban a helyzetben, hogy közvetlen értékelését adjuk a mozgalomnak, amely fejlődésnek indult, és fokozatosan politikai jelleget öltött. Zavarban voltunk, egyéni elszigetelődés állt előttünk, vallják meg ezek az elvtársak. A diákmozgalom küzdelmei során olyan erőkkel és olyan követelésekért harcoltunk vállvetve, amik pártszinten gyakorlatilag kívül estek a mi cselekvési terünkön és a mi vitakörünkön.

Zavarodottságunkat a pártélet bizonyos nehézségeinek tulajdonítottuk, s annak, hogy bizonyos eseményekről hiányosak az értesüléseink (mint például a kulturális forradalom Kínában, a Castro-féle forradalom, a forradalmi mozgalom Dél-Amerikában). Vietnamról csupán úgy beszéltünk, mint a békét követelő erők összpontosításának harci feladatáról, mint az emberiesség elveinek lerögzítéséről és a gyönge védelméről az erőssel szemben. De nem mélyedtünk el a kérdésben: hogyan következhetik be egy olyan forradalom, amelyik immár vagy negyven éve tart; milyen eszmei előkészítés, milyen szervezési és politikai munka, az eltökélt erők micsoda magva rejlik a vietnami elvtársak sikerei mögött?

Ezeken és az egyéb megfontolásokon, ezeken és az egyéb kérdésfeltevéseken kívül fennáll még az

az egészséges és helyes vágya a megismerésnek, az elemzésnek, a vélemények és kételyek szembeállításának egy hatásos, nyílt és akár éles vitán belül is, hogy vessünk számot a feltett kérdések valóságával és a belőlük nyert útmutatások érvényességével. A diák elvtársak, akik nagy erővel vetették fel ezeket, két dolgot hangsúlyoztak: az egyik az, hogy nincsen bennük semmiféle igény arra, hogy azokat a forradalmi sugalmakat, amelyek Kínából, Kubából, Vietnamból jönnek, puszta azonosulás céljaiból átvegyék; a másik az, hogy nincs szándékukban szabad teret engedni az „információ" tekintetében, ilyen súlyos kérdéseket illetően, olyan alakoknak, mint Feltrinelli és a hasonszőrűek.

Ez a követelés, hangsúlyozták az elvtársak, megfelel annak az óhajnak, sőt annak a szükségességnek, hogy használjuk fel a munkásmozgalom és a nemzetközi forradalmi mozgalmak különféle tapasztalatait, azzal a céllal, hogy megértsük, mi is történik a világban, milyen ösztönzések, hatások és milyen orientációk vannak kialakulóban, vagyis azzal a céllal, hogy a mi eszmei, politikai fejlődésünk, képzésünk és a mi politikai gyakorlatunk számára hasznos elemeket találjunk. Ha teret engedünk az egyszerű mimikri álláspontjának, azaz olyan állásfoglalásnak, amely egyszerűen felújítja a jelenlegi társadalomról s annak forradalmi átalakulása követelményeiről szóló alapvető elképzeléseink távoli mintáit, megkockáztatjuk azt, hogy olyan hatalmas tényeknek, mint amilyeneket említettünk, nem sikerül beépülniük mozgalmunkba, reális politikai kihatást gyakorolniuk a mi forradalmi mozgalmunkra.

Én úgy hiszem, hogy ezeknek az elvtársaknak a véleményét, azokat a nehézségeket, amelyeket át kellett hidalniuk, hogy egységes álláspontot foglaljunk el az egyetemi „párbeszéd"-ben, s bizonyos funkciót képviseljünk a diákmozgalomban, figyelmesen szemmel tartjuk. Ezek a nehézségek kétség-

kívül a mi hibáink és hiányosságaink megnyilvánulásai, amelyeket le kell küzdenünk. Nem lehet letagadni azt a tényt, hogy volt bizonyos szakadás a párt, a párt kérdésfeltevései, egyetemeken belüli tevékenysége és a politikai és mozgalmi valóság közt, mely a diákmozgalom területén jelentkezett, s annak bizonyos különlegesen „aktív" szektoraiban kezdett létrejönni. Néhány politikai és kulturális forrongás az egyetemeken csupán elkésve keltette fel a mi elvtársaink, a mi szervezeteink figyelmét. Miért?

Anélkül, hogy célomul tűzném ki a kérdés végleges és kimerítő megválaszolását, úgy hiszem, az az erőfeszítés, hogy megvédjék a pártot a párt egysége és egybeforrottsága elleni támadásoktól, késztette elvtársainkat ilyen merev védekező alapállásra, fal fal ellen, hogy így fejezzem ki magam, és sehol semmilyen nyílás nem nyílt ezen a falon, sem a mások érveinek megértése, sem a mások elképzeléseivel való vitába szállás számára. Nem mentegetődzésül, pusztán csak magyarázatul szolgál az az érv, hogy az a mesterkélt-erőltetett támadás, amelynek a párt gyakran célpontja volt, az az elnagyolt és eszközként felhasznált mód, ahogyan a politikai vitákat lefolytatták a mi kritikusaink, az, hogy a marxizmus—leninizmus nagy klasszikusainak a tanítását teljesen önkényesen használták fel, s az az igény, hogy egészen más helyzetekben kialakult forradalmi tapasztalatokat mechanikusan alkalmazzunk a magunk viszonyai-körülményei közt, mindez nem csábított vitára és elmélyült tanulmányozásra, elemzésre.

Ezért a nemzetközi helyzettel és néhány nagy országban lefolyt eseményekkel kapcsolatos kérdés legtöbbje a politikai szenvedélyektől eltorzítottan érkezett el az elvtársakig, s a valóság tanulmányozásának, elemzésének a hiányával. Ehhez a sajnálatos elszigetelődéshez hozzájárult bürokratikus lassúságunk is, pártszervezeteink némileg lassú tem-

pója, amivel a központtól a perifériáig jutnak a dolgok, s amely gyakran megakadályozza, hogy tanulmányozási, elemzési, propaganda- és munkatevékenységünk során időben felfigyeljünk arra, ami új, ami fokozatosan kezd kialakulni a valóságban, s meg is értsük.

Ezeket a hibákat és hiányosságokat le kell küzdenünk mindenképpen és minden erőfeszítéssel. A mozgalmi élet valóságában jelen lenni nemcsak azt jelenti, hogy elkönyveljük a történteket, hanem azt is, hogy folyamatosan beavatkozunk abba, ami történik, vitával és tettekkel, hogy megvilágítsuk a helyzeteket, hogy legyőzzük a kételyeket, hogy felszámoljuk a tévedéseket. Nem arról van szó, hogy felületes felhívásokat fabrikáljunk előre gyártott tézisekre és sémákra, hanem arról, hogy akár a magasabbrendűségnek, akár a tévedhetetlenségnek bármiféle rátukmálása nélkül helyzeteket kell egybevetni helyzetekkel, véleményeket véleményekkel, a maguk valóságos kézzelfoghatóságában; arra kell törekednünk, hogy minden egyes alkalommal megértsük a dolgok eredetét, jelentőségét, horderejét, akkor is, ha az első pillantásra képtelenségnek és helytelennek tűnik. Végeredményben ez az egyetlen módja annak, hogy a kérdéseknek az „elevenjében" és „kézzelfoghatóságában" maradjunk, hogy érveinket mások érveivel való egybevetés során mérlegeljük és továbbfejlesszük, magunkévá téve azt, amit a másokéiban jónak és érvényesnek találunk.

Fel kell számolnunk mint negatívumot — s mondhatom, nem a kommunisták részéről — azt a tendenciát, hogy ne beszéljünk a kellemetlen dolgokról, hogy hallgassuk el vagy tagadjuk le a véleménykülönbségeket és az ellentéteket. Nem tudjuk elképzelni, hogy egy kommunista és munkásmozgalom, amelyik olyan erős, mint a mienk, amelyik alapvető politikai és társadalmi átalakításokat tűz ki céljául, amelyiknek állandóan magáévá kell

tennie és „közös nevezőre" kell hoznia különféle politikai és társadalmi erőket, amely nap mint nap a dolgozók millióit és millióit vezeti harcba, és amely következésképpen állandó céltáblája a támadásnak és az ellenséges provokációknak, mondom, nem tudjuk elképzelni, hogy ez a mi mozgalmunk fejlődhetik akkor, ha a széltől is óvják, fejlődhetik élénk viták és akár kemény belső ellentétek nélkül is.

Mindaddig, amíg reálisnak érzett óvatossággal mozgunk, hogy a harc sorsdöntő pillanataiban az egység és összeforrottság maximumát valósítsuk meg, addig a viták és véleménykülönbségek nem árthatnak, hanem inkább azt a kedvező helyzetet teremtik, hogy kibontakozva új lendületet és új erőt adhatnak a harcnak. Méltán állíthatjuk, hogy a szabad és akár kemény belső vita a mozgalom egyik fejlődési formája, amennyiben nem abból a célból robbantják ki, hogy bomlasszanak vele, és megosszák erőink egységét. Én azonban úgy hiszem, hogy még ebben az esetben is a legjobb védekezés nem az, ha mereven elzárkózott helyzetekbe kényszeredünk, amelyek később a passzivitás helyzeteivé alakulnak át, hanem akkor védekezünk helyesen, ha mindig nyíltan szembenézünk a helyzettel, és megküzdünk akkor is, ha éppen szándékos bomlasztókkal kerülünk szembe.

És ebben a szellemben, amelyikben a pártélet irányítását végezzük, akár belső, akár külső kapcsolatait tekintve, ebben a szellemben kell érintkeznünk más politikai és társadalmi erőkkel is. Nem hisszük, hogy a gyűlések, összejövetelek, konferenciák elveszíthetnék ünnepélyességüket és jelentőségüket, ha ellentétek és nézeteltérések is felbukkannak.

Éppen ellenkezőleg: meg vagyunk győződve, hogy ezeknek a pártgyűléseknek a jelentősége csak növekednék, ha minden hang és minden vélemény szabadon és nyíltan megnyilatkozna.

Az egyetem felajánlotta, hogy ezekben a hónapokban tág teret nyit az élénk és szenvedélyes eszmecseréknek a legkülönfélébb alaphelyzetekből. A diákmozgalom az egyetemi rendszabályok és viták keretében meginduló követelési hadjáratával napirendre tűzött egy bizonyosfajta harcot a rendszer ellen, s egy egész sor stratégiai és taktikai kérdést is felvetett.

El kell ismernünk, hogy a diákmozgalom megmozgatta az olasz politikai helyzetet, és messzemenően pozitív értéke volt és van, mivel messzemenően olyan mozgalomnak minősült, amelyik a jelenlegi olasz társadalmi rendszer megdöntésére törekszik.

Mindez, igaz, igen differenciált terepen ment végbe, rengeteg különféle és ellentmondó követelés merült fel... Lényegükben azonban a mozgalom követelései általános igényeket fejeznek ki, akkor is, ha nincs mindig szabályos politikai öntőformájuk.

A diákmozgalom tekintélyre tett szert azzal, hogy megtörte a háború után kikerekedett politikai panorámát, és azzal, hogy az olasz baloldal ívében jelentkező legkülönfélébb erőket a cselekvés előterébe állította.

Néhány elvtárs megjegyezte, hogy a diákság, amely a saját szűkös helyzetén túl számot vet az egyetem működési fogyatékosságaival, a rendszer ellentmondásainak keretében még csak valamilyen általános érzékenységet fejez ki. Másrészt a diákmozgalom sajátos tulajdonságai, társadalmi összetételének objektív kétarcúsága, bizonyos ragaszkodása a burzsoá logika egy meghatározott válfajához, azok a különféle elemek, amelyekből a diákmozgalom összetevődik — ezek mind nagyon is könnyen oda juttathatnák, hogy felülkerekedjék benne az értelmiségi csoportokra tipikusan jellemző — a valóságtól elszakadó — problémakör, és a diákmozgalom beletorkolljon a reformista harc

valamelyik típusába, vagy akár egy erősebb integrációig jusson, ahelyett, hogy visszautasítaná a neokapitalizmusba való belenövést.

Felvetődött továbbá: az a törekvés, hogy az egyetemeket a politikai munka színterévé, a politikai agitáció központjává változtassák, olyan helyzetre és olyan elképzelésre utal, mintha hiányoznának a politikai tevékenységhez a hathatós eszközök, mintha ez annak a szándéknak lenne a következménye, hogy ne a politikai harc normális eszközeit, vagyis a pártokat használják a fent említett célokra.

Egy diákpárt létrehozásának a megtárgyalását leszavazták és elvetették. Ez a diákpárt téves módon szembe akart szegülni azzal a veszéllyel, hogy a diákmozgalom tevékenysége a helyi követelésekben merüljön ki. A kérdés az, hogy megtaláljuk a politikai és mozgalmi kapcsolatot a diákkövetelések — amelyeknek a leggyakrabban nagyon is általános társadalmi és politikai tartalmuk van — és az antikapitalista népi és munkásmozgalom problémái közt; a kérdés a mozgalmi kapcsolatok és akcióegység azokkal az erőkkel, amelyek objektíve szembeszállnak a rendszerrel, és ugyanazon a szinten indítanak harcot: az első helyen a kommunista párttal mint a munkásosztály túlnyomó többségét képviselő és vezető párttal való kapcsolat kérdése áll.

Attól a pillanattól fogva, hogy felvetődik a diákmozgalom — munkásosztály viszonyának a problémája, nem lehet nem felvetni a diákmozgalom — kommunista párt viszonyának a problémáját, nem az előbbinek az utóbbiba való belenövése vagy alárendelése értelmében, de abban az értelemben sem, mintha valamiféle egymással való szembehelyezkedés vagy vetélkedés lenne köztük, hanem abban az értelemben, hogy a cselekvésben való együttműködés és egyetértés kapcsolatai alakuljanak ki. Mi elismerjük, hogy a diákmozgalomnak szüksége

van az önrendelkezésre, elismerjük, hogy ez az autonómia magára öltheti azokat a formákat, amelyek leginkább megfelelnek majd igényeinek és érettségének, de leszögezzük, hogy a diákmozgalom nem szegülhet szembe a munkásmozgalommal és annak nagyobb politikai és szakszervezeti szerveivel, hacsak nem akar a munkásmozgalom megbontásának eszközévé silányulni, s így végső soron olyan eszközzé, amely a munkásmozgalomnak a kapitalista rendszerbe való integrációját segíti elő.

Tudjuk — és ezt megerősítették azok az elvtársak is, akikkel erről tárgyaltunk —, hogy a diákmozgalom egynémely csoportjai és fiataljai közt kétely és bizalmatlanság merült fel pártunk és a CGIL irányvonalával szemben. Az indítékok különfélék. Általában a mi „szocializmushoz vezető olasz út"-unkat vizsgálják, a stratégia és taktika közti viszonyt, ahogy azt mi realizáljuk mozgalmi gyakorlatunkban, békeharcunkat, a különféle országok forradalmi erőinek képességét és szándékát és elsősorban természetesen a szocialista országok erőiét, hogy szembefordítsák az ellenállást, a forradalmi kezdeményezést az imperialista tábor támadásával és kezdeményezéseivel.

Nemzetközi téren a tények bebizonyították, hogy a vietnami elvtársak támogatásáért és a vietnami „békéért" vívott harcunk a vietnami nép szabadságjogainak és függetlenségi jogainak a teljes elismertetéséért, hozzájárult ahhoz, hogy elszigeteljük, legyengítsük s arra kényszerítsük az amerikai imperializmust, hogy kiutat keressen abból a véres kátyúból, amelybe jutott.

Az amerikai imperialisták kezdeményezését megakasztotta és virtuálisan már vissza is vetette a vietnami nép hősies ellenállása a szocialista országok értékes segítségével; elsősorban a Szovjetunió és valamennyi nép harcos összetartásának a segítségével. Ez az amerikai imperialista kezdeményezés, igaz, a vietnami népnek nagyon sok vérébe,

pusztulásába, nélkülözésébe került; de mondhatjuk-e, hogy nem adtak-e választ erre a kezdeményezésre a béke és haladás erői a világon?

Ami a stratégiai és taktikai kérdéseket illeti, azaz azt a viszonyt, amelynek egy forradalmi koncepcióban és harcban kell egyesítenie a közvetlen célokért folytatott harcot a társadalom szocialista átalakítási reformjainak célkitűzéseivel, elég, ha most a lenini doktrina néhány főbb megállapítását szögezem le újra. Nem a reformok azok, amelyek maguktól reformistákká válnak, és elfojtják a forradalmi lendületet és szellemet, a reformok csak akkor reformisták, ha a harcban, az értük vívott népi és tömegharcban nem adnak világos perspektívát a fennálló viszonyok forradalmi átalakításához, ha nem irányulnak a rendszer lényegi gócpontjaira és a kapitalizmus gazdasági és politikai hatalmára, ha nem tartják szemük előtt a társadalom szocialista átalakításának perspektíváját.

Az egyik diák elvtárs megjegyezte, hogy sokan, a lehető legjobb hiszeműek, nem képesek megérteni, mire szolgálnak a bérkövetelési harcok, és nagyon helyesen megjegyezte azt is, hogy meg kellene értetnünk ezekkel, hogy nem a Fiat 600-astól vagy a frizsidertől „integrálódik" a munkás; s hogy az olyan célkitűzések, ha mégoly részletkérdések is, mint a teljesítménybér eltörlése, a munkakörülmények megváltoztatása, ami lehetővé teszi a fizikai és pszichikai energiák részleges megtakarítását, nem könnyítik meg a munkásnak s még kevésbé a munkásosztálynak a kapitalista rendszerbe való belenövését, hanem olyan térhódítások, amelyek — miután harccal és még mélyebbre ható változások perspektívájában kicsikartuk őket magunknak — meg kell hogy nyissák és meg kell hogy könnyítsék a munkásosztály útját egy még előrehaladottabb, még forradalmibb harcra.

Pártunk mindig nagy fontosságot tulajdonított a munkás- és szakszervezeti egységnek. Egyesek azt

hangoztatják, hogy túlságosan is drágán fizetünk ezért az egységért. Ne feledjük azonban, ha felállítjuk a tartozik-követel kettős könyvelési mérleget, hogy a kereszténydemokrácia egész húsz esztendeje a szakszervezeti szakadás után következett be, az után a törés után, amely politikai síkon azt az egységet repesztette ketté, mely az ellenállási mozgalomban jött létre, munkásmozgalmi síkon pedig a szakszervezeti egység révén. Ez az egység manapság kezd helyreállni, s ennek már láthatók is az eredményei. Azok a követelések, amelyeket a három szakszervezet támaszt közmegegyezéssel, szembefordulnak a munkaadói hatalommal, és arra törekednek, hogy magukat a gazdasági és társadalmi szerkezeteket alakítsák át. Ellenfeleink viszont azért harcolnak, hogy ez a különválás fennmaradjon.

Igaz, ma ez az egység még nem teljes. Ennek az egységnek a csúcspontján lenni mindig nagyon nehéz; a szakszervezeti vezető elvtársak szintén annak a perspektívájában dolgoznak, hogy kialakítsák az összes szakszervezet szervezeti egységét. Igaz, fennállhat az a veszély is, hogy ez a szervezeti egység a kapitalista rendszerbe belenövő alapokon jöhet csak létre, de egy adott operáció veszélyeivel magának az operációnak a folyamán kell megküzdeni, amennyiben szükségesnek és hasznosnak ítéljük ezt az operációt. Kétségkívül nem lehet lemondani róla. Amikor a Fiat szakszervezeti egységei közt legnagyobb volt az ellentét, a szakszervezetet a munkáltató helyettesítette. A munkásegységet, annak különféle vetületeiben és mindenekfelett szakszervezeti vonatkozásában, mi mindig úgy tekintettük — még pártunk születésének a pillanatában is, amikor a CGIL-ben a kommunisták mindössze csekélyke kisebbségben voltak —, mint amit mindenáron meg kell oltalmaznunk. Még mindig ugyanezen a véleményen vagyunk.

Egy nagy munkásegységnek, a baloldali erők

egységének ez az igénye az alapja politikánknak: olyan egység, amely céljául nem a rendszer holmi apró-cseprő korrekcióit kívánja, melyeket csupán azért eszközölnek, hogy fenntartsák, hanem a radikális társadalmi átalakulások célját tűzi maga elé. Ez a mi stratégiánk: kiterjedt és mély, egységes követelési mozgalom révén, kiterjedt munkás- és népi küzdelmek révén elérni olyan alapvető gazdasági és társadalmi átalakulások megvalósulását, melyek korlátozzák a nagy kapitalista csoportok hatalmát, a dolgozók számára jobb életfeltételeket, új és erősebb harci állásokat hódítanak meg, melyek segítségével biztonságosabban és nagyobb erővel haladhatunk az olasz társadalom szocialista átalakítása felé.

1967.	XI.	Sztrájk Nanterre-ben a Bölcsészkaron a diákok részvételéért az egyetem igazgatásában
	XII.	Tiltakozások Nanterre-ben és másutt a diákotthoni rendtartás ellen, az ún. szexuális szabadságért
1968.	III. 22.	Nanterre-ben „balos" diákcsoportok képviselői elfoglalják az egyetemi tanácstermet, és megalapítják az ún. „március 22-i mozgalmat"
	V. 2.	A dékán meghatározatlan időre bezárja a nanterre-i Bölcsészkart, és 18 diákot fegyelmi elé állít
	V. 3.	Tiltakozás a Sorbonne-on, és összeütközés a jobboldali diákszervezettel. Rendőri beavatkozás és tiltakozó demonstrációk
	V. 6.	Tiltakozó felvonulás, majd barikádharc a Quartier Latin utcáin. 800 letartóztatás
	V. 7.	50 000 diák és tanár vonul fel Párizsban a Denfert-Rochereau-tól az Étoile-ig
V. 10. éjjele. 11.		A „barikádok éjszakája"
	V. 13.	Általános sztrájk és csaknem egymillió dolgozó tiltakozó felvonulása. Az üzemek és egyetemek elfoglalása
	V. 24.	A szakszervezetek demonstrációja. Szolidaritási felvonulás D. Cohn-Bendit mellett, harc a diákok és a rendőrök között. De Gaulle tábornok első beszéde
	V. 30.	De Gaulle második beszéde, a jobboldal feltámadása

VI. 11. Újból barikádok a párizsi utcákon

VI. 16. A diákok elhagyják a Sorbonne-t

VI. 27. A rendőrség megszállja a párizsi Képzőművészeti Főiskolát

VII. 5. A rendőrség hajnalban behatol az Orvosi Karra, a tüntetések szervezésének utolsó fellegvárába, és letartóztatja a megszálló diákokat. Már csupán az egyetemi Spanyol és Angol Intézetben folyik jelképes diákellenállás

X. 4. Az új iskolaév problémái és a francia parlamentben az oktatási reformról szóló vita nyomán a diákok gyűléseket, tüntetéseket szerveznek országszerte. Párizsban az Occident (Nyugat) nevű jobboldali szervezet tagjai a felsőoktatási szakszervezet helyiségeibe hatolnak be, megtámadják az ott tartózkodó vezetőket, összetörik a berendezést

XII. 17. Párizsban a kormány figyelmeztetése ellenére több száz tüntető diák verődik össze a Quartier Latinban, és a rendőrségnek nehezen sikerül szétoszlásra bírni őket. A hatóságok kordonnal zárják el a Sorbonne-t, és erősítést vetnek be a több helyen barikádokat építő fiatalok ellen

XII. 18. Párizsban több mint 3000 diák ismét megszállja a Sorbonne-t

1969. I. 23. A diákok elfoglalják a Sorbonne rektori hivatalát

I. 24. Újabb összecsapások a rendőrség és az egyetemisták között. 140 fiatalt őrizetbe vesznek. Edgar Faure közoktatásügyi miniszter rádióbeszédében fegyelmi intézkedéseket jelent be a megmozdulások szervezői és vezetői ellen

A következő hónapokban csak szórványos megmozdulásokra kerül sor a felsőoktatási reform végrehajtása kapcsán

DANIEL COHN-BENDIT
A „BALOLDALISÁGRÓL"

Daniel Cohn-Bendit sietett összefoglalni a párizsi május-júniusi események történetét könyv formájában is, amelynek ezt a címet adta — Lenint parafrazálva —: „Le gauchisme, remède à la maladie sénile du communisme — A baloldaliság, a kommunizmus aggkori betegségének gyógyírja. A szerző nem elégszik meg a krónikairó célkitűzéseivel, elméleti tételeit is kifejti — történelmi példákkal illusztrálva — az általános sztrájkról mint a kapitalizmus megdöntésének egyik eszközéről, a munkástanácsokról és az önigazgatásról, a vezető és a vezetett fogalmának eltörléséről a társadalomban és a forradalmi mozgalom szervezeteiben. A befejezésből idézünk egy részt, amely a „balos" diákmozgalom programját fogalmazza meg, de most már nemcsak az egyetemi hallgatók, hanem az egész társadalom viszonylatában is.*

De hát végül is a forradalmi tevékenységnek milyen felfogását védelmezzük? Ez a felfogás abból következik, hogy a militánsok nem valamiféle vezetőség, nem lehetnek és nem is kell azzá lenniük. Különböző társadalmi rétegekből származó, mély ideoló-

* Párizs, 1968

giai egyetértés folytán összetömörült, aktív elemekből álló kisebbséget alkotnak, akik azon vannak, hogy harcoljanak, elősegítsék ezeknek a harcoknak a kibontakozását, szertefoszlassák az uralkodó osztályok és a bürokráciák által táplált megtévesztést, és elterjesszék azt az eszmét, hogy a bérmunkások, ha védeni akarják magukat, kénytelenek lesznek sorsuk irányítását társadalmi méretekben kezükbe venni, s ez lesz a szocializmus.

A politikai érlelődés a tapasztalaton keresztül és az akcióban bontakozik ki.

A cselekvő kisebbségek akciójának nem lehet más célja, mint hogy támogassa, előidézze vagy megtisztítsa a rendszer elleni harcokat.

Szó se lehet arról, hogy hatalmi csoport alakuljon a forradalmi mozgalom szervezetein belül vagy kívül. Ellenkezőleg, a mindig őszinte és nyilvános beavatkozásuk a mozgalmon belül nyilvánul meg.

A március 22-i mozgalom sokáig csupán politikai célkitűzéseinek radikális tartalma, hatékony és gyakran spontán harci módszerei és szervezettségének nem bürokratikus jellege által létezett. A közbenső célkitűzések pontossága és a március 22-i mozgalom szerepének tisztázása a globális mozgalomban derült ki az események folyamán. Éppúgy, mint a kollektív harc lehetősége is, mely egyedül képes arra, hogy a többség, az erő és az elszántság által vissza nem fordítható helyzeteket teremtsen. A harcaikat autonóm dinamikával folytató egyetemisták cselekvő részének tevékenysége lehetővé tette a minden intézményes kényszertől tehermentesített, általános öntudatra ébredést; a különböző foglalkozási csoportok mint globális, összefüggő dinamikába ágyazott csoportok hallathatták a hangjukat. A forradalmi mozgalom az intézmények represszív természetét leleplezve, kikényszerítette a fizikai megtorlást, mely a maga részéről először természetes ellenhatás, aztán egyszerű megértés útján feloldotta a tilalmat, amely az államha-

talom elleni közvetlen cselekvést akadályozta. A gyárak megszállása és az általános sztrájk a forradalmi folyamat lelkesítő csúcspontjai voltak, és egyszersmind egy befejezetlen lehetőség legfélrevezetőbb megnyilvánulásai. Úgy véljük, kijelenthetjük, hogy a mozgalom második időszakában, az általánossá vált megszállás után a cselekvő kisebbségek nem tudták előidézni példamutató, elégséges visszhangot keltő akciók által *a társadalom vezetésének kollektív átvételét*. Nem arról van szó, hogy egyedül a kisebbségek akcióját tekintjük képesnek arra, hogy ennek a folyamatnak logikus folytatását előidézze, hanem arról, hogy a példamutató akció és a bérmunkásoknál mindig meglevő, virtuális és lappangó lehetőségek kölcsönhatását előre lássuk. A cselekvő kisebbségeknek megszakítás nélkül folytatniuk kell forradalmi harcukat, még akkor is, ha a szakszervezetek megpróbálják a munkástömegekkel elfeledtetni azt a tényleges erőt, amelynek a birtokában vannak. Az általános benzinelosztás a kőolaj-finomítók alkalmazottainak és a helyi sztrájkbizottságoknak ellenőrzése mellett jó példa a mintaszerű, figyelemre méltó önigazgatási akcióra. A kőolaj-finomítóknál dolgozó bérmunkások gyakran kicsúsznak a szakszervezetek ellenőrzése alól, és különleges képzettségük miatt hajlamosak az önigazgatási követelések elfogadására. Megjegyzendő, hogy az iparnak ebben az ágában érték el a leglátványosabb béremeléseket.

A cselekvő kisebbségek akciója gyakran volt a munkásmítosz áldozata a mozgalom alatt; elfeledkeztek arról, hogy a bérmunkásokkal való egyesülés csak a közös vagy párhuzamos, de totális, a kapitalista társadalmat kétségbe vonó jellegük miatt mindig találkozó harcoknak dinamikus folyamatában valósul meg.

Számunkra mostantól fogva lehetetlennek látszik, hogy a hatalom kérdését a parlamenti stratégiára alapozott államgépezet meghódításaként ves-

sük fel. A forradalmi mozgalom nem tud kiterjeszkedni, időben elnyúlni, és nem tudja a kérdéseket kifejtve befolyásolni, csak a társadalom egészének és felépítményeinek nem korlátozott keretei között. Az ipari proletariátus különleges termelési egységeinél a legfőbb tilalom eltörlésének merészsége az egységekben létező kisebbségek politikai érettségétől függ. A harcok irányításának szükségességéről szóló fecsegés csupán gyenge pótszer annak a ténynek egyszerű belátása helyett, hogy a tudatos és — a cselekvés egy bizonyos pillanatában — a teljes és visszafordíthatatlan szakítás előidézésére képes forradalmi csoportok létezésétől függ egy mozgalom folytatása és prolongálása.

A májusi és júniusi hónapok tanúi voltak a lendületesen fejlődő akcióbizottságok vagy alapbizottságok születésének a vállalatoknál; ezek a bizottságok a szakszervezet elmeszesedett struktúráin kívül alakultak, és a különböző szakszervezeti bürokráciák között levő véleménykülönbségek fölébe kerekedve, melyek nem azonosak és nem lehetnek azonosak maguk között a bérmunkások között levő mélységes véleménykülönbségekkel, megkísérelték a vállalat bérmunkásainak a harcát egyesíteni. Erre támaszkodva, úgy véljük, határozottan állíthatjuk, hogy a harc kiterjedése, melynek alapjait ez alatt a periódus alatt rakták le, mostantól fogva magasabb fejlődési fokot ér el egyes munkáscsoportok forradalmasításával külön és egyes bérmunkáscsoportok forradalmasításával általában. Értelmetlen és romantikus a Forradalmat nagy F betűvel, egyetlen és döntő akció eredőjeként tekinteni. A forradalmi folyamat mindennap tovább kovácsolódik és erősödik a kapitalista táj unalmával szemben, mely nemcsak azt tiltja meg nekünk, hogy meglássuk, „a kövezet alatt föveny van...", hanem azt is, hogy a föveny ott van mindenütt: bennünk, a *munkahelyeken* és a felebaráttal való kapcsolatainkban.

Minden összefüggő forradalmi mozgalomnak ab-

ból az egyszerű tényből kell kiindulnia, hogy semmiféle szervezkedési forma, melyet fölépít magának, nem állhat ellentétben a forradalmi szándékkal. Akció közben alakuló és meghatározódó beavatkozási formákat és struktúrákat kell találnia, állandóan kérdésessé téve az alkotóelemeket, nehogy abszolút szabályzattá merevítse őket.

Minden akcióbizottságnak, jelentősebb mozgalomnak vagy alapbizottságnak néhány vezérelv betartásával kell a feladatát ellátnia, melyek érinthetetlenek, mert alapfeltételei az élet átváltozási lehetőségének:

1. A politikai irányzatok különbözőségének és sokféleségének elismerése a forradalmi áramlatban. Ez a tétel arra kényszerít bennünket, hogy egy kisebbségi csoport autonóm akcióját jogosnak és szükségesnek ismerjük el. *Minden szellemi pluralitásnak a társadalmi gyakorlatban kell megnyilvánulnia*, hogy gyorsan, mindenki által elismert banalitássá változzon át.

2. A képviselők visszahívhatósága és a társadalmi közösségek tényleges hatalma. Minden részfeladatot állandóan kérdésessé kell tennie és tovább kell fejlesztenie mindenkinek, hogy a forradalomban való specializálódás és a specialisták technokrata eszméjét megsemmisítsék.

3. Az eszmék folytonos körforgalma és harc a tájékoztatás és a tudás kisajátítása ellen.

4. Harc a hierarchia minden formája ellen.

5. A gyakorlatban a munka megosztásának a megszüntetése (a szellemi és kétkezi munka közti válaszfalak lerombolása és a munkanemek szerint való megosztásának a megszüntetése is).

6. A bérmunkások maguk vegyék kézbe vállalataik vezetését; olyan cselekvési forma ez, mely pillanatnyilag csak önkéntes lehet, de amelyet mint a forradalmi lehetőségek egyikét ajánlanunk kell.

7. A gyakorlatban a zsidó–keresztény kísértések — mint például: lemondás és áldozat — előzése.

Meg kell érteni, hogy a forradalmi harc csak olyan játék lehet, ahol mindenki szükségét érzi annak, hogy játsszék.

Az elnyomás, mely létezik, és még erősebb lesz, mivelhogy a forradalmi mozgalom növelni fogja beékelődését a társadalomba, az elnyomó gépezetet kijátszó cselekvési formákat tesz szükségessé. Ha a betiltott szélsőbaloldali csoportok engedélyezését követeljük, és továbbra is harcolunk ennek eléréséért, *csak azért tesszük, hogy aztán maga a forradalmi mozgalom siettesse felbomlásukat és felosztásukat.*

JEAN-PAUL SARTRE BESZÉLGETÉSE DANIEL COHN-BENDITTEL

Jean-Paul Sartre, az ismert francia egzisztencialista író május végén készített interjút Daniel Cohn-Bendittel, amelyet kivonatosan közlünk. A párbeszédből nemcsak az anarchista diákvezér nézeteit ismerhetjük meg a párizsi események első időszaka után, hanem a francia író rokonszenvét is a „balos" ideológia iránt. Számára Cohn-Bendit a forradalmi mozgalom képviselője, s ezen az alapon értékeli kijelentéseit, figyelmen kívül hagyva a reális társadalmi viszonyokat.*

JEAN-PAUL SARTRE: Néhány nap alatt, anélkül, hogy kiadták volna az általános sztrájk jelszavát, Franciaország gyakorlatilag megbénult a munkabeszüntetések és a gyárak megszállása következtében. Mindez pedig azért történt, mert az egyetemi hallgatók a Quartier Latinban az utca urainak bizonyultak. Hogyan elemzi ön azt a mozgalmat, amelyet önök engedtek szabadjára? Meddig mehet?

DANIEL COHN-BENDIT: A mozgalom olyan méretet öltött, amilyenre kezdetben nem számítottunk. Jelenlegi célunk: a rendszer megdöntése. Persze nem tőlünk függ, hogy sikerül-e ezt a célt elérnünk.

* Die Zeit, 1968. május 31.

JEAN-PAUL SARTRE: Pillanatnyilag nyilvánvalóan nincs meg a kellő kapcsolat a sztrájkmozgalom óriási méretei — amelynek révén közvetlen harc indulhatna a rendszer ellen — és azon követelések között, amelyeket a szakszervezetek támasztanak: béremelés, a munkaidő átrendezése, nyugdíjak stb.

DANIEL COHN-BENDIT: A munkásküzdelmekben mindig rés mutatkozott az akció ereje és a kezdeti követelések között. Előfordulhat, hogy a mozgalom dinamikája a küzdelem során a követelések megváltoztatására vezet. Valamely korlátozott célkitűzésért kitört sztrájk felkeléssé változhat.

A munkások most számos, nagyon messzemenő követelést támasztottak: a negyvenórás munkahét és Renault-nál a havi 1000 frankos legalacsonyabb bér. Ha elfogadja a követeléseket, a gaulleista hatalom teljesen elveszíti tekintélyét. Amennyiben viszont nem lenne hajlandó a változtatásra, megszilárdulnának a frontok. Tegyük fel, hogy a munkások kitartanak, és a rendszer megbukik. Mi történik? A baloldal hatalomra jut. Akkor pedig minden attól függ, hogy mit tesz. Ha valóban megváltoztatja a rendszert — és beismerem, hogy kételkedem ebben —, akkor híveket talál, és minden rendben lesz. Ha azonban a kommunistákkal vagy nélkülük Wilson-szerű kormányt kapunk, amely csak reformokra törekszik, akkor megerősödik a szélsőbaloldal, amely láthatatlanul dolgozik a társadalom alapvető újjárendezésén. Itt azonban még nem tartunk, és nem is biztos, hogy megbukik a kormányzat.

JEAN-PAUL SARTRE: Forradalmi helyzetekben már adódtak esetek, amikor az önökéhez hasonló mozgalom nem állt meg. Persze az is lehetséges, hogy a lendület váratlanul ellankad. Ilyen esetekben a „megállj" jelzést leadják. Az ön véleménye szerint

melyek lehetnek a jelenlegi mozgalom megingathatatlan eredményei, ha feltételezzük, hogy hamarosan le kell állnia?

DANIEL COHN-BENDIT: Lehet, hogy teljesítik a munkások bizonyos anyagi követeléseit; ezenkívül a diákmozgalom mérsékelt erői és a professzorok részvételével fontos egyetemi reformok megvalósításáról is szó lehet. Ezek persze nem azok a radikális reformok, amelyeket követelünk, mégis továbbra is részt akarunk venni a játszmában. Fontos javaslatokat teszünk, és valószínűleg egyeseket elfogadnak, mert nem mernek majd minden kívánságunk elől elzárkózni. Ez bizonyára előrehaladás lesz, noha alapvető változás nem következik be. Mi azonban továbbra is alapvetően támadjuk majd a rendszert.

Nem, nem hiszem, hogy máról holnapra lehetséges a forradalom. Hiszek azonban abban, hogy lassanként többé-kevésbé fontos engedményeket tesznek. Mindenesetre az egyetemi hallgatók mozgalma példát mutat, amelyet sok fiatal munkás is követ, még akkor is, ha a diákság ereje megbénul. Azzal, hogy alkalmaztuk a munkásmozgalom hagyományos eszközeit — a sztrájkot, az utcai felvonulást és a munkahelyek megszállását —, felszámoltuk az elsőrendű akadályt, vagyis azt, hogy „semmit sem lehet tenni a rendszer ellen". Bebizonyítottuk, hogy ez nem így van. S aztán jöttek a munkások is. Talán ezúttal nem mennek el a végsőkig, de később más robbanásokra kerül sor. A fő dolog, hogy megmutattuk a forradalmi módszerek ütőerejét. S csak a dinamikus akcióban valósulhat meg a kapcsolat a diákság és a munkásság között, csak akkor, ha a diákok és a munkások mozgalma — mindegyik külön-külön — megtartja lendületét, és ugyanarra a célra törekszik.

Jean-Paul Sartre: A probléma mindig ugyanaz marad: vagy alkalmazkodás a modern kor követelményeihez, vagy pedig forradalom. Mint ahogy ön maga mondta: mindazt, amit önök erőszakkal megvalósítanak, a reformisták gyorsan felhasználhatnák és átalakíthatnák. Mindenesetre az önök akciója révén megjavítják az egyetemek helyzetét, de mindez természetesen csak a polgári társadalom keretei között történik.

Daniel Cohn-Bendit: Nézzük csak meg, mi történt most. Hosszú ideje sokan keresik a legjobb eszközöket a világ diákmozgalmának fellendítésére. Senki sem találta meg az eszközt. Míg végül bizonyos helyzet kiváltotta a robbanást! A hatalmasok kis lökése — vagyis az a körülmény, hogy a rendőrség megszállta a Sorbonne-t — elegendő volt. Ugyanakkor világos, hogy nem egymagában ez a monumentális ostobaság váltotta ki a mozgalmat. Nanterre-ben a rendőrség már néhány hónappal ezelőtt betört az egyetemre, anélkül, hogy ez láncreakciót váltott volna ki. Ezúttal azonban valóban láncreakció bontakozott ki, amelyet senki sem tudott feltartóztatni. S ez lehetővé teszi számunkra, hogy elemezzük, elvileg milyen szerepet játszik a „cselekvő" kisebbség.

Nanterre-ben és Párizsban olyan helyzet következett be, amelyet befolyásolt az ún. „diáknyugtalanság", és befolyásolta továbbá az ifjúság egy részének cselekvési vágya, amely megundorodott a hatalmon levő osztályok közönyétől. A cselekvő kisebbség lépett akcióba, amely tudatát erősebben kifejlesztette, mint mások, és éppen ezért készen állt, hogy meggyújtsa a kanócot, és rést vágjon. De ez minden. A többieken múlt, hogy követik-e vagy sem. Nos, követték a diákokat. Ezután azonban nem volt „élcsapat", amely átvehette volna a mozgalom vezetését.

Jean-Paul Sartre: Sokan nem értik, hogy önök nem próbáltak programot kidolgozni és mozgalmuknak struktúrát adni. Az önök szemére vetik, hogy mindent szétzúznak, anélkül, hogy közölnék, mit akarnak rombolásaik helyére állítani.

Daniel Cohn-Bendit: Persze! Mindenki megnyugodna, és elsősorban Pompidou, ha pártot alapítanánk és bejelentenénk: „Ezek az emberek, akik mögöttünk állnak, ezek a céljaink, és ezek a módszereink, hogy céljainkat elérjük . . .” Akkor tudnák, hogy kivel van dolguk, és ki lehetne építeni a frontot velünk szemben. Ez esetben már nem állnának az „anarchiával”, a „zűrzavarral” és a „megfékezhetetlen kitöréssel” szemben.

Mozgalmunknak azonban éppen az „ellenőrizhetetlen spontaneitás” az erőssége, amelyre támaszkodik. Nyilvánvaló, hogy most két lehetőség nyílik előttünk. Az első: öt személyt egyesítünk, akik mögött jól ficánkoló politikai alakulat áll, és felkérjük őket, dolgozzanak ki programot, támasszanak megvalósítható követeléseket, amelyek egyben indokoltaknak is tűnnek, és mondják ki: „Ez a diákmozgalom álláspontja, s most nézzétek meg, mit tudtok kezdeni vele!” Ez volna a téves megoldás. A második lehetőség a tényleges helyzet megértése. Még azt sem hiszem, hogy ez a megértés valamennyi diáknál vagy tüntetőnél lehetséges. Kezdetben, amikor váratlanul nyíltan lehetett beszélni Párizsban, fontos volt, hogy engedjük az embereket beszélni. Zavaros dolgokat mondanak, bizonytalan gondolatokat próbálnak kifejezni, amelyek néha még unalmasak is, mert százszor hallottuk őket. De aztán, miután már mindent kimondtak, eljön a pillanat, amikor feltesszük magunknak a kérdést: „És most?” Nagyon fontos, hogy lehetőleg sok diák feltegye a kérdést: „És most?” Csak ezután lehet majd programokra és struktúrákra gondolni.

JEAN-PAUL SARTRE: A diákmozgalom, mint ahogy ön is mondta, a hullámhegy csúcsára jutott. De most jön a nyári szünidő, elhúzódnak a dolgok, és az is lehet, hogy az ár visszahúzódik. A kormányzat profitálni fog belőle, és reformokat kezdeményez. Mindez azonban nem érinti a rendszer alapjait. Olyan követelésekről van szó, amelyeknek a hatalom engedhet, anélkül, hogy ezzel veszélyeztetné a rendszer létét. Vagy pedig ön meg van győződve arról, hogy a helyzet olyasfajta megjavítását tudják majd elérni, hogy a forradalmi elemek bekerüljenek majd a polgári egyetemre, és olyan újításokat valósítanak meg, amelyek például lehetővé teszik, hogy az egyetemen előadott tananyag ellentétbe kerüljön a főiskolának a jelenlegi rendszerben betöltendő alapvető funkciójával?

DANIEL COHN-BENDIT: Először is a pusztán anyagi követelések könnyen nyerhetnek forradalmi tartalmat. Ami például az egyetemi menzákat illeti, van egy elvi követelésünk. Megszüntetésüket követeljük, vagy pontosabban: átalakításukat olyan ifjúsági vendéglőkké, ahol minden fiatal, akár diák, akár nem, 1,40 frankért étkezhet. Nem tudjuk belátni, ha a fiatal munkások egész nap dolgoznak, miért ne ehetnének este 1,40 frankért. Ugyanez a követelésünk a diákvárosokat (cités universitaires) illetően. Követeljük, hogy ezek az ifjúság lakóhelyeivé váljanak. Sok a fiatal munkás, az ipari tanuló, aki már nem akar a szüleinél lakni, de nem tud havi 300 frankért szobát bérelni. Őket is be kell fogadni a diákotthonokba, ahol a lakbér 90—100 frank. A családok agyonkényeztetett fiacskái, akik jogot vagy politikai tudományokat tanulnak, máshová is mehetnek.

Elvileg nem hiszem, hogy a kormányzat által végrehajtható reformok elegendők lehetnek a diákok leszerelésére. A szünidő bizonyára lelassítja mozgalmukat — de nem törheti meg az erejét.

S a mostani rendezetlen, nem tudatosan előkészített akcióban szerzett tapasztalataink — ebben az akcióban, amelyet a kormány váltott ki! — lehetővé teszik számunkra, hogy akcióinkat ősszel még hatékonyabban folytassuk.

A szünidő alkalmat nyújt az egyetemi hallgatóknak, hogy világos képet alkossanak a válság tizennégy napja alatt manifesztálódott kedvetlenségükről, és elgondolkozhatnak azon, hogy mit is akarnak és mit is tudnak tenni. Ami azonban annak lehetőségét illeti, hogy az egyetemen olyan oktatást vezessenek be, amely egyúttal „ellenoktatás" lehet, vagyis hogy az egyetemen nemcsak a polgári módon alkalmazkodó káderet képezzék ki, hanem forradalmárokat is, ez számomra túl ideálisnak tűnő remény. A polgári oktatás — ha meg is reformálják — mindig polgári káderet produkál. Az emberek a rendszer foglyai. A legjobb esetben is egy jóakaratú baloldal tagjaivá válnak, de mégis mindig annak a fogaskerék-rendszernek tagjai maradnak, amely a régi társadalom funkcióképességéről gondoskodik. Célunk a „párhuzamos tájékoztatás" létrehozása, mind szakmai, mind ideológiai kérdésekben. Mi magunk akarjuk az egyetemet teljesen új alapokra helyezni, még abban az esetben is, ha vállalkozásunk csupán néhány hétig tarthat. A baloldali és a szélsőbaloldali professzorokhoz fordulunk, akik készek szemináriumokon együttműködni velünk, és segíteni bennünket tudásukkal kutatómunkánknál. A „professzori" pozíciójukról eközben azonban le kell mondaniuk.

Minden fakultáson rendezhetünk szemináriumokat — nem a főtárgyak előadására gondolok természetesen — a munkásmozgalom problémáiról, a technika hasznosításáról az ember szolgálatában és az automatizálás nyújtotta lehetőségekről. Egy ilyen oktatási módszer viszont nyilvánvalóan teljesen ellentmondana a rendszer által kidolgozott

módszereknek, és a kísérlet aligha tartana hosszú ideig: a rendszer gyorsan reagálna, és a mozgalom visszaesne. Elegendő azonban, ha bizonyítjuk, hogy létezhet valami új is. Nem reméljük, hogy társadalmunkban szocialista típusú egyetemet létesíthetünk, mert tudjuk, hogy az egyetem ugyanaz marad, amíg nem változik meg az egész rendszer. Hisszük azonban, hogy réseket üthetünk rajta.

JEAN-PAUL SARTRE: Ez feltételezné azonban egy „intézményesítésellenes" mozgalom létezését, amely akadályozná a diákok ellenőrzését. Hiszen ön az UNEF szemére veti, hogy tulajdonképpen szakszervezet, vagyis: „elmeszesedett" intézmény.

DANIEL COHN-BENDIT: Különösen azt vetjük a szemére, úgy van megszervezve, hogy képtelen követeléseket előterjeszteni. A diákérdekek védelme egyébként is problematikus kérdés. Milyen „érdekek" ezek? A diákok nem alkotnak osztályt. A munkások, a parasztok társadalmi osztályt képeznek, és megvannak az objektív érdekeik. Követeléseik világosak, és ezekkel a munkáltatókhoz vagy a polgárság képviselőihez fordulnak. De a diákok? Kik az ő „elnyomóik", ha nem maga a rendszer?

JEAN-PAUL SARTRE: A diákság valóban nem képez osztályt. Meghatározójuk koruk és a tudományhoz való kapcsolatuk. A diák olyan ember, akinek diák volta idővel megszűnik, teljesen függetlenül attól, hogy milyen társadalomban él, mert még abban is ez a helyzet, amelyről álmodunk.

DANIEL COHN-BENDIT: Így van. És éppen ezért kell bekövetkeznie a változásnak. A jelenlegi rendszerben azt mondják: ott vannak a dolgozók, emitt a tanulmányaikat végzők. Így tehát megmarad a különválasztás. De elképzelhető egy másik rendszer, amelyben mindenki részt vesz a termelési fel-

adatokban, és amelyben mindenkinek lehetősége nyílik arra, hogy egyidejűleg folytassa tanulmányait is. Ez a termelőmunka és az egyidejű tanulás rendszere lenne.

JEAN-PAUL SARTRE: Az önök akciójában az az érdekes, hogy a fantáziát segíti hatalomra. Az önök fantáziájának is bizonyára vannak határai, de önöknek sokkal több gondolatuk van, mint apáiknak. Minket, idősebbeket, oly módon neveltek, hogy kialakult az elképzelésünk arról, mi a lehetséges, és mi nem. Egy professzor azt mondaná: „A vizsgákat megszüntetni? Soha! Módszerüket meg lehet változtatni, de megszüntetni nem lehet őket!" Miért? Mert ő maga is a fél életét vizsgázással töltötte.

A munkásosztály gyakran talált ki új harci módszereket, de minden esetben egy bizonyos adott helyzettel kapcsolatban. 1963-ban kitalálta a gyárak elfoglalását, mert ez volt az egyetlen fegyvere a választási győzelem megerősítéséhez és kiépítéséhez. Az önök fantáziája azonban sokkal gazdagabb. A Sorbonne falain olvasható jelszavak is ezt bizonyítják. Valami meglepő, valami elképesztő kezdődött veletek, valami, ami mindent tagad, ami társadalmunkat olyanná tette, mint amilyen ma. Ezt nevezném a lehetőségek területe kiszélesítésének. Ne engedjetek!

JEAN-PAUL SARTRE VITÁJA AZ OLASZ DIÁKMOZGALOM AKTIVISTÁIVAL

Sartre ebben az interjúban is — amelynek egy másik változatát könyv alakban is kiadta — kitart a „balos" elképzelések mellett. A francia író szerint 1968 májusában—júniusában forradalom alakult ki Párizsban, s a kommunisták „óvatoskodása" akadályozta meg a kitörését. Az interjú azt bizonyítja, hogy Sartre ismét eltávolodott — ki tudja, mennyi időre — a munkásmozgalomtól.*

SARTRE: A májusi párizsi események legmeglepőbb vonása az volt, hogy a diákok (és jórészt az egyetemi tanárok is) ilyen hevesen belevetették magukat a politikai küzdelembe. Az első incidensek Nanterre-ben egy elég másodlagos jelentőségű követelés körül robbantak ki: a diákszállóban lakó fiúk és lányok azt követelték, hogy vendégeik szabadon látogathassák szobáikat. Cohn-Bendit azonban megértette, hogy az incidens távolabbra mutat: mindegy, hogyan kezdik, csak valahogyan elkezdjék — mondta, és igaza volt. A diákok hamarosan felismerték, hogy ilyen problémáik csak a diákszálló lakóinak vannak — a jobbmódú diákok, akik albérletben laknak, nyugodtan fogadhatnak lányokat, fiúkat. Ezenkívül az állami ösztöndíjas szegény diákok csak három évig tanulhatnak Nanterre-ben, ezért csak a rövidebb tanulmányi idejű szakokat

* Espresso, 1968. augusztus 25.

látogathatják. Itt a mozgalom máris politikai jelleget öltött. Mikor pedig a diákok észrevették, hogy politikai akciójuk a proletariátus érdekeivel közös célokat szolgál, elhatározták: nem csupán szolidárisnak tekintik magukat a munkásosztállyal, hanem leszögezik szerves kapcsolatukat a munkásosztály sorsával a kapitalista társadalomban.

DIÁK: Van alapja ennek a megállapításnak?

SARTRE: Létezik egy optimista elmélet, amely szerint egy fejlődő társadalomnak, különösen egy nagy fogyasztói társadalomnak mind több vezetőre, tudósra, értelmiségire, orvosra, mérnökre stb.-re van szüksége, és a jólét növekedésével párhuzamosan egyben mind több személynek teszi lehetővé az egyetemi képzettség elnyerését. Ezt az elméletet vallotta a francia kormányzat is, de hamisnak bizonyult. Igaz ugyan, hogy a fogyasztói társadalomban jelentősen növekszik az egyetemi hallgatók száma, de az is igaz, hogy a társadalom nem képes felvenni őket. Franciaországban ma 700 000 egyetemi hallgató van, és máris előre látható, hogy 80%-uk nem fogja befejezni tanulmányait.

Az egyetemi struktúra is súlyos problémákat vet fel. Az egyetemi tanárok előadnak, és amikor előadásukat befejezték, nincs többé semmiféle kapcsolatuk a hallgatókkal. Az én fiatalkoromban ez a módszer megfelelt, mert 20—25-en voltunk egy osztályban, tehát könnyű volt beszélni a professzorral, kérdést intézni hozzá, akár félbe is szakítani. Most 200—250-en hallgatnak egy professzort, tehát nem is ismeri tanítványait. Ilyen körülmények között a professzor helyett egy magnetofon is megtenné. Ex cathedra oktatás alakul ki, a diákok passzívvá válnak, a passzív diáktól pedig csak egy lépés a passzív állampolgárig. A diákok ezt felismerték.

DIÁK: Hogyan történt ez a felismerés?

SARTRE: A legtermészetesebb módon. A diákok közül elsőnek a pszichológia, szociológia, etnográfia és hasonló tanszakok hallgatói lázadtak fel, mert előttük úgyszólván csak egy út áll, hogy tudásukat gyümölcsöztessék: a pszichotechnika, amelynek célja, hogy segítsen növelni a kapitalista társadalom produktivitását. A diákok pedig nem óhajtanak a magánvállalkozás rendőrei lenni.

Egyes vidéki egyetemeken máris közvetlen kapcsolat jött létre a magánipar és az egyetemi tanárok között. A magánipar máris azt követeli az egyetemektől, hogy olyan személyeket képezzenek ki, akik szolgálatot tehetnek a magánvállalkozásnak. A kormányprogram, amely azt hirdette, hogy az egyetemnek integrálódnia kell a társadalomba, lényegében ezt a folyamatot — a kapitalista iparral való integrációt — kívánta előmozdítani.

A Sorbonne-t megszálló diákok elutasították azt a perspektívát, hogy a profit ügynökeivé váljanak, és olyan egyetemet követeltek, amely nem osztályjellegű, hanem igazán népi.

DIÁK: De az ilyen egyetemen is megmaradna a különbség a más-más társadalmi osztályból származó diákok, a munkásszármazású és a polgári származású fiatalok között.

SARTRE: A probléma nem megoldhatatlan. A népi egyetem követelése nemcsak az egyetemi rendszer módosítását, a társadalmi és anyagi jellegű szelekció kizárását jelenti, hanem az oktatás átalakítását is. Ma már világos, hogy az egyetemen tanuló munkásszármazású fiatalok (kb. 50 000 a 700 000 egyetemista közül) nem találják helyüket, mert a mai egyetem még a régi típusú humán egyetem, ahogyan a burzsoázia a humanizmust értelmezte. A munkásszármazású fiatal kultúrájának típusa te-

hát ellentétbe kerül azzal a kultúratípussal, amelyet a professzorok igyekeznek beléoltani.

Ezért ébredtek rá a diákok, hogy az új egyetem, a népi egyetem nem csupán az egyetemi struktúra, hanem az egész társadalom megváltoztatását igényli. Ezért jutottak arra a meggyőződésre, hogy forradalomra, pontosabban szólva szocialista forradalomra van szükség.

Mivel pedig 700 000 diák nem elegendő ahhoz, hogy gyökeresen megváltoztasson egy annyi meggyőző és megtorló eszközzel rendelkező társadalmat, az egyetlen hatékony fegyvernek a munkássággal való összefogást látták, mivel a munkások a termelőfolyamat bázisát képezik, és mivel a társadalmi rendszer megingatásához elegendő leállítani a termelést. A gaulle-ista társadalom valóban megingott, amikor tízmillió dolgozó sztrájkba lépett.

DIÁK: Hogyan látja a diákmozgalom kapcsolatát a hivatalos politikai szervezetekkel és a szakszervezetekkel?

SARTRE: A francia diákok körében különféle szervezetek jöttek létre. Ez azért lényeges, mert ezzel kezdődött a pártok bizalmatlansága a diákok iránt. A JCR (Kommunista Forradalmi Ifjúság) néhány évvel ezelőtt alakult a kommunista párt ifjúsági szövetségében létrejött szakadás nyomán. A párttal folytatott vita azzal végződött, hogy az ifjúsági szervezet legjobb és legaktívabb tagjainak jó részét kizárták a kommunista pártból.

Ezek a fiatalok új csoportot hoztak létre, amelyben különböző irányzatok képviselői fogtak össze, köztük az Olasz Kommunista Pártot követő irányzat, a „kínai irányzat" és a trockista csoport. A forradalmi szellemű kommunista fiatalok ebben a szervezetben bizonyos egységet alakítottak ki. Ők szervezték meg a legtöbb bizottságot a vietnami háború ellen. Érdekes, hogy ezeknek a bizottsá-

goknak sohasem volt vezetőségük, és nem is akartak ilyet. Amikor rövid időre kialakult valami vezetőségféle, és megpróbált egy jelszót meghirdetni, nyomban felszámolták. Ez is arra mutat, hogy a forradalmi fiatalok tekintélyellenes, közvetlen demokráciát akarnak.

Vannak más jelentős csoportok is, köztük a marxista—leninisták. Sok marxista—leninista fiatal úgy határozott, hogy otthagyja az egyetemet, és gyárba megy dolgozni, mert úgy érezték, csak így létesíthetnek igazi kapcsolatot a munkássággal, csak akkor beszélhetnek egyenlőként, ha ők maguk is munkások. Valószínű, hogy a tízmillió dolgozó sztrájkja legalábbis részben az ilyen marxista—leninista diákok műve volt.

Végül vannak kevésbé határozott politikai irányzatú csoportok, például az UNEF (Francia Diákok Országos Szövetsége), amely érdekvédelmi szervezet ugyan, mégis igen fontos forradalmi szerepet játszott.

DIÁK: Mi a véleménye a diákmozgalom kapcsolatáról a Francia Kommunista Párttal és a CGT-vel?

SARTRE: Az egyik ok, amelynek következtében a hivatalos baloldali pártok és munkásszervezetek, például a CGT, kezdettől fogva bizalmatlanok voltak a diákok iránt: tudták, hogy a diákmozgalomban igen aktív egy bizonyos típusú, szervezett marxista baloldal, amelynek álláspontja eltér az övéktől.

De más ok is magyarázza az FKP és a szakszervezetek magatartását. Ez pedig az a tény, hogy (legalábbis a diákmozgalom élcsapatának tagjai közül) sokan világosan kijelentették, hogy a forradalom ma is lehetséges. A kommunisták dogmája viszont 1945 óta az, hogy a forradalom még nem lehetséges.

A kommunisták homályosan utalnak egy jövőbeni forradalomra, de nyilvánvaló, hogy jelenlegi céljuk: minél erőteljesebben ellenállni és fennmaradni egy — mint mondják — nem forradalmi szakaszban.

Ennek a nézetnek az alapja az a tény, hogy a világ két befolyási övezetre oszlott. Ahogyan az amerikaiak kijelentették, hogy nem kívánnak a szovjet befolyási övezet ügyével foglalkozni, ugyanúgy a Szovjetunió sem óhajt incidenseket a nyugati kommunista pártokkal kapcsolatban.

Mi történt mármost a diákok és a párt között? A Francia Kommunista Párt minden módon értésül adta, hogy semmiféle hatalomátvételi szándéka nincs, a francia diákok viszont Guevarát, Castrót, Ho Si Minhet emlegették.

Persze nem arról van szó, mintha a diákok azt hinnék, hogy Franciaországban ma lehetséges lenne egy olyan gerillaháború, mint Kubában vagy Vietnamban. A kubai és vietnami tapasztalat azonban arra tanította őket, hogy sok minden lehetséges, amiről sohasem hittük volna. Lényegében ezt fejezte ki a Sorbonne-t megszálló diákok jelszava: „L'imagination au pouvoir!" — Hatalomra a képzelőerőt!

A hivatalos baloldali szervezetek és diákok konfliktusának lényege: míg a diákok a munkásokkal összefogva azonnal ható forradalmi erőt akartak létrehozni, a kommunista párt úgy viselkedik, mint a keresztények a IV. században, akik látván, hogy isten országa nem jött el, passzív fennmaradásra szervezkedtek, mert arra a meggyőződésre jutottak, hogy ha isten országa eddig nem jött el, most már nem is fog eljönni.

A Francia Kommunista Párt, nehogy rá találjon kényszerülni a hatalomátvételre, sietett visszatérni a parlamenti játékhoz. Nyomban belement a választásokba, pedig tudta, hogy szavazatokat fog veszíteni — ha ilyen nagy veszteségre nem is szá-

mított. Még ahhoz is volt mersze, hogy így ajánlja magát a választók jóindulatába: „Az a párt, amely megakadályozta a polgárháborút!" Egy forradalmi párt igazán nem is találhatott volna megfelelőbb jelszót.*

DIÁK: Hogyan látja a diákmozgalom jövőjét?

SARTRE: Ha a társadalom nem változik meg, az egyetemisták helyzete nem sok jót ígér . . .

* Sartre rossz úton keresi a népszerűséget és rossz eszközökkel. Az 1968-as választásokon a Francia Kommunista Párt valóban vesztett szavazatokat, de az 1969-es elnökválasztásokon újabb tömegek hallgattak a szavára. Ugyanakkor a „balosok" csúfos vereséget szenvedtek

A FELSŐOKTATÁSI REFORM TÖRVÉNYE

1968 nyarán Edgar Faure közoktatásügyi miniszter vezetésével munkacsoportok készítették elő a francia felsőoktatás reformjának tervezetét. Ez a tervezet merített az angol és amerikai új egyetemek tapasztalataiból, de felhasználta a Francia Kommunista Párt által kidolgozott és gyűjteményünkben szereplő javaslat sok elemét is. A törvénytervezet nagy vitákat eredményezett a parlamentben a gaulle-ista többség körében is. Végül 1968 őszén elfogadták, és november 12-én a köztársasági elnök a törvény szövegét is közzétette.

I. FEJEZET

A felsőoktatás küldetése

1. cikkely

Az egyetemek és azon intézmények feladata, amelyekre jelen törvény rendelkezései vonatkoznak, az ismeretek feldolgozása és átadása, a tudományos kutatás fejlesztése és az emberek formálása.

Az egyetemeknek a tudományos kutatás és a kultúra magasabb rendű formáit magasabb színvonalra kell emelniük, fejlődésük ütemét meg kell gyorsítaniuk, és hozzáférhetőségét biztosítaniuk kell mindenki számára, akiben megfelelő elhivatottság és képesség él. Minden területen kádereket képezve és

minden terület gazdasági és társadalmi fejlődésében részt vállalva, ki kell elégíteniük a nemzet igényeit. Ennek a feladatnak végrehajtásában az egyetemeknek a demokratikus fejlődés útjára kell lépniük, ezt a tudományos és technikai forradalom követeli tőlük. Az oktatók és kutatók számára biztosítani kell az oktató- és kutatómunkához szükséges eszközöket, az intellektuális alkotáshoz és a gondolkodáshoz nélkülözhetetlen nyugodt és független körülményeket.

A hallgatók számára feltétlenül biztosítani kell az orientációjukhoz és a szakmai tevékenységük megválasztásához szükséges eszközöket, éspedig nem csupán a szükséges ismereteket, hanem a formálás elemeit is.

Megkönnyítik a hallgatók kulturális, sport- és társadalmi aktivitását, ez fontos feltétele a teljes és kiegyensúlyozott formálásnak.

A közoktatás oktatóit képzik, ügyelve ennek a képzésnek egységére — anélkül, hogy akadályoznák a különféle oktatási kategóriák alkalmazkodását az illető feladatokhoz —, és lehetővé teszik a pedagógia állandó fejlesztését, az ismeretek és módszerek megújítását.

A felsőoktatásnak nyitva kell állnia mind a végzett hallgatók, mind azok előtt, akiknek nem volt lehetőségük tanulmányokat folytatni; ezek számára lehetővé kell tenni, hogy képességeikhez mérten előrehaladásuk esélyei megjavuljanak, vagy hogy szakmai tevékenységüket megváltoztathassák.

Az egyetemeknek — felhasználva az ismeretátadás új módszereit — részt kell venniük a permanens oktatásban, amely a lakosság valamennyi rétegét és valamennyi lehetséges célkitűzés megvalósítását szolgálja.

Általánosságban a felsőoktatás — amelyet a középiskolai oktatást követő oktatási formák egységeként fogunk fel — közreműködik a társadalom kulturális színvonalának emelésében, ezen keresz-

tül elősegíti azt a fejlődést, amelynek alapján minden ember a legnagyobb felelősséget vállalhatja saját sorsáért.

2. cikkely
Mind az egyetemek, mind pedig az állami és helyi intézmények, amelyeket a második fejezet leír, a hatóságok által meghatározott keretek között megteszik a szükséges intézkedéseket és kezdeményezéseket az egyetemek közti nemzetközi kooperációra, nevezetesen kooperálnak a részben vagy egészében francia nyelven oktató egyetemekkel. Az Európai Gazdasági Szövetség tagországainak egyetemeivel sajátos kapcsolatokat kell kialakítaniuk.

II. FEJEZET

Egyetemi intézmények

3. cikkely
Az egyetemek tudományos és kulturális jellegű intézmények, az erkölcsi, személyi és pénzügyi autonómia jogával felruházva. Szervesen magukban foglalják az oktatási és kutatási egységeket, amelyek esetenként a tudományos és kulturális jellegű közintézmény és a közszolgáltatások státusát vehetik fel. Magukra vállalják a jelenleg működő egyetemek és fakultások teljes tevékenységi körét, ugyanúgy, ahogy a hozzájuk tartozó intézetekét, feltéve, hogy ettől eltérő rendelkezést nem kapnak.
Amikor az oktatási és kutatási egységek nem alkotnak közintézményeket, önálló gazdálkodási és igazgatási lehetőségekkel rendelkeznek, ahogy ez a jelen törvényből és a végrehajtási utasításokból következik.
A Felsőoktatási és Kutatási Állami Bizottság meghallgatása után kiadott rendeletek kialakítják a közoktatásügyi minisztertől függő felsőoktatási közin-

tézmények listáját, amelyekre jelen törvény — sajátosságaik tekintetbevételével — érvényes.
A rendeletek megállapítják, hogy ezen intézmények közül melyek tartoznak az egyetemekhez.

4. cikkely
A tudományos és kulturális jellegű közintézményeket a Felsőoktatási és Kutatási Állami Bizottság véleményezése alapján, rendeleti úton létesítik.
Az olyan oktatási és kutatási egységek létrehozása, amelyek nem minősülnek tudományos és kulturális jellegű közintézményeknek, az akadémiai rektorok* rendelete alapján történik.

5. cikkely
A közoktatásügyi miniszter alá tartozó egyetemek és más tudományos és kulturális jellegű közintézmények kooperációs megállapodásokat köthetnek egyéb állami és magánintézetekkel.
Valamely intézményt az egyetem kérésére és javaslatára a Felsőoktatási és Kutatási Állami Bizottság meghallgatásával, rendeleti úton az egyetemhez csatolhatnak. Az egyetemekhez csatolt intézmények megőrzik erkölcsi személy voltukat és pénzügyi autonómiájukat.

6. cikkely
Minden tankerület hatáskörébe tartozóan egy vagy több egyetemet hozhat létre.
Az egyetemek pluridiszciplinárisak, és amennyire csak lehet, össze kell kapcsolniuk a művészeteket és az irodalmat a természettudományokkal és a technikával. Lehet azonban domináns szakjellegük is.

* Recteur d'Académie; a magyar tankerületi főigazgatónak felel meg, azzal a különbséggel, hogy területén a felsőoktatási intézményekre is felügyel

7. cikkely
Több egyetem együtt létesíthet közös érdekű szerveket vagy hivatalokat. Ezek létrehozását a közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá a Felsőoktatási és Kutatási Állami Bizottság véleményezése alapján. A szerveket és hivatalokat létrehozó határozatok szabályrendelet jellegűnek tekinthetők.

8. cikkely
Minden körzetben rendeleti úton megállapítják a Felsőoktatási és Kutatási Állami Bizottság regionális tanácsát.
Ezek a tanácsok magukban foglalják az egyetemek választott képviselőit, az egyetemektől független felsőoktatási és kutatási intézmények választott küldötteit, egyharmad részben pedig a helyi hatóságokat és a regionális tevékenységeket képviselő személyeket.
Az egyetemek és a közoktatásügyi miniszter alá rendelt tudományos és kulturális jellegű regionális intézmények képviselőit külön kollégiumokban, titkosan választják azok az oktatók és hallgatók, akik az egyetemek és az intézmények tanácsainak tagjai. Az így megválasztott oktatók fele az egyetemi tanárok és az előadók* köréből kerül ki.
A rendelet, amelynek alapján létrehozzák a Felsőoktatási és Kutatási Regionális Bizottságokat, megszabja a tanácsok szerkezetét és tagjai kinevezésének, illetve megválasztásának körülményeit.
Ezen tanácsok közreműködnek a maguk hatáskörében a közoktatási miniszter alá rendelt felsőoktatás és kutatás megtervezésében, összehangolásában és ütemezésében. Véleményt nyilvánítanak a hatáskörükbe tartozó más tudományos és kulturális jellegű intézmények tantervéről és hiteligényléséről.

* Maître de conférences; nagyjából a magyar docensnak felel meg

Biztosítják a regionális fejlesztéssel megbízott szervekkel a kapcsolatokat és az együttműködést. Véleményt nyilvánítanak azoknak a külső személyeknek a kiválasztásáról, akik az egyetemi tanácsokban részt vesznek, s akikről a 13. cikkely szól.

9. cikkely

A közoktatásügyi miniszter elnökletével létrejön az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság, amelynek tagjai az egyetemek választott képviselői, az egyetemektől független kutatási és felsőoktatási intézmények választott képviselői és egyharmad részben a nagy össznemzeti érdekeket képviselő külső személyek. A közoktatásügyi miniszter alá rendelt tudományos és kulturális jellegű intézményeket és az egyetemeket képviselő oktatókat és hallgatókat külön kollégiumokban, titkosan választják meg azok az oktatók és hallgatók, akik az egyetemek és az intézmények tanácsainak tagjai. Rendelet állapítja meg mind az Országos Bizottság összetételét, mind tagjai kijelölésének körülményeit.

Az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság:

1. elkészíti a felsőoktatás és kutatás terveit, együttműködve az országos időszakos terveket készítő intézményekkel, figyelembe véve ezeket és a hosszabb lejáratú terveket;
2. véleményezi az egyetemek és egyéb, a közoktatásügyi miniszterhez tartozó felsőoktatási intézmények tanterveit és hitelkérelmeit; kötelező véleményét meghallgatni a különböző intézmények közötti dotáció szétosztásáról;
3. véleményét közli a közoktatásügyi miniszterrel és az intézmények tanácsainak határozataival kapcsolatos, az itt következő 10. cikkelyben foglalt akadémiai rektori ellenvéleményekről;
4. javaslatokat tesz, és véleményezi a különféle tudományos és kulturális jellegű közintézmények rendtartásának összehangolására vonatkozó in-

tézkedéseket, és magára vállalja az egyetemek és más intézmények közötti koordináció megszervezését;

5. javasolja és véleményezi a közoktatásügyi minisztertől függő állami diplomák elnyerésének feltételeire vonatkozó intézkedéseket és a tanulmányok végzésére vonatkozó közös szabályzatokat.

Az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság a Felsőoktatási Bizottság jelenlegi hatáskörét is gyakorolja. Szekciónként tarthatja üléseit, és a különböző tudományágak bizottságainak véleményét is kikérheti.

10. cikkely

Az akadémiai rektor biztosítja a felsőoktatás és a többi oktatás együttműködését.

A tankerületéhez tartozó egyetemek kancellári minőségében képviseli a közoktatásügyi minisztert a minisztériumtól függő tudományos és kulturális jellegű közintézmények törvényes szervei előtt, részt vesz üléseiken, vagy képviselteti magát; elégséges ok esetén felfüggesztheti döntéseik érvényét, egészen a közoktatásügyi miniszter határozatáig, akinek három hónapon belül az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság meghallgatása után rendelkeznie kell.

Az akadémiai rektor a közoktatásügyi minisztert képviseli a regionális tanács előtt, melynek egyben elnöke.

Önigazgatás és részvétel

11. cikkely
A tudományos és kulturális jellegű közintézmények és a hozzájuk tartozó oktatási és kutatási egységek határozzák meg saját rendtartásukat, belső felépítésüket és más egyetemi egységekkel való kapcsolatukat, jelen törvény rendelkezései és végrehajtási utasításai értelmében.
Rendtartási határozatokat a tanácsot alkotó tagok kétharmados többségének jóváhagyásával hozhatnak.
Az egyetemi tanács hagyja jóvá a hozzá tartozó oktatási és kutatási egységek rendelkezéseit.

12. cikkely
A tudományos és kulturális jellegű közintézményeket választott tanács igazgatja, és ezen tanács által választott elnök vezeti. Az oktatási és kutatási egységeket választott tanács igazgatja, és ezen tanács által választott igazgató vezeti.
Ezen tanácsok tagjainak száma a közintézményekben nem lépheti túl a nyolcvanat, az egységekben pedig a negyvenet.

13. cikkely
A tanácsokat, a részvétel szellemének megfelelően, oktatók, kutatók, diákok és a testület nem oktató tagjai alkotják. Senkit sem választhatnak meg egynél több egyetemi tanácsba vagy egynél több oktatási és kutatási egység tanácsába. Ennek megfelelően a rendtartásoknak elő kell irányozniuk a szaktudásuk és a regionális szervekben kifejtett tevékenység alapján kiválasztott külső személyek részvételét az egyetemi tanácsokban és az egyetemektől független közintézmények tanácsaiban; számuk nem lehet kevesebb a tanács teljes létszámának

egyhatodánál, és nem lehet nagyobb a teljes létszám egyharmadánál. A rendtartások meghatározhatják a külső személyek részvételét az oktatási és kutatási egységek tanácsaiban is. Erre a részvételre vonatkozó rendelkezéseket az oktatási és kutatási egységeket illetően az az egyetemi tanács hagyja jóvá, amelyhez az illető egységek tartoznak, az egyetemeket és az egyetemektől független tudományos és kulturális intézményeket illetően pedig a közoktatásügyi miniszter az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság véleményezése alapján. A vegyes szervezetekben, tanácsokban vagy egyéb szervekben, amelyekben közösen vesznek részt, azon oktatók képviseleti aránya, akik az egyetemi tanári, előadói, adjunktusi* és ezekkel egyenrangú funkciót gyakorolnak, legalább egyenlő kell hogy legyen a hallgatókéval. Ha az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság véleményezése alapján a közoktatásügyi miniszter másként nem rendelkezik, a tanári kar képviselőinek legalább 60%-a egyetemi tanár vagy előadó. A kutatási programok meghatározása és a megfelelő hitelek elosztása kizárólag az egyetemi tanárokból, előadókból, esetenként adjunktusokból, ugyanolyan rangú kutatókból és tudományos hozzáértésük alapján kiválasztott külső személyekből álló tudományos tanácstól függ. A kutató központok és laboratóriumok igazgatásában csak az oktatók, kutatók és hallgatók választótestületei vehetnek részt, és ezek a testületek csak olyan oktatókat választhatnak meg, akik tudományos publikációkkal rendelkeznek, és olyan harmadik ciklusra beiratkozott hallgatókat, akik már részt vesznek a kutatómunkában.

14. cikkely

Az oktatási és kutatási tanácsok, az egyetemi és a többi tudományos és kulturális jellegű közintéz-

* Maître-assistant: a magyarban körülbelül adjunktusnak felel meg

ményi tanács különböző kategóriájú képviselőit titkosan és külön kollégiumokban, időszakosan választják.
Rendelet határozza meg azokat a feltételeket, amelyek mellett a választásban akadályoztatott hallgatók meghatalmazás alapján szavazhatnak, vagy ennek hiányában kizáratnak a következő bekezdésben leírt határozatképességet meghatározó számból. A diákok képviselőit egyfordulós lajstromos szavazás során választják meg, közös jelöltlista és preferencia kizárásával, az arányos képviselet elve alapján. A választások szabályosságát és a választottak képviseltetését határozatok biztosítják, amelyek a két vagy több oktatási és kutatási egységben történő több választólistára való feliratkozást megtiltják, és olyan arányszámot szabnak meg a részvételt illetően, amely nem lehet alacsonyabb a beiratkozott hallgatók 60%-ánál. Ha a szavazók száma a beiratkozott hallgatók 60%-os részvételénél alacsonyabb, a megszerzett mandátumok számát a szavazói létszám arányában, ennek a számnak megfelelően határozzák meg.
A hallgatói kiküldöttek megválasztása a lehetőségekhez mérten évfolyam vagy tanulmányi ciklus alapján, testületenként történik. A szavazati jogot az előző évben a szokásos oktatási követelményeknek megfelelt hallgatók kaphatják meg. Ha az egység több mint két évfolyam hallgatóit foglalja magában, az első éves hallgatók képviselőinek százalékaránya nem haladhatja meg az egész hallgatóság képviselőinek egyötödét.
A felsőoktatási intézményekbe szabályosan beiratkozott külföldi hallgatók szavazati joggal rendelkeznek. Csak azon országokból származó külföldi hallgatók választhatók meg, amely országokkal kölcsönösségi egyezmény áll fenn.
Külön rendelet állapítja meg a választótestületek szerkezetét és a választások elleni fellebbezési módozatokat.

15. cikkely
Az intézmény elnöke biztosítja az intézmény vezetését, és képviseli azt a többi intézmény előtt. Öt évre választják az elnököt, és azonnal nem választható újra. Feltéve, hogy a tanács kétharmados többsége más határozatot nem hoz, az elnök az intézményben egyetemi tanári címmel rendelkezik, és tagja a tanácsnak; ha nem rendelkezik egyetemi tanári címmel, kinevezését az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság véleményezése alapján a közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá.
Az oktatási és kutatási egység igazgatóját három évre választják. Feltéve, hogy a tanács kétharmados többsége más határozatot nem hoz, az igazgató az intézményben egyetemi tanári vagy egyetemi előadói vagy adjunktusi címmel rendelkezik, és tagja a tanácsnak; ha nem rendelkezik egyetemi tanári vagy előadói vagy adjunktusi címmel, kinevezését azon egyetemi tanács, amelyhez az illető oktatási és kutatási egység tartozik, véleményezése alapján a közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá.

16. cikkely
Több oktatási és kutatási egység vagy több intézmény közös hivatalai irányításának sajátos feltételeit rendeletek szabják meg.

17. cikkely
Az akadémiai rektor funkciója összeegyeztethetetlen a tudományos és kulturális jellegű közintézmények elnöki és az oktatási és kutatási egységek igazgatói funkciójával.
A tudományos és kulturális jellegű közintézmények elnöki funkciója összeegyeztethetetlen az oktatási és kutatási egységek igazgatói funkciójával.

18. cikkely
A törvényes testületek működésében adódó súlyos nehézségek esetén vagy felelősségük gyakorlásának

elmulasztása esetén a közoktatásügyi miniszter kivételesen az összes szükséges intézkedést megteheti; előzőleg konzultál az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottsággal, vagy sürgős esetekben akkor informálja azt, amikor módja nyílik rá. Hasonló esetekben az akadémiai rektornak is joga van megtenni a szükséges intézkedéseket.

IV. FEJEZET

Pedagógiai autonómia és részvétel

19. cikkely
A tudományos és kulturális jellegű közintézmények és az ezen intézményekhez tartozó oktatási és kutatási egységek oktatási tevékenységüket, kutatási programjaikat, pedagógiai módszereiket, a képességek és az ismeretek megvizsgálásának és ellenőrzésének módjait a jelen törvény rendelkezéseinek szem előtt tartása mellett, az oktatói és kutatói funkcióval rendelkező kinevezett testület határozatai és az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottsággal folytatott konzultáció nyomán megállapított rendelkezések alapján határozzák meg.

20. cikkely
A közoktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozó állami diplomákhoz juttató tanulmányok menetének közös szabályait, a diploma elnyerésének feltételeit, valamint az adományozandó címek megvédésének módozatait az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság véleményezése vagy javaslatai alapján a miniszter határozza meg.
Az alkalmasságot és az ismeretek megszerzését az oktatók folyamatosan és rendszeresen ellenőrzik. A záróvizsgák az alkalmasság és az ismeretek kiegészítő ellenőrzését teszik lehetővé. A doktori cím doktori értekezés vagy más önálló tudományos munkák

megvédése alapján nyerhető el. Ez az értekezés vagy tudományos munka lehet egyéni, vagy ha a tudományág ezt megengedi, kollektív, már kiadott vagy még kiadatlan. Abban az esetben, ha az értekezés vagy tudományos munka kollektív munka eredménye, a jelölt köteles külön tanulmányt írni, és ezt megvédeni; ez lehetővé teszi egyéni hozzájárulásának elbírálását.

21. cikkely

Az egyetemekhez tartozó oktatási és kutatási egységek megszervezik az újonnan beiratkozó hallgatók részére a pályaszelekciós gyakorlatokat, ha hasznosnak találják, hogy elbírálják a hallgatók tehetségét abban a tudományágban, amelyet választottak. Ezek a gyakorlatok mindazon hallgatók számára kötelezőek, akiknek érdekében szervezték őket. Ezen gyakorlatok elvégzése után elrendelhetik, hogy a hallgató ugyanazon az egyetemen más tanulmányokat válasszon, vagy egy olyan rövidebb oktatási ciklust, amely szakképesítést ad. Ha a hallgató követi a rendelkezést, jog szerint újra beiratkozhat. Ha megmarad eredeti választása mellett, és az első tanévet eredménytelenül végzi el, a következő tanév elején új, pluridiszciplináris gyakorlatra hívható, és ennek eredményei már kötelező erejűek lesznek. Az egyetemek minden erre alkalmas módszerrel gondoskodnak a hallgatók pályaválasztási tájékoztatásáról, különösen az egyes tanulmányi ciklusok végén.

22. cikkely

A közoktatásügyi miniszter és az egyetemek — ki-ki a maga hatáskörében — felveszik a kapcsolatokat az országos, regionális és helyi szervekkel, amelyek tanácsokat adnak, és tájékoztatják a hallgatókat azokról az elhelyezkedési és alkalmazási lehetőségekről, amelyekhez tanulmányaik elvezet-

hetik őket. Az egyetemek és az illetékes szervek alapvető feladatuknak megfelelően megtesznek minden szükséges intézkedést a szakmai kereslet és az egyetemi oktatás nyújtotta kínálat összehangolására.

23. cikkely
Az egyetemek — az alkalmasság megállapítása után — megszervezik azoknak a jelölteknek a továbbképzését, akik már dolgoznak valamely szakmában, akár rendelkeznek egyetemi címekkel, akár nem. Az egyetemek lehetővé teszik számukra, hogy részt vegyenek a képző és továbbképző oktatásban, és elnyerhessék a megfelelő diplomákat. Az oktatás tartalmát, a pedagógiai módszereket, a vizsgarendet és a tanrendet megfelelően kell meghatározni.

24. cikkely
Az egyetemek gondoskodnak a permanens oktatás megszervezéséről a hozzájuk tartozó oktatási és kutatási egységekben, a hozzájuk kapcsolt intézetekben, valamint az erre a célra létrehozott hivatalokban. Ezt a tevékenységet a regionális és helyi közösségekkel, a közintézményekkel és a többi illetékes szervvel összehangoltan szervezik meg.

25. cikkely
Az illetékes szervekkel együttműködve az egyetemek megszervezik a testnevelést és a sportoktatást. Elősegítik a tanárok részvételét, illetve együttműködését ebben a tevékenységben.

Pénzügyi autonómia

26. cikkely
A tudományos és kulturális jellegű közintézmények az állam által nekik juttatott, a hivatásuk betöltéséhez szükséges felszereléssel, személyzettel és hitelállománnyal rendelkeznek. Ezenkívül más forrásokkal is rendelkezhetnek, amelyek a következők lehetnek: hagyatékok, adományok és alapítványok, hivatali juttatások, pályázati alapok és különféle szubvenciók.

27. cikkely
A közoktatási minisztertől függő tudományos és kulturális jellegű közintézmények egészére nézve a pénzügyi törvény állapítja meg a működésükhöz és beruházásaikhoz szükséges állami hitel összegét. E törvényben benne foglaltatik mind a személyi hitel kategóriánkénti elosztása, mind a tudományos és műszaki kutatást szolgáló hitel elosztása.
A közoktatásügyi miniszter terveik ismeretében és az országos kritériumokat tekintetbe véve, az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottsággal való konzultáció alapján felosztja az egyetemek és az egyetemektől független tudományos és kulturális közintézmények között a pénzügyi törvényben megszabott státusokat, és valamennyi intézmény számára kiutalja a működéshez szükséges globális hitelt.
Ezenkívül az országos tervezési irányelveknek megfelelően elosztja a beruházási hiteleket az egyes műveleteknek megfelelően a Felsőoktatási és Kutatási Országos Bizottsággal és esetenként a Regionális Bizottságokkal folytatott konzultáció alapján. A két vagy több évre beosztandó műveletekre vonatkozóan meghatározza a program egészét és a lehívási határidőket. A beruházási hitel egy része azonban felosztható a különféle intézmények között, és az

előző bekezdésben megfogalmazott módozatok alapján kiutalható. Valamennyi intézmény felosztja a költségvetési hitelek felhasználására vonatkozó törvény alapján neki juttatott státusokat, működési hiteldotációját a hozzá tartozó oktatási és kutatási egységek, a hozzá kapcsolt intézmények, valamint saját hivatali szervei között.

28. cikkely
Valamennyi intézmény ugyanilyen feltételek mellett osztja szét azon erőforrásait is, amelyek nem az államtól származnak.

29. cikkely
Valamennyi intézmény szavazásra bocsátja a költségvetést, amelynek kiegyensúlyozottnak kell lennie, s a szavazás eredményét nyilvánosságra kell hozni. Az egyetemi tanács jóváhagyja a hozzá tartozó intézmények költségvetését.
A fent említett működési hiteleket az intézmények és a hozzájuk tartozó oktatási és kutatási egységek működési és dologi kiadásai fedezésére és esetenként a pénzügyi törvényben nem szereplő személyi állomány felvételére és bérezésének fedezésére fordítják. A beruházási hiteleket a tőkebefektetésekre kell fenntartani. A jogilag nem önálló oktatási és kutatási egységek a főléjük rendelt intézmények költségvetésébe integrált költségvetéssel rendelkeznek. Ezt a költségvetést az intézmény tanácsa hagyja jóvá. Minden intézmény elnökének jogában áll a különféle bevételek engedélyezése és a kiadások kiutalása a megszavazott hitelkeretek között.
Valamennyi intézmény könyvelőjét minősítőlista alapján nevezi ki az intézmény tanácsa, amelyet a közoktatásügyi miniszter és a pénzügyminiszter együttesen hagy jóvá. A könyvelőnek számvevői minősítéssel kell rendelkeznie.
Az intézmények a Közoktatásügyi Minisztérium

általános felügyelőségének igazgatási ellenőrzése alatt állnak. A pénzügyi ellenőrzés utólagosan történik; az intézmények ellenőrzése az Általános Pénzügyi Felügyelőség, felülvizsgálata jogszabály szerint a Számvevőszék hatáskörébe tartozik.
Államtanácsi rendelet határozza meg azokat az eseteket, amikor, és azokat a feltételeket, amelyek mellett az intézmények költségvetését jóvá kell hagyni. Ez a rendelet rögzíti a költségvetés pénzügyi szabályzatát is.

VI. FEJEZET

Az oktatók

30. cikkely
A közoktatásügyi miniszter alá rendelt tudományos és kulturális jellegű intézményekben az oktatást az államilag kinevezett, megbízott oktatók és az intézményekhez szerződtetett személyek biztosítják. Az intézmények az oktatói munkában alkalmazhatnak kutatókat, külső személyeket és esetenként kvalifikált hallgatókat.
Az általános közszolgálati szabályzattól eltérő módon az Állami Bizottság rendelete által meghatározott feltételek mellett idegen, külföldi állampolgárságú oktatókat is kinevezhetnek a felsőoktatási tantestületekbe.

31. cikkely
Az egyetemekre és az egyetemekhez tartozó intézményekbe kinevezett személyeket státusuknak megfelelően valamely hazai testület alkalmasnak kell hogy nyilvánítsa azon funkciókra, amelyekre pályáznak. Azok a személyi kérdések, amelyek az állások betöltésére és az előléptetésre vonatkoznak, az illetékes szervek mindenikében az oktatók és más dolgozók azon képviselőinek a hatáskörébe

tartoznak, akik az érdekeltekkel legalábbis azonos fokozatúak. Senki sem választható hat évnél hosszabb időre, és azonnal nem választható újra azokba az országos szervekbe, amelyeket a fent említett vizsgálat elvégzésére kijelölnek.

32. cikkely
Az intézményekben egyetemi tanári, előadói vagy adjunktusi funkciót gyakorló oktatók megválasztása kizárólag oktatókból és velük legalább azonos képzettségű személyekből álló szervek útján történik.

33. cikkely
A jelenleg érvényben levő azon intézkedések, amelyek az oktatásnak egyetemi tanárok által személyesen vezetett egyetemi tanszékekre való felbontására vonatkoznak, hatályon kívül helyeztetnek, anélkül, hogy bármiféle módosítás történnék ezen személyek státusát illetően vagy azokat a jogokat és garanciákat illetően, amelyeket ezen személyek élveznek.
Egy intézményen belül az oktatási és a kutatási tevékenység felosztását időszakonként felülvizsgálják.
Az előző cikkelyben meghatározott oktatók illetékesek ennek a felosztásnak elvégzésére, az ismeretek és az alkalmasság ellenőrzésének megszervezésére, a bíráló bizottságok kinevezésére, valamint a címek és diplomák odaítélésére. A bíráló bizottságokban csak tanárok vagy szabályszerűen felkért, az intézményekhez nem tartozó, kvalifikált külső személyek vehetnek részt.
Egyedül az intézmények vagy az oktatási és kutatási egységek a rendtartásban megjelölt felelőseinek áll jogukban a hatáskörükbe tartozó személyek felvétele és elbocsátása, azok státusának figyelembevételével.
Az intézmények határozzák meg a diákok irányítá-

sának, a tanácsadásnak, pályaválasztási segítésének szolgálati körét, amely minden egyetemi oktatási és kutatási funkcióban benne foglaltatik, valamint a bentlakási és jelenléti kötelezettségeket. E szolgálat és a kötelezettség alól sem egészben, sem részben nem adhatnak felmentést, csak kivételes esetekben és az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság véleményezése után a közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott rendelet alapján.

34. cikkely
Az oktatók és a kutatók oktatási és kutatási tevékenységük gyakorlásában teljes függetlenséget és véleménynyilvánítási szabadságot élveznek azokkal a fenntartásokkal, amelyekre kötelezik őket — az egyetemi hagyományoknak és jelen törvény rendelkezéseinek megfelelően — az objektivitás és a tolerancia elvei.

VII. FEJEZET

Egyetemi szabadságjogok

35. cikkely
Az oktatás és a kutatás megkívánja a tudás objektivitását és a vélemények iránti toleranciát. Mindenfajta propagandával összeegyeztethetetlenek, és minden politikai vagy gazdasági befolyástól távol kell állniuk.

36. cikkely
A hallgatók információs szabadsággal rendelkeznek a politikai, gazdasági és társadalmi problémákat illetően, feltéve, hogy ez nem sérti az oktatói és a kutatói tevékenységet, nem tulajdonítható a monopóliumok vagy a propaganda befolyásának, és nem zavarja a közrendet.
A hallgatók rendelkezésére álló, ezen célra fenntar-

tott helyiségek, a lehetőségekhez mérten, nem lesznek azonosak az oktatásra és a kutatásra biztosított helyiségekkel. Használatuk feltételeit az egyetemi tanács határozza meg, és vagy az intézmény elnöke vagy az oktatási és kutatási egységek igazgatója ellenőrzi.

37. cikkely
Az intézmények elnökei és az oktatási és kutatási egységek igazgatói felelősek a helyiségek és az egyetemi övezetek rendjéért. Ezt a feladatukat a törvények, általános rendelkezések és az intézmény belső szabályzata kereteiben gyakorolják. Minden olyan cselekedet, akció vagy cselekedetre való biztatás, amely az előző cikkelyben meghatározott jogokat vagy az egyetemi övezet közrendjét megsérti, fegyelmi büntetést von maga után.
Jelen cikkely alkalmazásának feltételeit államtanácsi rendelet határozza meg.

38. cikkely
Az oktatókkal szemben a fegyelmi jogkört első fokon az egyetemi tanácsok vagy az egyetemektől független tudományos és kulturális jellegű közintézmények tanácsai gyakorolják, fellebbviteli fokon a Közoktatásügy Legfelsőbb Tanácsa.
A jogi kérdésekben döntő tanácsokat a fegyelmi bizottság alkotja, amelynek tagjait az oktatótestület választott képviselői saját maguk közül választják.
A fegyelmi bizottság, amely csak azonos vagy magasabb fokozatú oktatókat foglalhat magában, egy-egy fegyelmi kérdés megítélésénél kiegészülhet esetenként vagy annak a testületnek egy tagjával, amelyhez a megidézett tartozik, akkor, ha egyébként ez a testület nincs képviselve a bizottságban, vagy pedig felsőoktatási magánintézmények kinevezett képviselőivel.
Ezek a bizottságok fegyelmi hatáskörrel rendelkez-

nek a hallgatók felett is, ilyen esetekben kiegészülnek saját létszámukkal azonos számú és a hallgatók közül választott képviselőkkel.
Államtanácsi rendelet határozza meg az alkalmazható fegyelmi büntetéseket és a bizottságok szerkezetét és működését.

VIII. FEJEZET

A reform életbe léptetése

39. cikkely
A különböző érdekelt szervekkel való konzultáció után 1968. december 31-e előtt a közoktatásügyi miniszter ideiglenes listát állít össze azokról az oktatási és kutatási egységekről, amelyek a különböző egyetemeket alkotják. A különböző kategóriájú választótestületeket az akadémiai rektor hívja össze az ideiglenes listák alapján, a képviselők megválasztása végett. A választótestületek meghatározását, a szavazások menetét, a rendszerességet és képviseletet biztosító szükséges rendelkezéseket, vagyis a határozatképességet jelen törvény III. fejezetében előírt rendelkezéseknek megfelelően, rendeleti úton határozzák meg.

40. cikkely
Az így kijelölt képviselők kötelesek:
1. kidolgozni a hozzájuk tartozó egységek rendtartását; ezt az akadémiai rektor ideiglenesen jóváhagyja;
2. kinevezni az egység kiküldötteit az egyetem ideiglenes alakuló közgyűlésére.

Azok az oktatási és kutatási egységek, amelyek 1969. március 15-ig a jelen törvény rendelkezéseinek megfelelő rendtartást nem fogadnak el, határozati úton létrehozott ideiglenes rendtartást kapnak. Abban az esetben, ha az oktatási és a kuta-

tási egységek az egyetem ideiglenes alakuló közgyűlésére fenti dátumig nem neveznék ki küldötteiket, az oktatók, a hallgatók és az egyetemekhez tartozó más személyek az egyetem ideiglenes alakuló közgyűlésére közvetlenül jelölik ki a képviselőiket.

41. cikkely
Az egységek által választott vagy a 40. cikkelyben megállapított feltételek mellett közvetlenül választott képviselők alkotják az egyetem ideiglenes alakuló közgyűlését. A gyűlés kidolgozza az egyetem rendtartását, amelyet a közoktatásügyi miniszter hagy jóvá, és kijelöli az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottságba küldendő képviselőit. A választótestületek szerkezetét, a választójogra vonatkozó szabályokat, a választhatóságot, a szavazás menetét, a közgyűlések felépítését jelen törvény III. fejezetében előírt rendelkezéseknek megfelelően, rendeleti úton határozzák meg.
Három hónappal annak a miniszteri rendeletnek közzététele után, amely megjelöli egy tankerületen belül azokat az egyetemeket, amelyek nem fogadtak el a jelen törvény rendelkezéseinek megfelelő rendtartást, ezen egyetemek rendeleti úton meghatározott rendtartást kapnak. A rendtartással szabályosan ellátott egyetemeket tudományos és kulturális jellegű közintézményekké emelik.

42. cikkely
Államtanácsi rendeletek szabályozzák, hogy miként ruházzák át a régi intézmények kötelességeit és jogait, valamint vagyontárgyait a jelen törvény alkalmazása alapján létrehozott tudományos és kulturális jellegű közintézményekre.

43. cikkely
Az Országos Felsőoktatási és Kutatási Bizottság akkor alakulhat meg érvényesen, ha Franciaország

összes oktatójának és hallgatójának legalább a felét csoportosító egyetemek elfogadták rendtartásukat, és kijelölték képviselőiket. Ekkor a Felsőoktatási Tanács működése megszűnik.

44. cikkely
Jelen törvényben meghatározott intézmények létrehozásának megkönnyítése érdekében a jelenleg érvényben levő törvényerejű rendeletektől és szabályoktól eltérően, rendeleti úton lehet intézkedéseket hozni az egyetemi intézmények igazgatására, kutatási és oktatási tervük fejlesztésére, valamint a régi és új intézmények közötti átmenet biztosítására.

IX. FEJEZET

Záró rendelkezések

45. cikkely
Ami az orvosi és fogorvosi képesítést nyújtó felsőoktatást és az ezekkel kapcsolatos kutatásokat illeti, az 1958. december 30-i 58—1373. sz. rendelet és a Közegészségügyi Törvénykönyv rendelkezései továbbra is alkalmazhatók jelen törvény által meghatározott intézményekre és egységekre, bizonyos módosításokkal, melyeket az Államtanács rendeletei fognak meghatározni.
Az orvos-, fogorvos- és gyógyszerészképzést, valamint a velük kapcsolatos kutatásokat illető rendelkezéseket a népjóléti miniszterrel együttműködve hozzák.

46. cikkely
Jelen törvény kutatással kapcsolatos rendelkezései kizárólag azokra a nem orientált, egyetemeken és egyéb felsőoktatási intézményekben folyó kutatásokra értendők, amelyeket az oktatás magas színvonala érdekében végeznek.

Jelen törvény rendelkezései nem tűzik célul sem a Tudományos Kutatás Állami Központja, sem a tőle függő konzultációs szervek, nevezetesen a Tudományos Kutatás Országos Bizottságának hatásköri módosítását.

Jelen törvény mint az állam törvénye hajtandó végre.

A FRANCIA KOMMUNISTA PÁRT AZ OKTATÁS DEMOKRATIKUS REFORMJÁÉRT

A Francia Kommunista Párt Politikai Bizottsága 1967. február 3-án fogadta el azt az oktatási reformtervezetet, amelyből a felsőoktatásra vonatkozó részleteket közöljük. Ez a javaslat a Langevin—Wallon-reformtervezetet veszi alapul, amelyet a felszabadulás után dolgoztak ki a két kiváló tudós vezetésével, de amelyet a polgári többség nem fogadott el. A szöveg megértése érdekében meg kell említenünk, hogy a gaulleista kormányok már Edgard Faure előtt is kísérleteztek különböző reformokkal, legutóbb az ún. Fouchet-reformmal, amely többek között megszüntette az ún. előkészítő osztályokat. Az első két egyetemi év után a bölcsészeti és természettudományi karokon az ún. egyetemi diplomát vezette be. Erre épült az egyévi egyetemi tanulás után megszerezhető, de még a régi rendszerből fennmaradt ún. licenciátus (licence). A licenciátusi címet eredetileg az előkészítő osztályok után kétéves egyetemi tanulással lehetett megszerezni. A Fouchet-féle újítás az egyetemi diploma után két évet irányzott elő a magiszteri cím elnyerésére. A régi rendszerben ennek nagyjából az ún. agrégation felelt meg. Tehát akár a régi

rendszerben, akár a Fouchet-félében két-két év jelentette az egyetemi tanulmányok első és a második ciklusát. Ezeket követte a harmadik ciklus, amelyik további kétéves tanulást követelt meg, és amelynek a végén lehetett letenni az ún. harmadik ciklus doktorátusát. Az állami doktorátusra csak hosszú tudományos munka után lehetett jelentkezni. Új intézményként a Fouchet-reform létrehozta az egyetemeken belül a kétéves egyetemi technológiai intézeteket.

Célkitűzések

A felsőoktatásnak három, a Langevin—Wallon-féle terv által definiált követelményt kell kielégítenie:

1. Szakképesítést nyújtó képzés. A felsőoktatás szakmát ad minden hallgató kezébe, és így olyan káderetet nevel az országnak, amilyenekre annak szüksége van. Igaz, a szakmai képesítés, kezdve a szakmunkástól egészen az államdoktorátussal rendelkezőig, egységes folyamatot alkot. De lehetséges az is, hogy az érettségi vagy az azt helyettesítő vizsgák után az egyetemeken több év alatt (legalább négy év alatt) megszerezhető összes szakképesítést a felsőoktatás illetékessége alá tartozónak tekintsük.

Azok a személyek, akik megszerezték ezt a szakképesítést, a különféle munkaterületek különböző szintjein dolgoznak. Különféle funkciókat töltenek be: a termelésben (nevezetesen a tervezésben, a döntésben és az ellenőrzésben), a tudományos kutatásokban és alkalmazásukban; az oktatás, az

irányítás és az igazgatás, valamint a kereskedelmi élet területén stb.

Ahogy a szakmai képzés kötelező alsó fokán, úgy a felső fokon is a fő hangsúly az általános képzésen van; a specializálódás ennek csak egyik eredménye. Az egész felsőoktatást úgy kell átalakítani, hogy valamennyi hallgatóban kialakítsa a megújulásra való képességet, amelyre egész életében szüksége lesz.

2. Tudományos kutatás. A felsőoktatás igen jelentős mértékben részt vesz egyfelől a tudományok fejlesztésében, másfelől a tudományos kutatók képzésében.

3. A kultúra terjesztése. Valamennyi egyetemi intézményben permanens oktatás folyik. A permanens oktatás imperativusa nem csupán a gazdasági szakemberekre érvényes, hanem a tanárokra, orvosokra stb. is, akiknek számára az ismeretek korszerűsítéséhez rendszeresen kell megteremteni a szükséges feltételeket. Általánosságban *valamennyi dolgozó* számára biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy a felsőoktatásba bekapcsolódhasson, vagy oda visszatérjen minden szinten és minden ágazatban, nem csupán továbbképzési tanfolyamra, hanem teljes oktatási ciklusok idejére is. A munkásosztályt és a dolgozó parasztságot ebben a tekintetben bátorítani kell, helyzetét meg kell könnyíteni.

Hatékony felsőoktatási rendszer kialakítása tehát az egész lakosság szempontjából igen fontos.

A permanens képzésben való közreműködés egyik aspektusa az, hogy az egyetemek részt vesznek a jó értelemben vett ismeretterjesztő munkában, a tájékoztatásban, amely bizosítékot nyújt, és lehetővé teszi a tömegek számára nem csupán annak jobb megértését, hogy a modern világban milyen szerepet játszanak a tudományok és művészetek, hanem azt is, hogy részt vehessenek a haladásért kifejtett erőfeszítésekben.

A felsőoktatás egyetlen területen sem korlátozódhat csupán egy szakma oktatására.

A munkában végbemenő gyors változások törvénye még inkább érvényesül az alacsonyabb szintű kvalifikációnál. Annak a szükségessége, hogy valaki egy bizonyos szakma birtokában élete során esetleg annak meghaladására és egy vagy több új szakma elsajátítására képes legyen, ugyanúgy érvényes a tanárokra, orvosokra, építészekre, mint a mérnökökre és a felsőfokú technikusokra.

A felsőoktatás minden esetben a műveltség oktatása lesz, amely a gondolkodást formálja majd: módszerekre oktat s egyszersmind egy konkrét terület ismeretére, bátorítja a gondolkodást, a kezdeményezést, a tudományos kutatást. Ezeknek az intézményeknek aranyszabálya lesz, hogy tanulóik a specializációt csak alapos és általános műveltséggel egyetemben sajátítsák el. Ezt a szabályt már most alkalmazni kellene.

Valamennyi fokozatot (l. lejjebb a ciklusokat) a legtágabb értelemben vett általános műveltség (humanista és metodológiai műveltség), a választott tudományágban megszerzett általános képzettség, valamint az illető tudományág specializált és technikai elsajátításának egyensúlya határozza meg.

Valamennyi fokozat meghatározott képzési időtartamnak felel meg (pl. a licenciátus az érettségi után négy év). A legmagasabb fokozatok nagyobb specializációt igényelnek. A korai specializáció, amely a gaulle-ista reform alapján az első irodalmi ciklust érinti (DUEL*), ellentmond minden demokratikus szellemű reform koncepciójának.

* Diplôme universitaire d'études littéraires — irodalmi tanulmányokról egyetemi diploma

Az elmélet és a gyakorlat egysége

Az elmélet és a gyakorlat dialektikus egysége valamennyi oktatási intézmény alapszabálya. Ez az alapszabály a különböző ágazatokban különféleképpen realizálódik majd: a jövendő tanárok saját pedagógiai képzésüket szem előtt tartó tevékenysége, a jövendő orvosok és egyéb egészségügyi pályát választott személyek részvétele a kórházi munkában, a technikusok és mérnökök számára biztosított különféle eszközök, amelyek segítségével részt vehetnek a termelésben, és sok más módszer. A gyakorlat momentumai szervesen beépülnek a képzés egységes folyamatába.

Természetesen gyakorlati képzés sem létezhet elméleti nélkül.

Az oktatás és a tudományos kutatás egysége

A felsőoktatás tartalmának, formájának és módszereinek szüntelenül harmóniában kell lenniük az élő tudományok legfrissebb fejlődési eredményeivel, a gazdasági fejlődéssel és a társadalmi élet egyéb területeivel.

Ez nem jelenti azt, hogy elegendő a tantervhez pusztán hozzáadni a felfedezéseknek és a találmányoknak megfelelő fejezeteket. Az élő tudományoknak integrálódniuk kell az oktatási folyamatba, s ezért szükséges az oktatásban a tanterveket és oktatási módszereket újragondolva, újraértékelni és újból szerkeszteni a megismerés mozgásából adódó követelményeknek megfelelően.

A felsőoktatást a megelőző oktatási formáktól az a sajátosság különbözteti meg, hogy valamennyi szinten és megfelelő formák között elválaszthatatlan

tatlan az oktatók és hallgatók effektív kutatómunkájától. Azok az intézkedések vagy tervezetek, amelyek az egyes tanárok tanítási idejét növelni akarják, és az egyetemeket meg akarják fosztani a tudományos kutatás feltételeitől, haladásellenesek.

Még veszélyesebbek azok a tendenciák, amelyeket a caeni eszmecserén megerősítettek (1966 novemberében). Ezen az eszmecserén kifejezésre jutott, hogy milyen érdekei fűződnek az állammonopolista kapitalizmusnak a tudományos kutatás fejlesztéséhez. A kapitalisták szempontjából a kérdés úgy merül fel, hogy a Marx által „általános munkának" nevezett egység, vagyis az „egész tudományos munka... valamennyi felfedezés és találmány" felhasználásával hogyan növelhetnék profitjukat. Ennek érdekében az egyetemeken és a Tudományos Kutatás Állami Központjában végzett tudományos munkát az állam közvetlenül a monopóliumok rendelkezésére bocsátja.

Az állam azon fáradozik, hogy a tudományos kutatás és a kutatóképzés felé az oktatók és hallgatók egy kis részét orientálja csupán, míg a hallgatók nagy tömegeit gyorsan és a lehető legkisebb költséggel, az élő tudományokkal való minden reális kapcsolattól megfosztva képezik középiskolai tanárokká, felsőfokú technikusokká, mérnökökké stb. Világos, hogy a monopóliumok a „felsőoktatás és a tudományos kutatás összekapcsolásán" egészen mást értenek, mint a demokratikus szellemben gondolkodók. A demokrácia elvét csupán az oktatás egyetlen töredékében akarják alkalmazni (a miniszter szavaival élve: a „valóságos felsőoktatásban"), kizárólag az élcsoportok számára fenntartva; e „királyi út" megjavításának érdekében egyébként hasznos javaslatok és intézkedések születhetnek. De a demokratikus szellemben gondolkodók szerint valamennyi felsőoktatási intézmény felsőfokú, beleértve azokat is, amelyek technikusokat, mérnököket, alacsonyabb fokozattal rendel-

kező tanárokat képeznek: ezen intézmények mindegyikének összeköttetésben kell állnia a tudományos kutatással; a nemzet érdekében és az egyetemek jövője érdekében a diákság egész tömegének minőségi oktatásban kell részesülnie.

Tagadhatatlan, hogy ma ellentmondás van a tömeg és a minőség fogalma között. De ez az ellentmondás csak a hatalmon levő politikai irányzatok függvényeként létezik. Ez arra vezet, hogy egyrészt Franciaország hiányt szenved szakképzett munkaerőben, másrészt még arra is képtelen, hogy a diákság nagyon is korlátozott növekedésével szembenézzen. Új intézetek felállítására és új felszerelésére, a tanári kar létszámának növelésére és továbbképzésére, a tantervek és módszerek átalakítására, a tudományos kutatás fejlesztésére vonatkozó javaslataink lehetővé teszik az ellentmondás megoldását.

Az igazi demokráciában az intézetek felszerelését, a tanárok pályafutását, a diákok idejének jó kihasználását abban az értelemben alakítják, hogy nem létezhet felsőoktatás tudományos kutatás nélkül. E nélkül nem a fejlődő tudományok oktatása valósul meg, hanem csak egy teljesen dogmatikus oktatás.

1. A felsőoktatásban működő összes tanárok feladatai között a tudományos kutatás lényegbe vágó tevékenységet kell hogy jelentsen, amelyhez a szükséges időt és a szükséges eszközöket biztosítani fogjuk. A felsőoktatásban az állások létesítését nemcsak az oktatás szükségleteinek függvényeként, hanem a tudományos kutatócsoportok felállításának függvényeként kell eldönteni.

A pályázatok és a vizsgák módszerét, a tanárok alkalmazását és előmenetelét a felsőoktatásban felül kell vizsgálni, hogy többé ne késleltethesse a tudományos kutatómunkában való valóságos részvételüket.

2. Valamennyi felsőoktatási intézmény tudományos kutatási központ lesz. Rendelkezésére áll-

nak majd törvényes és anyagi eszközök ahhoz, hogy ténylegesen részt vehessen a fejlődésben, és így egyben biztosítani tudja az oktatás szükséges minőségi színvonalát is. Mindez alapvető átalakításokat eredményez.

3. A tanterveket úgy alkotják meg, hogy azok előkészíthessék és ösztönözzék a hallgatókat a tudományos kutatómunkákban való részvételre. Ezek a tervek intézményenként, az illető intézményekben folyó kutatásoktól függően módosulhatnak.

Az egyetem, a gazdasági élet és a tudományos kutatások kapcsolata

A felsőoktatás és a gazdasági élet közötti kapcsolatok a haladás feltételei.

Ez egyrészt abból következik, hogy a tudományos felfedezések és újítások a termelőerők fejlődésében új jelentőségre tettek szert, másrészt pedig korunk tudományos kutatásainak jellegéből.

Ebből a három aspektusból (alapkutatás, alkalmazott kutatás, fejlesztési kutatás), amelyek egyre szorosabb kapcsolatban vannak egymással, látható, hogy a kutatás a termelés fejlődésének (ipari és mezőgazdasági fejlődésének) a tényezője, a lakosság számára a haladás tényezője, és a nemzeti önállóság tényezője. Viszont a tudományos fejlődés is igen nagy mértékben függ a termelőerők fejlettségének általános színvonalától, nevezetesen a technikai színvonaltól és az anyagi, valamint emberi eszközök bőségétől.

A tudományos kutatás fejlesztésének megszervezése igen komplex feladat. A problémákat nem lehet csak technikai szempontból megoldani. Megoldásuk azoktól a választásoktól függ, amelyek végső fokon az állam jellegéhez és politikájához kapcsolódnak. A de-

mokratikus Franciaországnak igazi nemzeti tudományos élettel kell rendelkeznie.

A vasipar, a villamos ipar, a vegyipar nagy monopóliumainak államosítása, az államapparátus demokratizálódása alapján találjuk majd meg a felsőoktatással kapcsolatos valamennyi probléma megoldásának módját. Egészen új feltételek lesznek szükségesek ahhoz, hogy létrejöhessen az együttműködés az egyetemek és minisztériumok vagy olyan szervezetek között, amelyek a különféle speciális intézeteknek megfelelő képzést szabályozzák, a program kidolgozása, bevezetése, a gyakorlati képzés megszervezése, a termelés specialistáinak részvétele, a szükségletekre való orientáció tekintetében.

A tudományos kutatás megszervezésének kérdésével a Francia Kommunista Párt egy másik dokumentuma foglalkozik majd. Ez a tervezet az egyetemek és az államosított ipar közötti termékeny kapcsolatok kiépítésének lehetőségeit a felsőoktatás és a tudományos kutatás közötti szoros kapcsolattal egyidejűleg vizsgálja. A tudományos kutatás országos szintű tervezése, mely összehangolt akciók (nehéz problémák) tervezése, elengedhetetlenül szükséges a nagy választások kibontásához és működésbe lépéséhez; egy olyan szervezet, mint a Tudományos Kutatás Állami Központja (CNRS), demokratikus alapon megújított formájában hivatottnak látszik ezen küldetés betöltésére. De a tervszerűen működő szektor mellett, amely a gazdasági élet és a tudományos potenciál szükségletei által megkövetelt irányban támogatja a fejlődést, léteznie kell egy olyan szektornak is, amely a különféle tudományágak fejlődésében függetlenebb és gyorsabb utat követ. E szektor feladatait jórészt az egyetemnek kellene betöltenie, s e célból meg kellene kapnia a szükséges anyagi és szervezeti eszközöket, különösképpen ki kellene fejleszteni az egyetemi kutatási csoportokat, hogy eleget tehessen a feladatainak.

Az egyetemnek minden körülmények között részt kellene vennie a tervezésben vagy az összehangolásban szerepet játszó szervezeteknél az opciók meghatározásában éppen úgy, ahogy ezen opciók realizálásában is.

Tanulmányozni kellene azt a szerepet is, amelyet az egyetemek a vidék fejlesztésében betöltenek.

A bővítés távlatai

A felsőoktatás tervszerűsítése komplex feladat. A fejlődést valamennyi aspektusával együtt figyelembe kell venni. A gazdasági élet szükségleteinek előrelátása alapvetően fontos. De az egyén humanista formálása sem elhanyagolható szempont. Sokszor nem lesz könnyű majd megoldani azokat a nehézségeket, amelyek ebből a kettős követelményből fakadnak. Feltételezhetjük ugyan, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium és egyéb speciális intézetek érdekelt szervei által végzett alapos kutatások alapján globálisan megállapítható a felsőoktatásban részesülők aránya az ország szükségleteinek megfelelően, de a különféle ágazatok közti megoszlás nehézségeket támaszt.

Általános értelemben véve a felsőoktatás a bővítés felé tendál:

1. A társadalmi és gazdasági élet új szükségleteit ki kell elégíteni. A reform alkalmazásának legalábbis az első tíz évében létszámnövekedés jöhet csak számításba, nem pedig csökkentés: az oktatás csaknem valamennyi területén Franciaország a szükségesnél jóval kevesebb diákkal rendelkezik. A leglényegesebb feladat tehát az, hogy rövid idő alatt és a lehető legjobb módszerekkel nagyszámú szakembert képezzünk. Az az elképzelés, amely mérnö-

keink számát kívánná megkétszerezni vagy megháromszorozni — tekintettel arra, hogy jelenleg mérnökhiány van —, viszonylag nem is volna nagyravágyó; de most a felsőfokú technikusok számát kellene sokkal gyorsabb ütemben növelni, hiszen sürgető a szükséglet tömeges képzésükre.* Aggodalomra ad okot az is, hogy valamennyi tudományágban képzett oktatók hiányával küszködünk; az oktatás demokratikus reformja csak akkor lesz megfelelő, ha rövid idő alatt mintegy tízezer új oktató hagyja el az egyetemeket.

2. A demográfiai hullám és még inkább az iskolakötelezettség időtartamának meghosszabbítása, a kötelező oktatás színvonalának emelése jótékony hatást gyakorol a felsőoktatásra. Ily módon ugyanis megtalálja azokat az emberi forrásokat, amelyek az ország káderszükségletének kielégítéséhez nélkülözhetetlenek.

3. A felsőfokú képzés teljes átcsoportosítása, többek között a felsőfokú műszaki képzés, valamint a pedagógusképzés átcsoportosítása, legalábbis a kezdeti időszakban, tovább duzzasztja az egyetemeket.

A tömeges felsőoktatás koncepciójától eltérő valamennyi álláspont irreális vagy malthuziánus. (A tömeges felsőoktatás egyfelől azt jelenti, hogy a hallgatók a lakosság valamennyi rétegéből kerülnek ki, másfelől pedig a felsőoktatás a hallgatók egyre szélesebb tömegeit érinti.)

Kiszámíthatjuk, hogy ha a Franciaországban képzett mérnökök számának arányos növekedése évenként 7% volna, akkor alig egy évszázad múlva Franciaország aktív lakossága teljes egészében mérnökökből állna. Semmi sem késztet bennünket

* A Szovjetunió iparában jelenleg egy mérnökre két technikus jut; ez az arány 1970-re előreláthatólag úgy változik, hogy egy mérnökre három-négy technikus jut majd. *(A dokumentum szerzőinek jegyzete)*

olyan perspektíva elutasítására, amelynek megfelelően a XXI. század második felére a lakosság eléri a legmagasabb képzettségi szintet.

A felsőoktatásnak tehát az állandó bővítéshez kell alkalmazkodnia. (Egyúttal a bővítés változó üteméhez is.)

A struktúrák átalakítása

Veszélyes lenne azt feltételezni, hogy fennálló egyetemeink már elérték az optimális fejlettségi színvonalat.

A jelenlegi helyzetben különösen súlyos veszélyt jelent ez a felfogás.

Igazi reform nem elégedhet meg néhány másodrendű változtatással és kiegészítéssel, és nem állhat meg a felsőoktatási intézmények jelenlegi formáinál.

Az egész struktúra alapvető megváltoztatását kell célul kitűznie:

a) a létszámnövekedés arányában;

b) a tudományok és a technika fejlődésének megfelelően; ez azt jelenti, hogy a már megszerzett ismeretek helyet kapjanak a felsőoktatásban, a felsőoktatás pedig teljes egészében adaptálódjék ennek a fejlődésnek a jellegzetességeihez.

Így jutunk el a nagyburzsoázia igen korlátozott, liberális egyetemfelfogásától a demokratikus egyetem elvéig, amely megfelel a demokratizálás és a korszerűsítés általános elveinek, ahogy ezt fentebb már vázoltuk.

Az államosított oktatáshoz tartozó felsőoktatási intézmények a Közoktatási Minisztériumtól függnek majd, és kialakítják szükséges kapcsolataikat a tervezés és a tudományos kutatás szerveivel.

Az egyetem irányítása demokratikus lesz. Az *egyetemi tanács* tagjainak egyharmadát az egyetemi személyzet egészének választott képviselői fogják alkotni (valamennyi kategóriába tartozó oktatók, kutatók, technikai, adminisztrációs és könyvtári személyzet stb.); a másik harmadot az egyetemi hallgatók választott képviselői teszik ki; a fennmaradó harmadik részt pedig az állam által kinevezett képviselők (a közoktatásügyi és egyéb szervek irányító központjainak képviselői) és a különféle szakmai ágazatok választott vagy kijelölt küldöttei (gyárak, munkásszervezetek, helyi szervezetek) alkotják.

Az akadémiai rektort a tanács választotta személyiség váltja fel (az *egyetem elnöke*). A tanács irodát hozhat létre, és bizottságokkal veheti körül magát.

Az egyetemi tanács a jelenleginél sokkal szélesebb hatáskörrel rendelkezik majd.

Az egyetemek nagyfokú önállósága főleg a gazdálkodás, a tanterv meghatározása, a tanári testület kinevezése terén érvényesül. Mindamellett a tanterv összeállításában az összes egyetemre érvényes általános szabályzatot is figyelembe kell venni, a tanári testület megválasztása során pedig az állami szinten megszabott kritériumokat is; szem előtt kell tartani azt a szempontot is, hogy a különféle kategóriákba tartozó oktatók átmehessenek egyik egyetemről a másikra. (L. később a felsőoktatásban működő oktatókról szóló fejezetet.)

Valamennyi egyetem számára biztosítjuk majd a szükséges személyi és anyagi feltételeket. Ebből a

szempontból igen fontos a megfelelő modern adminisztrációs apparátus kialakítása. Újfajta alkalmazottak kinevezése lesz szükséges (adminisztrátorok, könyvtári személyzet, egyetemi technikusok és mérnökök stb.), speciális képzésükhöz a szükséges feltételeket tanulmányozzuk és kidolgozzuk. A tanári testületet lehetőleg teljesen fel kell menteni az adminisztrációs teendők terhe alól. A modern információs és kommunikációs eszközöket a felsőoktatás szolgálatába állítjuk, beleértve az elektronikus módszerekkel történő dokumentációt és a távprognózist is.

Átcsoportosítás

1. Az egyetemek, a főiskolák és előkészítő osztályaik (a katonai iskolák is), a tanárképző intézetek, az egyetemi technológiai intézetek és valamennyi felső oktatási intézmény átcsoportosítása a Közoktatásügyi Minisztérium felsőoktatási irányításának keretében, új, egységes rendszer szerint történik.

2. Valamennyi egyetem — az adott földrajzi és gazdasági keretek között — szerteágazó, rugalmas, koordinált egységet alkot, amelyet a következő tényezők határoznak meg:

— a hozzá tartozó intézmények száma és természete;

— országos és regionális szerepe (nemzetközi szerepe is);

— a felelősség, amely rá hárul az adminisztráció és az igazgatás, a tanterv, a tudományos kutatócsoportok felállítása és a fokozatok odaítélése szempontjából.

3. Az egyetemek és karok mereven elkülönülő szerkezete helyébe olyan rugalmas struktúrák lépnek, amelyek lehetővé teszik a fejlődésnek megfe-

lelő átcsoportosításokat, egyesüléseket, szem előtt tartva az integráció és specializáció kettős folyamatát:

— az oktatásban csoportokat* szerveznek; egy csoport az azonos vagy az ugyanabba a családba tartozó tudományágak különböző szintjeit foglalja magában (vertikális struktúra);

— a tudományos kutatás az egyetemek kezdeményezésére alakított kutatóintézetekben valósul meg. A kutatóintézetek és a csoportok összekapcsolódhatnak, vagy különállók lesznek, ezt esete válogatja; az intézetek jellege változhat. Sok intézmény pluridiszciplináris lesz.

4. A *„nagy iskolák"***, tanárképző intézetek, technológiai intézetek stb. és *az egyetemek közötti különbségek* el fognak tűnni. Ezek az intézmények *felső iskolák* lesznek, és szervesen az egyetemekhez tartoznak, az egyetemi tanácsoktól függenek majd, amelynek megválasztásában maguk is részt vesznek, oktatószemélyzetük az egyetemi testülethez fog tartozni (néhány oktatójuk megbízott előadói státusban is lehet), bizonyos előadásokat közvetlenül az egyetemi csoport oktatói tartanának hallgatóiknak (együtt más hallgatókkal), tanáraik és hallgatóik részt vehetnek a kutatóintézetek munkájában; ezekben az iskolákban a különféle szintek egymásutánja megfelel majd az egész felsőoktatás ciklusainak; a tanulmányi idő sehol nem lesz kevesebb négy évnél; a felvételre csak az orientációs és az előkészítő ciklusban a többi jelentkezővel együtt eltöltött legalább egy év után kerül sor; az egyetemi fokozatokat csak az egyetem felelősségé-

* Département; a magyarban csoportnak, tanszéki csoportnak felel meg

** Les grandes écoles — a „nagy iskolák", mint az École Normale Supérieure vagy az École Polytechnique, melyek az egyetemek mellett maguk is képzik hallgatóikat, akiket versenyvizsgával vesznek fel

nek terhére adhatják ki (fenntartva bizonyos állami szabályozás és az állami ellenőrzés lehetőségét, főként a tanárképzést illetően). Az egészében átalakított egység keretében semmi akadálya nem lehet annak, hogy a különféle felső iskolák megtartsák sajátos jellegüket.

A felső iskolák között működő tanárképző intézetek *pedagógiai intézetek* lesznek, hiszen egyszerre feladatuk a pedagógiai kutatás és a pedagógusképzés (l. a következő fejezetet).

Az eddig karokhoz kötött bizonyos tanulmányok (orvosi kar, közgazdaságtan stb.) beilleszthetők akár a főiskolák, akár a csoportok kereteibe. Új létesítmények és újfajta kezdeményezések lehetségesek.

A felsőoktatási intézményeknek az egyetemeken belül történő újjászervezése a demokratizálás és a korszerűsítés lényeges momentuma:

1. A szelekció, mely most nagyrészt a „nagy iskolák" előkészítő osztályaiba való felvételnél megy végbe, ehelyett az egyetemen történik majd, ahol megszervezzük a valódi pályaválasztási orientálást valamennyi hallgató számára.

2. Az előkészítő osztályok, valamint bizonyos „nagy iskolák" sajátosságának megőrzése mellett szükséges, hogy valamennyi hallgató kapcsolatba kerülhessen az élő tudományokkal, felkészülhessen a tudományos kutatásra; elég ehhez, ha leküzdjük az egyes oktatási folyamatok egyik esetben kizárólag technikai, másik esetben kizárólag teoretikus jellegét, és megvalósítjuk a vitathatatlanul szükséges koordinációt; nem kívánatos az sem, hogy a tanulókat rögtön az érettségi után egymástól nagyon különböző, egymással mindenfajta kontaktust nélkülöző oktatási szisztémák szerint osszuk fel.

3. Az úgynevezett „nagy iskolák" a munka technikai megosztásának és a megismerési struktúráknak ma már elavult koncepciója alapján jöttek létre. Az azóta végbement változás a társadalmi

irányításra való felkészítés privilégiumát biztosította egyes „nagy iskolák" részére. Ezt a helyzetet nem tarthatjuk fenn sokáig veszélytelenül.

Megjegyzés: Ahogy fentebb már megjegyeztük, a demokratikus reform nem téveszti össze a „nagy iskolákat" a nagy *közintézményekkel*, ez utóbbiakat fenntartja és továbbfejleszti.

4. Az egyetem elnöke

	egyetemi személyzet	költségvetési és szakágazatok	hallgatók
egyetemi tanács	oktatási csoportok	kutató-intézetek	szakképzést adó iskolák és intézmények

5. A felsőoktatási intézetekben az oktatás három ciklusban folyik majd:

a) Előkészítő, orientációs és szakváltoztatásra lehetőséget adó ciklus.

b) Licenciátus-ciklus: kétirányú alapvető orientációval; szakképesítési licenciátus (oktatás, technika, adminisztráció stb.), egy tudományág alapismereteinek licenciátusa. Ez a kétféle tájékozódás nem válik élesen külön; a második ciklus minden ágazatában bizonyos fokig összefonódnak majd a szakképesítést és az alapismereteket adó oktatási folyamatok. Hiszen ugyanarról a szintről van szó. Nincs választófal, nincs „királyi út"! Valóságos ozmózis jöhet így létre a szakképesítést nyújtó intézmények és a csoportokból álló egyetemek között. A szakképesítő licenciátusi címet elnyert hallgatók előtt mindig nyitva áll az út arra, hogy tanulmányaikat a harmadik ciklusban folytassák. (Példa: oktatói licenciátust elnyert hallgatók látogathatják a harmadik ciklus pedagógiai tudományos intézeteit vagy egyéb kutatóintézeteket; technikusok részt vehetnek a tudományos kutatóintézetek mun-

kájában, miközben egy csoport vagy egy főiskola harmadik ciklusa mérnököket képez stb.)

c) Specializáló ciklus (specializált felsőoktatás), amely a szakmai tudás elmélyítése felé orientál (például: mérnökök, orvosok, közgazdászok), vagy a tudományos kutatókat és a felsőoktatás oktató-kutatóit képezi. A kétféle tájékozódás között semmiféle merev határ nincsen, a mérnökök, orvosok, közgazdászok is elsajátítják a kutatáshoz szükséges ismereteket.

Az első két ciklus oktatási időtartama elvileg két-két év lesz; a specializáló ciklus oktatási időtartama változó lesz. (Két, három, sőt négy év is lehet.)

6. Az egyes intézmények jellegének megfelelő testületi vezetés alakítandó ki a csoportokban, kutatóintézetekben, a főiskolákon és a pedagógiai intézetekben. Az intézmények egész személyzetéből és a diákok köréből kerülnek ki a testületi vezetésben részt vevő választott képviselők.

Interdiszciplináris oktatási csoportok alakíthatók az azonos szinthez tartozó oktatási folyamatok összehangolására és egy-egy vizsga előkészítésére (horizontális struktúra). Ezen a szinten a tantervek összehangolásában és elbírálásában, az orientáció és az ismeretek ellenőrzése problémáinak tanulmányozásában, a feladatok összehangolásában valamennyi kategóriába tartozó oktató és a hallgatók választott képviselői részt vehetnek.

A különféle intézmények programját az egyetemi tanácsok jóváhagyásával állítják össze olyan módon, hogy az oktatási csoportok szempontjából alapvető, közös momentumok valamennyi egyedi egység tervezetében is benne foglaltassanak.

7. A licenciátus típusainak sokfélesége feltételezi, hogy az egyetem keretén belül az elméleti és alkalmazott tudományok oktatási és kutatási formái között szerves egység alakuljon ki és fejlődjék.

A következőkben a javaslat ismerteti az átszervezés átmeneti formáit, az egyetemre való felkészítés új módozatait, az oktatás stílusára és a tanári kar képesítésére vonatkozó elképzeléseket. Idézzük az oktatás stílusára vonatkozó részt:

Az oktatás stílusa

Nem szabhatjuk meg az egyetemek munkastílusát. Ezt a fejlődésnek megfelelően az oktatók és a hallgatók kölcsönösen határozzák meg. Mindamellett van néhány olyan általános tendencia, amely az objektív szükségletekből és a tanárok és diákok kívánságaiból fakad. Egyik is, másik is az oktatási módszerek alapvető megváltoztatását követeli.

E tekintetben néhány javaslatot tehetünk:

1. Valódi egyensúly megteremtése az egyéni vagy csoportos szabad foglalkozás és a kötelező előadások vagy a gyakorlati foglalkozásokhoz szükséges idő között.

2. A nagyelőadások (ex cathedra, nagyelőadótermekben tartott) szerepének újraértékelése; ne tartsanak ezekből sokat; célunk lényeges összefogó szempontok tanítása, a látóhatár kiszélesítése, a figyelem felkeltése a tudományos kutatások iránt; a szemináriumok, alacsony létszámú osztályok és munkacsoportok megszervezése, a két forma kombinálása oly módon, hogy az a tanárok és a diákok egyéni tevékenységét elősegítse.

3. A hallgatóktól aktivitást követelő oktatás fejlesztése, akár dokumentációs, akár valódi kutatómunkát végeznek a hallgatók, a legkülönfélébb formákban. Ezek a formák lehetnek: művek kritikai elemzése; üzem- és iskolalátogatás; viták, beszámolók, tervek, laboratóriumi munka, kisebb tanulmányok, általános tájékozódás (az információs esz-

közök racionális felhasználásával; könyvek, sokszorosítóeszközök, audio-vizuális eszközök). Ez az oktatási módszer a tanárok igen aktív részvételét is megköveteli, tehát az oktatószemélyzet létszámarányát is jelentős mértékben meg kell javítani.

4. A csoportmunka fejlesztése nem csupán a gyakorlati foglalkozások során, hanem a tervkészítésben, dolgozatok, kis tanulmányok megírásában és a gyakorlás alatt is.

5. Már az első szinttől kezdve választhatók bizonyos stúdiumok, amelyek a tanulók különféle képességeinek felelnek meg, és a későbbi specializálódásban segítenek; e célból kell kifejleszteni az orientációs és a licenciátus-ciklusban a tanulóköröket.

6. A gyakorlati foglalkozások átszervezése; jól előkészített és önmagában egységes, a képzés egészével összefüggő gyakorlati foglalkozásokat kell kialakítanunk, amelyeket nagy létszámú személyzet ellenőriz, és amelyeket megfelelő mennyiségű korszerű eszközzel látnak el.

7. Az ismeretek állandó ellenőrzésének gondja, amely lehetővé teszi, hogy a hallgatóknál tapasztalt nehézségek tekintetbevételével módosítsák az oktatást, és a hallgatóknak egyénenként nyújtsanak segítséget, miközben rendszeres erőfeszítéseket követelnek tőlük.

8. Lehetőséget kell teremteni arra, hogy azoknak a hallgatóknak, akik különlegesen tehetségesek a tudományos kutatások terén, *különleges munkaterveket dolgozzanak ki*, és a segítség egyéb formáit is biztosítsák.

9. A pedagógiai kutatás szisztematikus fejlesztése és eredményeinek alkalmazása a felsőoktatásban.

Jóllehet fontos, hogy már most harcoljunk ezekért a lehetséges javításokért, ennek a rendeletnek a gondolatai igazán csak egy egységes, permanensnek felfogott reform, a szakadatlan tökéletesítés keretében valósulhatnak meg.

WALDECK ROCHET

1968 MÁJUS-JÚNIUSÁNAK TANULSÁGAI

Waldeck Rochet, a Francia Kommunista Párt főtitkára „1968 május-júniusának tanulságai" c. kis könyvében foglalta össze ennek az időszaknak főbb eseményeit, és elemezte őket a Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága, illetve Politikai Irodája határozatának fényében. Waldeck Rochet könyvéből azokat a részleteket közöljük, amelyek mindenekelőtt a diákmegmozdulásokkal foglalkoznak.*

Az egyetemisták mozgalma és mozgalmuk iránya

Időrendben az egyetemista mozgalom indította el a május-júniusi hónap heves politikai tevékenységének időszakát. Ennek a mozgalomnak kettős aspektusa volt. Egyfelől mélységes és jogos elégedetlenség megnyilvánulása és eredménye volt, amely iránt a Francia Kommunista Párt mindenkor megértést, együttérzést és szolidaritást tanúsított, hangsúlyozva természetes konvergenciáját a munkások harcával. Másfelől az elégedetlenséget elejétől fogva kihasználták a felelőtlen és zavaros elemek által irányított szélsőbaloldali csoportok.

Az egyetemisták mozgalma a francia egyetem

* Les enseignements de mai—juin 1968. Párizs, 1968

válságának súlyosságát és az alapvető reform szükségességét mutatta meg.

Eddig a kommunista párt nem elhanyagolható befolyást gyakorolt az egyetemista körökre, de ezt olyan hiányosság jellemezte, melynek negatív hatását megérezte a diákmozgalom.

Pedig a kommunista párt régóta foglalkozott az egyetem reformjával. Huszonöt éve, 1943 szeptemberében, a megszállás komor éjszakájában részletes szöveget terjesztett az Ellenállás Nemzeti Tanácsa elé, melynek „A francia oktatási politika vázlata" címet adta. Ez a javaslat a francia oktatás teljes átalakítására és modernizálására irányult.

A felszabaduláskor a hivatalos oktatási reformbizottságot két kommunista professzor irányította: Paul Langevin és Henri Wallon. A bizottság 1947-ben terjesztette be jelentését, mely a francia oktatás radikális megújításának és demokratizálásának valóságos chartája volt. Több mint húsz év telt el azóta. Semmit nem alkalmaztak belőle, sem „a harmadik erő" miniszterei 1947 és 1958 között, sem a gaulle-ista kormány 1958 óta.

A kommunista párt a maga részéről folytatta kutató- és alkotómunkáját. Néhány hónapja tárta a nyilvánosság elé az oktatás átszervezésének teljes és részletes programját, amely egyaránt vonatkozott szerkezeti fölépítésére és a beiskolázásra, tanterveire és módszereire.

Mindenekelőtt: az egyetemi oktatás a beiskolázás szempontjából nem demokratikus. Jóllehet a munkások és parasztok alkotják a lakosság többségét, az egyetemisták számának mégiscsak alig 12%-át teszik ki.

Az oktatás szervezésében és igazgatásában való minden részvételt megtagadtak az egyetemistáktól. A gaulle-izmus távol tartotta őket az egyetemi intézmények közös irányításától. Természetes tehát, hogy követelték az egyetemek igazgatásában való részvétel jogát.

Az egyetemistákat nyugtalanítja a munkanélküliség és az elhelyezkedési lehetőségek hiánya.

Az egyetemistákat joggal izgatja az oktatás alkalmazkodni nem tudása és a pedagógiai módszerek elmeszesedése, melyhez hozzájárul még az oktatószemélyzet és az -eszközök hiánya is.

Éppen ezért az egyetemista mozgalom önmagában véve olyan irányban halad, olyan ösztönzéseknek engedelmeskedik, melyek egybeesnek a demokrácia harcaival és a demokraták céljaival. Az egyetemisták az egyetem megújításának problémáit gyakran nagyon érdekes módon vetették föl.

Mi együtt haladunk az egyetemi ifjúság tömegével, mert tudjuk, hogy olyan ifjúságról van szó, mely el akarja kötelezni magát, olyan ifjúságról, mely valódi demokratikus lehetőséget rejt magában.

Ugyanakkor ez az egyetemi ifjúság, mely polgári vagy kispolgári környezetből származik, nem helyezkedik egy csapásra a munkásosztály álláspontjára. Még amikor a reakciós egyetemi struktúrát vitatja, és a legtöbbször osztályszellemtől átitatott oktatást bírálja, akkor is könnyen enged az opportunizmus kísértésének, különösen szélsőbaloldali változatának.

Hogy megértsük, ami történt, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyetemi ifjúság társadalmi összetételét, és erre vonatkozólag nem tarthatjuk elévültnek a tudományos szocializmus klasszikusainak a tanításait. Marx és Lenin számtalanszor óvtak a kispolgárság, különösen az entellektüel kispolgárság frázisra és anarchista, álromantikus és szélsőséges forradalmár pózolásra való hajlamától.

Így már érthetővé válik, hogy az anarchiát, a maoizmust, a trockizmust és a „guevarizmust" követelő csoportok, jóllehet kevés hívet számlálnak, mégis az egyetemisták ezreit tudták demagóg álláspontjuk követésére rávenni.

A kormány arra törekedett, hogy szisztematiku-

san kiprovokálja az egyetemisták elkeseredését, például azzal, hogy a rendőrséggel elfoglaltatta a Sorbonne-t, és megakadályozta a tüntetéseket, és hogy ezzel előidézze az erőszak láncreakcióját, melytől azt várta, hogy borzalmat és ellenszenvet kelt a lakosság széles rétegeiben, akik aztán a megváltó államhatalom felé fordulnának.

Így jutottunk el a látványos gépkocsibarikádokig, melyeket fölgyújtottak. Ezek az egyetemista mozgalom számára eredménytelen és zűrzavaros éjszakák semmiféle nyugtalanságot nem tudtak okozni a gaulle-ista rendszernek. Éppen ellenkezőleg: mozgásba hozták a „félelmet keltő gépezetet".

Van egy régi bölcs mondás, mely a vétkes megtalálására azt ajánlja, keressük meg, kinek van haszna a gonosztettből. A munkásosztály fájdalmas tapasztalatból tanulta meg, hogy milyen óriási szerepet játszott a provokáció a proletár- és demokratikus mozgalom történetében. Ma már tudjuk például, hogy a XIX. század anarchista mozgalmába mennyire beférkőzött a rendőrség. Hitler is a Reichstagot fölgyújtatva — majd a kommunistákat vádolva érte — választatta meg magát 1933-ban.

Ahhoz, hogy a rend helyreállítójaként és megváltóként jelentkezhessék, a gaulle-ista államhatalomnak szüksége volt a barikádtüzekre, melyeket a politikai tapasztalattal nem rendelkező fiatalemberek gyújtottak, akiket annyi gyanús elem vett közre és vezetett félre.

A francia munkásmozgalom döntő tapasztalatot szerzett a közelmúltban a „baloldaliságról" és annak kártékony voltáról. Az összes szélsőbaloldali csoport, melyet az utóbbi időben az Egyesült Szocialista Párt (PSU) támogatott, abból a törekvésből született, hogy ártson a kommunista pártnak. Csak arra voltak jók, hogy kárt okozzanak a munkás- és demokratikus mozgalomnak.

A Francia Kommunista Párt emlékezetébe idézte és emlékezetébe fogja idézni az egyetemistáknak,

akárcsak a munkásoknak, hogy a politikában, a valóságos tömegmozgalomban nem a frázis és a gesztus számít, hanem a cselekvés valóságos iránya, az a kérdés, hogy ilyen vagy olyan akció, ilyen vagy olyan vonal végső fokon kinek használ: a kizsákmányolóknak és a reakciós kormánynak-e vagy pedig a munkások és a demokrácia ügyének.

Az egyetemi hallgatók és oktatók java részének a közreműködésével folytatódnia kell a harcnak az egyetem demokratikus reformjáért, az állami költségvetés negyedrészének a közoktatás számára való megadásáért, a tanulmányi segélyért, mely szükség esetén lehetővé teszi az egyetemisták számára, hogy teljes időben tanuljanak, az elhelyezkedési lehetőségek biztosításáért az egyetemek és iskolák elhagyása után.

A kommunista párt teljes támogatásáról biztosítja ezt a harcot. Minden segítséget megad a Kommunista Diákok Szövetségének.

Harc a baloldaliság ellen

A kommunista párt tovább fogja folytatni a kétfrontos harcát: a jobboldali opportunizmus ellen és a baloldalinak nevezett opportunizmus ellen. A marxizmus minden torzítását vissza fogja utasítani.

A „balosok" azt hangoztatják, hogy a munkásosztály mindennapi szükségleteire és részleges követeléseire való törekvésnek már lejárt az ideje. A béremelésekért folyó harc szektáns megvetését terjesztik úton-útfélen, újra fölelevenítve a legártalmasabb jobboldali elméleteket, melyek a bérek és árak pokoli körforgásának a meséjét hirdetik.

A tapasztalat, ellenkezőleg, azt tanítja, hogy az egyes követelésekért folyó harc és ebben a harcban

elért sikerek növelik a tömegeknek a saját erejükbe vetett bizalmát, és fokozzák a munkásszervezetek tekintélyét.

Ez a harc a legjobb módja annak, hogy közös nyelvet találjunk a városi és falusi dolgozókkal, a középrétegek tagjaival, akik még a gaulle-izmus általános politikai hatása alatt állnak, de csalódottak és elégedetlenek a gaulle-izmus gazdasági és társadalmi politikájával.

Lenin azt mondta 1916-ban:

„Teljesen helytelen volna azt feltételezni, hogy ahhoz, hogy közvetlenül harcoljunk a szocialista forradalomért, elvethetjük vagy el kell vetnünk a reformokért folytatott harcot. A legcsekélyebb mértékben sem. Nem tudhatjuk, milyen gyorsan sikerül majd eredményt elérnünk, milyen gyorsan teszik lehetővé az objektív feltételek ennek a forradalomnak bekövetkezését. Támogatnunk kell minden olyan reformot, amely javít, valóban javít a tömegek gazdasági és politikai helyzetén."*

A „balosok" az erőszakos módszerek kizárólagos alkalmazását magasztalják, és nem takarékoskodnak a forradalmi frázisokkal. Egyáltalán nem veszik számításba az objektív feltételeket és a mozgalom fejlődési fokozatait, nem elemzik a valóságos helyzetet. Hajlandók minden kalandra, még ha olyan tragikusan kellene is végződnie, mint az a provokáció, amelybe az Indonéziai Kommunista Párt keveredett nemrégiben.

„Üres frázis", „pofacsattogtatás a forradalmi szellem helyett", „a széles körű és teljes értékű munka helyettesítése a jelszavak rikácsolásával", „a kommunizmus karikatúrája" — íme, ezek azok a kifejezések, amelyeket Lenin a „balos" kispolgárok jellemzésére használt, akik 1905 után le akartak mondani a parlamenti munkáról és a tör-

* Lenin Művei. Szikra, Budapest, 1953. 23. kötet, 1966. oldal

vényes módszerek alkalmazásának minden lehetőségéről Oroszországban.

„A támadás elmélete" szintén nem újdonság számunkra. 1921-ben, a III. Kommunista Internacionálén már megvitatták és megcáfolták, amikor egyes kommunisták, nevezetesen a németek azt állították, hogy a kommunista párt az opportunizmusba süllyed, ha bármilyen körülmények között lemond a támadás alkalmazásáról.

Lenin azzal vágott vissza, hogy a bolsevikok csak akkor indították meg a forradalmi támadást, amikor az egész országban a szovjetek többsége és a hadsereg fele melléjük állt.

Négy évvel a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után Lenin óvott a türelmetlenségtől és kapkodástól:

„Az igazi forradalmár számára a legnagyobb veszély — sőt talán az egyetlen veszély — a túlzott forradalmiság, amikor megfeledkezik arról, hogy milyen határok és körülmények között helyénvaló és eredményes a forradalmi módszerek alkalmazása. Az igazi forradalmárok legtöbbször éppen akkor törték ki a nyakukat, amikor a »forradalmat« nagybetűvel kezdték írni, és csaknem valami isteni tüneménnyé avatták, amikor kezdték elveszíteni a fejüket, és képtelenekké váltak arra, hogy a legnagyobb hidegvérrel és teljesen józanul megfontolják, mérlegeljék, ellenőrizzék, hogy mikor, milyen körülmények között, melyik területen kell forradalmi módon cselekedni, s mikor, milyen körülmények között, melyik területen kell áttérni a reformista cselekvésre."

„Igazi forradalmárok csak abban az esetben pusztulnak el... — de ebben az esetben minden bizonnyal —, ha elvesztik józanságukat, s fejükbe veszik, hogy a »nagy, győzelmes világforradalom« minden néven nevezendő feladatot, minden körülmények közt, a cselekvés minden területén feltétlenül forradalmi módon tud és köteles megoldani."

És Lenin még hozzátette: „Miből következik, hogy a »nagy, győzelmes világforradalom« csak forradalmi módszereket használhat, és csak ilyeneket szabad használnia? Semmiből sem következik. És ez határozottan és kétségtelenül nem igaz."*

Meg fogják nekem bocsátani ezt a hosszú idézetet. Megkímél a hosszabb fejtegetésektől, hogy bebizonyítsam a „balos" opportunisták állásfoglalásának következetlenségét, és azokét, akik a Combatban azt írták, hogy eljött a „cselekvő kisebbségek" órája.

Valójában a tudományos szocializmus és az anarchisztikus utópizmus közötti választásról van szó. A La Croix június 15-i számában egy antikommunista cikk demagógiától majd szétrobbanó szerzője kikotyogja a titkot, üdvözölve „Proudhon és Bakunyin revansát Marxszal és Leninnel szemben, az anarcho-szindikalizmusét a guesde-izmussal**, vagyis a tudományos szocializmussal szemben.

Az anarchista elméletek e szektás hívei szeretnének rávenni bennünket arra, hogy mondjunk le egészen a kommunista párt kongresszusa által meghatározott és az élet által igazolt politikáról.

Nem akarnak hallani politikai irányvonalunkról, mely arra törekszik, hogy valódi demokráciát hozzon létre, s a még mindig kapitalista társadalomban is mélyreható szociális változásokat hajtson végre, melyek teljesen megegyeznek a munkásosztály érdekével, és utat vágnak majd a szocializmusnak.

Tagadják azt a nyilvánvaló igazságot, hogy erősen fejlett országunkban a demokratikus és a szocialista célkitűzések összefonódnak.

Vakok az 1968-as Franciaország konkrét törté-

* Lenin Művei. Szikra, Budapest, 1953. 33. kötet, 96. oldal

** Jules Guesde (1845—1922) az opportunisták és az anarcho-szindikalisták ellen vívta harcát

nelmi helyzetével és azokkal a nagy feladatokkal szemben, amelyeket nem mi eszeltünk ki, hanem az objektív körülményekből és a meglevő erőviszonyokból fakadnak.

Harc az igazi demokráciáért, vagyis a mélyreható társadalmi változások megvalósításáért még a munkásosztály hatalmának megalapítása előtt — ez teszi egyedül lehetővé, hogy felhasználjuk a demokrácia minden erejének antimonopolista, forradalmi lehetőségeit, hogy mozgósítsuk nemcsak a dolgozó munkások és parasztok energiáját, hanem a széles körű értelmiségi rétegekét is, melyek érzik a társadalmi élet megváltoztatásának szükségességét. Egyedül csak ez a harc nyit egyszerre pozitív és reális távlatot.

Folytatjuk hát az előrehaladást a Francia Kommunista Párt XVIII. kongresszusa által kijelölt úton, mindig gazdagabban kezdeményezve, egyre több aktivitást kifejtve minden területen. Csak minden egyes szervezet és minden egyes kommunista növekvő, bátor és bizakodó aktivitása biztosíthatja a Francia Kommunista Párt befolyásának növekedését a tömegek körében, a lakosság minden antimonopolista rétegében, vagyis konkrétan minden egyes vállalatnál, minden egyes faluban, minden egyes egyetemen és minden egyes laboratóriumban, minden egyes intézetben, városaink minden egyes negyedében.

A „balosok" passzivitást emlegetve rágalmazzák a kommunista pártot. De az aktivitást nem szabad összetéveszteni az elvakult erőszakkal és a kelekótya háborgással. Az aktivitás a mindennapi munka, annak minden formájában, a legegyszerűbbtől a legsúlyosabbig, azzal a szándékkal, hogy mozgósítsa a tömegeket a személyi hatalom ellen, a demokráciáért és a társadalmi haladásért.

Hogy hatásosan küzdjünk a baloldaliság ellen, magától értetődik, hogy ugyanazzal az erővel fogunk harcolni alapelveinknek és politikánknak a

jobboldali opportunizmusból eredő torzításai ellen is. Az opportunizmus egyik megnyilvánulása az a szándék, hogy minden figyelmet a folyamatban levő kérdésekre összpontosít, anélkül, hogy valaha is emlékeztetne arra, hogy végső célunk a szocializmus.

Lényeges, hogy a dolgozók mindig világosan lássák a kommunista párt arculatát, hogy tisztán értsék azt, amiben különbözik a kommunista párt.

Akármilyen konkrét kérdések is kötik le a Francia Kommunista Párt figyelmét, politikai irányvonala az, hogy a közvetlen követelések védelme ne mossa el a szocialista távlatot, hanem ellenkezőleg, segítse elő az új társadalomhoz vezető fejlődést, találja meg jobban az odajutás lehetőségét, győzze meg a tömegeket a szocializmus felsőbbrendűségéről.

A kommunisták nem felejtik el, hogy az uralkodó osztályok jószántukból sohasem mondanak le a hatalomról. Csak a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály és szövetségesei által és a kizsákmányolási viszonyok felszámolása képes utat vágni a felsőbbrendű társadalmi kapcsolatokhoz. Éppen ezért a kommunisták feladatul tűzték ki a tömegek megszervezését a forradalmi harcra, hogy megkönnyítsék az új társadalom megszületését. Azok maradnak ők, akik mindig is voltak: forradalmárok.

A közös front végső célja, a demokratikus erők egységének végső célja az, hogy a monopóliumok és rendszerük elleni harcba egyre szélesebb tömegeket vonjon be, azokat a rétegeket is, amelyek átmenetileg a legkevésbé haladó szelleműeknek látszanak.

A kommunista párt politikájának szükséges rugalmassága, amely a szocializmushoz vezető legbiztosabb és a kor körülményeihez legjobban alkalmazkodó utak után kutat, a legnagyobb természetességgel összeegyeztethető az alapelvek teljes tisz-

teletével és a forradalmi munkásmozgalom végső céljaihoz való rendíthetetlen ragaszkodással. A marxizmus—leninizmus megköveteli az elviség és a taktikai rugalmasság egységét, azt az egységet, mely egyszerre véd meg bennünket a baloldali doktrinerizmus és a jobboldali revizionizmus ellen.

Ez a kétfrontos harc nem zárja ki, hanem föltételezi, hogy fő erőfeszítésünket a legsürgetőbb veszély ellen irányítsuk, s ez a veszély ma a baloldaliság.

A kommunisták leleplezik az ultraforradalmi frázist és a kispolgári demagógiát, a sematizmust és a fontoskodást, a doktrinérszellemet, mely rögtönzött és esztelen módszereket és jelszavakat akar gépiesen alkalmazni a sajátos francia helyzetre.

A baloldaliság provokatív politika, mert szétrombolja a munkásosztály egységét és szövetségét a középrétegekkel; olyan politika, amely a legtöbb ellenséget és a legkevesebb barátot szerezné a munkáselcsapatnak.

KÉPEK

1. Diáktüntetés Nyugat-Berlinben a Bundestag ottani ülésezése ellen (1967. március 7.)

2. Elsősegélyben részesítik Benno Ohnesorgot, akit 1967. június 2-án a rendőrök halálosan megsebesítettek

3. Amerika-ellenes tüntetés Frankfurtban (1968. február 3.)

4. Rudi Dutschke 1968. február 5-én Frankfurtban az amerikai főkonzulátus előtt tiltakozik a vietnami háború ellen

5. A müncheni 1968. március 15-i nagygyűlés, amelyen sok ezer diák tiltakozott a vietnami háború ellen

6. Rendőrök 1968. április 14-én vízágyúkkal támadják a Kurfürstendammon a Rudi Dutschke ellen elkövetett merénylet miatt tüntető tizenötezer munkást és diákot

7. Tüntetés a szükségállapot-törvényjavaslat ellen Frankfurtban 1968. május 15-én

8. A vietnami háború ellen tiltakozó egyetemisták a Londoni Közgazdasági Egyetem előtt ülősztrájkot folytatnak 1968. október 27-én

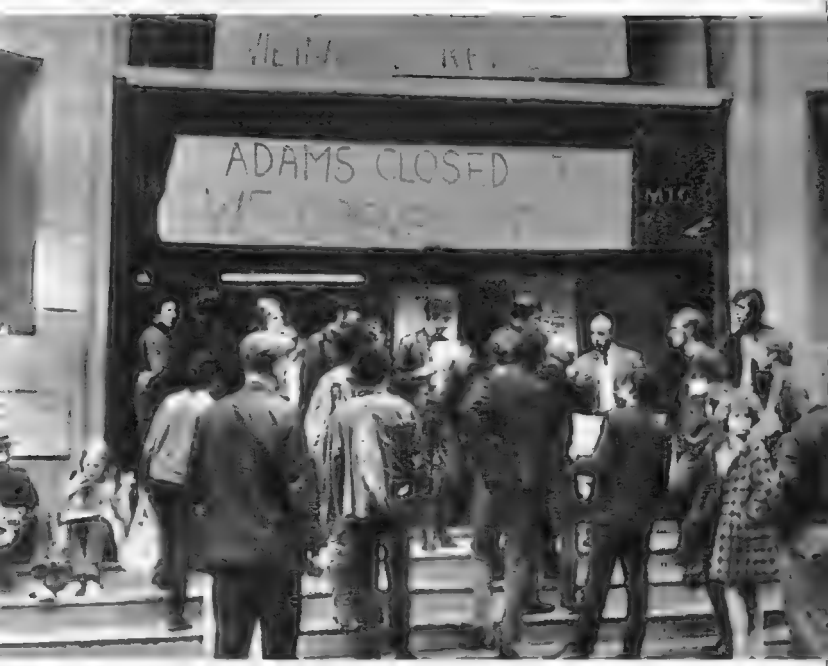

9. A diákok elfoglalják a Londoni Közgazdasági Egyetemet

10. 1968. március 1-én a rendőrök támadják meg a Római Építészeti Egyetem baloldali diákjait

11. Tüntetés Milánóban az amerikaiak vietnami háborúja ellen, amelyben a „provók" is részt vesznek (1967. január)

12—13. Rendőrtámadás az egyik milánói középiskola diákjai ellen (1968. március 8.)

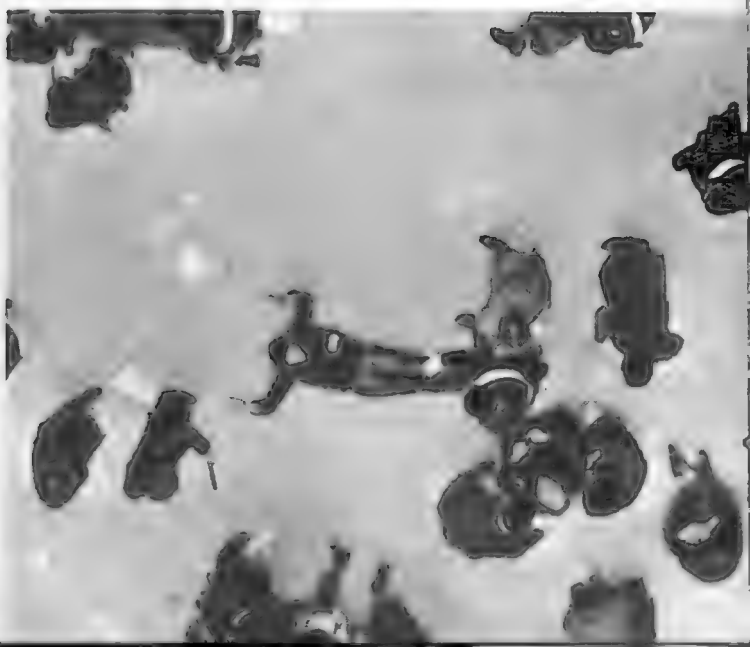

14. Jobboldali provokátorok támadnak a római egyetemistákra (1968. március 16.)

15. A Quartier Latinban 1968. április 22-én több ezren tüntettek a vietnami háború és a Rudi Dutschke ellen elkövetett merénylet ellen

16. 1968. május 7-én este a Denfert-Rochereau téren

17. Jacques Sauvageot, az Országos Diákszövetség elnöke, Alain Geismar tanársegéd, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének főtitkára és Alfred Kasler Nobel-díjas professzor 1968. május 8-án a tüntető egyetemi hallgatók menetének élén

18. A rendőrök kőbarikádok mögül indultak a Quartier Latinban rendezett diáktüntetés szétverésére 1968. május 11-én reggel

19. Daniel Cohn-Bendit beszél a párizsi Gare de l'Est előtt 1968. május 13-án

20. 1968. május 15-én a diákok elfoglalták a Jean Louis Barrault vezetése alatt álló Odéon színházat, és kitűzték a vörös zászlót

21. Az egyetemi hallgatók az Odéon színház nézőterén a színház elfoglalása után

22. Az Odéont megszálló diákok és művészek gyűlése. A főfelirat ezt hirdeti: „A volt Odéon szabad fórum. A forradalom nemcsak a bizottságoké, hanem mindenekelőtt a tiétek!"

23. Harmincötezer diák és munkás nagygyűlése 1968. május 27-én a párizsi Charlety-stadionban

24. A gaulle-isták felvonulnak az Étoile-hoz 1968. május 31-én. Az első sorban többek közt André Malraux kulturális miniszter

25. A Sorbonne épületének tetején 1968. június 11-én diákok állnak készenlétben

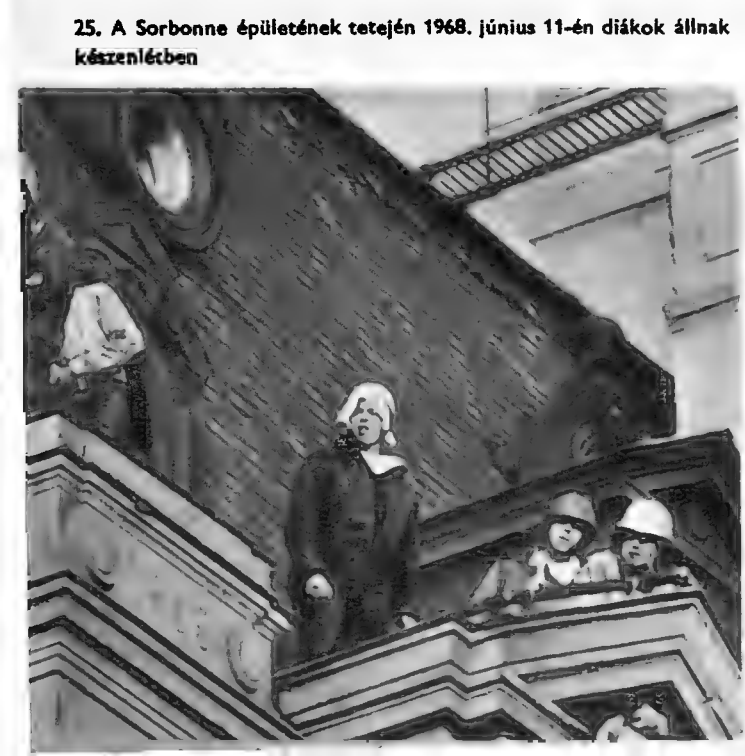

26. A nanterre-i egyetem bejáratánál kifüggesztett felhívás arra szólítja fel a diákokat, hogy sztrájkoljanak tiltakozásul egyik letartóztatott társuk fogva tartása ellen (1968. december 14.)

27. 1969. január 24-én háromezer diák néma tüntető menetben vonult végig Caen utcáin, tiltakozva társaik letartóztatása ellen

28. 1969. március 11-én mintegy százezer párizsi vett részt a CGT-nek a République és a Bastille tér közötti tüntető felvonulásán. A tüntetők plakátjának nagybetűs szövege: „Együtt, mint májusban!"

TARTALOM

Néhány szó bevezetőül 5

I. „A diákok éve" 9
II. A diákmozgalom okai 18
III. A diákmozgalom követelései 49
IV. A polgárság válasza 69
V. A kommunisták állásfoglalása 77

DOKUMENTUMOK 85

Útmutató a dokumentumokhoz 87

NYUGAT-BERLIN 88

Herbert Marcuse: Az egydimenziós ember *(Árkos Antal fordítása)* 90

Rudi Dutschke: A nemzetközi felszabadítási harc történelmi feltételei *(Hann Endre fordítása)* 114

NAGY-BRITANNIA 127

Tom Fawthrop: A parlamenten kívüli ellenzék felé *(Pór Péter fordítása)* 129

Sir John Fulton: Az új egyetemek távlata *(Zachár Zsófia fordítása)* 139

OLASZORSZÁG 152

A trentói diákok a kapitalizmus oktatási rendszeréről *(Majtényi Zoltán fordítása)* 153

Az Olasz Kommunista Párt munkacsoportjának dokumentuma az oktatási reformról *(Okruczky Gabriella fordítása)* 167

Giorgio Amendola: Kétfrontos harcra van szükség *(Murányi Beatrix fordítása)* 177

Luigi Longo: A diákmozgalom a kapitalizmus elleni harcban *(Majtényi Zoltán fordítása)* 187

FRANCIAORSZÁG 200

Daniel Cohn-Bendit a „baloldaliságról" *(Parancs János fordítása)* 202

Jean-Paul Sartre beszélgetése Daniel Cohn-Bendittel *(Margittai Alice fordítása)* 208

Jean-Paul Sartre vitája az olasz diákmozgalom aktivistáival *(Murányi Beatrix fordítása)* 217

A felsőoktatási reform törvénye *(Zsámboki Mária fordítása)* 224

A Francia Kommunista Párt az oktatás demokratikus reformjáért *(Zsámboki Mária fordítása)* 248

Waldeck Rochet: 1968 május-júniusának tanulságai *(Parancs János fordítása)* 268

KÉPEK 279

KOZMOSZ KÖNYVEK

MEGJELENT

Brüning: Róma, Főposta (Elfogyott)
Soós Magda: Mindenki elutazott (Elfogyott)
Krimov: A Derbent tankhajó
Fodor Zoltán: Az A—3131-es hazatér
Máté György: Föníciai bor
Fülöp János: Tavaly ilyenkor
Mandadzsiev: Start
Tóth István: Huszonhárom év Kanadában
Kovai Lőrinc: Halálrepülő (Elfogyott)
Toll és ecset (Versek Hincz Gyula rajzaival)
Solymár József: A harmadik jelrendszer
Randé Jenő: A Világ Végétől a Szent Öbölig
(Két kiadás — elfogyott)
Ágoston—Veress: Amerikából jöttem
Aškenazy: Az ellopott Hold
Hoffmann—Klemm: Őszinte szó a szerelemről
(Két kiadás — elfogyott)
Fekete István: Csend (Elfogyott)
Somorjai József: Ólomkatonák
Szerelmes aranykalendárium (Versantalógia)
(Elfogyott)
Új szerelmes kalendárium (Versantalógia)
(Elfogyott)
Kosztyenko: Ez történt az Ifjú Gárdával
Révay József: Séták a római Magyarországon
Gerő János: Útlevél a másvilágra
Hegedűs Zoltán: Az angyaloknak nincs szárnyuk
Szántó Tibor: Tízezer rendszám
Kolozsvári Grandpierre Emil: A burok (Elfogyott)
Martin du Gard: Jacques Thibault
Laki Pál: A prófétaság kora
Passuth László: Sasnak körme között (Elfogyott)
Gerencsér Miklós: Tilalomfa
Olasz költők antológiája (Elfogyott)
Erdődy János: Alvilági párbaj (Elfogyott)

Palotai Erzsi: Szerelem, fájdalom (Elfogyott)
Lem: Lymphater utolsó képlete
Harsányi Zimra: A téboly hétköznapjai (Elfogyott)
Mai magyar költők antológiája
(Két kiadás — elfogyott)
Máté György: Partraszállás Sehol-szigeten
Kende István: Akkor voltunk húszévesek
Griffin: Néger voltam Amerikában
Váci Mihály: Akác a forgószélben (Válogatott versek)
(Elfogyott)
Bolgár költők antológiája
Szilvási Lajos: Egyszer-volt szerelem
Cocteau: Veszedelmes Éden (Vásott kölykök)
(Elfogyott)
Szemjenov: Jégmezők felett
Illyés Gyula: A költő felel (Válogatott versek)
Tersánszky J. Jenő: A céda és a szűz —
Viszontlátásra, drága... (Elfogyott)
Észak-amerikai költők antológiája
Corbett: Emberevő tigrisek (Elfogyott)
Máté György: Amerikaiak Dél-Vietnamban
Nyárády Gábor: Istenek völgye (Elfogyott)
Civilizáció — egészség — betegség
Dalmáth—Réber: Krapekok
Utak a föld körül (Kozmosz-almanach)
Shakespeare szonettjei (Elfogyott)
Leonov: Mr. MacKinley menekülése
Dallos Attila: A tettes
Fekete Gyula: Szerelmesek bolygója
Benjámin László: Írom ráadásnak (Válogatott versek)
Csapó György: Levantei utazás
Pokoljárás a világűrben (Fantasztikus történetek)
Skandináv költők antológiája
Szerelmes ezüstkalendárium (Versantológia)
Moldova György: Rongy és arany
(Az első kiadás elfogyott)
Rehák Ferenc: Vészfék
Colette: Zsendülő vetés
Versek és ünnepek (Szavalókönyv)
Erdődy János: A Szárnyas Oroszlán
Jankovich Ferenc: A magam emberségéből
Csatári József: Brüsszeltől Budapestig
(Emlékek két háborúról)

Thorndike: Az orosz csoda
Monoszlóy M. Dezső: Tetovált angyalok
Pausztovszkij: A pilóta naplója
Breinholst: Apák könyve (Elfogyott)
Kallus—Rátonyi: Fejvadászat
Ilyen volt Troi
Holland—Cargill: Nagy pillanatok a nyomozásban (Elfogyott)
Andersch: A végső ok: Zanzibár
Keszthelyi Zoltán: Manchesteri közjáték
Lem: A „Legyőzhetetlen" (Elfogyott)
Köves József: Hullámvasút
Lengyel József: A tudás fája
Belih—Pantyelejev: Skid köztársaság
Kürti András: A csodálatos Mukátor
Kende Sándor: Fekete vakáció
Első Ének (Fiatal költők versei) (Elfogyott)
Heynowsky—Scheumann: Kongó-Müller, a nevető gyilkos (Elfogyott)
Érettségizők, felvételizők zsebkönyve 1968 (Elfogyott)
Lázár István: Adriai nyár
Ne féltsétek őket!
Cseres Tibor: Bizonytalan század
Várkonyi Mihály: Legenda a vonaton
Dobo: Százezer berber orvosa voltam
Osztrák költők antológiája
Verses Budapest (Versantológia)
Görlich: Kényelmetlen szerelem
Berkes Péter: A harmadik alternatíva
Gárdos Miklós—Pálfy József: A Kennedy-dosszié
Dušan Hamšik: A középszerűség géniusza
Rajnov: A névtelen ügynök
Pálfalvi Nándor: Üvegtető
Akszjonov: Örvényes ifjúság
Barsi Dénes: Parázs a hamuban
Gerő János: Tiltott utakon
Garai Gábor: Anyaföld (Válogatott versek)
Ady Endre válogatott versei
Fallaci: A haszontalan nem — Utazás a nő körül
Moldova György: A „Lakinger Béla" zsebcirkáló
Szatmári György: Négy tanú és az ügyész

Akszjonov: Csillagos jegy
Máté György: Lyukkártya
Bor Ambrus: Fejezetek a fiúért
Gulyás Mihály: Az idő megfordul
Kezek dicsérete (Versantológia)
Végh Antal: Bekötő út
Bertha Bulcsu: A bajnok élete
Gyenes István: A kocka nincs elvetve
Érettségizők, felvételizők zsebkönyve 1969
Vadász Ferenc: Föld alól a fénybe
(Skolnik József emlékeiből)
Földes Pál: 33 a 133 napból
Keszthelyi Zoltán: Holnap folytatódik
Leonhard Frank: Haramiák bandája
Urbán Ernő: A nagy kaland
Gárdos Miklós: Tengerész a Várban
Devecseri Gábor: Epidauroszi tücskök, szóljatok
Lengyel költők antológiája
Szőllősy Klára—Caruha Vangélió:
Az Olimposztól Angyalföldig
Köpeczi Béla: Reform vagy forradalom?
(Diákság, egyetem, társadalom Nyugat-Európában)

ELŐKÉSZÜLETBEN

Bogáti Péter: Mindenki mondja a magáét
Abody Béla: Mindent bele!

Felelős kiadó: Kováts Miklós
Felelős szerkesztő: Székely Éva
A kötet kronológiai összeállításai Bíró Judit munkái
A kötetben szereplő fordítások szövegh ű ségét ellenőrizte:
Köpeezi Béla és Patkós Judit
Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Moldova Zsuzsa
Műszaki szerkesztő: Török Károlyné
4500 példány, 14,4 (A/5) ív, MSZ 5601–59
69.2961 Egyetemi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Janka Gyula igazgató

IF 1103–g–7072